МАКСИМ МИЗОВ

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ВАНДАЛИЗЪМ

Център за исторически и политологически изследвания
Фондация „Солидарно общество”

МАКСИМ МИЗОВ

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ВАНДАЛИЗЪМ

София • 2017

© Всички права на български език запазени. Нито книгата като цяло, нито отделни части от нея могат да бъдат публикувани и разпространявани под каквато и да било форма без съгласието на автора.

© Максим Мизов, автор, 2017
ISBN 978-954-2892-13-5
София, 2017

С ъ д ъ р ж а н и е:

1. Увод……..4
2. Кратка екскурзия в историята на вандалите.....11
3. Същност и специфика на политическия вандализъм……..68
4. Пространствено-времевият континуум на политическия вандализъм……167
5. Типологични модуси на политическия вандализъм……211
6. Морални щрихи от портрета на политическия вандализъм……..266
7. Психологически аспекти на политическия вандализъм.311
8. Заключение.....351

УВОД

През годините на злополучния ни преход към демокрация в политическата реч и в политизирания всекидневен, разговорен език постоянно се срещаме или сблъскваме с многократното използване на термина „*вандализъм*", или на неговите производни. Изглежда, обаче, че вандализмът – като твърде натрапчив, а и прекалено обемен по своята смислова и оценъчна натовареност феномен, а и термин, – не е толкова често гостуващ само в нашите, смутни, преломни български обществено-политически условия и силно нажежени нрави. Защото, ако обърнем по-голямо внимание, непременно ще установим, че това явление и неговото отразяване в твърде пъстра и шумна понятийна компания се среща и в политическите, и в медийните, и във всекидневните езици и говори на много други страни, разположени дори в съвършено противоположни полюси на своя статус. Тоест, вандализмът и, особено, политическият му вариант усилно и настойчиво, постоянно и без всякакви притеснения се спрягат в публичните дискурси както на богатите и развити държави и общества, за които обикновено винаги добавяме, че притежават и солидни демократични традиции, така и в изпаднали в тежки, а и продължителни кризи страни и народи, каквато са нашето скъпо отечество и неговият многострадален народ.

Независимо и въпреки тази очевадна и постоянна многобройност на – писмени и говорими, слухови и визуални, текстуални и хипертекстуални – вербални употреби, безусловно указващи и някакви – преки или опосредствани – връзки и зависимости с феномена „вандализъм", почти всички хора и институции, които прибягват до неговите – спешни, или традиционни – услуги, експлоатират приблизително *сходен асортимент,* или *инвентар* от термини и понятия, свързани някак с феноменологията на вандализма. Дори ако човек съвсем повърхностно се замисли над тривиалните, банални и всекидневни употреби на и злоу-

потреби с цялата разнообразна терминологична „свита", която се върти в непрестанен оборот в публичните, или в междуличностните комуникации, ще установи, че тя (общо взето) е като че ли сътворена от един мозък и изваяна сякаш в някаква *еднаква* или *прекалено сходна „формовъчна матрица*", поради което външно, а (на пръв поглед) и вътрешно тази шумна и пъстра „свита" се привижда в доста *универсални, общовалидни*, а, на всичкото отгоре, и *униформизирани въплъщения*, или *прояви*. И това съвсем няма да бъде само някакво абстрактно-схоластично предположение или твърдение, родено от отвлечени, или зареяни нанякъде академични мозъци, или в скучни и еднообразни кабинети, научни лаборатории и потискащо сиви учреждения, понеже то притежава и своите неимоверно пъстроцветни, разнородни и многолики потвърждения и проявления от страна на различните типове социални практики в живота ни.

Подобно впечатление или предположение обаче не е плод и символ единствено на нашата (бурна, динамична и противоречива) обществено-историческа съвременност. Без кой знае какви особени старания и затруднения лесно и бързо можем да забележим, че *аналогични* форми и начини на употреба на тази, или на сходна с нея терминология за вандализма са органично присъщи и на предишни исторически времена, и на съвсем други типове общества. Сякаш над човешкото съзнание и битие съществува и безпрепятствено се разпростира някаква (прекалено странна, но упорито задържаща или пък възпроизвеждаща се през много дълга поредица от векове, епохи, цивилизации, култури и видове обществени устройства) „сянка", или тенденция, която очевадно, или дискретно легализира, но и легитимира едни твърде приличащи си, или даже общовалидни впечатления, внушения, представи и убеждения за същността, особеностите, формите и функционалните ориентации, ангажименти и ефекти на вандалските феноменологии. А най-странното или баналното е, че тези сходни представи и словоупотреби се въртят в публичен оборот, или в частните комуникации едва ли не в своя исторически застинал и социокултурно

непроменим вид и порядък, при това независимо от обстоятелството, че се използват дори във времена, условия и нрави, които очевидно, същностно, но и фактически много отчетливо и даже фрапиращо се различават (по много свои показатели и свойства) от онази панорама, или от онзи исторически, а и социален „пейзаж" в – твърде отдавна, или съвсем наскоро – отминали общества, или политически реалности. Всичко покрай тях шуми и кипи, повече или по-малко се изменя и преобразява, а само те единствени продължават да дефилират сред всичките тези променящи и трансформиращи се времена, общества, политически и социални нрави в привидно един и същи вид, с една и съща функционална оферта или поръчка, а и със сходни техники и ефекти. Единственото, което може твърде лесно, бързо, а и отчетливо да се забележи от човека в подобни техни – тривиални или екстремални – състояния и проявления се отнася не толкова до тяхното качество, колкото до особеностите и размерите на *количествената* им дозировка в съответния казус, в определени ситуации и видове контексти, в които тези терминологии, форми, а и употреби на вандализма се обмислят някак си от хората. Става дума за факта, че дори и неграмотното, или посредственото човешко съзнание е напълно способно (без особени усилия и затруднения) да установи, че „спрягането" на различни модификации на термини, свързани с вандализма, са станали, или стават доста по-многобройни, и че тази тяхна „*многолюдност*" по своему се отразява на социалните връзки и отношения, и че тя същевременно е отражение, плод на техни изменения.

Това без всякакво усилие и затруднения могат, например, да установят българските граждани, които в продължение на повече от четвърт век са „потопени" в такава, силно политизирана и свръхидеологизирана обществено-историческа среда и атмосфера, в които непрестанно и доста натрапчиво някои говорят за вандализма на другите. Съмненията, подозренията, предположенията и убежденията, че идейно-политически или идеологически различният, „другият", най-вече, „чуждият" са готови и способни да приложат някакви, или вся-

какви атрибути, арсенали и репертоари, органично свързани с вандалски манталитет и маниер на действие, в нашето време и общество като че ли са безкрайни, безпрепятствени, безнаказани и безусловни приёми в публичната ни сфера. От една страна, хората усещат, забелязват тревожната и опасната *ескалация* на подобни терминологии в своя публичен и частен живот, но – от друга, – обикновено се виждат и чувстват съвършено дезинтересирани, неспособни и дори безпомощни да се противопоставят, да ограничат или напълно да премахнат от своите говори техните присъствия. Като че ли в политическата сфера и в публичния живот съществува и безнаказано господства някаква огромна и непреодолима *омерта*, съгласно чиито тайни кодове, знамения и предназначения, хората не бива да правят нищо, за да променят нещата в живота по начин, във форми и степени, мащаби и посоки, които да ограничат силно или съвсем наличието и злотворната роля на огромна част от скритото в дискурсите за вандализма.

Конструирането, производството, възпроизводството, дистрибуцията, обмяната и консумацията на подобни – сякаш бълвани в конвейерни форми и огромни мащаби – терминологии са реално фрапиращи и зашеметяващи, а „най-хубавото" е, че за или над тях хората обикновено много-много, или изобщо не се замислят, а и затова въпросните терминологии продължават своя (величествен и неудържим) марш в публичния живот.

Независимо от присъствието и влиянието на тези одиозни тенденции, на хората все някога, някъде, по някакъв повод или заради някого се налага да се замислят, или да коментират – кога сериозно и по-задълбочено, кога повърхностно, или пък погрешно –пришествията и възшествията на терминологията за вандализма в техния публичен и частен живот. При такива житейско-всекидневни ситуации или исторически казуси, те могат да разчитат както на социокултурно усвоените от предишната история, предходните времена, общества и генерации трафарети за различни модуси на вандализма, така и на собствените си сили, знания, умения и способности да добавят нещо свое в

цялата тази огромна, дори необятна социокултурна „съкровищница", свързана и с вандализма. Ала независимо от и въпреки тези реалности или възможности, в публичния и частния живот на хората битуват, а понякога и доста безпощадно, тиранично господстват и ред други процеси, или тенденции, които масовият тип човек не познава и оценява грешно. Именно те – обикновено и закономерно, или понякога и частично – се оказват това доста странно, но могъщо *гравитационно поле*, в което попадат, форматират и циркулират съзнанието, психиката, поведенческите стратегии и тактики, жизненият свят на хората. Подобно на истинското, това специфично гравитационно поле е външно незабележимо, незримо, но въпреки това притежава твърде осезаеми признаци, свойства и индикатори. Най-лошото, обаче, е свързано с обстоятелството, че въпросната терминология не само е плод и оръдие на подобно гравитационно поле, но е символ, въплъщение и на още по-нездравословно, даже и смъртоносно *радиационно поле*; защото излъчванията и пораженията от терминологията, свързана с вандализма, обикновено са прекалено тежки и болезнено поносими, почти неизлечими, ако се наблюдават колосалните му присъствия и всевъзможните му мутации, тривиални преображения в историята, но и в политиката.

В политическия език и всекидневната реч на хората от различни страни и народи в Европа *от повече от два века* като че ли съществува един непроменим трафарет на използването на терминологията, свързана с феномена на вандализма. За почти всички, въпросната терминология притежава определено *негативен и общовалиден пейоративен семантичен потенциал*. Никой не си позволява неблагоразумието или „греховния лукс" да експлоатира подобна терминология, внасяйки в нейната смисловост и ценностен пълнеж нещо противоположно на утвърдена й и едва ли не универсална значимост.

На милиони хора има само единици, при това занимаващи се професионално с история, субекти, които имат знания и могат да разкажат нещо съвършено различно от широко утвърдените, традиционно

въртящи се публичния и частния живот на хората и като че ли подразбиращи се от само себе си матрици на спрягане на въпросната терминология. Единствено такива личности са в състояние да кажат и да покажат, че дискурсите за вандализма могат да притежават и коренно различна, противоположна и позитивна страна, която няма нищо общо с традиционните представи и предразсъдъчни отношения към вандалите и техните разнородни и многолики прояви в живота, социума. Подобни хора могат да изложат мнения и с аргументи да докажат, че истинската история на вандалите е коренно различна от всекидневните човешки представи за нея, и че тази история е органична част от автентичната история на Европа и нейната цивилизация, а че няма нищо общо с неевропейски цивилизационни матрици, каквито възгледи и нагласи обикновено пребивават в мисленето и поведенческите стереотипи на хората.

В този смисъл вандалите могат да демонстрират на интересуващите се от тяхната (съзнателно премълчавана и умишлено прикривана) историческа биография не само, че имат много богата история, но и че от тях е зависел животът на редица европейски народи в продължение на повече от век, и че те са били важен фактор в историческото развитие на значителни територии от европейския континент, в които са пребивавали.

Ако се върнем в нашето смутно време, общество и битие, без особени усилия ще забележим, че въпреки непрестанното циркулиране на тази терминология, няма абсолютно никаква традиция на колективни/персонални научни изследвания и трудове, които да са пряко ориентирани или ангажирани с опознаването, осветляването и обясняването на същността, особеностите, формите, но и функциите на този значим феномен, независимо че той непрекъснато гостува в и се използва от политическите и медийните дискурси. Това от доста време ме импулсираше да подготвя и извърша едно теоретично пътешествие в необятните територии и непознатите дебри на сложната проблематиката за политическия вандализъм. Ето, че сега вече не само го осъ-

ществих, а дори предлагам безкористно натрупаните (в него) плодове и на вниманието на читателската аудитория, която, искрено вярвам, ще е великодушна към неизбежните (за едно такова пионерско и първопроходческо научно занимание) слабости, пропуски, грешки или несъобразности.

КРАТКА ЕКСКУРЗИЯ В ИСТОРИЯТА НА ВАНДАЛИТЕ

Въпреки че в своето ежедневие хората изобщо не се интересуват от въпросите за автентичната биография на вандализма, историята на човечеството и съкровищницата на европейската цивилизация и културите на обитаващите Стария свят народи притежават огромни когнитивни и мнемонични богатства по този интересен, значим въпрос.

Дали от трудно преодолимата инерция на историята, от огромното бреме на ней-ната памет, или от съвършено други причини, а и съображения, простосмъртните хора обикновено не проявяват голям и траен интерес към истинската история на вандализма. Вместо това обаче, те обикновено и традиционно – от много векове, както също и днес – се задоволяват да консумират непрестанно различни нейни сурогати и фалшификати.

Днес вече има достатъчно голям архивен, археологически, а и друг исторически масив, на базата на който историци, учени, културтрегери, или мислители от различни исторически епохи и типове общества успели да създадат и наложат най-различни версии за автентичната историческа биография и невероятните митарства на вандалите. При всяко положение, спорът за родината на това, представяно едва ли не и като най-номадското и най-безпощадното племе, се въртял около две основни дислокации. Едната, че то открай време обитавало скандинавски земи, откъдето поело надолу към земите на Централна и Западна Европа, а по-късно се прехвърлило и в Северна Африка, и другата, че прародината на вандалите била някъде в земите около Азовско море, наричано по онова историческо време Меотида, откъдето вече и отделни техни племенни клонове се запътили в различни посоки към вътрешността на обширните европейски територии. В някои древни исторически източници дори се споменава, че причините за това предвижване на вандалите и на ред други варварски племена от тези и близки до тях краища се свързвали с природни катаклизми, с

продължили десетилетия засухи и условия, които били крайно неблагоприятни за живота на хората в тези (тежко засегнатите) ареали.[1] Именно заради тези засушавания редица племена от тези краища поели на север, към Балтийско море, като вероятно оттам са се прехвърлили и по скандинавските брегове и земи, от които по-късно вече – обратно, – техните потомци вече поели надолу в Европа.

В онези твърде далечни исторически времена, т.е. преди много повече от две хиляди години назад, териториите между южните – Адриатическо – море и Балтийско и Северно море (които в античността били наричани Океана, както това прави, например, в своите трудове и Тацит) били обитавани предимно от твърде различни славянски племена и общности, сред които анти, склавини, венеди, венди, венети, винули, а и други, далечните потомци на някои от които все още живеят в земите на днешна Германия, по-точно т.нар. лужички (бели) сърби, които дори наброяват и сега около 150 000 души.

Вероятно, именно заради разпространението и заселването на вандалите по тези земи, немалко (най-вече германски) средновековни хронисти определено твърдят, че вандалите (кръвно-родствено) произхождат от такива – западно дислоцирани – *славяни*.

Първите исторически сведения, в които се споменава нещо по-конкретно за вандалите, са творбите на великите антични историци *Публий Корнелий Тацит* и *Плиний I Старши*, които живеят и творят по времето на ранната Римска империя. В своите бележити съчинения те съвсем определено отбелязват, че тогавашните племена на кимврите и тевтоните се придвижвали често в приблизително общи маршрути с тези на вандалите, а пък били и в редица връзки с племената на бургундите, варните или на готите.

---

[1] Може би си струва да направим сравнение между много отдавна миналата (вандалска) история с предстоящото (за Европа или света) историческо бъдеще след няколко десетилетия, когато също се очакват подобни тежки природни катаклизми, заради озоновата дупка, климатичното затопляне, стопяването на ледниците, покачването на нивото на океаните и моретата, засушаването и обезлюдяването на огромни територии, в които все още кипи бурен или нормален живот, пък и които са обитавани от милиони хора.

Тацит споменава за три основни клона в родословието на германите, сред които също така отбелязва присъствието и на различни вандалски общности.[2] Той е категоричен, че германите не обичали да се смесват с представители на други племена[3], че освен това са физически способни на кратковременни усилия, нетърпеливи и изобщо не понасящи жажда и зной, понеже лошото време и особеностите на почвата по техните краища изначално ги приучили по-добре (от другите племена) да понасят глада или студа. Освен това, Тацит отбелязва любопитния факт, че германските мъже държали много на мнението на жените си, понеже ги смятали за способни на всевъзможни гадания и пророчества, заради което се съобразявали и с техните думи и най-различни предсказания.

Тацит определено пише в своите два фундаментални, но и най-прословути труда – Анали" и „История", – че вандалите, които, впрочем, той нарича *вандалии*, притежават изконни местообитания били някъде по земите, първоначално, по крайбрежието на Балтийско море, после по средното течение на р. Одер, а от II в.н.е. и в посока на юг.[4]

Плиний обаче пише, че германските племена (по неговото време) имат като свои предтечи *пет клона*, като първият от тях бил именно този на различните *вандалски* общности, сред които влизали племенните групи на бургодионите, варините, харините и гутоните; вторият включвал *ингвеоните*, в чиято общност влизали кимври, тевтони и хауки; третият обединявал *истиеоните*, живеещи край р. Рейн и включващи към себе си и племената на сигамбрите; четвъртият се състоял от живеещите във вътрешността на страната *гермиони*, към които се отнасяли общностите на свеби, гермундри, хатти и херуски, а и последният – пети, – клон се представлявал от *певкините* и *бастарните*,

---

[2] Виж подр.: **Тацит**, Публий Корнелий О происхождение германцев и местоположение Германии. М., Научно-издательский центр „Ладомир", 1993.

[3] За тази си постановка Тацит е критикуван от други хронисти и историци, които смятат, че той пропуска възможностите за миграции по земя, а не само по вода, на други племена, с които германците общували.

[4] Срав.: **Тацит**, П.К., Сочинения в двух томах. (Т. 1: Аналы и Т. 2: История) СПб., „Наука", 1993.

които граничели по териториите си със землищата на племенните общности на даките.[5]

Освен тези сведения за всевъзможни племена, пръснати из цялата територия на европейския континенти, за които съвременните хора не знаят почти нищо, великият римски историк пише за абсурдни или парадоксални неща, на които днешните хора биха погледната единствено със смях, макар, че античният учен ги споменава сериозно. Става дума, например, за прелюбопитните племена, обитаващи доста далечните северни земи, където се намира и остров, на който се раждат и живеят само гиппоподи (хора с конски крака и копита), също както има и друг остров, който се обитава единствено от панотиеви люде (т.е. от всеухи човешки същества), които ходят целогодишно напълно голи или скриват телата си единствено с обгръщащите снагите им огромни уши. В това няма нищо чудно, понеже в онази епоха обективното научно знание твърде често вървяло ръка в ръка, в компания с митологичното, полученото от всевъзможни легенди и поверия на свои, или на чужди народи, което, впрочем, било съвсем естествено.

В много антични и средновековни източници обаче не се правят и напълно ясни разграничения между вандалите и скитите, заради което понякога техните истории или се преплитат, или се представят в хрониките за неимоверно сходни, дори тъждествени.

Любопитен факт е почти еднотипното описание на Тацит и на античния арабски историк и географ *Ибн Руст* на скитския бит, по точно на варварски племена, населяващи днес изобщо непознатата на съвременниците ни някогашна скитска страна Ад-Сакалиба, която се намирала в земите на запад от р. Волга до Германия – а това, според други източници, била територия, в която живели или през която минали вандалите. И двамата древни мислители обръщат специално внимание на изключително суровите природни условия, най-вече на мразовития климат в тези обширни територии, заради които варварските

[5] Виж подр.: **Плиний Старший** Естественная история. IV, М., 1993, 99-101 (Целият текст на Плиний Старши се цитира по: Вопросы истории естествознания и техники. М., 2007, бр.№ 3, с. 110-142)

племена, които ги обитавали, градели своите жилища силно вкопани в земята, а отгоре ги покривали с пръст, като за отопление използвали дърва или други горивни материали, които при изгарянето си нагрявали до червено камъни, върху които се изсипвала вода, за да може от нейната пара да се вдига висока температура, при която хората в землянките се събличали дори почти до голо, въпреки големия студ навън.[6]

Друг изтъкнат античен историк, обръщащ внимание на присъствието и ролята на различни варварски племена в териториите и историята на Римската империя, е *Аммиан Марцеллин*.[7] Двадесет години след приключването на неговия голям труд, Рим вече пада под властта на варварите, които били неимоверно улеснени от покварата и разложението на римската аристокрация и от подкупничеството на римската администрация. А първият римски властник, който прибягва до помощта на варварските племена, за да узурпира императорската власт, е Одеакр, който разчита преди всичко на наемническото войнство на варварските племена, най-вече на вандалите, ругите, герулите и скирите.

Впрочем, Марцеллин – грък по потекло и съвременник на Юлиан Отстъпник – е непосредствен участник в редица, водени от императора, войни, в т.ч. тези с вандалите. Неговият изключителен труд „История", по-точно „Деяния" (в оригинал „Res Gestae") се смята за особено оригинално и напълно достойно по качествата си продължение на знаменитите исторически повествования на Публий Корнелий Тацит, в които се обхващат, а и обстойно анализират знаковите събития от 96 до 378 г., от които, впрочем, 31 книги първите тринадесет били безвъзвратно изчезнали без всякаква следа, а останали само онези от 18-31 том, обхващащи времената, както и събитията от 353 до 378 г. Освен, че притежава изключително наблюдателни и дори проницателни

---

[6] По този повод ни хрумва, че може да правим известна алюзия между днешния обичай на скандинавците и руснаците да прибягват твърде често към услугите на сауната или парната баня, която, всъщност, прекалено много прилича (по своето устройство и по функционалните си ангажименти) на скитски домове.
[7] Виж подр.: **Аммиан Марцеллин** Римская история. М., НИЦ „Ладомир", 2005.

сетива, Марцеллин се отличава и с невероятна дълбока аналитична мисъл, гарнирана на всичко отгоре с брилянтна словесност, смятана за едно от великите постижения на латинския. За това свидетелстват неговите менторски слова в края на неговото велико произведение: „Обещах в труда си да представя истината и никъде, както мисля, не съм отстъпил от това обещание с премълчаване или лъжа. Останалите събития нека бъдат описани от други, по-силни от мен, имащи преимуществото на младежките години и учеността. Ако те – стига да им е угодно, – се заемат с подобно дело, моят съвет е – дайте на своята реч по-висок полет". За тези безспорни си дарби и достойнства, този велик античен историк с право бива нареждан редом и със светила като Тацит, Тит Ливий и Светоний.

Марцеллин от време-навреме споменава и за вандалите в контекста на разказите си за срещите, битките си с варварските племена, най-вече с готите, аналите и свевите. Той обаче пише нещо, което е твърде необичайно и другаде в античната историография въобще не се среща: за някакви *два странни типа варвари* – едните, които са прекалено големи на ръст и физически много здрави, подобно не нечути и невиждани великани, и други – изключително дребни на ръст или физически изглеждащи повече на джуджета, като към вторите определено отнася вандалски общности, обитаващи тогавашна Истрия. Тази му теза, обаче, е определено в твърде контрастно и смущаващо противоречие с господстващите мнения на повечето останали антични автори, които, тъкмо обратното, като по някаква взаимна уговорка или договорка обикновено споменават за доста внушителния едър ръст, а освен това и за колосалната физическа сила, за устойчивостта и други бойни качества на вандалските телосложения, които ги правят отлични воини.

Друг велик античен историк – *Прокопий Кесарийски*[8], – завещал цяла поредица от трудове, под общото заглавие „Войните на Юстиниан", последният от които бил посветен на тайната история, за която по онова време никой не смеел да говори/пише, защото тя била в пълен разрез с установените от властта официални канони и писания. Сред осемте прочути свои книги, Прокопий написал една специално за войните, които водил срещу персите и вандалите император Юстиниан, в която започва по-отдалече, а и с доста подробен разказ за историята на това варварско и ужасно за римляните племе. Според великият античен хронист, вандалите имали своето далечно потекло от племена, които в предишни, вече незапомнени, времена живеели по бреговете на Меотида, т.е. на Азовско море, откъдето започнало тяхното велико придвижване и завоевание на европейските, сиреч на римските тери-

[8] Виж: **Прокопий Кесарийски** Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. М., „Наука", 1993. Според Алеман, Прокопий е писал някои от своите творби с ясното съзнание, че те няма да видят „бял свят" докато е жив, като освен прочутите си осем тома, които е успял да публикува, а и да даде да ги чете император Юстиниан, той (с притеснения и страх) тайно е написал и девети том, който преднамерено е скрил, за да не бъде подложен авторът му на репресии от гнева на Юстиниан и Теодора, ако, разбира се, те разберат за наличието и още повече за съдържанието на този силно изобличителен за властта им текст. Към тази поредица спадат 2 тома, посветени на Персийските войни, други 2 тома за Вандалските войни и още 3 тома, в които центърът на внимание и анализ се оказват Готските войни. Всичките тези 7 тома са били публикувани някъде около и преди 26 годишнина от управлението на Юстиниан, който е царствал в продължение на 40 години, при това си били легално разпространявани по територията на Византия, а и освен това Прокопиевите писания обхващат времето до 32 годишнината от възкачването на Юстиниан I. Осмата си книга Прокопий пише през 27 година от началото на установяване на Юстиниановата власт, а прочутата си девета книга (Тайната история, или както по онова историческо време тя била и наричана „Анекдота", което и буквално значело „Неиздадена") творил скришом и чак до 32 година от това начало. Впрочем, Прокопиевата Тайна история е отпечатана на български език през 1983 от „Народна култура". Знае се, че Юстиниан е умрял през 565 г., докато за Прокопий липсват каквито и да са данни както кога е бил роден, така и кога е напуснал земния свят, обаче, се смята определено, че не е надживял Юстиниан I, поради което обстоятелство не е успял да публикува приживе и своята (ревниво пазена) Тайна история. Интересен факт от житие-битието на този велик древен историк е, че е бил твърде близък сътрудник и на големия византийски пълководец *Велизарий, който е разгромил и вандалската държава*. Прокопий го е придружавал във всичките му военни премеждия, като е и отразявал в писанията си неговите деяния. По всяка вероятност, в резултат на голямата си близост до императорския двор, а и най-вече до Велизарий, Прокопий е видял и чул доста нелицеприятни неща, които в карикатурен, подигравателен и осъдителен тон е описал в своята девета книга, т.е. в Тайната история, която така и не видяла никога повече бял свят, тъй като в повествованието й е изобличил, но и осмял деянията на фамилиите на Юстиниан и Велизарий, като дори описал техните съпруги – Теодора и Антонина – като възможно най-развратните, а и зли жени, въпреки че голяма част от живота си е прекарал под стряхата на дома, а пък и на трапезата на Велизарий. След като последният изпаднал в немилост, неизбежно било и неговият личен довереник – Прокопий – да понесе много подозрения, житейски превратности, но и тежка съдба, въпреки, че според други източници, големият хронист е успял към края на живота си да стане и сенатор, а после и градски наместник. Любопитен факт също е, че Велизарий, според някои антични хроники, е бил мизийски славянин, родом от Дардания, или охарактеризиран като бес-трак, като освен всичко това първото му име било и Величар (срв.: **Трайкова-Алшади**, В. Ранното християнство. Юстиниан и Юстиниана Прима. С., 2016, с. 248).

тории. Както в редица други митологии и легенди, причината за това, дълго и протяжно във времето и пространството, историческо приключение на вандалите била природна – Прокопий пише, че заради невиждан и нечуван глад те били принудени да напуснат родните си земи и да се отправят надалеч. Изминали в несгоди и много кървави сражения хиляди километри, под предводителството на вожда си Годигискъл, те нахлули в земите на Испания, като преди това стъпкали по пътя си редица други градове и шетали по разни краища на римската империя. За много от техните невероятни митарства, древният летописец много подробно разказва. Тази книга разкрива много интересни подробности за всичко, свързано с отношенията и съперничествата между римляните и вандалите, при което древният летописец, както е и редно, не пропуска да намеси и митологични сюжети при описанията на събитията, например, птицегадателските способности на Гейзерих и Аларих, помогнали им да спечелят неочаквани победи над римляните, тъкмо когато всичко изглеждало обратно.

В този обемист том на Прокопий Кесарийски книгата за вандалите и доста по-голяма от страниците, които са посветени на сраженията с, а и на победите над персите. Историкът твърдо смята, че вандалите генетически произхождат от силните и страшни племенни общности на готите, сред които най-многобройни, освен готите и вандалите, били визиготите и гепидите, като всички тези племена (в предишни и далечни това на Прокопий времена) се наричали съвсем другояче – савромати и миланхлени. Според него, всички тези племена се различавали единствено по своите имена, защото иначе по всичко останало изключително много си приличали. Те били бели, русокоси, едри и добри по телосложение, притежавали сходни или еднакви закони и изповядвали една и съща вяра – арианската, а освен това говорели и общ език – готски. Прокопий Кесарийски дори е твърдо убеден, че в по-далечното минало всички тези племена са били едно и също огромно племе, но по-късно, заради някакви неизвестни никому причини, те започнали да се отделят като всяко племе започвало да носи името на

своя вожд. Той налага прекалено отчетливо и линията, която охарактеризира вандалите като изключително кръвожадни, безчувствени, безмилостни и крайно жестоки същества, които дори когато не срещали никаква съпротива от другите не се отказвали да прилагат насилия.

Много интересно е неговото описание на превземането на Рим от пълчищата на Аларих, което при това – по сюжета си – твърде много напомня за трагичната фабула на знаменитата Троя, която била превзета с коварство и чрез лукавите данайски дарове. В конкретния случай, обаче, нещата били малко по-различни. Загубил твърде много време, но и средства за безплодна обсада на Вечния град, Аларих съобразил, че не може директно да го превзема, че трябва да измисли нещо коварно, за да го похити отвътре.[9]

Прокопий Кесарийски пише солиден труд, посветен специално на вандалите. Той е сред първите, завещавали на историографите от следващите векове и хилядолетия и любопитната *сексуална фабула за падането на Рим* по властта на вандалите, която е свързана с печалната история на Петроний Максим.[10] След всички драматични премеж-

---

[9] И той измислил много лукав план: избрал от своята войска 300 голобради юноши, на които дискретно казал, че ги праща като дар на римските патриции. След като те бъдат разпределени по отделните знатни фамилии, трябва да служат безукорно, да проявят изключително благонравие, кротост и да предизвикват никакви съмнения и подозрения с всяка своя постъпка. Заедно с това, те следвало да бъдат готови и при даден знак да избият охраната на Саларийските порти на Вечния град, за да ги отворят и да пуснат във вътрешността му обсадилите го кръвожадни, но и нетърпеливи за плячкосване и насилия пълчища на Аларих. За разлика от митичната и трагичната история с Троя, когато зловещото коварство станало през нощта, Аларих изискал от своите предани и готови на всичко юноши да извършат бруталното си нападение и неочакваното убийство на цялата охрана в ранния следобед, когато обикновено след храна и запой всички римляни се отдавали на много сладостна дрямка. Целият му зловещ план успешно проработил и не след много време сигналът бил даден, а Вечният град паднал и бил подложен на невиждани грабежи.

[10] Според неговите писания, император Валентиниан III хвърлил око на изключително красивата и скромна съпруга на Петроний Максим, която успял да накара (с коварна измама) да дойде в неговия дом, като я излъгал, че съпругът й е там, понеже заедно ловували, въпреки че това не било вярно. Истината е, че двамата играли на някаква игра, като залогът бил, ако Петроний загуби, да даде своя годежен пръстен на Валентиниан. Именно чрез този пръстен, който последният изпратил по свои хора, за да увери, че наистина Петроний Максим е с него, Валентиниан успял да заблуди красивата съпруга. След като тя пристигнала в палата на императора, той я отвел далеч от женските покои в своя палат и най-брутално я изнасилил. Тя била сломена, в ридания нееднократно проклела Петроний за слабостите и пороците му, и съсипана от злочесттието, не успяла много дълго да живее, защото от огромния срам, заради преживения позор, скоро след този инцидент починала. Безкрайно натъжен, разгневен и вбесен, обаче, не намиращ и достатъчно сили, нито легални средства, за да си отмъсти, Петроний Максим решил да чака сгоден момент да си върне за стореното от императора престъпление. Същевременно той узнал за тайно подготвяното убийство на император Валентиниан III от хората на смъртния му враг Флавий Аеций, когото Валентиниан преди време успял и да елиминира от властта. Петроний Максим си замълчал и не известил императора за смъртно грозящата го опасност. След това, наемен убиец на Аеций наръгал, при това и на

дия, които преживял, Петроний Максим станал император, но не се задоволил с това, а, на всичко отгоре, пожелал да се ожени за вдовицата на Валентиниан III – Евдоксия, на която по-късно (след един голям запой, а и в съпружеското ложе) неволно споменал зловещата истина за изфабрикуваното от самия него убийство на съпруга й. Евдоксия без изобщо да даде никакви външни знаци, дълбоко в себе си решила да си отмъсти за това злодейство, като скоро тайно изпроводила свои хора, които да поискат помощ от вандалския владетел в Картаген – Гейзерих, да накаже втория й съпруг, като освен това се споразумяла да остави вандалите да превземат и ограбят великия Рим.[11]

В много научни трудове за историята на Римската империя този сюжет се върти non stop от античността до нашата съвременност. Има съчинения, които описват и колосалните богатства, които вандалските пълчища заграбили в Рим и дотолкова претоварили с тях своите кораби, че един даже не издържал на тежестта и потънал още на пристанището. Според такива съчинения, само заграбеното от вандалите злато възлизало на повече от 400 тона. Всичката църковна утвар от римските храмове била иззета, статуи, картини, всевъзможни други луксозни и художествени изделия също били брутално отнети и неза-

---

публично място, пред множество хора Валентиниан III, а пък даже и пред очите на неговата неизвестно защо напълно бездействаща лична охрана, която най-вероятно била предварително добре подкупена. Смъртта на императора открила възможност на Петроний Максим хитро да се възползва от настъпилата в тази сложна ситуация политическа бъркотия, като дори се и възкачил на римския императорски трон.

[11] Прокопий Кесарийски в своя известен труд „Войните на Юстиниан" описва този епизод, посочвайки, че Петроний Максим бил силно изненадан от дебаркиралите, но и стигнали пред самите врати на Вечния град вандали. В пълна невъзможност да стори каквото и да било, за да избегне нахлуването им столицата на империята, той помолил тогавашния римски папа Лъв да посредничи между властта и нашествениците. Папата чрез тайни преговори с вандалския вожд се опитал да го склони да се откаже от намеренията си да похити Рим, обаче не сполучил, а единственото, което съумял да направи, било да се договори с Гейзерих в продължение на две седмици да безчинства и граби столицата на империята, но да пощади населението и най-вече църковните й храмове. Гейзерих не удържал на думата си и, влизайки в Рим, позволил на своите войни да правят всякакви произволи. В двете кошмарни за римляните седмици, вандалските пълчища заграбили не само всевъзможни, едва ли не и почти всичките огромни материални и културни съкровища на Рим, а и пленил голямо количество представители на римската аристокрация, които после освобождавал, но срещу изключително високи откупи на техните роднини и непленени фамилии, но и хиляди граждани, които отвел като роби. Преди обаче вандалите да нахлуят във Вечния град, и виждайки каква огромна трагедия надвисва над Рим, император Петроний Максим се опитал да се спаси чрез бягство, обаче скоро бил настигнат и жестоко убит с камъни от разгневената тълпа, която не го обичала и бързо го разпознала, а след това и разкъсала тялото му на парчета, както твърде често се случвало и с ненавистните врагове по онова време. Този интересен мотив се пренася не само от творбата на Прокопий Кесарийски, но и от съхранените, а и използвани през следващите векове текстове на редица други големи и по-малко знайни антични и средновековни автори, продължава и сега да се тиражира.

бавно натоварвани на вандалските кервани с несметни съкровища. Най-потресаващото светотатство за римските патриции и граждани обаче било това, че вандалите не се спрели пред никого и нищо в безпределната си лакомия и бруталност, като дори осквернили величествения храм на Юпитер Капитолийски, сваляйки даже и неговия покрив, защото бил от медни пластове, но и покрит отгоре с дебел златен слой. Известно е, че този знаменит храм бил построен от етруските и преживял цели пет века, докато настъпил момента на това вандалско похищение, оскверняване, но и ограбване. Вандалите принуждавали не само аристократите, но и останалите римски слоеве да предават под страх от жестоки наказания всичките си златни, сребърни и други ценни предмети, цялата си наличност от всевъзможни накити и бижута. Освен това било ограбено всичко и от публичните сгради, но и от домовете на римските партриции или граждани, а всичко онова, което не можело вече да бъде натоварено и откарано към акостиралите вандалски кораби в пристанищата, било подложено на пълно разрушение и унищожение. Безчинствата и грабежите на вандалите даже стигнали дотам, че били смъкнали медните и златни покриви на няколко измежду най-видните римски храмове.

В този аспект обаче възникват и много противоречия в тълкуванията и оценките както на тогавашните, така и на други, занимаващи се с тази тема, автори от следващите епохи, които се отнасяли до това, дали наистина вандалските действия през тези две най-ужасни седмици са били толкова жестоки, неописуеми и непоносими за римляните, както се твърдяло, или пък е имало други случаи с далеч по-големи поражения за Рим. Защото много други хронисти и историци, мислители и изследователи не само от онова смутно и страшно време, но и от следващите епохи били твърдо на мнение, че разрушенията и грабежите на Рим, които преди това готският предводител Аларих направил, били и несъизмеримо по-тежки от онези поражения, които се приписвали на вандалите.

Нека, обаче, се завърнем към проблема за генезиса и генеалогията на вандалите.

Друг голям римски историк, оставил на науката и поколенията доста интересни писания и тълкувания за ролята на вандалите, е *Касий Дион*[12], който смята, че вандалите, заедно с бурите, генетично произхождали от племената на свевите и първоначално обитавали землищата по поречието на река Елба, като по-нататък в своето писание той вече споменава и за митарствата на вандалите – астинги и лакринги, – които първоначално населявали териториите в районите на Долна Елба, Одер и Висла, а после заради някои драматични събития, водени от своите водачи Рай и Рапт, се преместили в Дакия.

Идаций Лимикски продължава страшната хрониката на Йероним, в която обръща внимание и на злочинствата, които вандалите извършвали при своите превземания на населените места в териториите на днешна Испания. Той е, може би, първият или вторият, след Йероним, който описва покъртителни, или ужасяващи картини за злодеянията и кошмарите, които вандалските воин извършвали с местното население. Идаций буквално пише за невъобразимата трагедия на хората, които били жертви на вандалските нападения, че след буйствата и спирепствата на варварите, при които настъпил такъв свиреп глад, че, за да се спасят от него, хората били принудени да ядат човешки тела, че дори майките убивали своите деца, за да се изхранят те, и че се стигнало до такова невъобразимо положение, при което зверовете станали по-силни от хората, убивайки с мечове, глад, болести и трупове, поради което и човешкият род навсякъде започнал да измира, което всъщност било практическо осъществяване на едно предсказания на Господа чрез неговите пророци, според които гибелта се разпространявала по всички посоки и безпрепятствено чрез четири беди –

[12] Виж: **Касий Дион** Коккейан Римская история. Книги LXIV – LXXX. СПб., „Нестор-история”, 2011.

желязо, глад, болести и зверове.[13] Тези негови описания ще се тиражират със съответни добавки през следващите векове.

Сред първите забележителни европейски мислители и изследователи, оставили следи в културната съкровищница на дискурсите за историческите митарства и постижения, или поражения на вандалите, безспорно ярко личи звездата на севилския епископ *Исидор* (570-638), сравняван не случайно заради големите си достойнства и солидни трудове с Августин Блажени, и който сред многото си съчинения е завещал на потомците произведение, специално посветено на историята на вандалите[14], разбира се, не самостоятелно разглеждани, а в компанията на други емблематични варварски племена. Невероятен ерудит, творец с енциклопедични знания, а и с изключителна аналитичност, Исидор оставя многобройни съчинения, в които вещо изследва географията, историята, космологията, антропологията, теологията, граматиката и редица други научни сфери. Към това следва да се отбележи и неговият безспорен талант да представя невероятно сложни научни проблеми, опаковани във феноменална и брилянтна стилистика, за което е бил поставен (в „Божествена комедия") редом и до Беда Достопочтени.

Исидор Севилски отделя само няколко страници на тази изключително драматична и поучителна история, но, за сметка на това, някои от текстовете на неговото изследване не престават да се въртят в научен оборот, пък и да се цитират до ден днешен.

Според него историческите митарства на вандалите не са били предизвикани от страха от готите, а от шансовете те дори да изпреварят славата на тази друга варварска напаст. Той даже се удивява на фактите, че свирепите готи са изтребили напълно аланите, и че по негово време довършват и последните свеви, които кой знае как са доживели

[13] Цит. по: **Циркин**, Ю. Античные и раннесредневековые источники по истории Испании. СПб., Издательство Санкт-Петербургского Университета, 2006, с. 102.
[14] Виж подр.: **Исидор Севильский** История Готов, Вандалов и Свевов. М., „Наука", 1970.

толкова дълго под непрестанните заплахи, а и смъртоносното бреме на готските нашествия.

Цялата трагична история на вандалите е поместена от Исидор Севилски едва на три страници и само в 14 фрагмента, започвайки от тяхната велика победа над франките с преминаването на Рейн и превземането на земите на Галия през 406 г., а и след това и на нашествието им в земите на днешна Испания и Португалия, което той описва в покъртителни тонове и краски, пък и в текстове, които продължават и днес да се цитират. Става дума, по-точно, за ужасяващите изстъпления и кошмарите, които местните населения преживяват неколко десетилетия, през които над тях господстват вандалите. В този покъртителен разказ е споменато и за жребийното разпределение на землищата на днешните Испания и Португалия между варварските нашественици, както и за светотатствените им деяния. В това писание няма как да не проличи и неговата религиозна вяра, а и теологическия му манталитет, които ярко изпъкват, например, с поучителното заключение в 73 фрагмент, че вандалският вожд Гундерих си позволил безумието да оскверни и дори да се разруши базилика, посветена на св. Винцент, и по Божия повеля бил застигнат на търговския площад от гибелната ръка на дявола, и паднал там мъртъв.

Всъщност в този наратив става въпрос за един от най-големите градове, а в късната Римска империя и църковна, а пък и административна, светска столица на една от най-богатите области на Испания – Бетика, по-точно град Гиспалис или днешната Севиля.

Впрочем, този сюжет го има (почти в същия тип) и в хрониката на Идаций Лимикски.

Друг автор, оставил запаметяващи се редове за вандалите, бил Епископ *Виктор Витенски* от гр. Вита в Северна Африка. Той написал хроника, която имала недвусмисленото заглавие „История на преследванията в африканските провинции при кралете на вандалите Гейзерих и Гунерих". В нея той подробно описвал ужасяващи и умопомра-

чителни картини за репресиите на католиците от представителите на арианската секта.

Тук е мястото и моментът да се отбележи, че много от историците (от различни епохи, като се започне от античността и се стигне до нашата съвременност) умишлено премълчават и прикриват редица изключително важни или съществени истини, органично свързани с ерозията на римската власт по испанските земи, която неимоверно много улеснявала и галванизирала стремежите и опитите на различните варварски племена, между които в случая най-напред вандалите, аланите и свевите, да проникват и завладяват днешните испански или португалски територии. Много показателни в този контекст са и думите на големия испански историк *Рафаел Алтамира-и-Кревеа,* според които „Историята на нахлуването на варварите в Пиренейския полуостров се описва от буржоазните историци извън връзка със страшните движения на обезправените народни маси, обхващащи от началото на V в. цяла Испания. Непоносимото бреме на робството и колонатната зависимост, твърдата система на регламентации на цялата производствена дейност, колосалните подати – всичките тези „прелести" на загниващия робовладелчески строй довели коренното население на Испания до крайности"[15], поради което солидни маси от това население, минавали на страната на варварите или на противниците на римската власт, щом им се откриела подобна възможност, независимо от всички опасности, които можело да се стоварят върху съдбите им при такива избори. В своите задълбочени анализи този историк се базира и аргументира и със свидетелствата на писанията на изтъкнати древни и средновековни хронисти, като, например, Исидор Севилски. (Впрочем, Алтамира-и-Кревеа подробно разкрива, но и обяснява историята на поредицата нашествия и завладявания, ограбвания и избивания на местните племенни общности от финикийците, картагенците и иберолибийците – врагове на Рим, които реално са доста преди времето на

[15] Виж подр.: **Альтамира-и-Кревеа**, Р. История Испании. В трех томах. М., Издательство иностранной литературы , 1951, с. 56.

варварските похищения и поражения на вандалите, за които, обаче, други хронисти, летописци или историографи не споменават нито дума.)

Исидор Севилски е може би първият изследовател, който съвършено точно фиксира и датите на двете кошмарни седмици за Рим, през който той е напълно разграбен и опустошен от вандалите – *12- 26 юни*. Преди и след него обикновено авторите пишат и говорят или за ужасните времена и събития, или само за двете гибелни седмици, или за онези няколко обсадни дни в края на май, през които вандалските пълчища се прегрупират пред крепостните стени на великия и свещен град на Западната Римска империя.

Като теолог той не пропуска случая през няколко абзаца или фрагмента непрекъснато да обръща вниманието и мисълта на читателя към погромите и кощунствата на вандалите спрямо християнската вяра и за безумието, безжалостността на арианството. В този ракурс той набляга, примерно, в 78 фрагмент на издевателствата и жестокостите на наследника на най-великия предводител и държавник на вандалите Гейзерих – Хунерих, който преследвал и изтребвал католиците и особено техните свещеници по цяла Африка, а и който закрил всичките им църковни храмове и манастирски обители като или прокудил в изгнание техните свещеници, или ги изпратил в каторга, като преди това ги подлагал и на непоносими изтезания, превръщайки ги в мъченици, а на всичко отгоре отрязал езиците на повече от 4000 католика, които обаче по-късно, независимо от липсата на езици, продължили твърде добре (?!) да си разговарят чак до смъртта си. То няма и как духовник от неговия ранг да пропусне такъв сгоден случай, за да покаже, че правата вяра на християнството превъзмогва и най-ужасните издевателства с нея. И съвсем логично, а и закономерно за подобен теологически дискурс е инфилтрирането в него на поучителни текстове, според които светотатствените деяния на вандалските тирани неизбежно се наказвали с най-страшни и непоносими, а и скверни болести, които гарантирали не само смърт, но особено мъчителна и позорна смърт на

тези вождове. А където и когато може в следващите фрагменти, Исидор Севилски винаги „набърква" редом до позорните дела на конкретен вандалски владетел и богоугодните деяния на някой християнски свещеник, за да може подобен контраст да обслужва „правата вяра".

Исидор Севилски доста подробно разказва за злодеянията на варварите-вандали, като също споменава и за трагедиите на знаменити римски патриции. Той споменава за пленяването – след двете най-ужасни седмици на Вечния град – на вдовицата на някогашния император Валериан III и за нейните две дъщери, които заедно с хиляди други отвели в Картаген, където и омъжили едната от тях за сина на Гейзерих – Хунерих.[16]

Този велик теолог и схоласт е може би и един от първите изследователи на драматичната и противоречива вандалска история, който не пропуска в заключителната си присъда за всичко онова, което се е случило се по нейното протежение, да акцентира и на краткотрайността на нейната държавност, просъществувала (от своята начална форма при Гундерих до последното й издихание /в 534 г./ при Гелимер) точно 113 години.

Ще минат векове, исторически епохи, различни типове политически режими или видове общества, но темата за вандалската история

---

[16] След 40-годишно царстване, Гейзерех умрял, като със смъртта му започнала и кончината на вандалската държава. Възкачилият се на трона Хунерих управлявал едва седем години и пет месеца – време, което се запомнило с безпощадните му репресии над иноверците. Кончината на Хунерих Исидор описал като божие наказание, понеже вандалският вожд умрял в страшни мъки и страдания, заради разпадане на всичките му вътрешни органи. А след смъртта му, в 486 г., на трона се възкачил Гундамунд и управлявал 12 години, които се запомнили с временно омиротворяване и прекъсване на верските репресии. След него, през 498 г., на власт дошъл Тразамунд, който ръководил доста време вандалската държава – цели 27 години и 4 месеца, през което отново подновил гоненията на иноверците, закривал и рушал християнски и други храмове, прогонил повече от 120 епископа вън от страната, по-точно в каторгите на Сардиния, и умрял през 524 г., когато на трона се възкачил Хилдерих – син на Хунерих и рожба от брака му с дъщерята на някогашната римска императрица и съпруга на Валериан III. Той, подобно на баща си, управлявал вандалското кралство седем години и три месеца. Въпреки че дал обещание на Тразамунд да не открива по време на своето управление християнски църкви и да не връща привилегиите или прогонените епископи, той сторил тъкмо обратното, като преди да встъпи във власт издал заповеди да не се посяга на и оскверняват еретичните обители, заради което си навлякъл гнева на Гелимер, който превзел престола и изпратил в тъмница Хилдерих и синовете му. Този вандалски крал се запомнил с огромните преследвания, изтезания, ограбвания и прокуждания на много знатни и други фамилии. Тъкмо по това време и срещу този вандалски управник Юстиниан I изпратил византийските части под предводителството на Велизарий, който още в първата битка пленил и убил братята на Гелимер – Гунтемир и Губамунд, а след това окончателно и тотално унищожил остатъците от армията на Гелимер и, на 97-та година от завладяването на Северна Африка от вандалските пълчища, приключил завинаги историята на тяхната държава.

няма да се забрави напълно и безвъзвратно, а и – точно обратното, – винаги ще има мислители, които да пишат за нея. А и няма как, нито пък е нужно с хронологическа точност и логическа последователност да се спираме на всичко, което е казано и изписано за драматичната вандалска история. Затова ще си позволя да отбележа само някои от огромната, може да се каже, и дори Хеопсова пирамида от разнородни и стойностни творби, имащи и по-солидно значение.

Знаменитият философ, писател, политик, дипломат, масон, алхимик и пр. *Херберт Уелс* също отделя специално внимание на мистериозната история на вандалите. Той посочва митарствата им в различни части на европейския континент – от Западна Европа, по-точно от територите на днешна източна Германия, след време се установили в Централна – в земите на днешна северна Унгария, по-точно в Панония и то защото били притеснявани от готите, поради което измолили да им дадат територии в пределите на Римската империя, като в замяна предлагали своите войни за легионери на империята. Освен това те общували и с вестготите от Източна Европа, обитаващи територите на Дакия, днешна Румъния, и с южно-руските източни готи или вестготи, както и с аланите, които по онова време населявали широките пространства около река Волга.[17] От Панония (през 425 г.) н.е. те поели на запад – към Испания, където пък се срещнали с вестготите, дошли чак от Южна Русия и с други германски племена, имащи по това време вече и своите крале, или херцози. По същото време готите превземат Далмация, вестготите и свевите – Португалия и Северна Испания, а англите нахлуват в Британия. На тяхно място (в Панония) се разположили хуните, които преди това им били наемници. Под предводителството на Гензерих вандалите напуснали Испания и се прехвърлили в Северна Африка, превзели Картаген (439 г.) и се пръснали по земите на Магреба. След неочакваната смърт по време на пир на хунския вожд Атила, почти десетилетие в Рим властвали редица

[17] Виж подр.: **Уэллс**, Г. История цивилизации. М., „Астрель", „АСТ", 2011, с 238.

императори, които се възкачвали на власт с помощта на вандалите вождове и воини. Въпреки че отначало изобщо не притежавали нужните знания за корабостроене, все пак вандалите намерили съответни коварни начини да се сдобият с тях и малко по-късно построили достатъчно мощен флот, с който се прехвърлили в Северна Африка, като после установили пълно господство в Средиземно море, а по-късно – през 455 г. преминали през Средиземно море, нахлули в териториите на Италия и без да срещнат особена военна съпротива стигнали до Вечния град, чиито властници и население не очаквали всичко това. Така, след известни приготовления, вандалите превзели и разграбили Рим, който едвам се бил съвзел от предишните опустошения, нанесени му половин век по-рано от не по-малко алчните пълчища на Аларих. След това вандалите завладели много острови от западното средиземноморие, в т.ч. Сицилия, Корсика и Сардиния, а също Балеарските острови. През 477 г. те били в апогея си, а по-късно вече станали жертва на военните експанзии на Византия – чак по времето на Юстиниан I, която в следващия век напълно узурпирала техните територии в Северна Африка.

Един от най-големите и най-фини познавачи на римската история *Е. Гибън* също отделя внимание на ролята на вандалите в нейната драматична летопис.[18] Той обръща изследователския си фокус първоначално към ролята на Проб, който освободил от тиранията седемдесетте най-богати и цветущи града, които били попаднали по тиранията на германските варварски племена, сред които огромна роля тогава играели вандалите, които безнаказано били опустошили тези територии след смъртта на Аврелиан, пък и който победил бургундите, които, според преценката на Гибън, били от вандалска раса. Проб даже изпратил и в Британия вандали, като преселил и превърнал в уседнали защитните на римската власт там една солидна военна част от вандали в Камбриджешир.

---

[18] Виж подр.: **Гиббон**, Э. История упадка и крушение Римской империй. М., „Олма-пресс”, 2001.

Гибън описва перманентните взаимни отслабвания, а и даже изтребления между вандалите, хепидите, готите, бургундите и алеманите, които са получавали вследствие на непрестанните военни конфликти или войни между тези варварски племена, които в същото време давали възможност на римляните да изпитват огромни удоволствия от кървавите зрелища и кланици между различните групи варвари. Освен това той отделя специално внимание на трагедията на местните населения в днешна Испания и Португалия заради безчинствата и жестокостите на вандалите, окупирали техните земи, а също и на биографичната епопея на най-великия техен предводител – Гензерих/Гейзерих, но и на последните представители на вандалския елит, които в заговори, осъдени и избити от палачи свои сънародници изгубили повече жертви отколкото на бойното поле.

Видният изследовател насочва вниманието на читателската аудитория и към развенчаването на старите църковни митове за Седемте Спящи Отрока, чието съществуване се отнасяло до времето на царуването на Теодосий Младши и вандалското завоюване на Северна Африка. Освен това той споменава за извънредно коварните, но и безпощадни бойни тактики на вандалите-пирати, чрез които бил унищожаван и целият римски флот.

Към края на своето солидно изследване Е. Гибън пише за своята убеденост, че на младини Гензерих бил православен християнин, и че, след като се отказал от тази вяра, се превърнал в истински кошмар за всички християни, но най-вече за католиците.

Адриан Голдсуорти също посвещава редове на интересната и загадъчна история на вандалите.[19] По-точно, той се спира на биографията на големия вандалски военачалник Стилихон, който иначе бил духовник, но служил и като ръководител на кавалерийски части в легионите на Валент, а и който заради произхода си изпитал немалко обиди и подмятания от римските аристократи и знатни велможи, имащи нес-

[19] Виж подр.: **Голдсуорти**, А. Падение Запада. Медленная смерть Римской империи. М., „АСТ", 2014.

равнимо далеч по-малко достойнства и бойни подвизи от него. Служил честно и доблестно, започвайки от ранга на protektores, благодарение на големите си качества и постижения успял бързо да се издигне в римската йерархия и, на всичко отгоре, се оженил и за сестрата – Серена, – на брата на император Теодосий, който го приел, но и му се доверил. На смъртния си одър Теодосий поръчал регенти на отгледат и възпитат децата му, като възложил на Стихилон да се погрижи за десетгодишния му син Хонорий, вследствие на което вандалът по произход, но чист римлянин по дух и служба Стилихон фактически управлявал – в качеството си на регент – западната част на Римската империя, без да проявява апетити да стане император, а когато Хонорий пораснал, го оженил за дъщеря си. Нееднократно влизал в люти битки с воините на Аларих и дори успял да плени жената и децата на великия готски предводител и владетел. В крайна сметка, както обикновено се случва на такива способни и лоялни държавни мъже, Стилихон станал жертва на дворцови интриги, чрез които римски и византийски велможи се постарали да посеят в Хонорий тежки съмнения и големи страхове към делата на военноначалника, който искал само още повече да се сближи с новия император Теодосии II. Когато дъщерята на Стилихон и жена на Хонорий починала, големият военачалник тутакси я заменил с другата си дъщеря, омъжвайки я за 23-годишния Хонорий, който обаче страдал заради незначителната си роля в империята. Обвинен умишлено в измяна, Стилихон заповядал на воините си да не го защитават и приел храбро смъртта в един храм, обратно на често случващите се подобни случаи, при които обвинените в предателство към императора висши военни чинове предизвиквали граждански войни в империята.

Голдсуорти описва подробно кошмарните дни и нощи на превзетия и напълно опустошен от вандалите Рим през двете фатални юнски седмици на 455 г, в които техните орди вилнеели и грабели, насилвали или пленявали каквото могат в Вечния град.

Анализирайки драматичните преходи от античността към феодализъм, *Пери Андерсон* също обръща внимание на проблематиката за историческата роля на вандалите. Той насочва част от изследователския си дискурс към преките и задкулисните боричкания по върховете на римската империя, водени от военачалници-германци и други по произход, които заради потеклото си не можели да са императори, като визира и конфронтацията между Арбогаст и Стилихон – първия франк, а втория вандал. Освен това Андерсон разкрива и експлоатирането на римски властови техники и практики срещу имперската власт от страна на варварските нашественици в Галия и Испания, където те въвели старите римски управленчески матрици и съотношения на ползване на природен и човешки материал в съответни пропорции, известни като режима на *hospitalitas*, а също и минаването на вандалите от архаичен общинен строй към кралска автокрация, както и на специфичната подкрепа на вандалските нашественици от страна на местните населения, които буквално изнемогвали от непосилното бреме на Римската империя.[20]

Дж.-М. Уоллес-Хедрил обръща особено внимание на автентичния произход на вандалите от земите на Източна Германия, където те обитавали заедно с други племена – бургунди, готи, хепиди и лангобарди, – и притежавали доста по различен език и културно-религиозни традиции от живеещите и по останалите територии на днешна Германия общности, но също и на „великото преселение на народите", в т.ч. и на изключително мощните, пък и страшни по ефектите си придвижвания на вандалите, които довели до твърде сериозната фрагментация на Западната Римска империя, която по онова време изглеждала като доста пъстра мрежа от различни, самостоятелни варварски кралства на вандали, вестготи, бургунди, остготи, лангобарди, франките и англо-сакси.[21]

---

[20] Виж подр.: **Андерсон**, П. Переходы от античности к феодализму. М., „Территория будущего", 2007.
[21] Виж подр.: **Уоллес-Хедрилл**, Дж.-М. Варварский Запад. Ранее Средневековье 400-1000. СПб., „Евразия", 2002.

Придвижванията на вандалите по обширните територии на Римската империя се съпровождали с всевъзможни опити на нейните властници да ограничат тези процеси, както по суша, така и по море. Показателен в този аспект е издаденият през 419 г. имперски закон, че предаването на секретите за корабостроенето на вандалите се преследва с най-тежкото наказание – смърт, но това не попречило на вандалите скоро да успеят да намерят начини и средства, чрез които да се сдобият с подобни секрети или тайни. Римските управници се страхували, че притежанието на кораби от вандалите незабавно ще ги мотивира да поемат към териториите на Северна Африка, която по онова време била житницата на великата империя, заради което се пазела много бдително и твърдо.

Уолъс-Хедрил специално подчертава и факта, че въпреки че били малко на брой, на всичко отгоре, и прекалено нееднородни по етническия и верския си състав, вандалите успели за твърде кратко време да превземат огромни територии и да се сдобият с неочаквана власт, да поставят под диктата си големи маси от автохтонното население.

Освен всички други причини и условия, на вандалите явно им е вървяло и защото на върха си имали много талантливи водачи. Не случайно един от най-великите им лидери Гейзерих притежавал такива несъмнени и изключителни качества, прозорливост и управленческа мъдрост, че дори историците го удостоили с оценката, че бил най-способният, даже най-тънкият държавен управник по онова много смутно историческо време, пък и който управлявал държавата си в продължение на половин век (от 428 до 477 г.).

Сред най-знаменитите ръководни фигури на вандалите ярко се откроява и военноначалникът Стилихон, за когото вече по-напред стана дума, а и който благодарение на своите огромни воински качества и много безспорни победи успял да се издигне до върховете на Римската империя, а пък и след като се оженил за племенничката на император Феодосий I се, естествено, си навлякъл още повече завист и не-

навист. Въпреки че на два пъти спасил Рим от нападенията на хуните, чиито велик вожд Аларих превзел Вечния град чак след смъртта на Стилихон, вандалът така и не успял да получи добро отношение, но и сигурно гарантирана позитивна историческа памет. Римските автори и приживе, а и след смъртта му се надпреварвали да го описват като негативна фигура, защото подозирали открито, че е прикрит враг или продажник на имперската власт, но най-вече поради това, че смятали, че е дал магистрала на арианската вяра в Империята.

На вандалската история обръща внимание и *Е. Томпсън*, при това в контекста на панорамно изследване и анализиране на историческата биография на хуните.[22] Той се спира специално на тъмните заговори, в които участват или стават жертви висши фигури-вандали. Такъв, примерно, е случаят с големия византийски военно-началник Йоан-Вандала, който бива убит от съучастници, сред които и евнуха Хрисафий Етома, за когото се носели слухове, че се опитал да подкупи един от хората на Атила да го убие срещу 50 фунта злато, но и че съблазнил, а и подчинил на своите намерения и капризи слабоволния император Теодосий II, разделяйки го изцяло от жена му; освен това прогонил от властта и сестрата на император Август – Пулхерия, която, обаче, по-късно му върнала за всички злини тъпкано, когато (малко след кончината на императора) се върнала във властта и предала красивия, користолюбив и коварен евнух на сина на неговата жертва – Йоан-Вандала, който се разправил с него по възможно най-жестокия начин.

Томпсън е един от малкото изследователи, които споменават точната дата на нахлуването и превземането на Галия от обединените бойни пълчища на вандали, алани и свеви – 31 декември 406 г., когато тези бойни части разкъсали рейнската граница. Той споменава и за големия римски държавник и военачалник Стилихон Флавий – вандал по произход, два пъти побеждавал Аларих I, и убит по заповед на им-

[22] Виж подр.: **Томпсон**, Э. Гуны. Грозные воины степей. М., „Центрполиграф", 2010.

ператор Хонорий заради предположения за участие в дворцови интриги, т.е. от същия Хонорий, на когото бил опекун по желание на Теодосий I. Освен това Томпсон споменава и точната дата, на която вандалите и аланите превзели Картаген – 19 октомври 439 г., както и името на убиеца на Йоан Вандала от 441 г. – военноначалника на Западната римска империя и германец по произход Арнегискал, който с това убийство заел поста на Йоан Вандала.

В друго свое изследване и произведение Е. Томпсън също обръща известно внимание и на историческите авантюри на вандалите.[23] Първоначално той споменава за военните нападения и похищения на обединените части на вандали, анали и свеви над Галия и окупацията на Майнц в последния ден на 406 г., после за прехвърлянето им през Гибралтар в Северна Африка – 20 години след превземането на Галия, след това за кървавите погроми над вандалите-силинги в Бетика – Южна Испания и почти пълното унищожение на аланите в Лузитания – днешна Португалия, от легионите на големия римски военачалник Валий. Малко по-нататък Томпсън се позовава на наблюденията и размишленията на прочутия историк Прокопий, който описал душевните терзания и колебания на Велизарий на брега на Сицилия, точно преди битките му с вандалите, понеже нямал никакви подробни сведения за тях и за военните им умения и секрети. А най-странното е, че душеприказчикът на Велизарий – прочутият историк Прокопий, – имал невероятно богати сведения за бойните качества и секрети на вандалите, при това даже споменавал за немалко от тях и то до най-малки подробности в своите съчинения.

Томпсън разказва и за внезапното нападение и превземане на Картаген от вандалите, случило се точно на 19 октомври 439 г. На всичко отгоре, той акцентира и на един друг факт, който често е пренебрегван от други историци. Иде реч за това, че независимо от „великото преселение на народите", в което активно участвали и ванда-

---

[23] Виж подр.: **Томпсон**, Э. Римляне и варвары. Падение Западной империи.СПб., ИД „Ювента", 2003.

лите, част от техните племена оставали и продължавали да живеят на предишните си места, въпреки че огромната част от племенния им състав вече била се придвижила на стотици и хиляди километри по-напред и по-навътре в териториите на Западната Римска империя. Той подчертава, че този феномен не бил характерен само за вандалите, защото, подобно на тях, имало и редица други племена, които също оставяли свои човешки фрагменти в предишните си дислокации, каквито примерно били вестготите, остроготите, бургундите и др., част от които продължавали да живеят и извън границите на Империята.

Томпсън визира още един любопитен факт, споменавайки нахлуването на вандалите, аланите и свевите от вече превзетата от тях Галия в земите на Испания. Той се учудва на невниманието на римския историк Гидаций, който посочвал в трудовете си успоредно две дати на преминаването на Пиринеите от тези воински пълчища – 28 септември и 13 октомври 409 г. Томпсън смята, че десетките хиляди войни не са могли да се прехвърлят за една нощ от Галия в Испания, затова двете дати дискретно означавали времето на повече от двуседмичния преход на воинските пълчища на завоевателите. По сметките на Томпсън три години по-рано, когато варварите превзели Галия, в земите на последната се изсипали близо четвърт милион завоеватели – сред тях вандали-силинги над 50000, алани – към 40 000, вандали-асдинги – повече от 80 000 и над 25 000 свеви. Според него не може да се каже и точно за колко дена тези огромни пълчища се прехвърлили в Испания, защото те умеели много бързо и изненадващо да нахлуват в чужди територии, като за пример дава дебаркирането и на 31 декември 406 г. през р. Рейн в нощта на повече от 35 000 алани (без жени, старци и деца) за не повече от 72 часа. Той не забравя и друг, доста интересен казус – разпределението на земите на Испания чрез жребий между превзелите я варварски племена и, съответно, недоволствата, конфликтите между аланите и вандалите-асдинги, получили шест пъти по-малко площи от аланите, въпреки че броят им, според хронистите, бил внушителен – над 80000 души, докато вандалите-

селинги обаче получили прекалено богатата южна провинция Бетика, но и които (през 416-418 г.) били напълно изтребени от военните нашествия на Валий.

Подобно на редица други, свързани с християнството, изследователи, и Томпсън също се спира на описанието на кощунствените, светотатствените действия на вандалските орди при завземането на градове и села, и, по-точно, разказвайки за поругаването на знаменита църква на Севиля при нейната окупация през 428 г. от вандала Гунерих, която според писанията на Исидор била именно църквата „Св. Винцент Мъченик", като споменът за това престъпление останал да живее в паметта на севилци над 200 години – било по линия на традиционната речева традиция, било по линия на паметен знак, който севилци завещали на поколенията, за да си спомнят за непростимите „вандализми".

Томпсън отбелязва и противоречивите източници, описващи вандалите по коренно различен начин – било като особено силни и страшни, било като възможно най-слаби и лесни за пречупване, каквито сведения оставил за тях Салвиан за техните подвизи при превземането на земите на Испания от твърде различните варварски племена. Несъмнен факт, отбелязан от повечето историци е, че готите превъзхождали по своите бойни качества и подвизи вандалите, докато свевите можели да се похвалят най-малко с такива умения и постижения, затова и Салвиан дори не ги споменавал в трудовете си.

Томпсън обръща специално внимание и на факта, че липсват каквито и да са исторически достоверни източници за произхода и особеностите на езиците на варварите, в т.ч. на вандалите, франките и бургундите от периода между IV и VI в., и за едва 16-те страници, посветени на готите – няколко фрагмента на превод на Библията от епископ Улфилий, – и, по-точно, в писанието на сухия и слабо информативен коментар на Евангелието на Йоан, а и в няколко други кратки текста, писани в Италия през VI в.

Абсолютно недвусмислена и категорична е оценката на Томпсън и за естеството на *описанията и тълкуванията на варварите*, респ. вандалите в нашия случай. Според него, всички оставени римски източници за тях са превратно и инструментално отразяващи и оценяващи ги, поради което днес гледаме и преценяваме тези варварски племена „през очите" на римляните, които изобщо не се опитвали (по никакъв начин) да се замислят и да проникнат дълбоко в недрата на душевността и секретите на битийността на хората от тези племенни общности, а ги представяли и квалифицирали по своему, което ще рече съобразно собствените си интереси, планове или сценарии за историята.

На огромното социално-политическо разложение и моралната поквара в последните години на Римската империя, също както и на огромната историческа роля на вандалите за нейния залез отделя внимание, описания, но и тълкувания и *Майкъл Грант*[24].

Ларс Браунворт също разказва за непознатата, заедно с това драматичната, но и богатата на събития и премеждия, на триумфи и поражения история на вандалите, но от съвсем друга призма – как забравената (в нашето съвремие) Византия спасила Европа.[25] Той споменава и за нещо интересно, което спомогнало за гибелта на вандалската държава. Става дума за това, че вандалите подлагали населението в окупираните от тях земи на Магреба на религиозни гонения и обръщането му в арианската вяра, която те изповядвали, срещу което местните племена жестоко се съпротивлявали, а затова и често оказвали помощ, подкрепа на всички, които се изправяли срещу вандалите. Така станало и по това време, когато бунтовете на берберите улеснили римските легиони на Велизарий, които пък, на всичко друго, нямали много сериозни препятствия при нахлуването и превземането на повечето градове във вандалската държава и особено на Картаген, защото вандалите преди това били разрушили крепостните им стени, за

[24] Виж подр.: **Грант**, М. Крушение Римской империи. М., „Терра-Книжный клуб", 1998.
[25] Виж подр.: **Браунворт**, Л. Забытая Византия, которая спасла Запад. М., „Астрель", 2012.

да не могат последните да служат като прикрития и защити на местните общности, които се противопоставяли на всички опити да бъдат религиозно преобърнати в чуждата за тях вяра.

Впрочем, Браунворт отделя много внимание и, разбира се, страници на последните месеци и дни на вандалската държава и на заличаването й от лицето на историята.

Хенри Мортон е друг изтъкнат изследовател на римската история, който също вади и използва тематичната карта за странностите на вандалската драматична история. В своя популярен труд[26] той визира дълбоко вкорененото убеждение или предразсъдък на древните римляни, че те следва да се отнасят към вандалите с езика на победителите. Мортон доста подробно описва както драматичната история на сестрата на римския император – приказно красивата Гала Плацидия, която, след двегодишно скитане, се омъжила за Адолф и станала кралица на готите, така също и готското нашествие и разграбване на Вечния град, като неведнъж съвършено отчетливо и категорично подчертава, че в тези смутни и тежки събития изобщо не е имало такива ужасни насилия над местното население, нито пък и толкова потресаващи и масови убийства, каквито впоследствие римските владетели и историци преднамерено приписали на варварите-готи. Мортон разказва много увлекателно, но и подробно и за други знакови ситуации и фигури от историята на Древния Рим, за които обикновените хора знаят прекалено малко.

Джейн Пенроз също повдига темата и разглежда непознатата вандалска биография, придавайки особен изследователски почерк, пък и ракурс на тази богата история.[27]

Интересни са изчисленията за скоростта на придвижването на варварите в завладените от тях територии, които предлага в твърде солидния си – повече от 800 страници – труд *Норман Дейвис*.[28] Според

---

[26] **Мортон**, Х. Рим. Прогулки по Вечному городу. М., „Эксмо”, СПб., „Мидгард”, 2009.
[27] Виж подр.: **Пенроз**, Дж. Рим и его враги. Карфагеняне, греки и варвари. М., „Эксмо”, 2008.
[28] **Дэвис**, Н. История Европы. М., „Транзит-книга”, 2005, с. 160.

тях, до нашествията на варварските племена и тяхната миграция се движела обикновено с доста бавни темпове. Но с пришествието в и със завладяването на новите територии от тези племена, сред които се отличавали ярко и вандалите, тя, обаче, прекалено рязко се покачила. Освен това, дори спрямо отделните племенни общности, тази скорост не бива напълно еднаква. Така например, аланите (които пресекли Днепър около 375 г., Рейн в 406 г. и стигнали до Атлантика в 420 г.) се придвижвали със средна скорост около 7.5 км. в година. За разлика от тях вандалите, чийто маршрут често съвпадал или дори се пресичал с този на аланите, се движели със средна скорост *около 2 км. за неделя*. По този начин само за 33 години варварските племена успели да преминат, а пък и завладеят територии, простиращи се на 4000 км.[29]

На особеното влияние и въздействие на ролята на вандалите обръща внимание в своето доста интересно научно изследване и *Джек Гуди*[30], като акцентира на много и продължително натрапвани мнения, че вандалите предизвикали единствено икономически катастрофизъм и културен погром на обществата, които превзели и владеели в продължение на своята драматична история. Той подчертава, че, например, по времето на тяхната държава в Магреба и особено пък за Картаген въобще не можело да се говори и пише за какъвто и да било тотален срив в икономическо отношение, понеже при вандалското управление търговията и занаятите продължавали да се развиват почти в същите форми и мащаби както и преди тяхното нашествие, като по-специално дава и примера с червено-глазурната керамика, която изобщо не променила своите експортни модуси дори до края на IX в., а и че радикална негативна промяна в тези територии настъпила едва след тяхното завладяване от арабите и при разпространението на исляма. И нещо повече, пък и доста интересно – Гуди смята, че вандалите не само не изкоренили напълно образованието на римляните, макар

[29] Пак там, с. 168.
[30] Виж подр.: **Гуди**, Дж. Похищение истории. М., „Весь мир", 2015.

първоначално да се отнасяли с безразличие към него, но впоследствие дори разрешили на латински образователни институции да функционират и това даже продължило чак и до арабското нашествие през 698 г.

Един от най-безспорните и велики историци на Обединеното кралство – сър *Арнолд Тойнби,* – също отделя внимание на вандалската история. Първо, този знаменит учен определено смята, че вандалите били недостижим еталон за варваризъм, безкултурие и безмилостност при безцеремонните, бруталните си разправии с местното население, а и с безпощадността, или цинизма си при грабежите на завладените от тях страни, като прави директно сравнение между тях и полуелинизираните вестготи на Аларих, отдавайки своите предпочитания и твърде по-меки оценки на Алариховите пълчища.[31] На тази основа можем лесно да си представим какви по своя оценъчен патос са или ще бъдат всички онези изследвания и тълкувания на вандалската история, които се базират на огромния авторитет и колосалното творчество на великия историк Арнолд Тойнби. А в днешната ситуация, при историческите катаклизми покрай глобализационните сценарии, особено високо се котират не само теоретическите инвенции на Самюел Хънтингтън за цивилизационните конфликти и дори войни, но така също и концептуалните визии и солидни аргументариуми на А. Тойнби, които донякъде са им и предвестници.

Според Тойнби има специфичен (като че ли общ) синдром, отнасящ се до прекалено характерната, но и трагичната участ на варварските държави от „героичния век" – сензационното, неочаквано, внезапно сриване на мнимо изглеждащата като всемогъща държава на варварите, като за най-релефни примери в този контекст се визират залезът на хуните след смъртта на Атила или гибелта на вандалите след смъртта на Генерих.[32]

---

[31] **Тойнби**, А. Исследование истории. Цивилизации во времени и пространстве. М., „Акт", 2009, с. 71.
[32] Пак там, с. 512.

В друго свое класическо произведение Тойнби застава зад едно разпространеното в науката мнение, според което вандалите принадлежат към групата на северно-германските варварски племена и първоначално са обитавали полуостров Ютландия.[33]

Тери Джонс и *Алън Ерейра* поставят във фокуса на своето изследователско внимание и занимание усуканата проблематика за варварските похищения, а и влияния по отношение на Рим. В солидния си труд[34] те полемизират с широко разпространените (от векове) мнения, че варварите са единствено варвари, доказвайки, че техните племена са били *истински създатели на тогавашния свят* не по-малко и от самите римляни. Те смятат, че безпристрастното и прецизното запознаване с историята на различните варварски племена може да предложи много изненади. Например, келтите изпитвали огромен интерес към инженерното дело и математиката, даките имали интересна и задълбочена теологическа мисъл и култура, комфортният живот на вандалските велможи бил впечатляващ, а и че между кралството на Атила и Римската империя съществувала „желязна завеса", подобна и на тази между европейския Изток и Запад през целия XX в.

Според двамата автори, да се продължава легитимацията на спекулативни и превратни визии за автентичната история на варварите и особено на вандалите, на практика означава да се продължава мандатът на римската пропаганда от преди много векове в нашата историческа и цивилизационна съвременност. Те даже категорично заявяват, че ние и сега позволяваме на римляните да определят нашите възгледи за историята и света.[35] Нещо повече, че Римската империя даже преустановила развитието в много важни – духовни и практически – сфери, които трябвало да чакат да изтекат много векове, за да могат отново да се възродят и усъвършенстват като че ли от съвършено нови основи, а които преди това са имали забележителни постижения, в т.ч.

---

[33] Виж подр.: **Тойнби**, А. Исследование истории. Возникновение, рост и распад цивилизаций. М., „АСТ", 2009, с. 111.
[34] **Джонс**, Т., А. **Эрейра** Варвары против Рима. М., „Эксмо", „Алгоритм", 2010.
[35] Пак там, с. 14.

и сред варварски народи. Според Джонс и Ерейра варварите се оказали неимоверно предизвикателство и сериозно препятствие, защото – от гледна точка на по-новите изследвания, т.е. в последните 30 години, – се оказва, че те са били по своему високо морални, грамотни, образовани и често доста по-цивилизовани от римляните, които, обаче, завещали на историята, паметта на човечеството дамгата за варварите или вандалите като за допотопни същества. Спекулациите за диващината и безкултурието на варварите били безмерни и безпочвени, поне що се отнася до завещаните от римляните описания и присъди за готите и вандалите като безпримерен и ненадминат еталон за разрушителен, унищожителен нагон. Защото историческите архиви категорично свидетелствали, че ако готите са разрушили само едно здание, то вандалите не били сторили дори и това при превземането на Рим. Именно римските властници и духовници се постарали по всякакъв начин и с всички – позволени и незаконни – средства да изградят, утвърдят и оставят като непреодолимо историческо завещание одиозните образи за варварските племена като тотално олицетворение на злодейщина, безкултурие, неграмотност, арогантност и невиждано зверство. Днес, пишат Джонс и Ерейра, има много историци, твърдо смятащи, че е имало периоди, в които римското означавало единствено правилното развитие, безсъвестно прикривайки, че тъкмо римляните са погребали много култури, но и народи под своята власт.[36] Освен това те обръщат внимание и на твърде значимия факт, че съществува фрапираща неравнопоставеност в историческите описания, а и тълкувания на римляните и онези на повече от 80 „германски", а всъщност (по произход и битност) са варварски племена.[37]

Впрочем, от всички многобройни, пък и по-късно изчезнали варварски племена, единствено хуните и вандалите останали завинаги (в историческата памет) като най-висшето, но и кошмарно олицетворение на диващината, примитивността, бруталността и безсмислените

[36] Пак там, с. 96.
[37] Пак там, с. 142.

разрушения, които били надлежно описани в римската историография. Само техните етноними се превърнали в зловещи нарицателни в следващата история на Европа, а оттам вече се разнесли по целия свят и станали синоним на всичко най-лошо.

Вандалите пострадали в историческо и паметово отношение заради съвършено преднамерените изопачавания на смисъла и значението на техните деяния, макар реално да постъпвали в пълно съответствие с моралните си принципи или традиции, които, разбира се, били донякъде по-строги от тези на останалите населения в западния свят. Основната вина за сътворението на такъв кошмарен и отблъскващ исторически портрет на това племе се пада определено и на църковните хронисти, които спекулативно и селективно се базирали на всевъзможни митове за въпросното племе. Например, спрямо трафаретните визии или мнения, че вандалите били безцеремонни, брутални и безразсъдни рушители и унищожители на чуждите – материални и културни – богатства. Така почти десетилетие преди Великата френска буржоазна революция от 1789 г., в мъгливия Албион, по време на Гордоновските бунтове в Лондон през 1780 г., когато били атакувани защитниците на католическата еманципация, поетът *Уйлям Купър*, който бил израснал под прекалено сериозен църковен и фамилен похлупак, нарекъл участниците в разгневената тълпа, която изгорила огромната библиотека на лорд Менсфилд, вандали.[38] А, всъщност, истинските корени на подобни инвективни номинации на идейно-политически, религиозни, социални, икономически, културни и пр. опоненти и съперници винаги имали за своя дълбинна основа именно римското третиране на варварите, защото римляните винаги умишлено изопачавали истините за образа на тези племена.[39]

Според Джонс и Ерейра, вандалите съвсем не били и толкова, или поне не най-войнствената, а и кръвожадната германска племенна общност, като освен това били и земеделци, а пък чиято историческа

[38] Пак там, с. 241.
[39] Пак там.

съдба станала принудителната емиграция. Те дори лансират тезата, че вандал етимологически означава странник или неволен скиталец.[40] Именно *ефектът на доминото* изиграл зловещата роля на съдбовен фактор за тяхното историческо митарство, защото подгонените от хуните готи ги заплашвали и притискали, заради което и, бягайки от тях, вандалите били принудени за окупират нови земи, а по този начин, но и път създавали все нови и нови главоболия на римската империя.[41] И нещо повече: всички натрапени от римско време до ден днешен исторически описания на вандалското нахлуване в Галия, на 31.XII.406 г., когато през замръзналата Рейн край Майнц повече от 100 000-та маса от вандали, алани и свеви, се прехвърлила на другия бряг, откъдето започвали земите на франките, а и описвани като военно нашествие, не били изобщо такива, а единствено бежански потоци, защото редом с мъжете, в това ме-роприятия участвали и жените, децата и старците от трите племенни общности, което съвършено преднамерено се скривало във всички тогавашни, следващи истории. И тук започват всевъзможните предположения или уверения, за които, обаче, никога, както тогава, така и по-късно в историята не се намерили категорични свидетелства и доказателства, че най-великият вандал в управлението на Римската империя, е принудил вандалите (подгонени от пълчищата на Аларих и без да знаят за тайните му преговори с готския водач) да нахлуят в териториите на франките в Галия и вървят още по-нататък. Това бил огромен, невиждан/нечуван до този исторически момент, мигрантски човешки поток, който бягал, за да се спаси от, идващите след тях, други варварски племена.[42] А в последвалите сражения на галска територия, варварите загубили почти четвърт от своя народ – над 20 000 души, а така също и своя тогавашен предводител – Годегизел. Фактически, и до ден днешен някои историци продължават да спорят дали Стилихон не е обрекъл на такива огромни митарства и ко-

[40] Срав., пак там, с. 246.
[41] Пак там, с. 268.
[42] Пак там, с. 269.

лосални жертви своя народ (по бащина линия), за да улесни в перспектива и някои дискретни властови сценарии на Вечния град.

При описанието на вандалската инвазия в испанските и португалските територии Джонс и Ерейра възкресяват отново циркулирането и на темата за наименованието на днешната провинция *Андалусия*, като специфична транскрипция на *Вандалусия*, защото тези земи били определени за едни от вандалските племена, нахлули в Испания.[43] Двамата автори свързват с този период и вероятното приемане на християнската вяра от вандалите-езичници, като за това определена роля изиграли и християнизирани готи, а това всъщност била и арианската конфесия, считана от Римското духовенство за ерес.

Най-сетне, трябва специално да се отбележи, че въпросният труд на двамата историци е бил също и атрактивно екранизиран в телевизионен сериал, който освен това е станал и твърде популярен.

Френската историография също не остава по-назад в изследването и коментирането на историческата биография на вандалските племена, а и властови метаморфози.

Проспер Буассонад задълбочено, комплексно и мащабно изследва нашествията на различни варварски племена и култури до епохата на Възраждането и по-специално в контекста на техни характерни особености на живот и труд в епохата на ранното средновековие.[44] Според него, вандалите основно произхождали от прибалтийски земи, а и от обитаващите ги племена, които били познати на древните още от 1-2 в от н.е. Той определено смята, че асимилационният потенциал и културно-цивилизационният имунитет на автохтонните племенни общности – латини, италики, келти, ибери, тракийци, илирийци и елини – реално са спомогнали за относително бързото, но и дори тотално поглъщане на много от варварските племена и техните култури, като в резултат от подобни процеси от тях не е останало почти нищо в след-

[43] Пак там, с. 273.
[44] Виж под: **Буассонад**, П. От нашествия варваров до эпохи Возрождения. Жизнь и труд в средневековой Европе. М., „Центрполиграф", 2010.

ващата история. За красноречив пример в това отношение той депозира историята, а и културата на ругите, остготите, свевите и вандалите, които напълно и дори безостатъчно са се асимилирали от местните населения като не са оставили абсолютно никакви собствени етнически и културни следи. Любопитен е, същевременно обаче, и фактът, че Буассонад съвсем категорично оприличава грабителските манталитети и маниери на вандалите единствено с тези на *англосаксите*. Най-вероятно, в това натрапчиво и неочаквано за мнозина сходство, се спотайва неминуемо и прозира историческата, но пък и културната непоносимост на французите към англосаксонската идентичност и към нейните културни спецификации. Както виждаме, слушаме, четем, а и коментираме някои днешни френски „излияния" за деянията на обитателите на мъгливия Албион, нещата сякаш много не се са променили.

Вандалските мистерии и исторически завоевателни „истерии" се изследват също и от френски историци, философи, културолози и пр. *Люсиен Мюссе*, например, разкрива как от алхимията на властовите противоречия и амалгамата на военните баталии, колосалните преселения на големи човешки маси и завоюването на нови жизнени пространства за тях римската античност постепенно рухва и отстъпва на Средновековието.[45] Той изследва вече *напълно мъртвите* езикови диалекти от източно-германската група, към която принадлежат езиците на вандалите, готите, бургундите, ругите и бастарните. Мюссе анализира и мигрантските стратегии, вектори и технологии на варварските премествания, както и юридическите легитимации на техните присъствия – от страна на местни или римско-имперски документи и законови разпоредби за техните права, свободи, задължения и правомощия в земите на силово похитените от тях други общества, а така също асимилацията на аланите от вандали, която по своему кристализира в бинарното титулуване на техните владетели rex Vandalorum et Alanoarum

[45] Виж подр.: **Мюссе**, Л. Варварские нашествия на Европу: германский натист. СПб., „Евразия", 2006.

(паралелен крал на вандалите и аланите), които впрочем останали до края на историческата им орисия.

Мюссе дебело подчертава, че историята на вандалите е съградена върху твърде съмнителни исторически източници и ненадеждни сведения, базиращи се на предания на готите, лангобардите и англите, а и на някои ономастични и археологически данни.[46] Въпросните източници и сведения отвеждат към няколко области в Скандинавия, по-точно в областта Вендюссел, обитателите на която и до днес се наричат Vendel boer, а и към северните крайнини на Ютландия, отвъд Лимфьордите. По езикова си идентичност, местните вандали са ползвали източен диалект, близък и до готския. Още Плиний причислява към варварските племена на Vandali и Vandili бургундите и варните, чиито днешни територии са Померания и Познан. По-късно към названието на вандалите се прибавят двете основни техни групи – силингите, споменати още от Птоломей и населяващи днешна Силезия, и адсингите, описвани от Дион Касий, но и обитаващи земите между Висла и горните поречия на Днестър. Първите набези в териториите на Римската империя започват през 171 г. и са осъществени от вандалите-адсинги, които притискани и гонени от готите, нахлуват в земите на Дакия. От средата на V век двата клона на вандалите (силингите и адсингите) вече заедно превземат нови територии на югозапад, в които се задържат около половин век, след което отново подгонени от готите, продължат да се придвижват към още по-далечни и нови землища. Водейки непрестанна поредица от битки с променлив успех, двата клона се съюзяват и с аланите и свевите, и четирите племенни общности продължават заедно да превземат нови територии, като след Галия, нахлуват в Испания, по онова време раздирана от граждански конфликти, като чрез жребий си поделят нейните земи. За връщане назад обаче те никога помислят, още повече, че в това време вестготите са окупирали Галия, от който и вандалите идват. Римските легио-

[46] Пак там, с. 70.

ни (под водителството на Валий) с нечувана и невиждана бруталност и жестокост нахлуват в земите на Испания и подлагат на касапница вандалите и другите й окупатори, което ги принуждава да се прехвърлят на северо-африканските брегове, като първите им дебаркирания са в районите на Тариф и Танжер, а оттам и след тежки боеве принудили губещите римляни да им дадат статус на *feodus* на 11.02.435 г., след което придобиват власт над обширни владения около северната част на Нумидия, западната част на Проконсулска Африка и почти цялата Ситофенска Мавритания, откъдето след четири години поемат към Картаген, който превземат почти без никакъв бой.

Най-любопитното обстоятелство е, че въпреки мощната си власт, вандалите и аланите за няколко години губят езика си и в ежедневието техните хора използват латинския, като единствен бледен спомен от техния роден език им остава само именната система. Почти до края на управлението на Гейзерих вандалският народ продължавал да се дели на групи от по 1000 човека, които притежавали вътрешна институционална структура, като цялата администрация била огледално копие на военни подразделения и йерархии. Не смеейки да нахлуват в опасната Либийска пустиня, вандалите обърнали поглед към Средиземноморието и за кратко време пиратите им го превърнали в своя територия, от който нахлували и грабели пристанищата и вътрешните земи на двете Римски империи.

На историческите премеждия на вандалите съвсем бегло се спира и изтъкнатият френски историк *Фернан Бродел*, предоставящ и своя карта за варварските нашествия.[47]

За разлика от него, *Марк Ферро* директно акцентира на съвършено преднамереното изопачаване или умишленото прикриване на истината за историята и спецификите на вандалите. Според него, такива очевадни доминирания на западната гледна точка в проблематизацията или тълкуването на вандалската история започват още от писания-

[47] Виж подр.: **Бродель**, Ф. Грамматика цивилизаций. М., „Весь мир", 2008, с. 307.

та на Салюстий и Тит Ливий. Подобни исторически наративи фокусирали вниманието определено към историята на Рим по тези земи и спрямо населяващите ги общности, а не към собствената история на Магреба и на нейните коренни и други обитатели. Въпреки обстоятелството, че смята вандалската окупация на земите на Магреба за безусловно тиранична, известният френски мислител подчертава, че същевременно тяхната ужасна репутация е била видимо преувеличена, защото е създадена от техните врагове, и че краят на тяхното господство е сложен през 533 г. от безпощадния пълководец Велизарий, който по заповед на византийския император е завоювал техните земи, като е и подложил съществуващото там население на страшен тормоз, ограбване и репресии, при това толкова големи и ужасни, че предизвикали поредица от метежи или бунтове.[48] Нещо повече, Ферро не се стеснява да посочи, че римските и следващите ги европейски автори дори, когато е възможно или нужно, смекчават тоновете и краските при описанието и преценката на историческата роля и особеностите на вандалите по тези места. Но той визира и тяхната целесъобразност, прагматичност към религията, която те временно, меркантилно използват, ако им върши работа, а после я заменят с нова вяра.[49]

Съвсем накратко на вандалските митарства се спира и друг голям френски историк – Жак Льо Гоф, анализиращ пришествието на тази племенна общност в контекста на великото преселение на народите и разнородните варварски нашествия по цялата география на европейския континент, предизвикани както от твърде сериозните климатични промени на техните родни или предишни места, така и съобразно с динамично променящия се пейзаж на европейската история и цивилизация по протежение на няколко века и най-вече на последния век преди края разпадането на Римската империя.[50]

---

[48] Срав.: **Ферро**, М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира. М., „Высшая школа", 1992.
[49] Пак там, с.
[50] Виж подр.: **Ле Гофф**, Ж. Цивилизация средневекового Запада. М., „Прогресс-Академия", 1992.

Според Льо Гоф общата численост на различните варварски племена, сред които и вандалите, никога не е надхвърляла повече от 5% от общото население на тогавашна Европа. И ако вандалите са били, според повечето исторически източници, някъде около 80 000, то и други солидни варварски общности, като вестготите или франките, също са били малочислени или не са надхвърляли повече от 100 000, но въпреки това си незначително количество са изиграли важна роля в континенталната политическа история. Очевидно, той също се доверява на античните и средновековните източници, депозиращи приблизително такава или абсолютно същата численост на варварските племена.

Любопитното е, че Льо Гоф е сред малцината историци, които говорят и пишат не само за варваризма на вандалите, но също и за – което е най-важно – за *„вандализма на християнството*", като го смята и за една от първите форми на *исторически тоталитаризъм,* безмилостно насочен към античните езичества или средновековните ереси, книжнини и паметници, които безпощадно, пък и публично се осквернявани и унищожавали, а и стремящ се да откъсне до корен всичко, което историята е създала дотогава.

В западноевропейския манталитет открай време битува потребността и предразсъдъка, че вандалите се отличават от западняците по редица расови признаци и особености, които не се откриват лесно в и не прилягат на последните. Такъв стремеж и опит нагледно се забелязва при *Освалд Шпенглер*, който без всякакви предпазни мерки директно подчертава предположенията си, че в южноевропейските страни се е вляла доста различна кръв – по линията на лонгобардите и вандалите, които били особена раса, – която, обаче, се разляла и смесила (и то още по време на Възраждането) с другите расови специфи-

ки, вкоренени примерно в прованската, кастилската и тосканската почви.[51]

Дитрих Клауде, разглеждайки доста обстойно историята на вестготите, косвено включва в повествованието и анализите си факти и събития, свързани с вандалите.[52] Той подчертава, че за разлика от остготското кралство и държавата на вандалите, които имали печална участ, вестготите успели да изградят стабилна държава, просъществувала почти три века. Изпълнявайки повинността си на федерати, мъжете от това племе били принудени да водят тежки войни с аланите и вандалите в земите на Испания и за около две години (416-418 г.) съумели да унищожат в значителна степен тези племена.

Клауде посочва, че единственият вандалски предводител, успял да постигне пълен суверенитет на своята държава, бил Гейзерих. Този велик вандалски ръководител в 442 г. сключил и мирен договор с Рим като за гаранция се оженил за римска принцеса с вестготски произход. За нещастие на римляните, след известно време тя била заподозряна и обвинена в измяна. Затова (по заповед на Гейзерих) й отрязали носа и ушите и така обезобразена я върнали обратно на баща й, след което вандалско-вестготският договор се разпаднал, а и започнали нови сериозни неприятности за властта в Империята.

Подобно на други – древни, средновековни и по-късни – автори, Клауде за сетен път определя бройката на вандалското племе – около и малко над 80 000 души, почти толкова, колкото била и числеността на вестготите. Той също разглежда особеното разпределение, получено чрез жребий, на днешните испански и португалски територии, при което на аланите се паднали земите на Лузитания и Картагенска Испания, на вандалите-селинги – плодородната и богатата област Бетика, на вандалите-хасдинги и свевите били отредени крайните северозападни земи, т.е. провинцията Галиция, при която подялба се случил

---

[51] Виж подр.: **Шпенглер**, О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 2: Всемирно-исторические перспективы. М., „Мысль" 1998, с. 121.
[52] Виж подр.: **Клауде**, Д. История вестготов. СПб., „Евразия", 2002.

и парадокс: най-малобройното племе – свевите, – което наброявало около 30-35 000 души, от което се рекрутирали около 8000 – 9000 воина, получило несъразмерно количество земи, ако се гледа неговото количество спрямо други племена. Освен това, след като вандалите се прехвърлили – през Гибралтар – в Северо-Западна Африка, свевите се възползвали от тази възможност и прекалено бързо успели да превземат не само техните предишни земи, но също и завладели, чрез поредица от кървави сражения, териториите и, по-точно, парцелите на хората от местното римско население.

Няма как да приключа тази кратка екскурзия в историографията, посветена на вандалите, без да обърна внимание и на германски автор с огромни заслуги в този план.

Ханс-Йоахим Диснер посвещава отделна монография на извънредно драматичната и твърде поучителната за човечеството история на вандалите, на техните възходи и падения.[53] Той отбелязва, че слизайки от Ютландия и бухтата на Осло, вандалските маси се установявали първо надолу, в по-южна посока от родните си обиталища. А и по тази причина в Силезия се намират и първите сигурни археологически доказателства за вандалски поселища и културни артефакти, и то още от времето на 1 век от новата ера.

Следващите писмени доказателства за техните присъствия и изяви са вече от 171 г. н.е., когато се вихри голямата война между маркоманите и хасдингските вандали, които, за разлика от вандалите-силинги, имали своя независимост и самостоятелност, и под предводителството на Раус и Рапта се озовали пред северните граници на Дакия, искайки да бъдат допуснати в тези територии на римската империя. Тамошният римски наместник – Секст Корнелий Климент, им отказал, затова те били принудени със сила да навлязат в тези земи, но били отблъснати от римляните и от племето на костобоките.

---

[53] Виж подр.: **Диснер**, Х.-Й. Королевство вандалов. Взлет и падение. СПб., „Евразия", 2002.

След това хасдингите навлезли и се заселили в териториите на североизточна Унгария и част от Словакия, както може да се предположи и с разрешение на римските власти.

Според неговите (задълбочени, комплексно ориентирани) изследователски проучвания и солидно обосновани, аргументирани заключения, историческият опит на вандалите да възпроизведат по свой, собствен начин гръко-римския цивилизационния модел, съпроводен успоредно с това и с приемане на арианската ерес, а и с безконечни, и безпощадни репресии над ортодоксалните християни, фактически, реално се извратил в една извънредно противоестествена и заедно с това нежизнеспособна симбиоза, което е дало изключително благоприятни възможности на Юстиниан I, ревностен привърженик и упорит защитник на гръко-римските традиции, да възстанови *правилния порядък*. В този случай е малко странно, че Диснер счита, че римляните били или е трябвало да бъдат фактора за *правилния порядък* в тогавашния свят, което е твърде субективно мнение, още повече, че в другите части на своята монография той проявява обективизъм.

Диснер разполага историята на вандалите и в контекста на епохата на Великото преселение на народите, която предизвиква основателен и сериозен интерес в науката. В този ракурс *времето на вандалите* се разполага между *късната античност и ранното средновековие*, като тези две исторически времена или пък солидни периода, от една страна, са тясно преплетени и взаимно зависими, а, от друга страна, определено притежават и своите доста особени разлики, и твърде сериозни и отчетливи разграничения. Освен това, Великото преселение на народите не е зависимо единствено от автохтонни племенни общности на територията на Европа, но също и на пришествията, а пък и на влиянията на солидни човешки маси, идващи от други континенти, по-точно, от три географски посоки – от запад, север и юг, понеже то е свързано с приждане на племена от извън-европейския ареал, както от северна Африка, по линия на берберски или на маврите нашествия. Ето защо то е и прекалено сложен не само исторически, но и ци-

вилизационен, културен, а оттам вече политически и социален феномен, който изисква огромни усилия и знания, за да бъде правилно дешифриран и достатъчно комплексно изучен, а пък и анализиран

Диснер споделя критичния патос и етос срещу катастрофичните теории и техните експликации във връзка с историята на вандалите, респ. и за залезите на двете римски империи. Той правилно смята, че *не вандалските нашествия са основната фатална причина за ерозията и гибелта на Римската империя*, а такава са раждащите, битуващите и властващите в нея доста мощни процеси и тенденции, които (вътрешно и външно) са я подкопали, разяли, отслабили, а, накрая, са я довели до явна историческа гибел.

Същевременно той открито критикува теориите и концептуалните визии, според които нашествията на варварите, респ. вандалите, не са били съществен или фатален елемент за крайната участ на Римската империя. Диснер, обратно, смята, че всяко пренебрежение, подценяване, омаловажаване, прикриване и премълчаване на истинската и реалната роля на Великото преселение на народите е гибелно за науката или истината.

Съвсем основателно Диснер отбелязва, че преселението на народите не бива да се отъждествява винаги и еднозначно с някакви техни милитаристични интенции и инвенции, защото то обикновено е протичало с географско придвижване на човешки маси, които по принцип може да не използват непрекъснато, а и по всякакъв повод военна сила и въоръжени начини за навлизането и разпространението си в новите територии.[54]

---

[54] Да се замислим дали сегашните бежански кризи и вълни, които са органична част от съвременното, а и постмодерното велико преселение на народите, са съпроводени от повсеместни и неспирни въоръжени експанзии на мигрантите по границите и във вътрешните територии на държавите и обществата, в които те се установяват временно, или за постоянно. Всички днешни противоречия и конфликти между мигриращите индивиди и групи, от една страна, и транзитните, или приемащите ги страни и общества са породени от съвършено друг тип причини, фактори и механизми, нямащи нищо общо с вандалските аналози, при това и политически, медийно или другояче представени в техните изопачени версии и въплъщения. Независимо от и въпреки от тези съществени различия, сме свидетели, производители, дистрибутори и консуматори на всевъзможни преднамерени и предразсъдъчни употреби на терминологии за вандализма на бежанците, мигрантите, „нашествениците", или „варварите", които имат други произходи, но и мисии.

Защото, ако се допуснат подобни грешки, трябва да не се правят необходимите разлики между военните инвазии и „мирните", макар и нерядко доста репресивни прочиствания или заселвания, колонизации на определени територии с иноетнически човешки масив, на които открай време, а сигурно и винаги политиците ще разчитат за своите сценарии.

В заключението на монографията си германският изследовател е категоричен в преценката си, че последствията от вандалските завоевания и образуването на тяхната държава (в магребските територии) са оказали *незначително влияние* върху историята. Доказателство за това е, че само две десетилетия сред погрома на Велизарий над вандалската държава, спомените за нея били почти напълно заличени и в Северна Африка. В сферата на културата вандалите се оказали силно податливи на романизация и кефалозация, поради което не успели да оставят никакви свои осезаеми следи и в латинския език, в литературата, научната или теологическата менталност, а и институционалност, въпреки обстоятелството, че последните им владетели са водели хедонистичен начин на живот, изпълнен и с всевъзможни културни забавления, свързани с тях удоволствия. Този факт, обаче, не заличава и обратната тенденция в тяхното трафаретно господство. Те или брутално разрушавали чуждите културни образци и практики, или съвсем пасивно, меркантилно и хедонистично се адаптирали към тях. По тази причина вандалите не са могли да оставят и никакъв собствен, съществен пробив и прогресивно развитие в онези, спорни, пък и неизбежно смесени, жизнени сфери, които се отнасяли до техните връзки и пресичания с другите народи, с техните култури, или обществено устройства. Едновременно с подобна констатация, Диснер визира, че няма такъв сериозен и добросъвестен теоретик, който да вземе да утвърждава, че вандалското кралство не притежава *абсолютно никаква* роля и значимост за тогавашната, т.е. късно-античната история. Затова един безпристрастен и обективен научен анализ следва да отчита и анализира както *всички негативни*, така и *всички позитивни* качества

и последици от митарствата на вандалите, още повече, че техните специфични и недостатъчно разпознати резонанси се проявяват в прекалено далечни, а и надхвърлящи онова време и битие измерения.

Диснер е и категоричен, че *тотално доминиращото негативно значение* на термините, свързани с вандализма, исторически произтичат най-вече от XVII и XVIII в., но и че са силно преувеличени и обективно дистанцирани от пълната истина за вандалите. Той смята, че по едно силна инерция много съвременни писатели, учени, политици и идеолози съвършено целенасочено и инструментално, а други неосъзнато или подражателно описват и оценяват вандалите като разрушително, дори гибелно варварско племе, като се основават и „застраховат" с оставените за тях културно-исторически наследства било от съвременници на епохата на Великото преселение на народите, било от следващи времена или общества, в които изопачените образи стават вечни, задължителни. В този контекст той акцентира и на огромната „заслуга" на Възраждането, което твърде прилежно следва стъпките и заветите на късно-антични или средновековни мислители, оставали своите представи и тълкувания за варварите и вандалите тъкмо в този им вид. Неслучайно Диснер визира отчетливото сходство и пълното заимстване на семантичния потенциал или профил на вандалите, които Волтер използва в свои творби, от техните английски прототипи, от сорта на тези на Уйлям Купър, за които по-напред стана дума.

Германският учен отбелязва, че 5 години след избухването на Френската революция от 1789 г., т.е. в 1794 г. епископ Григорий Блауский лансира в публичното време и пространство съвсем друга визия за вандализма, изцяло свързана и посветена на критика на събитията и тежките последици от въпросната революция, като от този момент неговата версия се превръща в исторически, политически и всекидневен фурор, в особен трафарет, който се разпространява с огромна скорост, но и навсякъде в Стария свят.

Диснер посочва, че еуфорията и тавтологичното експлоатиране на терминология от подобен сорт се превръща едва ли не в постоянно

и задължително оръдие за творчеството на иначе неимоверно прозорливи или гениални творци, като например Шилер, които притежават всички таланти, а и знания да отграничат истинното от превратното.

Същевременно, той недвусмислено, а и категорично подчертава, че такива некоректни словоупотреби изобщо не се прилагат спрямо редица други варварски племена, като например бургундите и франките, или съвсем не са получили по-нататъшно историческо и негативно развитие, като примерно в дискурсността за готите и хуните, или пък за такива, които частично и временно са били използвани за визуализация на безкултурието и варварството, в отличие на отношенията, оценките и присъдите към вандалите, които се оказали в най-злочестата ситуация, но и с най-вековечните конотации.

Диснер правилно отбелязва, че освен неизбежните и умишлено възпроизвеждани политически вражди, огромна роля за историческия пласмент, социокултурното тиражиране и властовата хегемония на подобни изкривени иконографии, пък и предубедени оценки за варварите (респ. вандалите) са изиграли религиозните отлики и конфесионалните съперничества, или църковните баталии, при които антипатията, омразата, ненавистта и дори тревогата, и страхът от реалното/възможното присъствие и влияние на варварите, които, каквито и да са били, са катализирали конвейерното производство на такива стигматизиращи клишета, а и догматично консервиране на тяхното съдържание. Така вече цялата пъстра и разнородна гама от човешки слабости, недостатъци и пороци е следвало да бъде видимо или дискретно въдворена в семантиката на вандалския свят. И само в много редки случаи някогашните мислители си позволявали лукса да прибягват до услугите на позитивни конотации при описване на облика и начина на живот на инак тотално заклеймените варвари-вандали, обикновено по отношение на целомъдрието, психическата устойчивост, привичните им справедливост и непреклонен характер.

Впрочем, следи за такова положително отношение към някои от добродетелите на варварите, респ. вандалите, могат да се открият и в

антични документи и църковни хроники. Така например, *Салвиан* в своето писание За Божието управление открито подчертава, че вандалите били скромни варвари, а, освен това, и че тяхната велика чистота Господ ги изкарал на преден план, за разлика от испанците, които пък заради тяхната велика порочност, наказал да се подчинят и да страдат под теглото на вандалите.[55]

Нещо друго и също важно: Диснер визира непреодолимата склонност у огромно количество антични мислители (като Йероним, Августин, Орозий, Ориентий, Проспер Тиро и много други) да извеждат и натрапват в публичните мнения, настроения и нагласи представата за варварското и вандалското на основата на *отделни събития*, които обаче се *генерализират* при цялостната и (едва ли не) автоматично натрапваната визия. Тази специфична тенденция или важна закономерност продължава своя исторически ход, пък и господстващ статус по-нататък във времето, пространството, общественото, политическото и културното развитие на различни страни и народи, като тези преувеличения или преднамерени деформации и фалшификации се оказват рожби и оръдия на различни ситуации, промени в климата на социума, риторически похвати, арсенали или репертоари, естествен и праведен, или престорен и неоснователен гняв, дори на всевъзможни политически заговори, доста конспирации, тайни сценарии на властни елити.

В този контекст Диснер основателно се позовава на твърдението на френския си колега *Кр. Куртуа*, който съвършено неприкрито и в прав текст посочва, че днес ние не знаем нищо подробно за истинските причини и поводи за такива варварски жестокости.

Затова и германският историк споменава, че вероятно изблиците на такава жестокост са били провокирани от различни източници на страх, притеснение и напрежение, или на умишлено предизвикани и дискретно провеждани манипулации със съзнанието и поведението на

[55] Срав.: цит. по Циркин, Ю. Античные и раннесредневековье …, с. 143.

варварските племена от страна на техните велможи, но и от външни врагове.

За пример в този план, Диснер лансира явната „нехуманност" на римското правосъдие, класовите конфликти в обществената пирамида, ужасното отношение към пленниците и робите. И той директно пише, че по своята жестокост по-късните, или съвременните войни *очевадно превъзхождат* мащабите и последиците на онези, които са привични за варварските митарства, или за вандалските опустошения, грабежи, насилия и убийства, но въпреки това никой не си позволява да ги квалифицира, или осъжда като вандалски.

Нещо повече: Диснер отбелязва, че (както за времената на Великото преселение на народите, така за следващите или днешните времена) прибягването до такива огромни насилия, а и жертви е било винаги *ultima ratio* (последен довод), който хората обикновено са приемали без ентусиазъм, с огромна неохота и заради тежки принуди отвън. Той дори подчертава, че малобройни варварски племена като свевите, бургундите или вандалите са се стараели и всячески са се опитвали да отложат такива драстични мерки, да търсят и намират други начини за решаване на своите проблеми, или пък, ако им се налагало да влязат в такива ситуации, да ги скъсяват във времето колкото може повече, за което по-мъдри и безпристрастни мислители и автори са им изказвали дори похвали. Освен това подобни мислители и автори не прикриват и редицата факти, според които преминаването на властта от римски във варварско-вандалски ръце нерядко се е съпровождало и с известни подобрения в жизнените светове на някои социални общности, най-вече на хората от долните слоеве на обществената пирамида на Римската империя. Именно от такива среди, според Диснер, произхождат и онези мислители, които твърде премерено оценяват и даже открито апологетизират събитията от Великото преселение. В тази странна, а и непонятна за днешните трафарети за вандализма плеяда са влизали изтъкнати мислители, като Салвиан Марсилски, Проспер Тиро, Касиодор и други, които нескрито лансирали своите

упования, но и оптимизъм в ролята на варварите, които трябвало *да ускорят гибелта на гниещото общество и ускорят раждането на новото*.

За момент, отделяйки се от ариадninата нишка на нашия конкретен анализ, посветен на историята на вандалите, си струва да се замислим върху твърде странните, но и силно впечатляващи аналогии, които може да се провидят в умонастроенията на тези изтъкнати мислители от римската епоха и някои съвременни, постмодерни или други творци, които в края на 80-те година на XX-я век определено и с огромна надежда гледаха към „варварите" от Източна и Централна Европа, т.е. към народите от страните на тогава все още съществуващия социалистически блок, които при една вероятна конвергенция през следващите десетилетия ще спасят загнилото и агонизиращо западно общество, с неговата консумативна и егоистична култура, битност и битийност. Такива мислители, учени и културтрегери твърдо смятаха, че „новите варвари" са и много по-жизнеспособни, изобретателни, адаптивни, гъвкави, а същевременно и по-устойчиви на заразите и покварите на капиталистическата действителност и култура, поради което са и потенциални спасители на западните народи и възкресители на непреходни ценности. В този контекст прекалено осезаеми и безспорно изненадващи, но заедно с това и доста категорични са упованията и визите, например, на съвременния френски изследовател Жан-Мари Гуно[56], който дълбоко вярва и искрено се надява меланхолията на западния свят, или пък агонията, дори смъртта на либералната демокрация да се спасят чрез вливане на свежа варварска кръв, на паганистични и еретични духовни брожения, а пък и с нови кумири.

Няма никаква – теоретическа или практическа – необходимост, нито пък основателен смисъл да преразказваме богатата историческа биография на вандалските митарства в европейските територии, която Диснер предлага и със съответни анализи. Всеки, който прояви интерес и има желание да се запознае с този фундаментален труд, може

[56] Виж подр.: **Гуно**, Ж.-М. Краят на демокрацията. С., ИК „Христо Ботев", 1997.

без особени усилия да открие негови (немски и руско-езични) версии в Интернет. За нас, но също, вероятно, и за читателите далеч по-важно, и по-полезно е, че бързоходната ни разходка и кратката ни екскурзия в историята на вандалите е достатъчна за много богати и разнородни оценки и тълкувания, валидни за миналото, а и за настоящето ни. Дори само това, което читателят успее да прочете в тези немного на брой страници, сигурно би му стигнало, за да си оформи определена представа за въпросната история. Най-малкото, защото тя дава прекалено обилна, но и, същевременно, високо-калорична духовна храна, на базата на която да осъществим нужни и полезни теоретически анализи, които да открият широки друмища, а и солидни основи за достигане на Истината за вандалите като феномен и термин, но също за преодоляване на техните фалшификации.

Тук и сега, обаче, трябва честно да отбележим нещо, което е много съществено. А то е, че Историята често демонстрира лоши привички като забравя или пък изкривява представите за някои от своите „герои" в следващите си времена, реалности, нрави, или поколения. Това, изглежда, е нейна непреодолима и непроменима основна част от иначе доста сложния, нерядко съвсем неразпознаваемия й нрав, характер или темперамент. Именно това, например, се случва и с вандалите, които просъществуват съвсем малко над два века, защото първите исторически сведения за тях са от 330 г.н.е., по-точно за (известния като пръв) предводител на вандалите-астинги *Визимар*, загинал в битка с готите Дакия, а и за когото до нас стигат сведения от големия античен хронист Йордан. След него тя опознава имената, а и делата на още осем вандалски вождове – *Годагискл* (407), нахлул в Галия и загинал в сражение; сина му *Гундерих* (407-428), който завладява Испания; най-великият вандалски владетел – *Гейзерих* (428-477), негов син от наложница и основател на вандалската държава в Северна Африка, кошмар за Рим, когото нападнал, ограбил и опустошил; сина му *Хунерих* (477-484), женен за западно-римска принцеса; *Гунтамунд* (484-496), внук на Гейзерих и племенник на Гунтамунд; *Тразамунд*

(484-523), брат на Гунтамунд и внук на Гейзерих; *Хилдерих* (523-530), син на Хунерих, внук на Гейзерих, убит от роднината си Гелимер; *Гелимер* (530-534), правнук на Гейзерих, а пък и последен вандалски владетел, пленен от византийците, като освен тях има сведения още и за *Фридубалд* – крал на селингите, а и пленен от готите в 416 г. Освен тях, известният от VIII в. Павел Дякон, автор на „История на лонгобардите", също прекалено бегло споменава за двама големи вандалски вожда – *Амбри* и *Асси*, които, според него, загинали в битки с лонгобардите някъде в земите на Северна Европа. Това е цялата вандалска история – поместена в два века и живота на десетина вождове!

За тази – впрочем, съвсем не бедна и постна – история, обаче, хронистите и историците (от една много дълга поредица от векове) съвсем преднамерено премълчават или поне всячески се стремят да бъдат прекалена коректни или странно, необяснимо мълчаливи, упорито и всеотдайно спазвайки твърде отдавна завещаният им от техните предшественици, видимо изглеждащ и като непоклатим, или даже и като непреодолим, *вечен канон*, който очевидно жестоко фалшифицира истините за епопеята на вандалите. Не случайно дори и историкът *Торстен Кемберленд Якобсен* – автор и на една от най-съдържателните истории на вандалите (публикувана през 2012 г.), съвсем определено (без всякакви усуквания и увъртания) подчертава, че вандалите съвсем не са били единствено кръвожадни воини, примитивни и алчни съзнания, а че са били преди всичко земеделци и занаятчии, които най-вече житейските неволи и историческите предизвикателства са принудили да поемат по своите „голготи", които по онова време нямало как да се разминат без жестоки и кървави истории. Нещо повече, Якобсен съвършено директно, категорично и недвусмислено пише и подчертава следното, което всъщност е и доста впечатляващо, и разобличително за маниера на описания и тълкувания на техните „подвизи": за да се опитаме да проследим произхода на вандалите, сме длъжни да обединим археологическите с историческите източници, които са неуверени и противоречиви, в най-добрия случай. Трудните и

оскъдните източници означават, че всяко заявление за ранната история на вандалите трябва да се предшества от „Ние вярваме, че е възможно…", а и да завършва с „но имаме малко или никакви доказателства за това".

Тази формула на Якобсен е твърде често, а на всичко отгоре и прекалено лесно уловима и разпознаваема особено или най-вече в сферата на политическата/идеологическата наративност, преди всичко когато се установяват или разобличават всевъзможните фалшификации на и в дискурсите за вандализма, при което обикновено техните – явни или прикрити, знайни или незнайни – създатели, но също и разпространители, или адвокати в публичния живот търсят съответни обяснения, извинения и оправдания чрез нейни различни (преки или косвени) модификации в социалната комуникация. Щом липсват сериозни и солидни доводи и аргументи, или ако лъснат неистините, дори откровените или „опашатите лъжи", отнасящи се до описанието, или вменяването на вандалски намерения, ориентации и деяния на идейния съперник, или противник, най-често е онзи, който ги твори и пласира, да потърси оправдание чрез тези пошли увъртания. На това поне вече достатъчно сме се наслушали и нагледали, а пък на всичко отгоре и достатъчно сме преживяли у нас в последния четвърт век, т.е. през злополучния преход.

Може, обаче, категорично да се твърди, че просъществувалата само няколко века история на вандалите приключва твърде злополучно, а и безславно, най-вече поради огромните изкушения и съблазни на властта, които, впрочем, са отслабили или изпратили в гробищата на историята не една и две империи, или моментно силни общности. Затова едва ли би могъл да бъде друг, по-различен от този път или начин, по който вече са вървели, а и чрез който са изчезнали (от лицето на живота, от паметта на историята и т.н.) редица други, много по-авторитетни, а и постигнали много повече в материалния и духовния живот властови елити или човешки общности. Бихме ли могли да очакваме нещо друго, след като последните владетели на вандалската дър-

жава определено са се отдали на всевъзможни удоволствия, на безграничен разгул и морална поквара, на духовна леност и пасивност, на пренебрежително дистанциране от важните и дори съдбоносните за държавното управление проблеми и ангажименти, а са се фокусирали преди всичко в сферата на частния си живот, при това и воден по свърх-луксозен (за възможностите и реалностите на онова далечно историческо време и битие на знатните, т.е. на висшите слоеве) или разточителен начин. Именно затова последните вандалски крале не са допринесли с нещо значимо дори и в сферата на духовността, което би могло да им резервира и гарантира едно по-друго (историческо или мнемонично) инобитие през следващите векове. Вместо това, те са се отдали на елементарно консумиране на всичко, което други (предишни или съвременни на тях) времена, общества и култури са им предложили и оставили, респ. като огромни възможности или неизчислими богатства, от които те обаче не са се възползвали по най-разумния и гарантиращ им памет начин.

Пред очите и мислите на читателя като че ли постепенно може да изпъкне и една друга, съвършено неочаквана (на пръв поглед) аналогия. И тя се отнася до онова, което е дало съвършено неочаквани исторически шансове на варварските племена и вандалските пълчища да прекосят хиляди километри, да превземат редица страни и градове, да пролеят реки или морета от своя и чужда кръв, да грабят и безчинстват, но и което, всъщност, се е обуславяло и галванизирало от разпадните процеси в Римската империя. Последната, затънала в разврат и поквара, в корупция и братоубийствени конфликти, в алчност и коварство, и пр., нямала никакви шансове да възпре или да елиминира далеч по-малобройните варварски, особено пък вандалски племена и не по-малко алчни орди. Ако са истина писанията на древните историци и мислители, че числеността на варварските общности не надхвърляла и повече от 5% от населението на римската империя, може сигурно да се твърди, че последната е била *колос на глинени крака* в тези последни десетилетия или век-два на своята, преди това главоза-

майваща, но и велика история. Затова, макар и да я е изпреварила в своята гибел, вандалската държава реално се е оказала онзи безпогрешен лакмус и вектор, който е очертават пагубната линия на историческото движение, на сътресенията и, разбира се, на агонията и смъртта на самата велика Римска империя, която в най-силните си времена и могъщи елити е карала света да трепери от нея, да отстъпва пред нейните непобедими легиони и смирено да се подчинява на капризите и безумията на римските императори, властвали по тези времена. Но нима подобен урок, такава поука се отнася единствено и само до съдбата на Римската империя? Нали и преди, а и след нея Нейно Величество Историята предлага или налага редица други примери, в които се вижда докъде може да доведат пороците във властта. Такива изобилни и поучителни казуси може да се отрият далеч не само в античността, но и в средновековието, в Новото време, дори и при безпощадната конкуренция между капиталистическия и социалистическия свят – все исторически епохи или типове държави и общества, в които разгулът и покварата на властовите елити неизбежно подкопават и неизменно съсипва държавното устройство, или захвърля в прахта на забравата дори най-светли и велики планове, властови сценарии, визии, дела на знаменити особи.

В този контекст, историята на вандалите е, от една страна, колкото дълбоко непозната на нашите съвременници, от друга страна – толкова и крайно недостатъчно промислена, и съвършено недооценена дори от онези, които си въобразяват, че знаят поне нещичко от или за нея. Защото тази драматична, в крайна сметка и трагична, история е прекалено поучителна и спрямо онова, което се случва и в нашия глобален свят.

Така или иначе, данните, свидетелствата, поуките, но и „услугите" на историята могат да се проблематизират, а, съответно на това, и да се интерпретират от съвършено различни гледни точки, като, разбира се, трябва да се търсят и откриват най-вече онези измежду тях, които в оптимална степен и форма могат да благоприятстват за откри-

ване на истината за реалната същност и функционалност на вандализма. На всичко отгоре, нас тук и сега не ни интересува толкова или преди всичко цялата история на вандалите, нито пък всичките нейни превратности, нито дори и всевъзможните модификации на конструкциите, или употребите на релевантната им терминология. За нас приоритетно значение имат единствено разкриванията на *тайнствата на политическия вандализъм*. Но това – теоретически и практически – не може да стане без да навлезем в дълбоките „води" или „дебри" на природата и оттам на феноменологията на този значим феномен.

СЪЩНОСТ И СПЕЦИФИКА НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ВАНДАЛИЗЪМ

Навлизането в твърде деликатната, изобщо научно „несондираната" и едва ли не табуираната за задълбочени и комплексни коментари зона на същността и особеностите на *политическия вандализъм* е извънредно сложна задача, свързана с редица трудности. Въпреки че обикновено хората твърде лековато смятат или са силно убедени, че *дефинирането на вандализма* не представлява особено трудна задача, практиката демонстрира, че те изпадат в сериозни затруднения, ако бъдат накарани да опишат по-подробно най-важните признаци и свойства на този феномен, които не бива да съвпадат с атрибути на други, сходни, приличащи на тях, изяви на конкретни индивиди, социални групи. В такива случаи и, особено, при съответни опонирания, или „контраатаки" от страна на питащия ги, те изпадат в сериозни колебания и противоречиви съждения, и чистосърдечно си признават, че са гледали повърхностно на такова занимание, а и че сега вече се замислят и посочват, че вандализмът е наистина твърде сложен и многолик феномен.

Преди всичко, трябва определено да се каже/пише, че ако проблематизирането, анализирането и разискването на историята на вандализма предполага или пък изисква, най-малкото, поне *две генерални посоки* – едната, свързана с автентичната, истинската, неприкритата, а другата, отнасяща се до всевъзможните, разнородните и многоликите фалшификации, или превратни описания и тълкувания на тази история, то съвременните занимания, но и изследвания с крайно деликатната проблемно-тематична материя за същността и спецификата на политическия вандализъм може/трябва да се провеждат само и единствено в *една посока*, релефно отнасяща се до тяхната *негативна битност*.

Тази посока е свързана с исторически натрапените и по всяка вероятност почти непроменими и в историческото бъдеще *дефинира-*

ния на вандализма, а оттам и на всичките му модификации, в качеството им на нещо крайно негативно, вредно, дори опасно. Абсурдно е днес да се говори/пише за вандализма в неговите положителни измерения и проявления, да се търсят и откриват, още повече да се рекламират и глорифицират негови феноменологии или постижения, които да преобръщат коперникански Хеопсовата пирамида на увековечените представи и трафарети за зловредната му същност и мисия, които вместо тях лансират образци и достижения, които предизвикват възторг и завист.

Естествено, съществуват, а вероятно и занапред също ще има немалко ситуации, при които субектите на политическия вандализъм ще изпитват твърде много положителни емоции, ще изпадат дори и във възторг, екзалтация или еуфория от онова, което са постигнали, или преживели чрез посредничеството на вандалските си прийоми и дела. Но подобни състояния и прояви нямат нищо общо с императивността за преразглеждане на „делото за политическия вандализъм по същност", т.е. за радикално преобръщане, или „преформатиране" на смисловия и оценъчния фокус на неговите визии и тълкувания.

В днешната ни обществено-историческа и социално-политическа практика обаче няма абсолютно никаква причина, а и сериозен повод, нито значимо основание и тежък аргумент, които да принудят научните изследвания и анализи кардинално да преобърнат блендата на отношението си към същността и битийността на този вид вандализъм. Единствените реални или възможни, хипотетични казуси, при които може да се наложи подобно трансформиране на негативната в позитивна иконография и интерпретация на конкретни политико-вандалски феноменологии, са провокирани и инструментално ангажирани с превратни обяснения, или с преднамерени оправдания на вандализма от страна на тези, които са го провокирали и извършили, или поне са се облажили от него.

В сферата на политиката, политологията, политическата антропология, социология и психология, или в плоскостта на всекидневното

говорене/писане за този феномен по никакъв начин не може/бива да се равнопоставят, още повече огледално да се възпроизвеждат проблемите за автентичните и фалшифицираните иконографии, тълкувания на вандализма по подобие на онова, което е ставало в полетата на историческата наука, с дискурсивността и аналитичните цели и задачи, валидни за изброените по-горе науки. Защото политическата, политизираната, а дори и политологическата дискурсивност за реалните или превратните, за автентичните или имагинерните референции и феноменологии на този вид вандализъм категорично се различават и твърде често даже се разминават с онези съкровищници на знания, доводи, аргументи и изводи, които историческата наука е оставила като завещания и социокултурен масив, достоен за преосмисляне. Вместо тях, на съвременните изследователи се налага да се занимават, а пък и сякаш по някаква (предварителна, априорна и дискретна) договореност да възпроизвеждат поредица от стари, брадясали и плесенясали от застой и свръхупотреба клишета, трактовки, които определено създават или пресъздават едностранчива и крайно невярна представа за историята, естеството и спецификата на всичко, свързано с темата за вандализмите. По тази причина много рядко (при това обикновено в съответен контекст) ще се налага да се завръщаме към исторически факти и генерализирани заключения за драматичната (историческа и социално-политическа) биография на вандалите, за да можем чрез такива прийоми и средства много по-точно, а и доста контрастно да разкрием, анализираме всичко, отнасящо се до потайностите, укрити и в недрата на политическия вандализъм.

Съвременната употреба на разнообразни термини, притежаващи генетична или органична връзка с понятията „вандализъм" и „вандали", имат определено, единствено, но и безусловно *отрицателно-нарицателна контекстуалност*. Затова и в почти всички научни произведения, в които се поставят и разискват проблемите или темите, свързани с етимологията на вандализма, винаги се визира *един и същи първоначален източник*. Става дума за знаменитата пледоария на *абат Анри*

Грегоар от 1794 г., свързана с депозирането и излагането (от него) на прочутия му „Доклад за разрушенията, сътворени от вандалите, и за средствата за тяхното предотвратяване", който този висш свещеник (а и в качеството си на член на конвенцията на Генералните Щати) произнася. В него ясно се призовава да се положат всички усилия и мерки, за да се ограничат и дори спрат похищенията, грабежите, кощунствата, погромите и унищоженията на културни ценности и паметници, които се извършват съвършено безнаказано и в масови размери от страна на вилнеещата армия на републиканците по време на Френската революция от 1789 г., първоначално при потушаването на селските бунтове е въстания в областта Вандея, а след това в други градове и села на обхванатата от революционни смутове република.

Както се е случвало и друг път, по други поводи в историята, така и сега авторът на въпросното сравнение *не е имал* въобще каквото и да е намерение да прави съвсем умишлена връзка между действията на някогашните вандали-грабители на Вечния град и кървавите, или погромаджийските вакханалии по време на Вандейските събития. Независимо от това, сравнението му остава и се превръща в масов, а и банален трафарет. Така едно хрумване, заложено в този прословут доклад, което несъмнено притежава и релефно очертан културологически профил, се налага и започва стриктно да се следва от всички, които впоследствие прибягват до употреби на понятията от тази „компания". Фактически, обаче, това начало е само едно, започнало много векове по-рано, *продължение* на съвсем целенасочената и перфидна злоупотреба с терминологията, свързана с вандалите или вандализма, което скрива истината за това варварско племе; най-вече за неговия манталитет и маниер на публично действие, а и оставя като единствен завет на следващите исторически времена и поколения само тази манипулативна словоупотреба.

Ако този прословут (останал видимо като непоклатим, а и неразрушим символ в трезора на културно-историческата памет) доклад на *абат Грегоар* се цитира едва ли не почти непрестанно във всички на-

учни публикации, които засягат (по някакъв повод) темата за историята и етимологията на термина „вандализъм", остава съвършено непонятно или изобщо некоментирано знаменателното обстоятелство, че доста време преди абат Грегоар – по-точно, почти цяло десетилетие по-рано, – друга персона, която остава в мъглявините на историята и под праха на забравата, а именно английският поет *Уйлям Купър*, също използва нарицателното вандали в подобен смисъл (през 1780 г.), най-вече като безразсъдни, порочни, нравствено развратени, но и естетически покварени, на всичко отгоре и оскверняващи културните ценности и религиозните храмове същества.

На по-заинтересуваните от или по-упорито, а и по-надълбоко ровещите се в прекалено „тъмната история" на вандализма е добре известно също, че почти половин век по-късно се появява и друг, също така знаменит документ, който отново е и адресиран, или фокусиран към възможните/реалните похищения, или поражения на вандализма – безспорно твърде популярната (по онова далечно отминало, а и вече напълно забравено време) книга на *граф Монталамбер*, в която безпощадно се осъждат покушенията, или светотатствата над католически храмове, а и която е публикувана в 1846 г., т.е. отново в навечерието на едно нова поредица революционни събития, обзели Западна Европа.[57] И е действително твърде странно, че този значим труд бива пренебрегван, забравян и, по всяка вероятност, съвършено непознат на днешните изследователи на всичко, което по някакъв повод или начин е свързано с темата за вандализма и неговите сенки в живота.

Определението на феноменът вандализъм е притежавало, а и днес също има най-различни *дисциплинарни контекстуалности*, т.е. то е зависело, а и зависи от естеството и спецификата на ***научните дисциплини***, които (ще) се произнасят за неговите особености, свързани с произхода, същността, феноменологията, съдържанието и формата, функциите и последиците които този феномен е способен да обуслови

[57] За нея виж: **Скороходова**, А.С. Вандализм // Социологические исследования. 1999, бр. № 3-4.

и възпроизведе. В този аспект дефинирането на вандализмът (в т.ч. на неговата политическа модалност) може да се извършва от позициите на различни научни дисциплини, например икономиката, историята, правото, философията, естетиката, етиката, социологията, културологията, педагогиката, психологията, дори от позициите на криминалистиката и социалното дело. Много важно, необходимо и дори задължително е да се подчертае обстоятелството, че всяка една от тези конкретни и специфични научни дисциплини може да и реално (ще) слага (напълно разбираемо, но и естествено) свой особен профил, а пък и собствен „почерк" при проучването, опознаването, „разчитането", описанието и трактовката на, но пък, най-сетне, и на проблемите за борбата срещу този одиозен феномен.

Например, в *икономически* ракурс, определянето на вандализма се и може да се прави чрез изучаване, анализиране, а и публично оповестяване на конкретните *типове вреди и щети*, които различни типове вандализъм нанасят на държавата и обществото. Разбира се, това е едната страна на подобен тип сциентични дискурси и наративи, която акцентира върху последиците, щетите и вредите на конкретните типове вандализъм, докато „другата страна на монетата" се отнася до противоположната посока, т.е. до това, което стои в основата, произхода, което генерира и способства за репродуцирането и мултиплицирането на вандалските модалности в държавния или обществения живот. По този начин се обхващат и анализират двата полюса на историята и феноменологията на вандалските прояви – както произходът, така и резултатите от действията им, като и при двата типа проучвания се отчитат естеството и особеностите на средата и усло-вията, а и на качествата и средствата, принадлежащи и публично доказващи вандалите. Затова и не са спорадични и пренебрежими изследванията и публикациите, ориентирани към разкриване на същността и особеностите на причините, условията, факторите и механизмите, които предполагат или катализират, дори гарантират тежки социални загуби, разнообразни вреди и често даже невъзстановими щети от вандал-

ските деяния. Сред тях силно се открояват онези, които насочват вниманието и анализа към кризите, социалните ексцесии или сътресения в държавния и обществения, в общностния, или персоналния жизнен свят, които са основни генератори/мултипликатори на вандализма. Тъкмо подобни противоречия, колизии, конфликти, кризи или катаклизми в социума са в основата и насърчаването, в увеличаването на броя и тежестта на вандалските актове. Колкото по-големи и по-дълготрайни са социалните неравенства и несправедливости в различни типове контексти, толкова по-сигурна и стабилна е наличността и тежестта на зловредните, крайно опасните и понякога гибелните вандалски нагласи или покушения. Затова всяка една криза – историческа, политическа, икономическа, социална, културна и пр., – винаги се оказва гостоприемна обител или мощен стимулатор на вандализми. А в общества и държави, в които дълготрайно и властно царят някои типове криза, няма как да не си създават слънчеви хоризонти и огромни жизнени територии за вандализма.

Най-важното за икономическите или икономизираните дефиниции на различните модалности на вандализма е явното, но и категорично акцентиране на неговата същност, особености и функционалност като свързано с някакви повреждания, или унищожения на някакво, познато/непознато чуждо *имущество*, т.е. с похищения, или с поражения над чуждата *собственост*. Именно затова в англосаксонския свят, но най-вече в САЩ, дефинирането на многообразните видова на вандализъм се извършва по един общовалиден, директен, при това и като че ли безусловен начин – вандализъм е такъв вид деяние (или дори поведение), което фактически представлява „преднамерено, или умишлено разрушение, повреждане, или нанасяне на щети на всеки вид собственост”[58]. И това е напълно разбираемо: в държави, общества и култури, в които собствеността е изкачена на пиедестала или е сред най-фаворизираните ценности в аксиологическата и нормативна-

[58] Срав.: **Фельдштейн**, Д. Самостоятельные группы молодежи: социально-психологический аспект // Советская педагогика, 1988, бр. № 7..

та пирамида, няма как покушенията срещу нея да не се таксуват незабавно, при това и с конкретизация на евентуалните/реалните заплахи, или щети за битността й. Директната или косвената сакрализация на собствеността неизбежно обуславя и легитимира по разнообразни начини, с всевъзможни средства нейните разнородни и многолики защити, които трябва да я предпазят, или защитят от евентуални вандалски акции. Колкото по-сакрализирана е собствеността, толкова по-разклонена и многолика е мрежата от образи, а и рискове, които създава вандализмът към нейната функционалност.

Както се оказва (в специално посветени на този деликатен тематичен кръг изследвания и публикации) в почти всички страни от Европа и Америка се забелязва особено покачване на ръста на вандалски действия в последните десетилетия, което е свързано с нанасянето на големи щети, вреди и загуби за тях. В тази посока са проучванията на Хаубер (1991), Голдщейн (1996), Селос (1983), Кордес (1993), Туркан (1993) и Рос (1988), като последният дори смята, че радикалната промяна на трудовата етика в ерата на глобализма, днес определено насочена към консумативизъм и хедонизъм, а и която измества, или тотално отстранява дълготрайно господствалите трафарети на протестантската етика, стои в основата на експлозиите и на ескалацията на вандализма в днешния свят. Изследванията на У. Бюро (1997) сочат, че над 15 хиляди са опитите за вандалски палежи. Изчисляванията на вредите, които вандализмът нанася на гражданите, са доста конкретни: в САЩ всяка година се арестуват и пращат на подсъдимата скамейка повече от 200 хиляди заподозрени или заловени на място лица, участвали в извършването на вандалски прояви; в селските местности на щата Охайо са регистрирани 15.5% домакинства, които се оплакват, че ежегодно са прицел или жертва на вандалски покушения, като над 40% от тях са пострадали два, или повече пъти от такива брутални изяви. Според проучванията на Голдщайн (1996) щетите, нанесени от вандализма в САЩ, превишават 1 млрд. долара, като само вредите, нанесени в американските училища от вандали, се измерват в маща-

бите на повече от 100 млн. за 1969 г, срещу над 600 млн. за 1990 г. В Канада 37% от жителите на Торонто и 56% от тези на крайградските населени пунктове също се оплакват от подобни регулярни, почти всекидневни, а и доста вредоносни прояви, като дори ги определят и като много сериозен обществен проблем, срещу който властите не намират ефикасни начини и средства за неговото ограничение или борба с него, заради което над 65% от засегнатите от вандалски похищения не подават сигнали в полицията и не депозират пред местните власти точни размери на нанесените вреди. При регулярни анкети, проведени от Визентал (1990) с канадски ученици, провеждани в големите градове, но и в провинциалните райони също се установява, че някъде между 85-92% от тях си признават съпричастие и съучастие в подобни деяния.

И в Европа положението е аналогично, а въпросната тенденция се затвърждава. Както сочи Хаубер в проучванията си за финансовите щети на вандализма в Холандия (1991), ежедневните материални загуби от него възлизат на около и над 4 млн. долара. Според проучвания във Великобритания, повредите или щетите от вандализъм само в Лондонското метро за 1991 г. се определят на повече от 20 млн. долара, а за Франция подобни изследвания установяват, че размерите на вандалските поражения се изчисляват на над 14 млн. долара само в сферата на националната железница. А това положение не е типично само за Запада, но и за Изтока, понеже аналогични проучвания в Русия, например, категорично показват, че само за 1992 г. Московската железопътната институция е претърпяла огромни щети от порядъка на: откраднати 12360 меки седалки, частично или напълно повредени 73800 меки дивана в купетата, силно замърсени или напълно разпокъсани повече от 251 хил. кв.м. обшивки на седалките, или вагоните, пукнати, или напълно разбити стъкла на фургоните в размери на повече от 49800 кв.м. А за 1998 г. щетите нанесени от вандали се равняват на повече от 10 млрд. рубли, което е принудило управата на московските железници да прибягнат да радикална смяна на техноло-

гията на отопление на вагонния парк. Освен това подобни брутални изстъпления най-често се проявяват в 994 кражби, 227 грабежа, като повече от 60% от извършените кражби и над 75 % от осъществените грабежи се съпровождат и с взлом, при което се нанасят невъзстановими щети на инфраструктурата и на интериора на композициите. Според кметските власти в Санкт Петербург повече от 30% от ремонтните дейности, които се налагат да бъдат годишно извършени в жилищно-комуналната сфера, се дължат на осъществяването на хулигански и, съответно, преднамерени вандалски деяния.[59]

Съвременната история на вандализма, в т.ч. на политическите му вариации, не би трябвало да се свежда и ограничава само до изследване, обяснение и тълкуване на неговите предишни (родени и битували в далечни или по-близки исторически епохи и типове общества) прототипи или модалности, а и да се ангажира с проучвания и тълкувания на собствената биография на отделни модалности на този опасен феномен. Но за съжаление последното изобщо не се върши, заради което и продължава да остава (като господстваща и безалтернативна) тенденцията или инерцията всичко, отнасящо се до вандализма, да се „полага" във вече утвърдените и непрестанно възпроизвеждащите се тълкувателни „матрици" и трафарети за неговия смисъл като нещо крайно отрицателно.

Фактически, теоретически и практически биха били несъмнено прекалено нужни и полезни всякакви исторически проучвания за генезиса и етапите на развитие на някои форми на политически вандализъм в света и Европа, а също и у нас, в т.ч. при господстващите условия на различни политически режими, на съответни държавни устройства (монархични или републикански), на специфичните вътрешни еволюции, съответстващи на отделни периоди, етапи, или фази от общото епохално развитие на социума. И в този контекст не би следвало да се лансира, но и отстоява становището, че природите и специфики-

[59] Въпросните данни за финансовите измерения на вандализма са цитирани по: **Ильин**, Е. Психология агрессивного поведения. СПб., „Питер", 2014, по-точно главата, която е посветена на вандализма, с. 136.

те на отделни модалности на вандализма, присъщи за тези различни сфери, са едни и същи, непроменими, независими от или въпреки очевидните разлики и даже противоречия в консистенцията и конфигурациите на социалните релации и дейности, заради което могат да се базират на уеднаквени, или неизменчиви, „вечни" дефиниции.

В *правен* контекст актуалната и дори злободневна тема за дефинирането и, съответно, за естеството на превенциите или наказанията на вандалските прояви притежава също интересна биография, защото съставите в наказателните кодекси на различни дър-жави и общества реално се появяват през 80 или дори 90-те години на миналия XX век. Юридическите дефиниции на вандализма се ориентират и ангажират с прецизно определяне на естеството, формата, ефектите, последиците и вредите, които отделни типове закононарушаващи или престъпни деяния нанасят на отделни граждани, институции, на държавата и обществото, както и на мерки (или санкции), които трябва да им се налагат, за да се редуцират, блокират, неутрализират, а и елиминират техните присъствия.

Твърде често дефинициите на вандализма, които се лансират в правни или криминологически изследвания и публикации, представляват особена *смес от предмети, които са от разнородно естество*. Показателна в този ракурс е дисертацията на *Елвира Харина,* където се предлага определение за въпросния одиозен феномен, в което се включват и правни, и морално-етически, и материално-финансови, и културологически аспекти. По-точно, Е. Харина дефинира вандализма като сложен феномен, имащ особено висока обществена опасност, която се изразява в действия, грубо нарушаващи обществения порядък, спокойствието на гражданите и нормите на обществената нравственост, но и причиняващи крупни имуществени щети и духовни вреди на обществото.[60] Може определено да се твърди, че в подобен контекст

[60] Виж подр.: **Харина**, Э. Расследование вандализма (криминалистические и уголовно-правовые аспекты). М., 2005, автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук.

са и много от юридическите, или от криминологическите дефиниции за същността, спецификата и ролята на вандализма.

Преди всичко друго, юридическите изследвания и правните тълкувания за вандализма обръщат много сериозно внимание и анализ на *естеството на обектите*, които са прицел на разнообразни типове вандалски злодеяния. Това, разбира се, донякъде е напълно разбираемо, защото, както подчертават специалистите за този сорт отношения и зависимости, обектът/предметът на престъплението е „предтеча" на останалото, тъй като всичко друго зависи именно от него, пък и нерядко определя начина на деянието.[61] Естествено, обектите, предметността и вещността, към които са адресирани попълзновенията и покушенията на вандалски действащи лица/групи, винаги притежават определен, при това очевидно доста значим публичен – държавен и обществен, или социално-групов и пр. – *статут*, както и съответна голяма *ценност*, а и духовна *стойност* за гражданския организъм, за нормално и спокойно всекидневие на членовете на социума.

Обектите, предметите или вещите, към които обикновено се прицелва и излива агресията на вандалите, нерядко имат изключително висока стойност, при това измерима съвсем не само във финансово, а и в историческо и културно отношение. Често и понякога изискващи големи последващи разходи са онези вандалски „геройства", които нанасят сериозни вреди или щети на държавни и лични транспортни средства, на обществени и персонални жилищни сгради, и на прилежащите им зелени и други площи. Такива „подвизи", взети поотделно, а не в цялата им съвкупност, не могат, обаче, да се равняват на увреждания и загубите, които държавата и обществото понасят, когато вандализмът е насочен към някои доста *скъпоструващи, а даже и безценни ценности*. Това, например, определено се отнася за вандалски повредените, ограбените или съсипаните не само музейни реликви и композиции, а и за безобразно и безнаказано – частично или нерядко

[61] Срав.: **Алиев**, Х.К., М.М. **Магомедова** К вопросу об объекте вандализма // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2014, бр. № 11-2, с. 132-137.

съвършено тотално – унищожените надгробни могили, които са разработвани, или все още не са пряк обект/предмет на внимателно, но и професионално действие от страна на археолози и други специалисти. Затова към предметно-вещест-вения свят на обектите, които са мишена или жертва на вандалски покушения и поражения, следва да се отнасят и историческите, но особено археологическите наследства, в т.ч. музейни колекции, сакрални топоси, светилища, гробни могили и т.н.[62] В такъв аспект вандализмът се оказва нерядко ориентиран към и прекалено зловреден за това, което е вече в колекциите на различни музейни фондове, но и за онова, което все още не е превърнато в такова достояние, но е оставено без достатъчния или необходимия за опазването и съхранението му обществен надзор, а пък и без съответна законова опека. Дори е прекалено странно, че в изследвания на въпросния феномен – особено такива с юридически, криминологически или криминалистически характер, – изцяло отсъстват проблематизации, анализи и тълкувания на *иманярството като форма на вандализъм*. В правно-криминологическата литература това негативно и обществено-вредно явление обикновено се разполага в, а и често таксува в контекста на кражбите и други подобни. То, обаче, е далеч по-сложен феномен, отколкото е някаква елементарна кражба, защото има много по-разнослойна структура, а и по-тежка обществена зловредност и пр.

Ето защо различните видове *иманярски* набези и покушения, поражения от частично или тотално естество на законно принадлежащи на държавата и обществото археологически реликти и пр., следва да се отнасят и към сферата на вандалските деяния. Няма как да бъде и другояче, след като една немалка, за да не кажем/пишем и голяма част от ангажираните в този „черен бизнес" лица (или групи) са рекрутирани от ниско грамотни, безкултурни, духовно убоги, покварени и безотговорни същества, които се интересуват само от паричното възнаграждение, което босовете им могат да им дадат. Подобни социални

---

[62] Срав.: **Латыш**, Е.В. Вандализм: предмет и способы его совершения // Проблемы законности. 2013, бр. № 123, с. 323-330.

типове без всякакви скрупули и угризения могат да повредят и унищожат уникални и безценни археологически реликти, за да изкарат няколко десетачки. Нещо повече, ако не намерят онова, което търсят, те са способни – от злоба и яд – да съсипят, обезобразят или безвъзвратно да разрушат нещо, което е прекалено скъпоценно, но техния ограничен ум, но и покварена душа изобщо не са в състояние да оценят. От тази гледна точка, иманярството може/трябва със сигурност да се таксува и като опасен, а нерядко и като рецидивно проявяващ се вандализъм спрямо археологическите наследства. Ако това е така, а то безспорно е и такова, следва да се отиде и по-нататък, като се поставят и въпроси от типа на: кой, защо, как, кога и къде позволява на и дори опазва вандалите-иманяри да разрушават и ограбват историческите, културните, археологическите богатствата на народа, още повече ако това са и представители на властовите институции в държавата и обществото. Защото през годините на тежкия, но и продължителен преход към демокрация избухнаха или бяха потулени от съответни властово оторизирани лица и инстанции редица публични скандали, които бяха (пряко или косвено) свързани със съпричастието, а даже и с участието на лица/групи от държавни институции в иманярски и вандалски покушения, увреждания и унищожения на знайни и незнайни археологически топоси и наследства. Фактът, че се стигна до положението, да се третират по медиите и в политическите институции проблемите около участието на брата или на самия главен прокурор на републиката в иманярски злодеяния, е твърде показателен за естеството, равнището, формата и мащаба на вандалския бум в прехода. Когато избухнат медийни скандали по повод на разкрития на иманярски вандализъм, който може и да е груб само в началните фази, а в последващите етапи от своето развитие е много добре завоалиран, правно- и политически подсигуряван по различни начини, от всевъзможни равнища и служители на отговорни държавни ведомства и пр., често се поставят и въпросите, които обикновено остават без нужния отговор, за властовите протекции и опеки, за политическия чадър над

организаторите и извършителите, а и спрямо търговците или преносвачите зад граница на трофеите на подобен вандализъм.

Не бяха единични случаите, при които полицията откри директно и добре завоалирано участие на политически назначени лица в управлението на различни музей или високопоставени служители в културното министерство и т.н., които много умело се възползват от съществуващите огромни луфтове в законодателната материя, от липси, аморфни или неефективно действащи членове и параграфи в наказателното право, позволяващи твърде лесно, бързо, но и безнаказано, или с минимална опасност за съдебно преследване и наказание, осъществяване на съучастие в криминални иманярски задруги и тържища, и за трансфер на родни музейни и високо стойности експонати зад граница. Може или, по-скоро, трябва на всяка цена да се запитаме защо нашите политици толкова упорито продължават да дезавуират и пренебрегват подобна материя; защо те не же-лаят спешно, а пък и ефективно да разработят и да приемат закони срещу тази „напаст". Очевидно, при всеобщия хаос в държавата и безпорядък в обществото, при анемия или преднамерено орязване на пълномощията или ефективните действия на някои органи, е неизбежно да се покачват и ръста, и мащабите, съответно печалбите на участниците в такива противозаконни, особено обществено-вредни, а и ощетяващи народа деяния, при които нерядко могат да са замесени и лица/групи, свързани с политически институции.

Досега на българската общественост не са представени никакви солидни, пък и добре аргументирани данни, сведения за качеството и количеството на иманярски ограбените, пласираните и разпродадените както в страната, така и за изнесените зад граница уникални археологически реликви, нито за тяхната истинска стойност, но също и за съучастието на представители от различни нива на управлението в такива вандализми. Единствената утеха в това отношение могат да бъдат прекалено редките журналистически разследвания, описания и тълкувания за стари и нови иманярски босове или афери, които са свързани

със заграбвания и трансфери на безценни археологически реликти на несъответстващи, дори смешни цени на вътрешните и международните тържища. Подобни журналистически открития или разкрития, обаче, извънредно рядко, най-вече при съответни високо заплатени поръчкови дела, се ангажират с проследяване на съучастието на висши политически фигури, или представители на държавните институции, при това нерядко и с дискретна помощ, или пък с конфиденциални услуги от страна на други политически особи и структури, които са силно заинтересувани, но и доста печеливши от инструменталното възникване и коментиране на подобни скандали с техните противници.

Естествено, в смутни исторически времена и при социални катаклизми, при безхаберност, бездействие, корумпираност или криминализация на част от бюрократичния апарат (на централно, регионално и местно равнище на управление), подобни възможности и опасности неимоверно увеличават своето присъствие и влияние в обществото.

В годините на прехода, например, се появи и разрасна до тревожни и неконтролируеми мащаби едно явление, което в предишното ни – социалистическо – общество беше абсолютно непознато. Става дума за *вандалския обстрел* от цигански деца и младежи *на трамвайни или влакови композиции*, чиито линии минават непосредствено през или достатъчно близко покрай определени ромски квартали и гета. В немалко подобни случаи има и все още продължават да се трупат не само колосални финансови и материални щети за транспортните фирми и сериозни опасности, понякога дори и фактически човешки жертви, които са засегнати от камъните или изпотрошените стъкла и пр.

Друг такъв одиозен пример, който е провокиран и мащабно репродуциращ се от чувството за безотговорност, безнаказаност не само на преките му извършители, а и на техните фамилии, нерядко и на значими части от маргинализирани общности, е този на *вандалско отношение към* (предоставени за временно или трайно ползване) *общински жилища*. В България през годините на прехода неведнъж обществеността бе неприятно сюрпризирана или отегчително, за кой ли не

сетен път беше шокирана от вандалското отношение на цигански семейства към предоставени им от конкретна община апартаменти, а и към цялостната сградна, или околна площ в немалко цигански квартали. Изпотрошени или напълно избити, ограбени и изгорени входни, или коридорни врати и прозорци, изчегъртани, или изобилно надписани с всевъзможни нецензурни графити, или с религиозни символики, разбити подове и тавани, изтръгнати електрически или водни инсталации, дори превърнати в обори стаи, в които се забелязват, или отглеждат всевъзможни домашни животни и т.н. съвсем не са рядка и екзотична, а нерядко съвършено банална и тривиална гледка от пейзажа на подобни жилищни сгради, а пък и на цели цигански квартали.

И ако това е едната – грозна, отблъскваща страна на нещата в живота, при която главни виновници са лицата, които обитават подобни квартали, сгради или жилища, но и които са, така да се каже, от подземията на социалната пирамида, т.е от маргинализирани, пауперизирани и лумпенизирани общности и среди, то другата страна е свързана с вандалското пренебрежение и цинизъм на представители – лица и общности, които обитават средните и по-горните етажи на обществената пирамида, а и които претендират и формално често притежават висше образование и „културни" интереси; на местни комунални власти или пък на държавни институции, които не проявяват нужното отношение към крайно лошо стопанисваните, или даже изобщо неподдържаните с години инфраструктури и жилищни сгради, особено в райони, населени с маргинализирано от прехода население, т.е. където и без това има висока безработица, пък и криминалност. Тук вече можем да говорим/пишем за *вандализма на бюрокрацията*, за вандализма на чиновническия манталитет или маниер, който в годините на прехода стига до върхове на безотговорност, равнодушие, непрофесионализъм, корумпираност или престъпност. За онзи бюрократически вандализъм, който се интересува само от всевъзможното облагодетелстване, независимо по какъв начин (законен или противозаконен, даже и престъпен) то може да се осъществи, при това и с ми-

нимални рискове, но и с неподозирано големи бонуси, или печалби за компрометираната и корумпирана администрация. Защото при действието на такива чиновници реално, практически се извършват вандалски действия спрямо държавните и обществените интереси, по отношение на ограбване или разпиляване на огромни материални, финансови и други ресурси, но и се провокират и възпроизвеждат крайно отрицателни, вредни за подрастващите социални нагласи.

Този банален, всекидневно циркулиращ, а и постоянно навиращ се в сетивата и мислите на гражданите проблемен сплит не намира своето, крайно необходимо и дори наложително, разрешение, даже все повече се заплита, усложнява и затруднява откъм неговото правилно, обществено-полезно и държавническо поставяне, или разрешаване. Той, обаче, странно защо се изпуска от погледите на иначе всевиждащите и всезнаещите поръчкови, сервилни, раболепни и добре угоявани по всякакви начини политически експерти, анализатори, близки до управляващите социолози, политолози и журналисти. Така *вандализмът на властта*, олицетворен в и от бюрокрацията, чиновническите манталитети и маниери, покварената и продажна администрация, бива премълчаван, скрит. А това може би е най-красноречивото потвърждение на блестящата идея на Бруно Латур, че баналните неща и тривиалните процеси, за които обикновено хората не говорят, крият в своите недра и потайности огромни ресурси от власт, непредвидими последици. Защото вандализмът на властта, проникващ и просмукващ социалната среда, обществената атмосфера, неизбежно преформатира, деформира и унищожава всичко здраво, но и стойностно в манталитета и маниерите на гражданите, засегнати от такъв вид порядък.

Свързани с нормалното функциониране на обществените отношения, връзки или процеси, различни типове сграден, стационарен, или подвижен/транспортен фонд могат да бъдат допълвани, като обект/предмет на вандалски покушения, увреждания и унищожения, също и от една по-широко тълкувана сфера на *гражданските права, свободи и законни интереси* на хората, които са накърнявани, а и от-

немани при такива деяния.[63] Защото вандалската арогантност, бруталност или агресия обикновено потъпква и дори отнема правото на човешко достойнство, погазва ценността на честта, ограничава, или изцяло отнема свободата на човека, който е станал мишена, или жертва на вандализъм.

Ако дори отидем още по-нататък, към една твърде стара дискусия, отнасяща се до третирането на човешкото тяло или на всичко, свързано с неговата нормална дейност, можем твърдо да кажем, че човешките права и свободи са особена част от прекалено разнообразната и разклонена сфера на „собственост”, които човек може/трябва да притежава. Затова и всяко едно покушение, увреждане, или отнемане на такива специфични „собственост”, особено с онази дързост, наглост и зловредност, които са присъщи на вандалските прояви, следва да се наказва своевременно, справедливо, но само по законни начини.

В юридическите изследвания и публикации нерядко може да се срещне казусът, че вандализмът е органично свързан с две основни сфери на човешкото съществуване – с *обществения порядък* и с *нравствеността*, чиито ценности и норми са валидизирани. Затова и съществуват немалко тълкувания и дори дефиниции, които акцентират главно на същността и ролята на вандализма като особено тежко посегателство, увреждане и унищожение на норми, ценности и интереси, производни от или свързани с установения обществен порядък, както и с погазване на моралните и естетическите образци, при което може реално дори и да не съществува престъпване, нарушение на този порядък.[64]

Подобно тълкувание обаче повдига бариерите и отваря огромни пространства за всевъзможни модалности на човешката активност, които могат да бъдат заподозирани и обвинявани, че са пряко или косвено олицетворение, въплъщение на вандалски етос. Така дори и де-

---

[63] Виж подр.: **Русаков**, А.П. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борбы с вандализмом. М., 2001, диссертация на соискание ученой степени канадидата юридических наук.

[64] Срав.: **Бытко**, Ю.И. Понятие „вандализм” по УК РФ // Общественная безопасность и ее законодательное обеспечение. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Астрахан, 2011, с. 31.

монстративното несъгласие с конюнктурно модни за момента социални вкусове и нагласи може да бъде несъзнателно/преднамерено считано за вандалски акт. Неслучайно в смутни и размирни обществено-исторически времена, при радикални и динамични промени в социалния, а най-вече в политическия живот възникват или се възпроизвеждат непрестанно казуси, при които даже вербалното несъгласие, опонирането или съпротивата срещу конюнктурно наложените стандарти и модели на публично говорене може да се смятат от техните създатели и адепти като актове на вандалско или светотатствено, обществено-опасно и заслужаващо сурови наказания деяние срещу обществения порядък, доминиращата в момента ценностна система на властта в социума. Нали през годините на прехода нееднократно всеки от нас се е сблъсквал със случаи, при които някой бива упрекван, обиждан, оскърбяван и сплашван заради това, че говори по непозволен (исторически, а най-вече политически) начин, и затова трябва да си понесе съответно наказание, било то формално, или пък неформално осъществено и т.н. В подобни случаи вандализмът се проявява като двулико създание – от една страна, той се противопоставя на някаква – въображаема или вече липсваща – цензура, но, от друга, се представя като елемент и инструмент за цензуриране на поведението на другите, на различните, на чуждите, които не споделят, а и се борят срещу неговите „принципи".

В правната литература не са редки случаите, в които вандализмът се дефинира в две генерални измерения – като безсмислено, агресивно, брутално и демонстративно, противозаконно и обществено вредно деяние, което е насочено или против съществуващия порядък, или срещу общоприетите и следвани от другите хора морални норми. В подобен сорт дефиниции, обаче, твърде много се ограничават рамките на сферите, към които основно се адресират вандалските похождения и покушения. Нещо повече, историята, а и съвременността притежават редица примери, факти и доказателства, според които вандалски изстъпления могат да се правят не против, а в подкрепа и съ-

действие на определен социален порядък, въпреки че те реално конфронтират на моралния етос. В определени казуси това може да обуслови съществено разтваряне на ножиците между *формалното* и *реалното право*, между изискванията такова да бъде приложено и нежеланието, неспособността, а и принудата оторизираните органи да не го осъществят – така примерно става с вандалския пожар, разграбването или с унищожението на имущество в сградата на Партийния дом, след които години наред (при това и съвсем преднамерено, и контролирано) следствието води неуспешни или имитативни разследвания, прокуратурата не намира достатъчно, или никакви съществени факти и обстоятелства, а съдът произнася оневинителни, или оправдателни присъди за явно провинили се лица. Подобни са и многократните вандалски покушения върху партийни клубове (по време на изборни кампании и не само през тях), при което не само се обезобразяват, частично или напълно увреждат, или унищожават техни помещения, интериори, ограбва се и се унищожава намиращото се в тях обзавеждане, или апаратура, а понякога се нанасят и вандалски побои на случайно, или професионално обслужващите ги лица и служители. Това съвсем не са хипотетични казуси, а реални и многократно установени случаи, за които, обаче, политиците и управниците не обичат да говорят/пишат, нито да вземат каквито и да било мерки, в т.ч. и законодателни, за тяхното ограничаване и премахване. Очевидни са разнопосочните ползи за политическите или политизираните участници в баталиите за властови постове и ресурси, които пречат да се създадат, а пък и прилагат съответни законови уредби, чрез които подобен вандализъм да се регистрира и наказва.

В Примерния наказателен кодекс на САЩ, установен от 1962 г., съществува определен състав № 250.9, който постановява и установява носенето на наказателна отговорност при всички случаи, когато някое лице осквернява публични монументи и здания, места на богослужения и погребения, или на публични места осквернява националния флаг, или някакъв друг предмет, който е почитан от обществото, или

от значителна негова част. В последствие на базата на този кодекс във всички щати на САЩ се правят и узаконяват съответни аналогични наказателни състави, които, разбира се, в съответствие с особеностите и традициите на отделните щати, имат и своите разлики.[65]

В исторически наложилата се в масовото съзнание като страна-еталон на култура и цивилизованост на обществените нрави и публичните обноски Франция от 1992 г. също има променен Наказателен кодекс, в който ясно и категорично са разписани глави, състави, членове и параграфи, които директно се отнасят до присъди за вандализъм. Такава примерно е глава 2, притежаваща и названието „За унищожения, повреди и щети", която декретира носене на съдебна отговорност не само за повреждане, щети или унищожения на чуждо имущество, но и за нанасяне на всевъзможни надписи, знаци и рисунки по фасадите на домове или обществени учреждения, в транспортните средства и пр., при това извършвани без предварително разрешение от оторизираните ведомства. Независимо от обстоятелството, че в този френски наказателен кодекс никъде не се среща директно и точно визиране на термина „вандализъм", съответните текстове, които се отнасят до такива прояви, са пределно ясно подразбиращи се, а и недвусмислени.

В редактирания през 1998 г. наказателен кодекс на Германия също пряко не се използва терминът „вандализъм", независимо от факта, че посветените на престъпления от такъв характер текстове и присъди очевидно и несъмнено визират именно вандалски деяния, свързани с повреждане и унищожение на имущество на публични места. Според някои теоретически (юридически) съчинения, непосредственото отсъствие на визиране на термина „вандализъм" в наказателно-правната материя в тази страна се дължи на известни исторически причини и културни традиции, свързани с това племе, които хвърлят

[65] Виж подр.: **Павлов**, В.Г. Вопросы ответственности за вандализм в зарубежном уголовном законодательстве // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. 2014. Т. 25, № 4, с. 95-100.

известна, своеобразна сянка над произхода и употребите на този термин.

Макар със закъснение от почти три десетилетия, Русия също притежава наказателни състави, адресирани към съответни противодействия, разкрития, а и наказания за публични изяви на вандализъм. Там вече – по-точно след 1996 г. – има конкретни и отделни състави (по-специално конкретният раздел 214), членове и параграфи в наказателното право на Руската федерация, които недвусмислено постулират и носенето на съдебна отговорност за извършването на публични места на различни типове вандалски прояви. Такива преди всичко са членовете от НК под номера 243, 244 и 329, отнасящи се до подсъдност и различни по своята тежест присъди за осъществяване на вандалски покушения. Специално разширени и утежнени са присъдите, които следва да получат лица, които са извършители на тежки вандалски престъпления, отнасящи се до поругаване, увреждане или унищожение на места и вещи за богослужение и погребение, както и най-вече за оскверняване и светотатство с националния флаг на Русия; такъв, например, е чл. 1, ст. 214 от наказателния кодекс. Подобни иновации или промени в юридическата и законовата материя определено са резултат или следствие на силно зачестилите и увеличилите се преди години масиви от такъв сорт обществено-вредни деяния.

Както добре виждаме и разбираме, несъмнено твърде деликатната тема за вандализма доста осезаемо присъства – пряко или косвено – в правно-политическата материя, в законите на трите най-големи европейски държави – Франция, Германия и Русия. И след като нашите политически елити непрекъснато се кълнат, че следват примерите и постиженията на големите, силно развитите, а и безспорно демократичните държава и общества, каквито несъмнено са Франция и Германия, остава неясно и без убедителен отговор защо у нас липсва такова (директно посветено на вандализма) законодателство.

В отличие от правната система на САЩ – еталон на демокрацията в съвременния свят, или даже и на сегашния ни хипотетичен против-

ник – Русия, – в годините на злополучния и разтегнал се по протежение на повече от четвърт век преход към демократизиране на държавата и обществото у нас не са правени никакви опити и не са изработени, а и легитимирани абсолютно никакви подобни, но и отделни, конкретни текстове от законодателите, нито пък са и предприети инициативи за тяхното създаване от страна на всички досегашни политически партии и коалиции, които са били в изпълнителската власт в управлението на държавата през този крайно труден и одиозен период. Нима не е имало никога и никъде подобни казуси – на поругание и гавра с националния флаг, или със свещени за националната ни идентичност, традиция и памет предмети и отношения? Нима не са извършвани прекалено много, а при това и безспорно отвратителни светотатства над свети за нормалните, порядъчните и добре възпитаните граждани топоси, свързани с техния светски и религиозен, тукашен, дори и „отвъден" живот? Нима ценности и норми, валидни и зачитани от целокупния ни народ, или от огромни социални множества не са били предмет и обект на вандалски попълзновения и изстъпления, на обезобразяване, повреждане или унищожение на културни паметници, и т.н.? А след като такива актове е имало, при това не в пренебрежимо малко, а – точно обратното, – в прекалено голямо и често случващо се в публичния живот количество, не бива ли да се запитаме *какво правят и защо не създават и прокарват* в законова форма и норма такива наказателни членове и действия срещу извършителите на подобни актове. Но още по-важното е да се запитаме, пък и да си отговорим на въпроса: *кой* и *защо има* огромна, належаща, практическа *потребност* от такива липсващи законови постулати? Защото за всеки полуграмотен и дори слаборазсъдлив човек е ясно като бял ден положението, според което колкото повече хаос и безпорядък царят в държавата и обществото, толкова повече врати и територии за престъпността, респ. вандализма се отварят! А когато някои модалности на вандализма са пряко, органично свързани с политиката и политиците, няма как да се очаква, или е безумно и да се надяваме, че заинтересованите от по-

добно състояние в държавата и обществото властници и управници ще си мръднат пръста, за да придвижат нещата към сътворение и легитимация на закони, норми и разпоредби, които предвиждат адекватна, своевременна, а и резултатна борба с вандалите. Тъкмо обратното, колкото повече те имат полза от такова (нарушено и неподлежащо на солиден и обществено-полезен контрол) състояние в държавата и обществото, толкова по-привързани ще са меркантилните, алчните, ненаситните, пък и морално покварените управници, властници, политици и партократи към продължаване, дори от „разширяване на пълномощията" на вандализма във всички сфери на публичния и частния живот. Именно това реално и непрестанно се случва в историята и всекидневието на българските граждани, които са принудени да изкарат значителна част от своя живот под бремето на преходните реалности, условия и социални нрави, които не само не ограничават и премахват, а, напротив, благоприятстват и катализират генерирането и разпространението, превръщането в очевадност, дори в своеобразна „законност" на вандализма.

В този смисъл особеното производство, възпроизводство, дистрибуция, размяна и консумация на всевъзможни модуси на вандализъм (в преходното ни общество) се оказват сякаш напълно закономерни, естествени, „логични", значими негови елементи, още повече когато се оказва, че те са поставени под съответен политически и идеологически „чадър", а и че с правни и законови действия, или бездействия тяхното наличие и одиозно проявление в държавно-обществения живот е позволено и добре гарантирано.

В сферата на юридическите дискурси и контексти обаче могат да бъдат положени и съвсем други, коренно разнородни и разнолики от тях, теоретични схеми и факти. Така например, от чисто социологически и културологически позиции *А. Скороходова* депозира идеи, доводи и аргументи, според които съставите на наказателните кодекси, отнасящи се до простъпки и престъпления от сорта на разрушаване и оскверняване на чуждо имущество, цинични деяния спрямо светини,

повреда или унищожение на културни ценности и паметници, поругаване на паметта и гробовете на починали хора, умишлено повреждане, или унищожение на държавно/обществено имущество и т.н., са все и трябва да бъдат предмет и обект на правна, криминологична и криминалистична дейност, която да гарантира висока разкриваемост, справедливи наказания и предотвратяване на други – сходни, или пък различни от съществуващите – вандалски модуси. Тя се позовава и на въведения за пръв път в наказателното право на Русия през 1996 г. специален текст и състав за противодействия и наказания на вандалски прояви, какъвто, за съжаление, в българския наказателен кодекс досега *все още не съществува*, независимо от (или въпреки) фрапиращите обстоятелства, че социалната действителност – исторически и всекидневно – демонстрира солидно наличие, но пък и крайно негативно социално влияние и въздействие на вандалски типове в публичната среда и атмосфера. Повече от очевадно е, че на родните, преходни, доморасли и самозвани политици, сред които няма държавници по манталитет и маниер на поведение, въобще не им е до създаване, налагане и прилагане на законни ограничители и унищожители на вандализма.

Учените трябва да се замислят *защо съществува* и *кому е изгодна такава липса* в смутните и размирни преходни времена, нажежените от политизация социални нрави, още повече на фона на непрекъснатите обещания и заявления за твърда политическа воля и решимост за активна и плодоносна борба с всички възможни и реално съществуващи причини, условия, фактори и механизми, които обективно и субективно възпрепятстват процесите на *демократизиране* в държавата и гражданското общество у нас. Защото мълчаливата подкрепа на перманентно бездействие и политическото дезертьорство от съпротива против разнородните и многолики типове на вандализма неизбежно налива вода в мелницата не само в продължаващите съвършено безпрепятствено и безнаказано (във времето и пространството на социума) тен-

денции на дехуманизация, а и на мащабно деформиране или на „тихо убийство” на тенденциите за демократизация.

Вандализмът не само подкопава устоите на младата демокрация. Той подрива и унищожава надеждите, упованията и вярата на българските граждани от различни поколения, че демократичните преобразувания вървят или могат да се осъществяват с пълна сила, а и във вярна посока. Самият факт, че за почти три десетилетия и стотици извършени най-различни типове вандалски деяния нито един състав от Народното събрание или от самозваната „политическа класа” не намери време, желание, сили и способности да изработи и легитимира крайно потребни състави в Наказателния кодекс, специално адресирани към предотвратяване и наказание на вандализма, е не само достатъчно показателен, но е и много тревожен, защото разкрива една продължителна тенденция на явно и непроменимо нежелание за истинска и ефективна борба на държавата, на управляващите и партийно-политическите елити в нашата страна с проявите на вандализма в различни области на публичния и частния живот на българските граждани, пък и на властовите институции. Като имаме предвид исторически нечуваното и невиждането разграбване на държавните и народните богатства, извънредното обогатяване на политическите и на близките до тях елити, унищожението на културни фондове и материални имущества за милиарди и трупани в продължение на десетилетия и дори векове, можем със сигурност да предположим, че става дума за нещо много добре замислено и осъществявано от онези, които се облажиха от процесите и т.нар. реформи или трансформации на злополучния преход. Защото подобно, неосъзнато или предумишлено скрито, мълчаливо, постоянно и непоклатимо мълчание, а и такива осезаемо забележими, натрапчиви нежелания за реална и ефективна борба срещу разнообразните форми на вандализма в държавата или обществото доказват, че съществува определена негласна, тайна и публично неоповестена договореност между най-много възползвалите се от извършените преобразувания в годините на прехода и без оглед на средствата.

За подобна (обществено-опасна, конфиденциално съхранявана и отстоявана, властово протежирана и възпроизвеждана) „омерта" *генерална отговорност и вина имат всички елити*, в т.ч. партийно-политически ръководства без различие на цвета на тяхната идеологическа ориентация или партийна идентичност, които са участвали във властта на държавата самостоятелно, или в различни коалиционни гарнитури през време на прехода. Това се отнася дори за онези партийни ръководства, които най-често и най-много са пострадали, страдат и в близко време ще продължат да усещат екстрите и ударите на систематично експлоатирания вандализъм в публичното/частното битие на гражданите.

Нежеланието и неспособността на доморасли ни властници и политици всичко, което е свързано (пряко или косвено) с вандализма, да бъде назовавано с истинските му имена, както и да получи своевременни, справедливи и заслужени наказания, реално се оказват дискретни, повече или по-малко умели опити за премълчаване и прикриване на *истините* за онова, кой има всъщност полза от извършването на подобни деяния. Съвсем не е без значение циментираният властови трафарет вандализмът да се разглежда и наказва по различен начин от престъпления, имащи съвършено друг характер. У нас, както и в други страни, противозаконни и дори престъпни деяния, които са очевидно и по същността си вандалски, се таксуват от следствените органи, прокуратурата и съда като различни *форми на дребно хулиганство*, което реално променя доста сериозно техния смисъл, пък и обществената зловредност от тяхното практическо осъществяване в живота.

Много често изследователите от сферата на обществознанието изобщо не правят съществени разлики между *актовете на вандализма и хулиганството*. Такива значими несъответствия, разминавания или отлики в характеристиките и спецификите на двата феномена обаче са чест гост, предмет и обект на правни/криминологически дефиниции. За подобни неверни и некоректни квалификации на вандализма, смятан за равнопоставен или тъждествен на хулиганството, естествено,

има редица – обективни и субективни – предпоставки, условия, фактори, механизми, или явни, или прикрити интереси. От една страна, действително по външния си облик и по резултатите от своето публично – демонстративно или анонимно – гастролиране хулиганството и вандализмът нерядко могат и твърде много да си приличат. И двата феномена са откровено противопоставени на различни типове социални ценности и норми. Те демонстрират видимо неуважение, несъобразяване с или пълно незачитане на публично възприети и солидно тачени авторитети; представляват своеобразна критика или дори отрицание на обществените интереси и блага, на държавността и законността; дезавуират, дискредитират, стигматизират, подкопават и унищожават порядъка в социума/общността; в много случаи се афишират чрез позьорство, надменност, наглост, арогантност, безпардонност и цинизъм към общовалидните вкусове, нагласи, трафарети и стереотипи в обществото, заради което (и то съвсем немаловажно) обстоятелство често могат да бъдат лесно объркани.[66]

За подобно размиване на границите и объркване, а дори и на смесване на формите на битността и битийността на двата феномена има доста сериозни причини и основания. Преди всичко, нерядко мотивациите на вандалите доста приличат на тези на хулиганите. Освен това външните поведенчески характеристики, както и ефектите, резултатите или последиците от проявите, или даже изстъпленията и на едните, и на другите твърде много си приличат, а понякога даже и въобще не могат да бъдат различени помежду си. На всичко отгоре, историята, а и днешната практика съдържат много примери, факти и доказателства, че за постигането на определени – афиширани или завоалирани – цели и задачи както политици, така и техни опозиционери, или противници и на едните, а и на другите могат да бъдат употребени по двата начина – като хулигани, или като вандали, – дори и без те

[66] Срав.: **Печников**, Н. Вандализм – содержание и виды // Вопросы современной науки и практики. Тамбов, Университет имени В. Вернадского, 2013, специальный выпуск (44), с. 112.

сами достатъчно да осъзнават тяхната перфидна експлоатация в случая.

В известен смисъл дори е малко да се каже/пише, че огромната част от днешните ни политици неосъзнато или умишлено дезавуират и толерират политическия вандализъм и други форми на този одиозен феномен, които пък са им конюнктурно полезни. Защото политическата сцена и историческата биография на злополучния ни преход са достатъчно впечатляващо оцветени и изобилно напълнени с казуси, които показват по безспорен начин, че по върховете на политиката, в парламента и министерските кресла нерядко бяха преднамерено „инсталирани" или сами си пробиваха път до тях персони, чиято вербална и поведенческа активност определено притежаваха вандалски силуети. Хулиганското поведение, невъздържаната и неподобаваща на такъв висок ранг словесност от страна на емблематични за преходната ни история особи – в битността им на народни представители, на политически ръководители, както и на шеметно, но и непрестанно въртящият се около управляващите елити експертен и сервилен, поръчков, а и добре заплатен слугинаж, – неведнъж си позволяваха употребата на вандалски мостри.

Реално погледнато, обаче, сравняването и отъждествяването на вандализма само с дребно хулиганство е своеобразен, перфиден, а даже и циничен опит на властимащите да се скрият *истинските вандали*, които фактически разграбиха държавата, оскверниха светините на културните традиции и богатства на националната й история, потъпкаха и даже поругаха националното достойнство и честта на българския народ, погребаха историческата и житейската съдба поне на няколко поколения напред, а пък и които всячески се стремяха и продължават да се стремят да отместят вниманието, негодуванието и гнева на българските граждани към т.нар. извършители на дребни хулигански деяния.

Пренебрежението и безнаказаността на вандалските престъпления са форми и начини, а и средства за деликатно, завоалирано, но и

перманентно възпроизвеждащо се (през годините на злополучния преход) крайно деформирано, неистинско представяне на, или дори за перфидно оневиняване, оправдаване на колосалните вандализми, които „демократичните" управници, независимо от своята (външно и привидно твърде различна) партийно-политическа и идеологическа оцветеност, извършиха, или вършат и сега в държавата и над народа си. Именно злият политически гений беше и продължава все още да бъде този, който арогантно, брутално, цинично, безпардонно и нагло сътвори и разпространи масови представи за вандализма като хулиганство и дори като нещо, което е естествено, неизбежно, закономерно или дори (колкото и да е чудно!) морално обосновано и потребно, защото е бил, или е и част от органиката, и биографията на сбогуване с исторически, т.е. с политическо/идеологическо осъденото на позорна смърт минало, т.е. с предишната история на нашата държава, а и на българския народ. Нека в този момент си припомним немалкото случаи на парламентарни дебати или на митингови вдъхновени слова, нажежаващи докрай политическите страсти, и вражди, в които се прокарваха линиите на размиване, или на оправдаване на вандализма като неизбежно, закономерно и ефективно средство за сплашване на идейните противници, на гражданските слоеве, или на целокупния народ, които не вървят в „правилната посока". Тъкмо затова прибягването до мострите и услугите, а пък и все още продължаващото (без никой да е способен да каже докога точно) удължаване на историческия и политическия мандат на безпрепятствено и безнаказано буйство на вандализма, особено на политическата му разновидност, е, но пък и трябва да се смята и като една от най-важните части от перфидния сценарий, а също и от задкулисните договорености за „технологията" на прехода.

Обстоятелството, че лица, привлечени да отговарят пред съдебните инстанции за откровено безспорните си вандалския изстъпления, биват напълно оневинявани и оправдавани заради съществени слабости и недостатъци в следствието и прокурорските обвинения, или по недостатъчно категорична доказателствена материя, или „минават" със

смешни и минимални условни присъди от типа на апробация и т.н., би следвало да накара разумните и моралните хора, порядъчните граждани да подозират, и то съвсем основателно, че „има нещо гнило в държавата" и в управлението ѝ; че нещо смърди по върховете на обществото и в политическите елити, заради което прецизното откриване, солидните доказателства и справедливо заслужените наказания, които трябва днешните управници и властници да раздават, не попадат в логиката и деонтологията на политическите сценарии, които безпрепятствено, но и дискретно се изпълняват в наше време.

Разбира се, подозираните, упрекваните или обвиняваните (в подобни деяния) политици и властници могат да приложат доста богат спектър от доводи и аргументи в своя защита, за свое оправдание и оневиняване спрямо правилното таксуване на вандализма и коректното му отграничение от хулиганските провинения и дори престъпления. Действително, в немалко случаи вандалските и хулиганските прояви толкова много си приличат, че на пръв поглед изглеждат като огледални изображения и „две капки вода". И едните, и другите в повечето случаи се характеризират с прекалено сходни, ако не даже и еднакви свойства: арогантно и даже грубо нарушение на обществения порядък; брутално потъпкване на принципите, ценностите и нормите, които са валидни за дадена човешка общност или за цялото общество; прикрита или афиширана поведенческа демонстрация на пълно неуважение към обществото; погазване и гавра с достойнството и честта на засегнатите от тях лица, групи или институции; неизменно прилагане на всевъзможни типове заплахи и насилия към мишените или жертвите на вандализма; откровено личащи си стремежи и опити за повреждане, унищожение или отнемане по правно недопустим и морално осъдителен начин на чуждо имущество; неизбежно изпитване на чувство за унижение, обида, оскърбление и дори позор на засегнатите лица.

Може съвсем определено да се твърди, че това е само видимата част от айсберга на приликите и сходствата, които исторически или

всекидневно хората привиждат във феноменологията на вандалските и хулиганските покушения или издевателства над тях.

Нещо повече, а пък и по-специално за политическия вандализъм: днешните самозвани и привидно демократични политици, властници и управници безцеремонно пренебрегват и нагло омаловажават друг един много съществен елемент от феноменологията на вандализма – накърнената и потъпканата, грубо отнетата или дори озлочестената *неприкосновеност на човешката личност*, в т.ч. и на принадлежащото й социално и друго богатство. Не е възможна и исторически или всекидневно не е позната такава модалност на вандализма, която подминава или заобикаля този фундаментално значим компонент на човешкото съзнание, самочувствие, поведение и битие в публичния, или в частния живот. Защото всеки тип вандализъм е пряко или косвено, но и безцеремонно, арогантно, вулгарно, цинично съприкосновение, а и поругание над човешката и личностната неприкосновеност, над ценността и самоценността на лицата, които са негови мишени и жертви. А цялата тази пъстра и богата „панорама" от разнородни, но и многолики похищения и поражения на засегнатата от вандализма човешка личност в исторически или актуален план кристализира в най-разнообразни и дори противоречиви терминологични кохорти.

Истината, обаче, категорично налага да кажем/пишем, че историята, културата и животът на обществените човешки същества никога не раждат случайно различни термини, или не внедряват безогледно и без съответни дискретни семантични отлики редица видове синоними. В този ракурс сравняването, оприличаването или дори пълното отъждествяване на вандализма с хулиганството определено прикриват в, или чрез себе си нещо съвсем друго, което обаче не бива да излиза на показ, нито пък да бъде публично коментирано и научно осветявано.

Изключително голяма трудност (както за теоретиците, така и за практиците от сферата на правото, криминологията, криминалистиката, но също и за тези от обществените науки) представляват крайно деликатните проблеми или дилеми за това какво точно се отнася до

смисъла и значението на термина „*оскверняване*", оттам и за неговото отношение и употребяване при разкритието, наказанието, или предотвратяването на вандалски злодеяния, свързани с оскверняване на нещо, което е ценно за обществото. В този контекст може/трябва да се каже/пише, че понятийната кристализация и операционалната феноменология на оскверняването са органично свързани и с вандализма.[67]

Особено в смутни исторически времена, при нажежени докрай обществени и политически нрави е често срещано неволното или съвършено преднамереното разместване и променяне на смисъла, значението, съдържанието, а и символния ореол на това, което е, или трябва да бъде разбирано (в публичния живот) като оскверняване на нещо. Свръхполитизацията и идеологизацията на всичко и всички в такива мътни реалности и порядки неизбежно и в огромна степен, а и форма обуславят, катализират, а нерядко даже гарантират научно некоректна и обществено-вредна еклектика в масовите представи, които реално са инспирирани и налагани от заинтересовани властови елити.

Както нашият злополучен преход към демокрация нагледно и болезнено показа *оскверняването* може да придобие съвършено неадекватни, опасни форми, а и размери, смущаващи и дори потресаващи въплъщения, ако и когато, или където то се представи като специфично олицетворение на политически и крайно политизирани волунтаризми. Именно затова в преходните политически условия и нрави често можеха и все още могат да се наблюдават одиозни вандалски актове и изстъпления, свързани с оскверняване на чуждата, идейно-политическата идентичност, на поругаване и гаври с историческата памет на свети (или скъпи за душевността на последната) събития, фигури и практики. Дори нещо повече, то може (както и фактически се случи в годините на прехода) да получи и официално законово (правно-политическо) оправдание и защита, да се толерира и фаворизира чрез ра-

[67] Виж подр.: **Алиев**, Х.К., М.М. **Магомедова** Объективные признаки вандализма: уголовно-правовая характеристика // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 2015, бр. № 2-2 (52), с. 17-20.

дикални промени в образованието, просветата, науката, културата и изкуството, които да *подменят една сакралност с друга*, която е неин антипод, като заедно с това неизбежно и съвършено преднамерено, организирано, но и системно подложат първата на публично, непрестанно обругаване, кощунство или оскверняване.

Ето защо прецизното и комплексно дефиниране на термина и феноменологията на вандализма се оказват изключително сложна материя, но същевременно пък и много трудна задача с много неизвестни.

Впрочем, това съвсем не е проблем, грижа или болка само на страни като нашата, в които се правят трудни и мъчителни опити за демократизиране, но и сериозен теоретически и практически въпрос за страни с висока и трайна демократична атмосфера. Както подчертава един от най-знаковите изследователи на вандализма – *С. Коен*, – „ние идваме до неприятното признание, че вандализмът не е точна характеристика на поведението, нито позната, установена правова категория, а е прякор, приложим към определени типове на поведение при определени условия" и жизнени обстоятелства. Затова можем с право и основание да твърдим, че подобна аморфна и твърде обтекаема, прекалено обемна по своето съдържание, формулировка, и респ. дефиниция на вандализма крие много потайности, съответно и неприятни изненади, или „ахилесови пети", които реално (или хипотетично) затрудняват и усложняват „разшифроването на кодовете" му.

В този ракурс може/трябва да се отбележи и фактът, че *нравствено-етическата компонента* е неотменна, задължителна, вечна и доминираща, независимо от естеството и спецификата, типологията и функционалността на конкретните вандалски актове. Това, практически, означава, че няма такъв вандалски акт, който може да бъде оневинен и оправдан по чисто морални подбуди и съображения, независимо какво го провокира, но и кого той обслужва – дали победителите, или победените в конкретни казуси. Съвършено друг, обаче, вече е проблемът, че аморалният пълнеж (или заряд) на даден тип вандализъм може нерядко да се оказва в синхрон с, да обслужва съответни влас-

тови проекти и задкулисни, или публично афиширани и видими политически сценарии, които се нуждаят от екстри и услуги на вандалски елементи и „атрактивните" им изяви, а които могат да бъдат подсигурени със съответен политически и юридически „чадър". Затова определен тип властници, политици и управници нерядко създават и легитимират закони, наредби, инструкции или други нормативни актове, чрез които създават определени типове опека, публично алиби за извършители на вандалски деяния, които са обслужвали идването (или задържането) на власт на подобни управници и политици. Категоричният отказ, замотаването, умишленото забавяне и преместване в други плоскости на оценяване и подсъдност на субекти на вандализъм от страна на властите е често начин формално и привидно нещата да се придвижват, а реално нищо да не се прави. Именно това реално, фактически става и с ред дела в годините на прехода, които следва безпристрастно, обективно (а пък и на базата на солидни доказателства, и категорични аргументи) да разкрият и накажат провиненията, простъпките и престъпленията на очевидни злосторници и безспорни (по деянията си) вандали, които, в крайна сметка, биват или ненаказани, или дори (за потрес на гражданството) изцяло оневинени и оправдани.

Философските дефиниции на вандализма могат да се разполагат в най-различни орбити и тематични плоскости; да се базират на селекцията и експлоатацията на конкретни методологически инструменти и пр. Те определено следва да бъдат в плоскостта на проблематиката, засягаща динамично изменящите се и често твърде противоречивите корелации между строежа и начина на функциониране на мисленето спрямо онези на поведенческите активности; или в контекста на различни съперничества, или – обратно, – взаимодействия между базата и надстройката в конкретен тип обществени системи; или по отношение на ролята и значението на разнородните мирогледни профили за генериране, репродукция, мултипликация, или за дистанция, отчуждение и даже противопоставяне на определени видове генератори и инструменти на вандализмите. Философията, освен това, трябва да

предлага и изследва достатъчно обективно, задълбочено, а и комплексно също така и доста разнообразните противоречия, разминавания, конфликти, а и понякога непримирими сблъсъци между логичното и алогичното, рационалното и ирационалното, които доста осезаемо се проявяват в органиката на мотивацията, но и в операционалността на вандалските актове на персонално, и на групово равнище.

Освен това, философските анализи на вандализма нерядко се спират и на диалектико-противоречивите *релации между пацифизма и екстремизма*[68], между степента и формата на различните видове *социално насилие*, които определени – персонални или групови – субекти реализират при определени социални ситуации и на публични места. Това донякъде е и понятно заради огромната инерция, а и съкровищница на философията, в които определено и значимо място има тематиката за ролята на насилието в историята и живота на човека (като род, вид и индивид) в нормални/екстремални казуси. Почти всички велики философи са се произнесли доста категорично и по тези въпроси.

Като основаващи и възползващи се от разнообразни типове насилие, вандалските провокации включват всичко – от умишлено и изкусно завоалирани издевателства до съвършено демонстративни изпълнения, т.е. показни символни или реални линчувания, всевъзможни стигми, увреждания, наказания и дори пълни разрушения на нещо, което се предполага или поне действително е присъщо, нужно на и сакрално за „противника". Ясно е, че промените в качествено-количествената определеност на различните видове насилие в държавата и обществото, в жизнените светове на отделните социални общности или индивиди неизбежно провокират и катализират съответни изменения в пейзажа на вандализмите, които битуват, или могат да нахлуват при новите обстоятелства. Ето защо в смутни и преломни, размирни или разделни исторически времена, при драматични социални катаклизми и протяжни във времето и пространството на света или на отделен со-

[68] Срав.: **Баева**, Л. Философия пацифизма и экстремизма в молодежных движениях: научно-популярное издание. М., 2014.

циум вериги от социално-политически, икономически, културни и други детонации производствата, разпространенията и принудителните консумирания на ефектите и последиците от разнородни и многолики вандалски прояви стават по-лесни. Подобни вериги от процеси или устойчиви тенденции неминуемо се отразяват и върху духовността, психиката и съзнанието на хората, свързани по някакъв – принудителен или доброволен – начин с появата и пласмента, с привикването, либерализацията и дори легитимацията на социалните нрави към по-масовите и по-чести срещи на хората с модусите на вандализма в рамките на тяхната историчност и в тези на ежедневието им. Защото изменението на обективните фактори и условия предпоставят или налагат съответни промени и в дискурсивността и наративността, в описанията и трактовките на този опасен феномен, които от спорадични, все по-явно се превръщат и в традиционни. Такива иконографии и интерпретации на този одиозен феномен често акцентират и на благотворното и мултиплициращо влияние спрямо генерирането и разпространението на вандалски модификации, които политическата анархия или социалния безпорядък; отслабената или липсващата държавност; анемичният и неадекватен социален контрол; политическата незащитеност на човешките права и свободи или отсъствието на правова държава; сринатият морален имунитет и лесното заразяване на социума предизвикват.[69]

Неудовлетвореността от състоянието и перспективите на държавата и обществото, ескалациите на безпокойство, смут, отчуждение, паника и отчаяние сред увеличаващи се по своето количество социални маси и пр. също мащабно въздействат на процесите на изменение на статуса и влиянието на различни модалности на вандализма над социума, отделните типове социални общности и персоналните човешки екзистенции. А преходните фази в историческите биографии на всички

[69] Пак там, с. 111.

общества са достатъчно изпълнени с такива процеси и тенденции, оттам и със светли хоризонти за вандализмите.

Някои философски интерпретации и дефиниции на вандализма акцентират и на друг, много съществен проблем – отношението и начина на поведението към духовните и материалните ценности на обществото, или на дадена социална група, които по дълбоката си природа често олицетворяват/въплъщават реално и актуално функциониращо равнище на цивилизованост, на културното богатство, или на културната не/зрелост на индивидите/общностите, които (не) ценят подобни наследства, или съкровища; а това, от друга гледна точка, означава, че истинската цивилизованост, високата културна и социална зрелост на хората, групите, обществото се измерват и с ограниченията, дори и с тотална неприемливост, недопустимост, невъзможност за вандализъм в битието им.[70] Колкото едно общество е по-развито в духовно отношение, толкова по-ограничени или премахнати се условията, факторите и механизмите за определени типове вандализъм в него и на социално, а оттам и на общностно и персонално ниво – естествено, при нормално духовно развитие и правилно възпитание на членовете на такова социално тяло.

Обратно, колкото по-изостанало, примитивно, забавено и консервативно е в своите комплексно развитие едно социално тяло, толкова повече предпоставки, условия, стимуланти и гарантиращи компоненти то може да предложи на различни вандализми. Тази закономерност особено релефно и трагично изпъква, а оттам се отразява и на жизнените светове и на душевността на обитаващите ги хора, когато подобно социално тяло изпадне в сериозни вътрешни противоречия, колизии, социални трудове, неравенства и несправедливости, в демографски бумове на конфликти и отчуждение, на простор за социалдарвинизъм и закони на джунглата, егоизъм и егоцентризъм, които лесно

[70] Срав.: **Перекресток** культур. Страны Черноморского региона и общественно-политические изменения в XIX-XX вв. „Euroclio", 2015, с. 68.

и бързо отварят много широко, но и понякога доста трайно вратите пред вандализмите.

Подобен иконографски и тълкувателен ракурс спрямо вандализма нерядко вкарва в оборот различни – сходни или аналогични – термини и синоними, чрез които да се разкрие, изясни по-цялостно и понятно за хората смисъла и съдържанието на феномена. Такива могат да бъдат примерно термини, ориентиращи или подсказващи за преките, или косвените връзки и зависимости на вандализма с варварството, диващината, архаиката, неграмотността, безкултурието, менталния примитивизъм, емоционалната низост.

В условията и при господстващите нрави на съвременната постмодерна обществена действителност срещите и сблъсъците между философските, естетическите и етическите подходи и интерпретации се осъществят по доста по-различен начин в сравнение с онова, което е ставало или пък е било валидно и реално за предшестващите епохи. Става дума за това, че постмодерният манталитет, а и маниер на представяне, описание, анализиране и обяснение на повечето неща от живота на хората прекалено се естетизира и хедонизира, за сметка на редукцията и дори елиминацията на морално-етическите начала и ригоризми, които в предишните епохи и типове общества са били по-значими. Подобен уклон се забелязва твърде релефно и в употребите на пъстрата терминология, свързана с вандалите или вандализма, като на преден план излизат най-вече очевидно силно естетизираните внушения и убеждения, а именно че вандалското, или вандалите са проявления на нещо грозно, низко, пошло, бездуховно, отвратително и дори ужасно. Не случайно широкото разпространение на тълкувателни матрици за вандалските феноменологии адресират към и акцентират върху примитивното, архаичното, варварското, дивашкото, атавистичното; към всичко, което по някакъв повод и начин бива асоциирано, или сравнявано с културна изостаналост, недоразвитост на вкусовете и пр.

Същевременно, обаче, постмодерната менталност „сервира" и алтернативно, или съвършено противоположно „меню", свързано с т.нар.

„автопоезис", с превръщането на собствения живот, на поведението (в различни типове социални ситуации) в особен вид творчество; т.е. в креация, която не се ръководи от баналните и мухлясали, замаскирано, брутално натрапените обществени норми и ценности, а от вътрешните импулси, от органичността на неосъзнатия докрай иманентен порив и усет, от талази на инстинктите, рефлексите и нагоните, които са спотаени, а и умело се крият в природата на човека. Но всичко това е някакъв ирационален призив, а и начин мотивацията и поведенческата активност на човека да се съобразяват и подчиняват на непосредственото, органичното, иманентно присъщото й, което е непознаваемо и неосъзнато докрай, във всички форми; с други думи, да следват първичното, дивото и необузданото, иначе казано варварското или вандалското, в зависимост от желанието или контекста на подобни словоупотреби.

На граничната полоса между философията и естетиката често се появяват и дефиниции на определени типове вандализъм, изводими от специфичните характеристики или особените разлики на техните субекти от други (приличащи им и занимаващи се със сходни противообществени деяния) лица и субкултурни общности. В случая, най-често иде реч за удобната, или за възпрепятстващата среда за *графитния вандализъм.*[71] Гостоприемната среда и благоприятната социална атмосфера обуславят и катализират качествено-количествени промени в профила и портрета на субектите, както и на логиките, техниките и практиките им на изяви в публичното време-пространство. Това предизвиква и утвърждава осезаемо непознати различия или нови сходства между отделни типажи на вандалски „протестъри" срещу статуквото и иконописци на „нови времена". Всички тези промени водят и до изменения в социалните настроения и нагласи, в други отношения към извършителите на тези символични „геройства" и анонимни „подвизи".

---

[71] За генезиса, природата, феноменологията и особените референции на графитния екстремизъм, тероризъм или вандализъм виж подр.: **Мизов**, М. Мистерията на политическите графити. С., „Авангард Прима", 2005, от него също: Политическите графити (Авантюрите и премеждията на политизирания почерк). С., „Авангард Прима", 20005, и Политически графити и войни на езиците. С., „Авангард Прима", 2008).

Честотата и масовидността на тези актове срещу порядъка в тресящата се от конфликти и болести държава, в динамично-противоречивото развитие на обществото предизвикват и съответни правно-политически, морални и други промени в асортимента на публични санкции към техните създатели, разпространители и дори публични защитници. Още повече, че все по-увеличаващите и изострящите се властови съперничества и баталии обуславят и съответни мултипликации, но и политически „чадъри" за тези деяния. В този контекст постмодерната епоха се оказва твърде плодовита и прекалено стимулираща, защото ражда исторически непознати до нея типажи, а и легитимира по своему различия, примерно, между райтерите от бомберите, или пък между други типове вандал-лайзери, занимаващи се с подобни, масово разпространяващи се символични агресии навсякъде в публичните пространства (фасади, подлези, стъклени витрини, мемориали и паркове).

Естетическите дефиниции на вандализма се разполагат в по-общия солиден и мащабен културологически профил на деликатната тематика, посветена на тази напаст. Те се очертават в полето на сблъсъка, съпоставимостта и съизмеримостта на природата и спецификата на вандалските деяния през призмата на тяхното отношение и значение (и в контекста) било на определени естетически понятия, или категории (примерно, от сорта на възвишено и низко, велико и нищожно, грубо и фино, красиво и грозно и пр.), било във връзка с институционални или неформални практики, свързани с неговото провокиране и разпространение, или пък – тъкмо обратното, – с неговото ограничение, блокиране и елиминиране в дадени сфери на публичния, или частния живот на хората. Заедно с това, естетическите определения на въпросния одиозен феномен вкарват и „в публичен оборот" нови квалификации, нови щрихи в неговото масово „портретиране", като очевадната, но и все по-честата манифестация на несъгласия или конфронтиране с властта и порядъка (в държавата и обществото) избиват във все по-ярки *вулгарни* актове, или отварят широко двери пред масови нагласи и настроения, според които ескалацията на стари и нови

форми на вандализъм се приема и оценява все по-масово от обществеността, от различни, заплашени или ощетени от тях, граждани като *нагла* и *вулгарна престъпност*, срещу която обаче държавните институции и властващите елити са безсилни, или дискретно, а понякога и дори видимо водят политика на нежелание за тяхно санкциониране.[72]

При някои от естетическите/естетизираните дефиниции на вандализма се забелязва акцентиране на особени влияния и въздействия на естетико-теоретически проекции и зависимости. Част от групата на подобни учени анализират тези злодеяния в контекста на теорията за възбуждението и експерименталната естетика, които търсят особени корелации между вандалските прояви и вътрешните психични процеси, обусловени от извършване на подобни актове. Както показва в своите изследвания А. Скороходова, подобни научни концепции и експерименти се оказват важни за дешифрирането на тайните кодове на деструктивното мислене или поведение на социалните субекти.[73] Поточно концептуалните визии на *В. Оллен* и *Д. Гринбергер* лансират, обосновават, но и аргументират предположения, според които извършването на вандалски посегателства и изстъпления се предизвиква, или съпровожда от стимули, които доста приличат на много естетически мотиви и преживявания. При това се търсят, а и се „намират" твърде много сходства между деструктивната човешка активност, каквато безспорно е по своята същност вандалската, и психични процеси, а и преживявания в творческите търсения и дела на занимаващия се с нещо човек. Експерименти на двамата учени показват, че удоволствията, които субектът очаква от извършването на деструктивни актове, зависят от това доколко характерът на разрушението е способен да задоволи и визираните свойства на такива на вътрешните стимули. Такива опити илюстрират, че предпочитаните стимули (за деструктивност) са пряко свързани със сложността и съпротивата на структура,

---

[72] Срав.: **Ватова**, Л. Психологические причины и условия возникновения подросткового вандализма. Калуга, 2000, диссертация на соискании ученой степени кандидата психологических наук.
[73] Виж подр.: **Скороходова**, А. Вандализм // Социологический журналь. СПб., 1999, кн. № 3-4.

вещта или предметността, която в дадения случай се оказва мишена или пространство за извършване на подобни деяния. Аналогични резултати се получили и спрямо неочакваността или новостта на акта както за субекта, така и на неговите зрители, слушатели, очевидци и пр. Колкото по-явна и по-голяма фактически била разликата от стандартното, стереотипното, банално познатото и обичайно преживяваното, толкова и по-силно психически, но и емоционално въздействали подобни деструктивни опити, при това както в естетически, така също в сходни на вандалските човешки реакции. Декомпозирайки както творческите, така и вандалско-деструктивните актове, подобни изследователи намират, че удоволствието от тяхното извършване зависи от прекалено сходни импулси в тяхната мотивационна генеалогия и операционална феноменология като новостта, сложността, изненадата и неочакваността. Интересен факт, който такива проучвания констатират е, че въпросните импулси могат да се открият както в естетическите занимания и преживявания, така и в тези, които са свързани с масовото съзнание или масовата култура. Освен това не само факт, а и прицел на естетико-теоретически и експериментални изследвания са някои авангардистки течения и нашумели творци, в чието творчеството релефно се забелязват такива деструктивни уклони спрямо битуващите и валидизирани културно-естетически еталони и моди. Не е тайна, че някои от младежките поп-икони демонстрират на концерти реакции сходни на вандалските, като чупят своите музикални инструменти или правят други подобни деструктивни актове. Същото се отнася и за художници, скулптори и дори за някои поетически „иновации", които буквално преобръщат всички дотогавашни щампи/матрици за поетичен дресскод. Освен това подобни изследвания и експерименти извадили на показ и любопитни корелации, съгласно които определени психични състояния – скука, фрустрация, гняв и пр. – могат да се окажат изключително важни, а, заедно с това, и извънредно провокативни фактори за определени типове социална деструктивност.

В друга поредица от експерименти Оллен и Гринбергер поставили във фокуса на вниманието и анализа си когнитивната органика и субективния контрол на наблюдаваните лица. Теоретичната хипотеза, която двамата учени депозирали, била, че деструктивните актове трябвало да се възприемат и осъществят като опити на обследваните субекти да неутрализират дисбалансите и компенсират негативните си усещания за нарушен контрол спрямо околната среда или протичащата ситуация, които провокират с някои свои компоненти обследваните индивиди. И експериментално било доказано, че разрушително действащите лица изпитвали осезаемо чувство на изменение и повишаване прага на възприятията си, пряко свързани с контрола над ситуацията или средата. Други експериментални изследвания и учени пък косвено доказали подобна хипотеза. Както може да се предположи или очаква, подобно на други теоретични концепции и експериментални опити, предложените схеми, доводи и аргументи на Оллен и Гринбергер били подложени на критика заради немалко свои слабости и недостатъци. И също както в редица други случаи, подобни критики водят или до радикално нови постановки и визии, или до разширение, а и до частично усъвършенстване на критикуваното. Спрямо втория подход, така станало с концепцията на Оллен и Гринбергер, която била критично доусъвършенствана и от идейната опция на *Дж. Фишер* и *Р. Берон*, чиято сциентична модификация освен това се наложила като най-популярна.

Фишер и Берон изследват няколко взаимно свързани, но и зависими помежду си равнища – личностни, групови и средови фактори, – които обаче доста осезаемо влияят на мотивациите към съответни типове на деструктивно и агресивно поведение. Според тяхната хипотеза, а и в съответствие с постигнатите експериментални проучвания, те смятат, че главен, дълбинен и комплексно определящ естеството, формата и мащаба на деструктивната активност на хората са представата и чувството им за *справедливост*, чието изменение или деформиране провокира и учестява подобни негативни изяви. Именно неговият силно накърнен статут или променен емоционален статус се оказва в

дъното на провокациите на мотиви към агресивно, или към вандалско действие, чрез което субектът му се стреми/опитва да възстанови нарушеното равновесие на справедливост. В тези изследвания се прави съществена редукция на смисъла и обема на значението на феномена солидарност, като те се свеждат до някаква мъст и възмездие, арогантно, брутално, а и понякога демонстративно публично поведение, чрез което се цели да се отмъсти на средата или анонимните причинители за душевния дискомфорт на лицата с отклоняващо се поведение. Именно в тази ментална, а и операционална плоскост въпросното отмъщение, а и възмездие следва да покаже, че битуващият порядък, „правилата на играта" в социума, или в дадена ситуация са дискредитирани и елиминирани чрез прилагане на нестандартни, недопустими, неприемливи и неочаквани прийоми, средства, в структурата на които попадат най-вече такива с девиантна същност и ефективност.

Берон и Фишер обвързват отмъстителната деструктувност с персоналното или с груповото чувство за само/контрол над ситуацията или съответната жизнена среда, като доказват, че крайно ниските равнища на само/контрол водят до негативни изживявания, до симптоми или развитие на фрустрации, депресии и апатии, които, от своя страна, се оказват и своеобразни генератори, или пък мотиватори на канализиране на негативната енергия на засегнатите субекти в социално неприемливи и правно недопустими актове. Такива непозволени актове въобразяемо, ситуативно и моментно свалят емоционално-психичното напрежение у субектите с наранена душевност и илюзорно им дават основания да възприемат и оценяват деянията си като „възстановяване" на справедливостта. Подобна вътрешно-психологическа картина на мотивацията и операционализацията на вандалските актове може и реално има съответни типологични разновидности. Една е, например, активността на вандали с относително високо ниво на контрол, която се „излива" в селективност на мишените и жертвите на вандалските деяния, които най-често се представят като инструментални, тактически и меркантилно-користни форми. Съвсем друга е поведен-

ческата активност на вандали, които притежават далеч по-ниски равнища на контрол, а пък и които най-често се експлицират във форми на особено злостен, злобен и понякога дори отмъстителен вандализъм.

Ако персоналните измерения на вандалската мотивация и активност се разкриват като първични в този контекст, то средовите и груповите им параметри или форми обикновено се проявяват като вторични модератори на човешката менталност, мотивация, а и активитет. Според Фишер и Берон, вторичните модератори са зависими както от естеството и спецификата на средата, от наличието и количеството в нея на определен тип символи за значението на конкретни обекти и знаци на принадлежност към дадена кауза или група, така също и от амбивалентно действащи фактори, обвързани с жертвите и субектите на конкретните типове вандалски деяния. Подобни изследвания категорично разкриват, че социално здравата, сплотената (обществена, общинска или групова) среда е по-трудно уязвима, а и по-рядко навестявана от вандалски попълзновения и покушения, докато – обратното – среди, в които доминират, дори царстват разединението и отчуждението са много повече, по-често прицел на вандалски похищения, изстъпления над жителите им.

Същевременно се илюстрира, че наличието и ефективното действие на групови субекти са солидни предпоставки, условия, предразположения, провокатори, детерминатор или катализатор за съответно, при това и амбивалентно развитие както на девиантни, или даже вандалски реакции, при покачване на нивото на заразяване, или подражателство, на мними и негативни образци, и стереотипи на поведение, така също и на сериозни ограничители, или твърди препятствия пред такива негативни изяви, ако, разбира се, в ход и сила са позитивни табута, санкции и нагласи за съпротива и борба, за неприемане и недопустимост на подобни екстраординерни поведенчески „изцепки".

Моделът на Фишер и Берон „сервира към своето богато и пикантно меню" и още нещо – различни видове оценяване, възприятие и усещане на вандалските прояви. Ако за непосредствения им извършител

те са свързани с въображаемо, илюзорно постигане на реванш и възстановяване на изцяло/частично загубена справедливост, дори обуславят известно забавление и чувство на удоволствие, наслада от игровите ефекти, то в сетивата на обществото подобни деяния се таксуват съвършено противоположно – най-често като симптоми или категорични индикации за слабоумие, неразумност, неблагоприличие, болна психика, психопатология и алогични, или безсмислени реакции, и т.н.

Подобни типажи на вандализма са органично свързани и с чувството за повишена тревожност, за пристъпи на уплаха и дори на панически страх от страна на неговите реални/потенциални мишени. Такъв неосъзнат страх, обаче, може да обзема и извършителите на вандалски действия, защото и те в душите си са непрекъснато преследвани от различни предположения или убеждения, че техните действия не са в рамките на общоприетото, заради което и ще бъдат репресирани.

Ако крайните, брутални публични форми на такъв поведенчески екстремизъм и вандализъм най-често предизвикват такива вътрешнопсихични процеси и реакции на страх, то други форми на вандалски изяви (като меркантилния, тактическия и идеологическия по мотивацията си вандализъм) се възприемат и оценяват като по-приемливи, а и изискващи по-занижени санкции, а пък, на всичко това отгоре, и помалко обуславящи някакъв, моментен или непрестанен страх в хората.

Изследванията и експериментите на Фишер и Берон доказали правотата на тяхната хипотеза, че естеството и степента на чувството за контрол и справедливост водят до съответни – разностранни – форми и нива на вандалска менталност и активност, но и даже, че половата принадлежност също може да има свой „пръст" в такива ситуации.

Критично развитие, обогатяване и претенции за усъвършенстване на концептуалната логика и схема на Фишер и Берон предлага *Д. Уизинтал*, който определено смята, че преживяването на несправедливостта и разрушението на предметите е обикновено предизвикано от недостатъците, недостига или липсата на контрол. За него именно субективният контрол е основният двигател и контрольор на вандалски-

те реакции. Може, обаче, категорично да се твърди, че всички подобни теоретични конструкции и експериментални изследвания не предлагат достатъчно солидни и обективни, непротиворечиви, а и аргументативно убедителни доказателства за обстоятелствата, че вандалски действащите субекти реално (а не само въобразаемо) постигат възстановяване на справедливост или достатъчно удовлетворяващи ги компенсации за усещанията им за недостиг, липса или на прекалено силни недостатъци в сферата на контрола над средата, ситуацията, жизнените обстоятелства, или пък за противо/действията на другите хора.

Сериозно измененият политически или идеологически профил на увеличаващите се вандалски посегателства, а и субекти в публичните времена и пространства неизбежно предизвикват особено съществени трансформации и в *нравствените* портрети, логики, техники и практики на новите поколения вандали, които тормозят обществеността и пр. Подобни тенденции или възпроизвеждащи си все по-често процеси влияят благотворно и върху генерирането, разпространението на модифицирани и съвсем нови дефиниции, една значителна част от които, например, са и *етическите* определения за одиозния фе-номен, които се ориентират към и акцентират на съвсем други негови характеристики и специфики, релевантни на нравствените мотивации, преживявания, действия на хората. Етиката, както и масовите нравствени трафарети на опознаване, оценяване, регулация и санкциониране на реални/хипотетични вандалски актове, се разполагат в координатната и широко разклонена, сложна и динамично-противоречиво изменяща се система от различни морални понятия/категории от типа на: отговорност, съвест, вина, чест, дълг, достойнство, свобода на избора, мотивация, уважение, срам, позор, удоволствие, наслада, позволено, недопустимо, щастие, нещастие, злодеяние, нечовешко, вредно и пр.

Социологическите проучвания се ангажират както с опознаване и анализиране на обективните или субективните предпоставки, фактори и механизми на вандализма, така и с качествено-количествените мащаби, с типологичните разновидности на неговите конкретни про-

явления в различните обществено-значими сфери на човешката дейност, а, най-сетне и с изследване на състоянието, или прогнозите за неговите проекции. Както „улавянето" на (ретроспективните, актуалните и перспективните) индикатори и качествено-количествени масиви на вандализма в отделни социални области, така тяхното обективно и прецизно анализиране се нуждаят от много точни дефиниции за него, поради което социологията изобретява, използва такива собствени типове определения.

В социологическите теории и концепции, визии и интерпретации вандализмът се представя като съществен и значим елемент от цялостната и твърде разнообразна сфера на *отклоняващото се, на девиантното* или *делинктвентното поведение* на определени социални субекти – индивиди и групи, – което са осъществява под влиянието на разнородни подбуди и мотиви, със съдействието и на различни фактори на обществената среда, на конкретни – банални и тривиални, или критични и екстремални – ситуации, а и при действието на разнородни фактори и механизми на властта и нейните съперници. Именно по тази причина в повечето социологически изследвания и публикации, пряко и косвено посветени на въпросните модалности на анти-обществено поведение, неминуемо се обръща внимание на негови корелации и зависимости от и върху вандализма.

В съкровищницата на световната история на социологията има немалко трудове и публикации, пряко или косвено посветени на корелациите на различни форми на вандализма с политическите, икономическите, цивилизационните, културните и други типове *кризи* в държавата и социума, с драматични и драстични промени и трансформации в облика и органиката на социалната действителност, които дават ведри хоризонти за появата и развитието на лоши за нравствеността, но добри за вандализма *условия*, за неговото масовизиране и радикализиране, за динамични промени в социалните настроения и нагласи към присъствията и влиянията му в публичния/частния живот на хората. Достатъчно е само да припомним за изследвания от типа на онези, ко-

ито са правили Е. Фром, Т. Парсонс, Дж. Фишер, С. Коен, Р.М. Барон, Г. Кайзер, Б. Холист, Г. Шнайдер и редица други изтъкнати учени, които съвсем недвусмислено са визирали и акцентирали на рязко ескалиращата пошлост, покварeност, развратност, порочност и цинизъм, които определени социално-исторически ситуации, реалности, условия и нрави са обуславяли, но и които – на свой ред, – са генерирали или – при удобен случай – галванизирали различни типове на вандализъм.

Социологическите изследвания и публикации могат да безпокоят твърде силно и техните читатели, понеже разкриват прекалено тревожни картини за феноменологията на вандализма. Така например, английският социолог *Р. Маврой* твърди – като резултат от своите проучвания, – че половината от всички деца са участвали поне веднъж в актове, които притежават типични и сходни на тези на вандалските същности и особености – за юношите процентът скача до 69,6 %, като за девойките той се задържа на 50,5%.

Социологическите проучвания и трактовки на вандализма разкриват и обясняват и една друга негова особена характеристика – че е начин, форма, средство, а и гарант за определен тип *социална „адаптация*" към определена – моментно или дълготрайно функционираща среда, в която неговият субект обикновено, или в конкретно дадения момент не се чувства достатъчно удобно и емоционално комфортно, поради което се стреми и опитва радикално да промени валидния за нея социален порядък, като чрез свои неочаквани, неестествени, неприемливи за другите хора, или недопустими за дадена власт действия, иска да наложи друг символичен и властови порядък, който му се струва приемлив и ситуативно далеч по-полезен за негови потребности, интереси и проекти. В случай, обаче, иде реч за съществено разминаване и дори противопоставяне, нерядко даже за пълно неразбиране на истинската същност на такава „адаптация", която фактически се оказва временна/трайна или частична/пълна *дезадаптация* от установения порядък. В този аспект, вандализмът се оказва своеобразно олицетворение и въплъщение на естеството, формата, мащаба и дина-

миката на *социалното отчуждение*, на разкъсването и изгубването на връзките и зависимостите между неговите извършители и социалните организми, срещу които те адресират и осъществяват своите потресаващи злотворства. Такова отчуждение никога и никъде не може да бъде смятано, нито способно за ефективно и атрактивно адаптиране към средата чрез посредничеството на арсенал и репертоар, каквито вандалската сценография, драматургия, декорация може да предложи, наложи. Подобна специфична „адаптация" може да бъде единствено илюзорна, нереалистична, въображаема или поне да е резултативна само в кръга, който моментно „високо оценява" вандала. То и няма как да бъде другояче, защото склонността към и извършването на вандалски изстъпления винаги се обвързват с временна, или с трайна загуба на *персоналната автономност, автентичност*, особено ако те се оказват отражение и продукт на определена психическа заразителност, на известен конформизъм, или на подражание на други лица – еталони на „самостоятелно, независимо", безстрашно, фрапиращо, дори шокиращо натрапвано за околните мнение и поведение от страна на неговите извършители, които си въобразяват, че никой и нищо не може да ги ограничи, или да „форматира" техните проявления. По своята истинска и най-дълбока природа всеки тип вандализъм е определена *загуба*, временна или дълготрайна *капитулация* на персоналната автономност и автентичност; разбира се, заради увлечения, подражателства или дори тавтологии на мотивационни и поведенчески матрици, които други – референтни лица, или групи – също високо ценят. Той винаги е свързан с фалшиво и вредоносно усещане за собствената личност, индивидуалност и битийност, за персоналните качества, недостатъци и добродетели, поради което е силно деформирано, извратено отражение, но е и стимулант на *аз-концепция*, която не работи в полза на истински пълноценно и хуманно развитие на нейния субект, а го формира и експонира – точно обратно, – като обезчовечено, вредно и опасно същество. На тази база стават възможни и реални много теоретически конструкции, концепции и теории, според които лицата/групите, извя-

ващи склонност за инцидентни или рецидивни вандалски изяви често се рекрутират от среди и субкултурни общности на неудачници[74], професионално неуспели, социално недоказали, неосъществили се и стигматизирани, или пък дискриминирани, маргинализирани и лумпенизирани индивиди, които компенсират, а и задоволяват своите комплекси за непълноценност, или публична непризнатост чрез осъществяване на радикални, крайни, неприемливи и морално осъдителни постъпки. Това, разбира се, е само „едната страна на монетата", защото в таксономичните кохорти на вандалите спадат така също и личности, които са се доказали социално и професионално; които дори са изкачили много, а и високи „коти" в служебната си кариера; които дори понякога могат да имат авторитет; да притежават известно обаяние в някои групи; да имат властови статус и публична репутация, а даже понякога и да са харизматични за определен кръг от колеги, познати, близки, роднини и приятели, заради което не бива да се оценяват, считат от останалите като лузери, некадърници и пропаднали типове. Иначе няма как да обясним съпричастието и съучастието на т.нар. „млади, красиви, интелигентни, високо-образовани, креативни, професионално доказали се и просперираща индивиди", активно участвали в гражданските протести през метежната 2013 г., които бяха инициатори, а и непосредствени извършители на поредица вандалски деяния. Друг вече е проблемът, дали всъщност и действително те са именно такива, или не са въображаеми ипостаси, които те сами, автореференциално налагат в публичния живот. Няма как обаче – чрез селекцията или експлоатацията на подобна интерпретативни оптика – да обясним участието на представители на интелигенцията (научна и техническа, на лекари, учени, учители, инженери и дори на адвокати, и пр.) във вандалски прояви. Въпреки това, обаче, и в историята, и в съвременната обществено-политическа практика съществуват немалко примери, когато лица/групи, непринадлежащи към „подземията", а към „върхове-

[74] Срав.: **Прихожан**, А.М. Психология неудачника. М., „Сфера", 1997.

те" на социалната пирамида, или формално отнасящи се към „каймака" на обществото, се оказват сериозно и моментно замесени в подготовката, организацията, ръководството и извършването на вандализми. И най-вече това може да се отнася към политически ориентирани и ангажирани персони, които проявяват опасен, зловреден интерес, съпричастност, съучастие в такива деяния.

Може определено да се твърди, че *културологическите* версии на дефинирането и тълкуването на вандализма са твърде недостатъчни. Те се фокусират най-вече към, а и акцентират предимно върху неговата характерология и специфична битност, а и битийност като особен социокултурен феномен, притежаващ свои характерни конкретно-исторически детерминации, своеобразни духовни и материални форми и степени, а също и по-особени мащаби, моменти и пространства на публична/частна „демонстрация".

Както критично представя и обяснява някои такива културологични концепции за вандализма А. Скороходова, те главно акцентират на социокултурния фон, на културната среда и атмосфера, които катализират или – обратно, – редуцират генерирането и извършването на вандалски прецеденти или рецидиви.[75] Например, според версията на *К. Ношис* равнището на вандалските прояви в конкретна страна зависи от характера на ценностите, формиращи идентичността на представителите на дадената култура по протежение на дълги векове обществено-историческо развитие на държавата/народа. Така определени социални, религиозни и други ценностно-нормативни комплекси, които дълготрайно влияят или дори господства в конкретна страна и нация, могат да са значими предпоставки, условия и фактори, а и трансмисери на катализация/редукция на вандалски акции в публичното (или в частното) време-пространство на техни граждани. За разлика от този по-общ аксиално-прескриптивен фон, който Ношис предлага, *Е. Роос* лансира концептуална визия, която се фокусира доминиращо към

[75] Виж подр.: **Скороходова**, А. Вандализм // Социологический журналь. СПб., 1999, кн. 3-4.

сферата на трудовата етика, възприемана от него като фундаментален факто на различни типове на поведенческа реактивност в съответни обществено-исторически и всекидневни ситуации. Роос твърди, че Веберовият модел (на протестантската етика) в сферата на трудовата ценностна ориентация и активност на хората вече е дезавуиран, демодиран и дори дисквалифициран от съвременните и то радикално изменени ценностно-нормативни опции или визии за трудово-професионално, а оттам и за останалото поведенческо изявяване. Глобализацията е провокирала доста силно изместване в посока на инструмен-тална, прагматична, утилитарно-комерсиална, а на всичко отгоре консумативна и хедонистична етика, която няма нищо общо с постулатите и образите на Веберовата протестантска етика. Затова кризата на пуританската етика няма как да не „избие", от една страна, в ескалация на хедонизма, а, от друга, и в увеличаване ръста и разнообразието на деструктивни актове и поведенчески типове, сред които своето заслужено място заема и вандализмът. В този културологически профил или контекст, последният се описва, възприема и оценява като форма или начин на публично дискредитиране и разрушаване на източниците и фундаментите, на гарантите и символите на общоприетите, но символно неприемливи, или развенчани от новите поколения на „недоволни и неадаптирани" към средата хора. В този именно аспект Роос представя вандализма и като конкуренция със средата или като баталия срещу нейните символни крепости; затова и най-внушителните знаци на отминалото време на девализидираната битова култура и пр. – зданията, фасадите, витрините и пр., се превръщат в арена и сцена на протестното, негативното, неудовлетвореното поведение на млади индивиди, които не са или не желаят да бъдат адаптирани по старите начини.

Според генералното обобщение на А. Скороходова недостатъците и липсите на солидни и комплексно анализиращи вандализма дефиниции показват огромната необходимост, полза и значимост на научни изследвания, действащи в тази посока, защото този одиозен феномен „сервира" на гражданите, а и учените огромна база от най-различни,

видими и незабележими, коментирани или неартикулирани, непознати, необследвани, премълчани и скрити по разнообразни поводи и съображения антиобществени деяния. Справянето с подобни въпроси и казуси е от съществено значение за теорията – понеже може да помогне чрез нейните пробиви за промяна и корекция в мотивацията на хората, а и за практиката – като се усвояват нови правила и модели на поведение или като се изменя дизайна, пък и защитата на вещната среда, привличаща вандалите. А това е така, понеже нарастването на честотата и разнообразието на вандалските „атракции" в публичното или в частното време-пространство на гражданите винаги е особен симптом за сериозни пукнатини, за приближаващи или действащи *морални кризи*.

Както недвусмислено пише *П. Карабущенко*, вандализмът е особено генерализирано понятие или „кодова дума" за всичко, което анализира деструктивното начало в културата, психологията и политиката, но и които изискват съвременни, комплексни подходи за тяхното дешифриране, съобразени непременно и с особеностите на контекстуалните рамки на определен типове политическо време, но и културно пространство.[76] Освен това той категорично визира факта, че в етимологията на понятието „вандализъм" са се вкарали и скарали историческото изкривяване, извращение за историята на този феномен, което е формирало и утвърдило стабилно и дълготрайно заблуждение за историческите вандали (като етнос) с културната представа и трактовка за деянията им. Именно това съществено разминаване и противоречие налага съвременните, обективни и сериозни научни изследвания да се ангажират с демаскиране и преодоляване на битуващите стереотипи на възприятие и оценка, а и реакция към „вандалските" проявления.

Според Карабущенко единствено радикално настроени умове могат публично да отстояват и дори да оправдават вандализма като

---

[76] Срав.: **Карабущенко**, П.Л., Вандализм как культуро-исторический феномен // Гуманитарные исследования, Астрахан, изд-во Астраханского государственного университета, 2011, бр. № 4 (40), с. 12.

средство за собствената им борба за власт и утвърждаване на тяхното его. При това, за комплексното изследване и обективният анализ на този феномен са крайно необходими логически и аргументативни инструменти, чрез които да се разсее или развенчае трайно съществуващият и непрестанно рециклиращият се *мит* за (същността и спецификата на) вандализма, който не отговаря на историческата действителност, а и на пълните факти, или сведения за този феномен.

Карабущенко смята, че абат Грегоар върши такива дела не за пръв път, тъй като с името и есето му „Руините на Пор-Руаял" се свързва и доста известният в историографията „републикански мит за янсенизма".[77] Нещо повече, според неговите – на Грегоар – предположения и твърдения, именно католиците – врагове на арианите, каквито са били някогашните вандали, – съвсем преднамерено са измислили и въвели в публичен оборот одиозното сравнение, за да могат чрез него да стигматизират своите идейни и верски противници. На всичко отгоре този автор категорично подчертава, че липсват каквито да са солидни и неопровержими исторически доказателства, че истинските вандали са вършили такива колосални и потресаващи светотатства над културните съкровищници и паметниците във Вечния град, както по-късно или днес се представя, но, обаче, има предостатъчно солидни сведения, че с подобни деяния са се занимавали католическата църква и аристократите в столицата на империята, които нееднократно ограбвали и разрушавали обществените здания и паметници, за да пренесат меркантилно и незаконно някои техни елементи в своите домове или вили, или да се обогатят чрез техните продажби и т.н.[78]

---

[77] Иде реч за трагичния разгром през 1701 г. знаменитият манастир и действащата в него група теолози и учени, който е извършен по личната заповед на крал Людвиг XIV. Абатът описва тази прословута общност като рядка духовно-културна „обител" на високо морални и неимоверно интелектуално талантливи, прозорливи и социално чувствителни люде, които били искрено и дълбоко вдъхновени от християнските и републиканските ценности и идеали. Заради техните пристрастия към революцията и републиканизма, абат Грегоар нарича янсенистите „предтечи на Революцията". За тези си свои, нестандартни и шокиращи тогавашната общественост, идеи той бива доста жестоко наказан – през 1821 г. е позорно лишен от званието почетен професор на Казанския университет, а в 1831 г. френското духовенство стига до крайност – лишава от право на причастие и християнско погребения заради републиканските му убеждения.

[78] В този контекст вероятно си струва да си припомним и за неведнъж шумно избухвалите у нас разнообразни публични слухове и скандали за това как безскрупулни висши представители на властта или ново-

Карабущенко е категоричен: това, което в древността са извършили вандалите в двете ужасни седмици на похищението на Вечния град, няма основание да бъде изобщо сравнявано с действията на републиканските „вандали" във Вандея, т.е. по време на 18-те месеца кървави разправи, повсеместни погроми и небивал терор над населението. Затова той смята, че истинска родина на вандализма е обхванатата от революционните смутове и размирици, разпри и вакханалии Франция, и че представите за вандализма в качеството му на потресаващ културен геноцид са преднамерено измислени, наложени. Нещо повече, ученият под линия привежда и един друг, не по-малко смущаващ пример, който следва мощно да разклати и дори да разобличи вярата, а и доверието в стандартизираната интерпретация на вандализма – почти по същото време, абат Грегоар внася и друг „Доклад за необходимостта и начините на унищожение на местните говори и как да се направи всеобщо използването на френския език", чиито постановки се възприемали в онези смутни времена също като вандализъм в културно-лингвистичната сфера, но за този доклад почти никой днес учен не пише и говори, нито пък той има някакви аналогични последици, които да кристализират и циркулират в общуването на хората.

В този контекст не бива да подминаваме с пренебрежение или омаловажаване и драстичните, флагрантни и трагични факти, органично свързани и с „бесовете на революцията"; по-точно за публично легитимираните и насаждани социални нагласи за тотално преустройство на всичко и всички в новата република, които отприщвали бентовете за всевъзможни погроми, злодейства, вакханалии над всичко, свързано с миналото. Днес хората обикновено знаят за разрушаването на Бастилията, но само малцина учени могат да кажат нещо по-конкретно за революционните визии и погроми в сферата на културата, в

богаташи от годините на прехода безцеремонно и нагло крадат от обществените пространства и институции ценности, за да ги отнесат в домовете или вилите си. тук не става дума само за знаменитите жълти или гранитни павета, а и за много други паметници, скулптурни групи, картини и пр., които по неведоми начини изчезваха от столичните и окръжните алеи, градинки и паркове, а след някое време бдителни граждани или разследващи журналисти ги съзираха в домовете на такива властници, или новобогаташи.

изобретението и декретирането на нов тип календар, на нов език и т.н.[79] За всички тези безспорни вандализми от Новото време историците, а пък и не само те, но най-вече западните идеолози и политици съвсем преднамерено и даже упорито мълчат.

Карабущенко директно подчертава, че французите са толкова притеснени и посрамени от злодействата на легендарния революционер-генерал Тюрро, че умишлено са заличили почти всички възможни достъпи или по-конкретни информации за „подвизите" му в Интернет.

Продължавайки да „сервира" на читателска публика такива шокиращи сюжети, Карабущенко стига до генералния извод, че зверствата на Френската революция трябва да бъдат смятани за еталонни за вандализма, понеже последният не се състои единствено в погром и разрушение на материалните паметници на културата, а и *в крушение и разрушение на човешкия дух, в деградация на нравствеността*, заради което следва да се възприема, осмисля и преценява като комплексен феномен, а свързаните с него покушения и светотатства, грабежи и разрушения на културни ценности и паметници са само негова крайно одиозна, а и последна форма на неговото публично осъществяване; че, за да се стигне до материалното обезобразяване и разрушение на публичните ценности и паметници, следва да се измине много дълъг и сложен път на психологическо и морално пречупване на съзнанието и в ужасяващо преобръщане в ценностните нагласи. Неслучайно той сравнява вандализма с *културен шок*, който олицетворява

---

[79] Карабущенко излага схематично кървавата история и политическата вакханалия над провинцията и населението на Вандея, която според разпорежданията на декрета от 1.08.1793 г. трябвало да се превърне в „националното гробище" на нова Франция, а и който бил публично огласен от командващия Западната армия *ген. Луи-Мария Тюрро*. Генералът разделил армията си на 12, известни с кошмарното название, „адски колони", които вървели само напред, и минавайки през трупове и пожари, вършели всевъзможни безчинства, светотатства, погроми, грабежи и убийства, като за две седмици превърнали Вандея в истинска кланица. Карабущенко обаче не посочва в статията си, а най-вероятно и не познава не по-малко шокиращите революционни „подвизи" на знаменития Фуше, който с откровено „прискърбие" и светла надежда отбелязвал (пред втрещеното и уплашено до смърт население от подложените на издевателства от войниците му населени пунктове), че гилотината трябва.f да работи като шевна машина, тъкмо и само с подобна изумителна честота, но и впечатляваща прецизност на своето кърваво действие. Карабущенко лаконично споменава и за кошмарните „иновации" на друг кървав усмирител на противниците на Революцията – комисарят *Жан-Батист Карие*, – който пък въвел друго изобретение – „вертикалната депортация", която се състояла в товарене на завързани пленници и осъдени лица на плоскодънни и пробити лодки, които нощно време се пускали в Лоара и в средата на реката били потопявани, а хората – удавени.

и въплъщава преминаването на онази крайна гранична черта, отвъд която цивилизоваността се превръща в *анти-култура*, която няма нищо общо с хуманните, а и демократични ценности. Подобна анти-култура не е нормална, естествена, възможна и допустима за човешкия разум алтернативна култура, защото е пълнокръвен и абсолютен, тотален символ, но и практическо осъществяване на умопомрачително отрицание на съществуващата култура и обществения порядък, а и на тяхната замяна не с алтернативна, по-добра култура, а с цялостно обезобразяване, обезличаване и унищожаване на културата на обществото. В този ракурс светът на вандализма, според визията на Карабущенко, е ентусиазъм на прекъснатите морални, естетически и правови забрани; възторг е и на всепозволено, и премахващо охранителните норми, светотатство над творчеството и свободата на духа; но и че, ако творчеството ражда и дава живот, вандализъм ражда и разпространява смърт.

Карабущенко, обаче, съвсем не остава запленен изцяло от сенките и гласовете на далечното историческо минало, но и хвърля аналитичен взор и към по-близкото такова. Затова и директно твърди, че разрушаването на Берлинската стена от 1989 г. по нищо съществено, формално и функционално не се различава от разбиването на Бастилията. Неговото обяснение е, че подобни вандалски изстъпления и политически вакханалии не са просто банални, макар и рядко срещащи се разрушения на паметници, а сложни и тежки покушения и поражения, обезобразявания и унищожения на паметници на историята, в и чрез които са въплътени определени ценностни системи и социални типажи. (Ние пък бихме могли да продължим такива сравнения, като подчертаем, че палежът на Партийния дом също е чистопробен, безспорен, политически инспириран вандализъм.) На тази смислова и оценъчна база, Карабущенко поставя и интересния въпрос дали би било възможно едно *оправдание,* някаква *прошка* за извършени вандалски актове. Според неговите доводи и аргументи, това е не само вероятно, а и реално случващо се, но само при един-единствен случай – когато един вандализъм трябва да се сблъска с присъствието или с последи-

ците на друг вандализъм, като в случая се позовава (по моему твърде конюнктурно) на казуса за разрушаването на Берлинската стена, което било акт на вандализъм, протестиращ и изобличаващ символично друг политически вандализъм.

Доста може да се оспорва и тезата на Карабущенко, че вандализмът е генеалогично следствие от, а и компенсаторен механизъм спрямо действието на комплекси на непълноценност или малоценност на елитарно съзнание и поведение, които не могат да осъществят изцяло своите проекти в реалността. В този ракурс той анализира политическото измерение на вандализма като разменна монета на елита в борбите му за власт. В подобна опция или тълкувателна бленда, вандализмът обикновено или закономерно възниква тогава, когато културният проект на едната страна бива възпрепятстван и дори претърпява фиаско от страна на контра-културния проект на реалния/мнимия враг.

Антикултурата, която вандалите предлагат и налагат по най-различни начини в обществото, винаги, но и навсякъде е такова състояние на духа, което имитира някакво творчество, а освен това и представя възможното, или желателното за действително. По тази причина, ценностите на вандализма се оказват значими единствено и само в акта на вандалотворението, както Карабущенко нарича извършването на тези светотатства, т.е. в моментното раждане и ситуативното проявление на този тип „културен вандал", защото след този акт подобни ценности се преобразяват в ново състояние, и частично, или напълно изгубват своята предишна стойност и значимост. Неспособни да сътворят нещо елитарно, вандалите се преизпълват с протест, гняв, омраза, враждебност и всичко друго, което провокира творческото им безсилие да се излее в агресии или кошмари. В този аспект вандализмът се проявява, в крайна сметка, и като културно отчаяние, или като такова състояние на духа, което напълно изгубва реалното чувство за истинските културни ценности, заради което се оказва апотеоз на духовно-нравствена деградация. Привидно имитирайки някое творчество, той

фактически брутално си отмъщава на истинското изкуство, което се е реализирало, докато той е останал само в потенцията си.

Становището, че контра-елитът на вандалите е невъзможен без прибягване към услугите на погромите, издевателствата, изстъпленията и унищоженията на чуждите елитарни ценности, а и неизбежно води до крайни противопоставяния на „своето" на „чуждото", или че вандалите са продукт на протестно възпитание, заради което се оказват културни маргинали с девиантно поведение[80], едва ли бива да се приема на доверие, още повече и при допълнителната аргументативна „гарнитура", че психологическата дистанция между контра-елита и подложения на издевателствата му елит е от такова естество, а и в пълна невъзможност да бъде преодоляна, защото отваря пропасти между субектите – тези, които са от едната страна, не могат изобщо да се примирят с онези, които пък са разположени от другата страна.

Твърде уязвима в логически и аргументативен контекст е и постановката на този учен, че културните вандали утвърждават елитарността си чрез насилие, поради което вандализмът е обратно движение от елитарното в културата, защото се базира и насажда деление между „нашето" и „чуждото", като последното винаги се представя за виновно, заради което следва да бъде наказвано и със съответни враждебни антагонизми.

От подобен сорт културологични позиции, Карабущенко по-късно се пренася и в сферата на психологията, визирайки, че в недрата на психологията на вандализма стои вирусът на некрофилията, аргументирайки се и с цитата на вече гореспоменатия абат Грегоар, който в своя реч от 21.09.1792 г. предизвикателно, невъзмутимо и шокиращо за слушателите си бил изрекъл нечуваното до този момент твърдение, че „кралете в морално отношение са същото, което са уродите във фи-

[80] В дадения пасаж авторът се основава, пък и „бронира" с подобни тези и на своята съименица.: **Карабущенко**, Н.Б. Психологическая дистанция (в дихотомии „элитта – масса"). М., „Прометей, 2002, с. 13.

зическо", а и че „историята на кралете е мартиролог на нацията", понеже „не можещ да царстваш и да си невинен"[81].

Пренасяйки се в противоречивата територия на революционните събития и технологии, ученият твърдо смята, че страстта към разрушението на всичко старо трайно седи в умовете на всички революционери; затова всеки вандал се труди преди всичко в името на танатизма, а едва по-късно или в перспектива почва да работи и за ероса, като тази перспектива е толкова далечна, че за нея скоро и в крайна сметка винаги забравят. Именно поради това е съвършено невъзможна която или каквато да е революция без тя да води до разрушения. За пример Карабущенко привежда количествени данни от две революции – по време на Френската от 1789 г. са унищожени 168 паметника на архитектурата и изкуството, а след Великата октомврийска от 1917 г. са разгромени 78 хил. църкви и 1253 манастира, като през 1991 г. от всичките някогашни църковни храмове и обители в руските/съветски територии остават едва 7,5 хиляди църкви и 16 манастира, което е показателно за размаха и мащабите на погромите на „революционните бесове".

В този ракурс си струва да изчислим колко духовни храма в нашето отечество бяха затрити – било по чисто финансови или плиткоумни управленчески съображения, било заради обезлюдаване на населените места, или преднамерено убийство на поминъка на хората в тях, за се покажем какъв исторически вандализъм е вилнял в България. Стотиците закрити читалища и захлопнали портите си за читатели библиотеки; от почти 4000 кино- и театрални салона са останали няколко десетки; хиляди съкратени високо класни специалисти в областта на духовността и пр. са реалните изображения, но и трагичната „цени" от вакханалиите на политическия вандализъм в годините на прехода. Съсипването на културния статус на цял един народ, т.е. радикалното преобръщане на културния му патос в посока на квази-

[81] Срав.: **Собуль**, А. Первая республика. 1792-1804. М., 1974.

културни, чалгаджийски ориентири, вкусове или съобразно чужди, външни и непривични за културния ни народностен имунитет псевдокултурни образци, критерии и масови трафарети също може/трябва да се определят и считат като неизбежни и закономерни продукти от царстването на такъв вандализъм. Политическият волунтаризъм, неограниченият и безнаказан разгул на аморализма, корупцията и криминалитета във и чрез властта, безразсъдната и неутолимата лакомия, тъпоглавата претенциозност, самонадеяност, тщеславност, арогантност и бруталност на домораслите преходни политици (като цяло и с малки изключения), ненаситната подозрителност, мнителност, ненавист и омраза към „чуждото", безграничната користолюбивост и плиткоумното самодоволство, а и отвратителната раболепност и сервилност на родените през годините на злополучния преход към демокрация властници, управници стоят в основите на безбройните вини, пък и жертви на политическия вандализъм.

Да се върнем към интересните и предизвикващи размисъл идеи на Карабущенко.

Не по-малко странна и предизвикваща доста съмнения и противоречия е и друга негова идея – че главният враг на вандализма е аристократизмът на духа, който е творец на културните ценности. Затова и присъдата на автора е колкото очаквана, толкова и сурова: вандализмът е прекъсване на културното развитие на творчеството, пренасочване на творческата енергия на личността от пътя на съзиданието за себе си към пътя на разрушението на чуждото. За да не остане повод за съмнение, Карабущенко привежда и съответен пример: именно с такива интимни цели, а пък и с поведенчески агресии римляните са опустошили, разграбили, изгорили и унищожили Картаген през 146 г. пр.н.е., напомняйки, обаче, че днес малцина знаят нещо по-подробно за картагенската трагедия, но твърде много имат знания и се позовават на вандалските погроми в Рим от 455 г., при което един грабител ограбил друг грабител, което не било нищо ново в историята. (В този контекст ученият дори вкарва в оборот и темата за необходи-

мостта за преразглеждане на ценностния или културно-историческия статут на великия римски мъдрец Марк Порций Катон Старши, когото обвинява в многократно подбудителство към вандализъм, за което римлянинът никога не е бил достатъчно обективно наказван, въпреки обстоятелството, че неведнъж призовавал да се унищожи напълно, завинаги Картаген.)

Карабущенко прокарва и релефна отграничителна линия между социално-политическия и битовия вандализъм, подчертавайки се вторият обикновено твърде много прилича и съвпада с актовете на хулиганството. А пък в заключението на своята статия той поставя на подсъдимата скамейка именно западноевропейската наука и култура от XIX век, която реално е главен виновник за налагането на митологемата за вандализма, чиято илюзорност може да се развенчае само с правилна употреба на подобни термини.

Педагогическите интенции и инвенции в борбата за разпознаване и предотвратяване на различни модалности на вандализма, например, се проявяват и в разработването не само на изследователски инструментариуми, които да диагностицират правилно и прецизно мотивацията, подготовката и осъществяването на такива деяния, и в сферата на тяхната превенция, профилактика, ограничение и възпитателно санкциониране. Разработването на методически указания за организацията и провеждането на такива обществено-полезни „терапии" срещу проявления на различни вандализми, естествено, се нуждаят и от съответно конкретизирано, контекстуализирано тяхно дефиниране.

Освен това, негативното влияние на различните типове вандалски прояви се свързва и със съответни – възможни или действително съществуващи – специфични обществени „*аларми*", които оповестяват по-проницателните, мъдрите и опитните хора за евентуалното или реалното присъствие и опасно действие на ерозиращи стабилността и имунитета на държавата/обществото предпоставки, условия, фактори и механизми. Има автори, които съвсем пряко и без всякакви условности подчертават, че наличието на вандалски феномени е своеобра-

зен и доста сигурен показател за опасни процеси или тенденции, че то е особен тип поведенческа „записка-предупреждение към обществото, че съществуващата обществена система е повече непригодна”[82], заради своите болести.

Психологията може да „върви” към обширните проблемно-тематични полета на вандализма по различни пътища; да разчита на селектирането и използването на богати изследователски методи и инструментариуми. Една е, например, познавателната, аналитичната, обяснителната или интерпретативната бленда на възрастовата психология, която следва да отразява и тълкува възрастово-психичните особености на индивидите, предразположени, или заразени от „бацилите” на вандалски мотивации, или простъпки; съвсем по-друга тя би следвало да е в сферата на експерименталната, екстремалната и в полово дефинираната психология, или в психопатологията, в които иманентната природа и специфика на съответната научна дисциплината определя донякъде и самия профил, а и формата на обектите, и съответно на дефинициите на вандализма; или пък на социалната психология, в която трябва да се проучват и дефинират характера и особеностите на вандалските феномени в контекста на влиянието и въздействието на определен тип техни детерминанти, фактори и механизми за репродуциране, масово заразяване, подражание, или в контекста на определени човешки общности и техните привички. В този план, всяка отделна психологическа дисциплина е готова, а и способна да внася собствени очертания, специфики в дефинирането на вандалската феноменология, които несъмнено ще се отличават от определенията, сътворени от и валидни за други науки.

Съществен момент или продукт от психологическите изследвания на вандализма е, че в тях се правят много релефно очертани различия

---

[82] Срав.: **Попов**, В.А., И.А. **Кузнецова** Зарубежные исследования молодежного вандализма // Педагогика, 1997, бр.№ 6, с. 112.

между вандализма като определен вид *събитие*[83] и вандализма като сложно, противоречиво, нерядко и доста сходно с това на агресивността *поведение* на определен субект – лице, група, или цяла общност, което е свързано с произвеждане на съответни вреди, или унищожения на дадени вещи. Освен това в немалко психологически изследвания и произведения се обръща специално внимание на *спонтанността* и *демонстративността* при публично извършване на вандалските актове, особено или преди всичко от страна на подрастващи и младежи.[84]

Тук, естествено, ни бива да пропускаме (по никакъв повод и начин) и особената роля, постигнатите или евентуално предстоящите заслуги и на *политическата психология*, която в най-голяма степен би следвало да се заеме с проучване, „дешифриране" на сложните кодове, а пък и с лансирането на инструментариуми, технологии и социално-полезни практики, които да обуславят, но и гарантират редукции, дори елиминиране на вандалските прояви в жизнения свят на отделния човек и на конкретни социални групи. Подобни изследвания не биха били, обаче, теоретически и практически възможни, нито достатъчно продуктивни или обществено-полезни, ако предварително не бъдат „обзаведени" и със съответни, достатъчно обективни, научно обосновани, но и гарантирано прецизни дефиниции за това, което попада в сферата на богатата гама на вандализмите.

Има психологически изследвания, а и публикации[85], които обръщат вниманието главно към характерната за нашата историческа съвременност тенденция на мащабна и неудържима, естествено или изкуствено провокирана *тотална агресивност* – и то не само сред възрастните, а и сред младежта, дори сред подрастващите и децата, – която

---

[83] Виж: **Алиев**, Х.К. Вандализъм среди несовершеннолетных // Советское право, 2011, бр. № 10; **Донченко**, А. Ненаказуемый вандализм // Российская юстиция, 1998, бр.№ 6; **Фельдштейн**, Д. Самостоятельные группы молодежи: социально-психологический аспект // Советская педагогика, 1988, бр. № 7.

[84] Виж подр.: **Патрушева**, З.В. Педагогические условия профилактики вандального поведения школьников. М., 2011, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.

[85] Виж подр.: **Иванов**, Г.П., Е.А. **Шишкина** Мотивационная сфера молодежного вандализма. – В: Прикладная юридическа психология. Тема номера: правосознание и нравственность. Рязань, „Приз", 145-151.

е своеобразен продукт от дълготрайно, но и систематично рекламиране и натрапване на прагматизма като единствена панацея за мисленето, поведението на съвременния човек, а и за ускорено, и лесно постигане на успех в различни жизнени сфери без оглед на отношенията и последиците от нея върху другите членове на обществото и за държавата. Безцеремонността, арогантността, демонстративността при реализацията на вандалски актове много често води и до техните публични квалификации като изключително вулгарна, крайно опасна и силно заразителна анти-обществена и противозаконна дейност, която често се посреща или подминава от гражданите с безразличие и пасивност, с нежелание и страх от директно и активно участие в нейното (моментно) предотвратяване. Подобни социални настроения, нагласи или реакции, обаче, създават доста питателна и благотворна среда за поникването, а и вирeенето на последващи вандалски проявления. Същевременно подобно отношение и такава ограничена, рядка и слаба активност против тези злодеяния реално създава предпоставки и условия за тяхната *реална анонимност*, защото много хора, които са свидетели, мишени и дори жертви на вандализъм не информират съответните институции, или не коментират такива произшествия с тях и с близки, или с непознати им хора, поради което обществеността не знае истинските мащаби на тази напаст, а разчита на предубедени, предразсъдъчни и масово тиражирани представи, слухове, мълви, клюки и митове за истинските размери на вандализмите.

В смутни и преходни времена, при разпадащи или новоизграждащи се общества подобна анонимност може да се поддържа дори и от някои управляващи институции и персони, или пък да се толерира и стимулира от различни, конфронтиращи помежду си, политически играчи на историческата сцена и на публичната арена. Такива симптоми, процеси и тенденции могат да бъдат констатирани и в нашия преход към демокрация, особено в случаите, когато претендиращи или удържащи се с всички сили, а и на всяка цена властници умишлено филтрират и скриват информацията за реалното състояние и истинските

мащаби на епизодично, регулярно или перманентно действащи вандализми.

При срещата и пресичането, по-конкретно, при взаимодействието, примерно, на политологическите с правните или с криминологическите подходи и изследвания, често се стига и до дефиниции на вандализма, при които може на предна линия да се изведат и чисто идеологическите му подбуди, атрибути, инструментариуми и реализации. Така, например, Е.В. Евменова визира (идеологически) типове вандализъм, които могат да притежават и твърде разнородни и разнолики публични/частни тълкувания и въплъщения – екологически, спортен – на фенове на клубове, който обаче се свързва и с флагрантно изповядване на определени идеологии, политически митове, легенди и пр., музикален – пак по линия на привърженици и почитатели на дадени нашумели звезди, или архитектурен – срещу знакови сгради и съоръжения, символ на чужди идентичности, и, най-сетне в наше време на бум на новите технологии – на дигитален вандализъм в социалните мрежи, на терор и брутализъм в интерактивните комуникации и светове.[86]

Разгорещилите се през последните месеци публични спорове около фрапиращите разлики и цени на стоки от първа необходимост, които се предлагат на западните и източно-европейските консуматори, определено не бива да се разполагат и само в областта на чисто пазарни или икономически несъответствия, понеже зад тези разминавания могат и реално стоят прекалено вкоренени, а и солидно брадясали предубеждения и предразсъдъци на представителите на едни култури, нации, държави и общества към „човешкия материал" на тези от други национални и пр. идентичности, и други страни. По някакви странни (на пръв поглед) видимости избухването на подобни скандали става в момент, когато отново се разгарят огньовете на политическите спорове за разделението на обединена или обединяваща се Европа на реги-

[86] Виж подр.: **Евменова**, Е.М. Вандализм: этиология, направление исследования и профилактики. – В: Проблемы совершенствования расследования и профилактики преступлений на современном этапе. Уфа, 1990, с. 157-158.

они, които да се движат на две скорости, което може и да означава, на различни скорости на потребление, или задоволяване с различни (по качествата си) стоки и услуги за населението в конкретни страни. Фактически се сблъскваме с хипотези или дори с очевидни реалности на брутален и арогантен *брюкселски политически вандализъм* към народите от различните региони, защото открай време е известно, че вандалите не ценят равнопоставено своите жертви. След като опоскаха каквото и колкото можаха от богатствата на централно- и източноевропейските бивши социалистически държави и общества, сега вече западните политически вандали няма какво толкова да се церемонят със задоволяването на останалото след историческата вакханалия на Промените население в изпаднали в кризи държави. Ето защо брутално погазване на свещените ценности, които европейските институции и лидери в Брюксел изповядват за зачитане на святостта на човешката равнопоставеност, но и самоценност, се оказват, на практика, особени форми, пък и средства не само на икономически, а и на политически, и идеологически вандализъм към народи и общества от другия край на континента, или на по-късно влезли в ЕС страни-членки.

Криминологическите изследвания и анализи на вандализма се отнасят както до проучване на обективните условия, на обществената среда и социалната атмосфера, на конкретните най-опасни за заразяване или пренасяне на бацилите на вандализма топоси, на специфичната възраст и мотивационна биография, които са свързани с тези прояви, на тенденциите и очертаването на съответни профили на техните извършители и пр. Съвършено понятно и неизбежно е, че подобни изследвания, анализи и тълкувания се базират на определен тип дефинитивни портрети и визии за това *какво е вандализмът*. Обаче има и такива изследвания, а и публикации, в които не личи абсолютно „чист" подход към изследвания феномен, а се депозират и отстояват комбинаторни, хибридни варианти, които разчитат на обединените възможности и сили на два и повече научни подхода, например, на колаборация между юридически и криминологически трактовки. Ярък

пример в този план е монографията на *А. Бандурка* и *А. Зелински*, в която от правен и кримилогически ракурс се изследва (при това и доста комплексно) вандализма.[87] Отчитайки огромните щети от безнаказания вандализъм в Украйна през последните десетилетия, авторите подчертават, че населените места почти напълно са се лишили от нормално функциониращи телефонни будки или от сигурно движещ се жп транспорт. Освен това, те отбелязват, че сравнително меките санкции за подобни зловредни деяния и минималният риск за разкриването им обуславят и дори ескалиращо увеличават доста разнородна и многолика публика, от която нерядко прекалено лесно и бързо могат да се рекрутират (в по-близка, или в по-далечна историческа перспектива) и допълнителни обществено опасни елементи за всевъзможни (по тип и форма) вандалски агресии, в т.ч. от професионални терористи до психически нездрави подрастващи индивиди, а и неслучайно идеологическият вандализъм придобива твърде застрашителни размери.[88]

Прокарвайки водоразделни линии между агресията и насилието, двамата украински автори подчертават, че *насилието е най-острото и опасно агресивно поведение*, съгласявайки се с мнението на В. Денисов, че агресията е крайна проява на насилието, поради което се представя за „абсолютно зло", подлежащо на безусловно осъждане[89].

Подобен ракурс, обаче, може да предизвика определени несъгласия, свързани с казуси, при които е налице вандализъм, който реално не е съпроводен с пряка агресия над хората, но с косвена такава, кристализираща в бруталност или агресия към изповядвани от обществеността, или някоя социална група ценности, норми, културни вкусове, традиции, сакрални идентичностни белези и топоси на паметта.

Криминологическите изследвания и публикации, занимаващи се (пряко или косвено) с темата за вандализма, подчертават необходимостта да се прави разлика между вандализма и преднамереното пов-

---

[87] Виж подр.: **Бандурка**, А.М., А.Ф. **Зелинский** Вандализм. Харьков, Университет внутренних дел, 1996.
[88] Пак там, с. 5.
[89] Срав.: **Денисов**, В. Социология насилия. М., Издательство политической литературы, 1975, с. 72-73.

реждане и унищожение на чуждо имущество[90], защото вандализмът принципно е ориентиран срещу обществения порядък, при което обаче може да нанесе вреди и на други типове имущества – лични или групови. Специфичен лакмус за верността на проверката на такива разлики е мястото на извършване на престъплението – при вандализма то е от общественото пространство, докато при повреждането, унищожението на чуждо имущество се локализира в частното/битовото такова. Освен това тези проучвания и трудове отчитат и факта, че вандализмът често се възползва от степента на защитеност на материалните и духовните ценности на обществото в качеството й на допълнителен съблазнителен обект за различни заплахи и рискове.

Мадина Макаренко директно подчертава, че вандалските злосторства обуславят изразходването на сериозни финансови, материални и социални средства и поддръжки, защото сериозно увреждат социалната среда и емоционалното състояние на гражданите, но и са признак на отслабен социален контрол и дори липсващ обществен порядък.[91]

В този контекст обвързаността на вандализма със забележимата или прикритата агресивност е със сигурност и детерминиращ фактор за, но заедно с това и своеобразно следствие от ескалацията на агресивността в исторически, а и в географски порядък. В това отношение си струва поне да се замислим над констатацията на известния германски учен *Хайнц Хекхаузен*, който твърди, че само за едно десетилетие (1964-1973) в света са се появили три пъти повече съчинения, посветени на агресията, отколкото за трите предходни десетилетия; а и като в периода между 1979-1976 г. са публикувани повече от 1200

---

[90] Виж подр.: **Макаренко**, М. Уголовная ответственность за вандализм. М., 2006, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук; **Набиев**, Ф. Уголовно-правовые и криминологические аспекты умышленных уничтожения или повреждения чужого имущества. Уфа, 2017, диссертация на соискании ученой степени кандидата юридических наук, с. 97; **Черемнова**, Н.А. Уголовная ответственность за вандализм. Омск, 2004, Диссертация на соискани ученой степени кандидата юридических наук, с. 94.

[91] Срав.: **Макаренко**, М. Уголовная ответственность за вандализм. Автореферат диссертации - введение.

произведения по тази проблематика, между които и над 350 монографии.[92]

Може определено, дори категорично да се каже, че *почти всички дефиниции на вандализма са изградени на базата на описание и тълкуване на определени негови* ***формални*** *и* ***функционални*** *характеристики, проявени в конкретни видове социални ситуации и от страна на различни типове социални субекти – отделни лица или групи*. Това отношение или положение особено релефно проличава спрямо политическата му разновидност, но то се отнася (със същата тежест и значимост) и за другите му модуси. В литературата, която използвах, обаче, никъде не срещнах дефиниции, които са свързани с акцентиране на най-важното, може да се каже, а то се отнася до *субстанциално качество* на вандализма – неговото ***специфично амбивалентно отношение към Властта***. Защото именно *кратологическото определение* е в състояние най-цялостно, а и задълбочено да проникне в, разкрие дълбинната природа, истинския характер на този одиозен феномен.

Всеки тип вандализъм неизбежно, винаги и навсякъде, където се проявява се разкрива в амбивалентни ипостаси спрямо Властта. Той е неин *смъртен враг*, същевременно неин *покорен слуга*, защото използва едни срещу други нейни модуси, при това въпреки и независимо от самозаблудите, убежденията и илюзиите на субекта си, че е свободен, независим или способен да се противопоставя изцяло на Властта.

Политическият вандализъм винаги се заражда, действа и утвърждава (в публичното, а и в частното време-пространство на определени лица или групи) като конкретна *противопоставеност* срещу някоя – пряко визирана, или косвено, индиректно атакувана – *Власт*. Това е негов вечен, неизменим, неотстраним и вътрешен закон; Канон, пред който всичките му модификации са положили клетва, от която никога не отстъпват. Истинската му същност, битност и битийност са невъзможни вън и независимо от, отвъд пределите, прерогативите на даде-

---

[92] Виж подр.: **Хекхаузен**, Х. Мотивация и деятельность. В двух томах. М., 1986, Т. 1, с. 366.

на (забележимо или невидимо атакувана) Власт. Единствено в конфликт и конфронтация, в непозволени и осъдителни (от гледна точка на установения в жизненото време-пространство на дадена общност, държава или общество) баталии срещу валидизираните и осветени от техните традиции и институции ценностно-нормативни кодове и констелации, политическият вандализъм може да разкрие своите дълбинни намерения и да осъществи докрай изконните си предназначения.

Именно този най-важен, може да се каже, вековечен, субстанционален елемент от генезиса, функционалността и феноменологията на всяка модалност на този тип вандализъм се пренебрегва в почти всички дефиниции за природата, спецификата на този феномен. Срещу подобна теза може да се противопоставят твърдения, доводи и аргументи, че във всички дефиниции за вандализма (пряко или косвено) се споменават ценности, норми, порядки, традиции, институции, различни видове социален (политически, икономически, правен, морален, битов, религиозен и пр.) порядък, които биват моментна, или постоянна мишена, или жертва на изстъпленията и гаврите на някоя форма на вандализъм. Но всеки социален порядък е директна или косвена, превърната форма на някаква, или на нечия власт, която „потъва", но, заедно с това и „изплува", кристализира по особени начини в неговата битност и битийност; която всъщност е най-фундаменталната причина, но същевременно е и солиден гарант за съществуването му. Вандализъм без отношение към, а и без особеното използване на Властта е невъзможен. Тоест, Властта неизменно, макар и завоалирано, иносказателно или подразбиращо се, пребивава и незабележимо битува, и върлува в пределите на подобен тип определения. Но едно е нещо съвсем ясно и категорично да се каже, а по-друго е то и да се подразбира!

Политическият вандализъм не е само и просто обикновено форма, разновидност, модификация на вандализма изобщо. *Той е тип вандализъм*, който винаги се представя, от една страна, като феномен, който се *противопоставя* – при това и по най-брутален, нетрадиционен, краен и ценностно-нормативно неприемлив начин на определени

властови конфигурации и констелации, но – от друга страна, – и като своеобразна версия на социално недопустима, морално осъдителна и обществено опасна, а и вредна ***противо-власт***, която се стреми и опитва да подкопае, унижи, опозори, публично да накаже, и дори да унищожи кратологичния статус, или патос на определени (властово формирани и наложени) символи, принципи, идеали, отношения, емблеми и институции в социума. Той винаги е и някаква своеобразна ***контра-власт***, насочена и действаща против съществуващи властови отношения, порядки, институции, или срещу овластени от/чрез историческото и социалното време-пространство кратологични констелации в социума. Най-важното или генералното за естеството, особеностите и ролята на тази контра-власт е, че тя винаги е незаконна, противозаконна, социално неприемлива и морално недопустима от гледна точка на установения и функциониращия в конкретния социален организъм порядък. Именно затова политическият вандализъм се проявява – публично и видимо, или анонимно и завоалирано – като *противостояние,* или грубо, арогантно, брутално, безцеремонно, на всичко отгоре и предизвикателно демонстративно отрицание, и пренебрежително, цинично отрицание, неординарно или дори потресаващо кощунство и поругание, светотатство и унищожение на дадени ценностно-нормативни символи и структури, които обаче притежават особено голямо и дълготрайно значение и роля за жизнените светове на съответни типове социални субекти с неформален или институционален характер – лица или служители, групи, или пък държавни, но и обществени институции. В този ракурс той *винаги* се представя като особен тип олицетворение и въплъщение на *съпротива и борба, подигравка и гавра* с подобни (властово или социално наложени и ореолизирани) символи и структури. В интимната му природа, неестествената му форменост и притеснителна, дори и плашеща функционалност са много дълбоко и иманентно заложени нуждите, влеченията, желанията, стремежите, опитите, странните или не-традиционни забавления, а на всичко отгоре и неестествените удоволствия на неговите извършители да развен-

чаят статуса и ореола, да отслабят или даже да сринат патоса, да обезобразят и обезформят образа, влиянието, ролята и значението на онези властови символи и структури, срещу които са насочени и действат неговите проявления. В историята и всекидневната социална практика не съществува вандализъм, който е равнодушен към употребата на властта, разбира се, за собствена консумация и забавление. Всеки вандализъм се стреми и опитва публично или в моментно събраната малка общност или дори персонално, междуличностно между неговия извършител и жертвата му да демонстрира, от една страна, че е отвъд властта на закона, че е вътрешно разположен към и следващ неписаните, или непозволените закони на властта, ощетяващи „другия". Такава е мефистофелската диалектика на всеки вандализъм – хем да е вътре, хем да е отвън; хем да е зависим, хем да е неподвластен и противопоставен на съответна власт.

В метафоричен порядък може да се твърди, че политическият вандализъм е такъв неприемлив и недопустим стремеж и опит, чрез който трябва да се отслаби максимално и, при удобни обстоятелства и добри възможности, даже да се унищожи *ДНК-то* на атакувания от неговите субекти организъм – отделно лице, социална група или общност, държавни и обществени институции, както и всевъзможни социални ценностно-нормативни конфигурации, като традиции, привички, навици, стереотипи, трафарети. С една дума, да се взриви порядъка, да се дезавуира или оскверни неговия исторически, социокултурен, всекидневен символен статус, патос и ореол за конкретни човешки същества и съградени от тях или действащи над тях социални институции и констелации. В този твърде специфичен контекст, всяка разновидност на политическия вандализъм неизменно се оказва феномен, който се стреми и опитва да отслаби и дори тотално да разбие имунитета, да обърка или порази сериозно „*генома*" на конкретно социално тяло – човек, група, общност, институционална конфигурация, общество, пък и държавност. (Защото смисловата и ценностно-нормативната констелация, на която се подчинява, а и – съзнателно, недокрай осъз-

нато или даже подсъзнателно – изпълнява в своето (всеки-дневно и историческо) битие социалният субект, може да се смята за негова специфична генетична информация, или като социокултурен „генетичен код" на неговия живот.) Поради тази интенционалност и функционалност във всички дефиниции на вандализма на преден план, релефно открояващо се и определено акцентирано винаги се поставят неговите задължителни, неотменни характеристики „от сорта" на присъщата му *крайно отрицателна, вредоносна, разрушителна, деструктивна* или *гибелна същност и роля* спрямо даден (установен, действащ; добре, или зле е вече съвсем друг въпрос) порядък.

В който и да било темпорален или пространствен вектор на осъществяването на политическия вандализъм да погледнем, никъде няма да открием нещо, което да не е – пряко или косвено – свързано с атакуване, стигматизиране, подигравка, унижение, опозоряване, кощунство, светотатство, гавра и, в дадени случаи, унищожение на символите и институционалните форми на *определена Власт*, или на нейните учреждения и кадри. Затова и всички модалности на феноменологията на този тип вандализъм са олицетворения и практически въплъщения на подобни неотменни, а и интимни интенции, които неговите разнородни и многолики извършители неосъзнато или умишлено реализират.

Политическият вандализъм е също и такава форма на демонстративно несъгласие, противоречие, конфликт, отрицание, или унищожение на нещо неприемливо за неговите извършители, която обикновено или закономерно се осъществява по *крайно скандален* начин, който по своята най-дълбока същност и специфика реално се оказва пряка, или индиректна форма на *публично скандиране* на противоположни смисли, ценности, норми и порядки за социума, които пък, чрез одиозните деяния на субектите му, трябва да придобият и свой ореол, или статут.

Освен това политическият вандализъм е винаги и *обслужващ феномен*, защото неговото замисляне, подготвяне, организиране и провеждане не е никога акт на истински свободно и независимо човешко,

или гражданско съзнание. Той винаги е инструментално средство, неосъзнато или добре промислено оръдие за постигане на други цели, макар че нерядко създава привидности, внушения, усещания или убеждения, че е плод на желания, или стремежи, които могат да се задоволят само по такива одиозни начини. Независимо от и въпреки заблудите, които витаят в умовете и душите на субектите му, този вандализъм никога не е предназначен, в крайна сметка, само за лична консумация. Той винаги притежава други референции, а и ефекти, които са адресирани към неговото по-масово и по-ефективно (смислово, ценностно-нормативно, визуално и психическо) потребление и влияние извън рамките на жизнения свят на неговите творци и деятели. Макар често неговите извършители да смятат, че осъществяват своите злодеяния, за да си „направят кефа", за да „бръкнат в здравето" и да „лазят по нервите" на някого, те, в крайна сметка, обикновено или винаги обслужват (пряко или косвено) нечии други интереси, властови проекти, политически сценарии, които дори може да са им неизвестни. Не са редки случаите, при които в момента и малко по-късно след осъществяването на вандалските изстъпления неговите субекти живеят с илюзиите, че са направили нещо за себе си, че да угодили на собствените си капризи и своеволия, без изобщо да са се съобразили с някого или с нещо, което в този момент дори не забелязват или преценяват. Но с течение на времето, когато събитията отшумят и всеки участник в тях се оказва (по някакъв начин, в определена степен и форма) „възнаграден" за своето съпричастие и съучастие в тях, немалко от по-разсъдливите извършители на такива злодеяния проумяват, че са били изиграни, перфидно и цинично употребени за чужди интереси и цели. Не са малко обаче тези сред тях, които по някаква непонятна и извънредни силна инерция продължават по същия път, и отново се включват в такива противозаконни деяния. Това реално ги прави в закоравели, злостни, рецидивиращи вандали, които са хронически или неизлечимо болни от вирусите и метастазите на тази крайно опасна болест. Веднъж попаднали на Прокрустовото й ложе, в менгемето на нейните

въздействия, в нейната изкусителна и гибелна прегръдка, такива индивиди не могат вече да се спасят; защото само единици са онези, които са способни да си изработят такъв имунитет, който в бъдеще да ги предпазва от вирусите и пандемиите на следващи вандалски стихии. Именно тази фундаментална характеристика или особеност на политическия вандализъм нерядко го представя, но и по своеобразен начин „упълномощава" да прокарва на дело съответни политически сценарии, или политизирани конспиративни версии, за които дори и неговите субекти не винаги са достатъчно цялостно, а и правилно информирани. Това го прави изключително важен, търсен, а и използван фактор при проектирането и експериментирането на определени политически/политизирани фабули, както и спрямо тяхното спекулативно и манипулиращо обществеността представяне, или тълкувание.

Важен аспект от комплексното опознаване или анализиране на феноменологията на вандализма е и обстоятелството, че не винаги прекият източник на враждебност за субекта на вандалската агресия е налице, или е директен прицел на нейните покушения, а като такъв нерядко излизат лица, групи, институции и пр., не притежаващи непосредствена обвързаност, отговорност, или вина за преживяното от вандалстващите субекти. Именно тази възможност, нейните разнородни и многолики реализации в публичния и частния живот на хората превръщат вандализма в твърде опасен феномен, който дори е способен да интерферира, „радиационно да облъчва" и поразява крупни човешки маси, част от които впоследствие могат да станат негови излъчватели/транслатори в социума. В смутни и размирни исторически времена и при разложение на обществените нрави и порядки, много често стават възможни, но и реални масови вандалски акции и агресии, например срещу емблематични топоси, сакрални места или институции на „чуждите".[93]

[93] В този аспект си струва дори само да си припомним за грандиозните, а и смразяващи кръвта на много хора масови бунтове на крупни християнски маси срещу публично оповестените желания и намерения, а пък и опити на император Юлий Флавий да съхрани паметниците на елинската култура или цивилизация.

Различни типове определения на произхода, същността, особеностите, формите и функциите на вандализма (в т.ч. и на политическите му модификации) могат да се извеждат и по линия на *съществуващото*, или относно изискванията на *дължимото*, което дадено общество, държавност, култура, или групови традиции смятат за значимо. Такъв „сорт" дефиниции обикновено масирано пребивават, а и неминуемо притежават особено важна роля най-вече всичко в правото, политиката, етиката и социалното дело. При тях от най-съществено значение са естеството на нарушението на установените норми и ценности, мащабите на вредите, или спецификата на предметно-вещния свят, които биват подложен на съответни похищения, а и деструкции от вандалските прояви.

Дефинициите на вандализма могат да вървят и по съвсем други аналитични, а и интерпретативни „траектории", при които във фокуса на вниманието попадат различни предмети или обекти. Такива могат да са, например, *собствеността*, *правата и свободите* или *отговорностите и задълженията* на индивида към общността, социума и държавата, съхранението, или, обратно, погазването на възприети, отстоявани от обще-ството, или конкретни общности ценности, норми, традиции и порядки, смятани за *сакрални*, или за *профанни*, естествено, в зависимост от смислово-оценъчния „филтър". В този контекст определенията на вандализма могат да изкарат на показ и нещо далеч по-интересно и неочаквано – известни негови характеристики, които са тясно свързани и с доминиращото за конкретни *народностни манталитети и маниери* на тълкуване на същността, спецификата и феноменологията на вандалските прояви. Например, повечето от дефинициите, които се срещат в англосаксонския свят, акцентират на бруталното и деструктивно посегателство върху *собствеността*, която може да бъде лична, обществена и пр., за разлика от определенията в латинския свят, където за вандализъм обикновено се считат безсмислени, груби, разрушителни действия срещу предмети на изкуството, културата, т.е. срещу паметници, музейни експонати, храмови елементи и т.н.

Съществуват много определения за вандализма, които очевидно, а и акцентирано извеждат на преден план *безсмислеността, алогичността, ирационалността* на деянията или *недостатъчно сериозната обмисленост* на мотивите и действията, чрез които по-късно се стига до нежелани, отрицателни щети/вреди за други хора, за държавата и обществото при извършването на съответни типове вандалски „изпълнения". Такива идеи се лансират и защитават не само от юристи и криминолози, а и от психолози[94], философи и културолози. В повечето случаи такива дефиниции и трактовки на вандализма акцентират на представата, че мотивите за подобни зловредни деяния са лишени от логически смисъл, както и че те не са свързани с обстоятелствата на околната среда. Както едното, така и другото положение обаче съвсем не са логически безукорни, нито пък са и аргументативно неуязвими. Първо, защото фактът, че на околните хора, свидетелите, мишените или жертвите на вандалските покушения и изстъпления, се струва, че последните *нямат смисъл* не значи, че това реално е така. В повечето случаи засегнатите – реално или потенциално – лица от вандалски агресии не са в състояние да проумеят какво именно се „върти в главите"; какво обсебва умовете; какво подбужда или насърчава извършителите на подобни злодеяния да ги извършват, при това и с наслада.

Още по-нестабилна и дори слаба е втората постановка – за необвързаността между вандализма и обстоятелствата на средата, в която той се осъществява. Макар повечето хора да смятат именно така – че реално няма никакви съществени провокации нито от страна на жизнените обстоятелства, на социалната среда, или от засегнатите субекти, – в действителност (при едно по-задълбочено и комплексно анализиране на феноменологията, а още повече на своеобразната историческа биография на даден вандалски акт) винаги се открояват някои, повече или по-малко видими и осъзнати признаци, фактори, черти, механизми, връзки, зависимости между въпросния акт и външната обс-

[94] Виж напр.: **Кэлвин**, С., **Холл**, Гарднер Линдсей Теории личности. М., К., СПб., „Питер", 1997, с. 720.

тановката. Следователно иде реч за недостатъчно внимание към, непълна аналитичност на всички черти и свойства на външната среда; на битуващата (в момента) особена атмосфера; на наноси от миналото или на зачатъци на вероятностно бъдеще, и пр., които (по свой път и начин, с видими, или незрими прийоми и средства) оказват известни влияния и въздействия върху природата и особеностите и на мотивацията, и на реализацията на акта. Обстоятелството, че околните, свидетелите, лицата (които са пряко или косвено застрашени, или засегнати от евентуално, или разгръщащо се вандалско деяние) не виждат, не усещат, не чуват, не разбират, не преценяват онова, което обаче вандалите са в състояние да забележат и преценят като предизвикващо, а и стимулиращо злодеянията им, не означава, че реално такива импулси, фактори, или катализатори липсват в момента. Защото субектите на вандализма обикновено или дори винаги притежават доста по-различно възприятие, усещане, осмисляне и преценяване за атрибутивността на околната среда, за естеството и предизвикателния „аромат" на конкретни нейни елементи, за „мириса" на социалната атмосфера, в която може да се зачене и роди пъкленото изчадие на вандалското покушение и издевателство над съвършено невини, или дори над нищо неподозиращи хора, които съвършено неочаквано и за тях се превръщат в мишени, или жертви. Това, което за порядъчните хора никога не би било предпоставка, предизвикателство и обект на неправомерни и обществено-вредни техни простъпки, за вандалите може и да притежава съвършено различен смислов пълнеж, а пък и ценностно-нормативен заряд. Затова и неща (предмети, вещи, детайли) от обстановката, дори много удобни или твърде изкусителни, но и полезни за осъществяване на вандалски изстъпления часове и места, на които нормалните, морално порядъчните граждани обикновено никога няма да обърнат специално внимание, за субектите на подобни злодеяния често притежават неочаквана и непонятна за разумните хора магнетична сила или особена, зловеща власт, която силно ги привлича, а и ги кара (неосъзнато, или умишлено) да вършат своите злотворства.

В научен аспект трябва да се отбележи, че съществуват доста теоретични схеми, концепции и дори теории, според които вандализмът е своеобразно отражение или последица от влиянието и въздействието на социално нестабилна, дълбоко, а и динамично противоречива, силно отслабена в имунитета си, дори развратена, порочна обществена (или социално-групова) среда и атмосфера, които с характеристиките се „провокират" и катализират появата, развитието, утвърждаването и мултипликацията на вандализма. В този план могат да се споменат, примерно, теоретическите визии на Дж. Фишер, Р.М. Барон, С. Коен и други изследователи, които подхождат по този начин при дешифрирането на произхода, същността, функционалността или феноменологията на вандализма.

Именно в тази плоскост, или в подобен контекст обикновено – исторически, но и актуално – се зараждат и функционират, легитимират и господстват всички тези (широко разпространени и твърде често цитирани от изследователите) типове дефиниции за вандализма, според които той е феномен, публично депозиращ необяснима, непонятна, парадоксална или дори абсурдна безсмисленост, ирационалност, алогичност; и то при положение, че последните реално липсват – поне от страната на извършителите, които винаги могат да притежават, или поне за свое обяснение, или оправдание да измислят такива особени, важни и значими връзки, зависимости, признаци, предпоставки, условия, фактори и механизми на средата и околните, които „с нещо" ги предизвикват. Ако не другата, поне в сферата на политиката, на политическите спекулации и манипулации, конспирации и провокации, тази закономерност е твърде осезаемо присъстваща. Твърде малко са или почти липсват такива политици, които чистосърдечно, откровено, цялостно, но и безусловно представят (пред съответно заинтригуваната или засегнатата публика истинската генеалогия и историческа биография на вандалски актове, които те подкрепят, или които те сами са замислили, подготвили, организирали и подпомогнали. Именно това особено *„двойно счетоводство*" при иконографията и интерпретацията

на съответни вандалски злодеяния от страна на политиците е причина, предпоставка, условие, фактор, инструмент и начин за пълно/частично прикриване на *цялата истина* за органичната природа, реалните функционални ориентации, ефекти и пр. на вандализма.

В пълен дисонанс с гореспоменатият тип дефиниции обаче съществува и доста голям, а пък, заедно с това, и твърде разнообразен, дори „пъстър" сегмент от определения, които – тъкмо обратното – фокусират предимно вниманието или акцентират върху *умишлеността, преднамерeността* на вандалските мотиви и техните проекции в поведенческата активност на заподозрените, или „хванатите на място" вандалски субекти.

От историята и съвременната обществена практика знаем, че нерядко вандалските изстъпления много приличат на и дори са плод на *безсмислено* разрушително поведение, на очевидна липса на симптоматика за фрустрираност на техните извършители, което обаче съвсем не означава, че последните не са *отчуждени* от социума поради съответни причини, поводи, съображения и мотиви, рефлектиращи и в техните прояви. Защото отчуждението, кристализиращо в агресия и вандализъм, невинаги се и осъзнава.

В немалко определения за вандализма, наред с някои от тези компоненти за неговото „улавяне", описване и тълкуване, се вкарват „в оборот" и въпросите за *формите* и *степените, мащабите* на подобни деяния, които са свързани с или пък са изводими от *пораженията*, които те реално (или потенциално) могат да нанасят в жизнения свят на други лица, общности, на държавни институции или на обществото като цяло. В този сегмент на дефиниции, например, попадат и такива, които визират *прекомерността на използваната агресивност или бруталност*, необичайната и даже рядко виждаща се *жестокост, шокиращата визия*, или *технология* на осъществяване на вандалските актове.

Генералният проблем или „ахилесовата пета" на такъв вид дефиниции се състоят в това, че тяхната разнообразност, смислова хетерогенност, ценностно-нормативна „панорамност" и неоднозначна функ-

ционалност се предпоставят от реалните/евентуал-ните разминавания, дори противоречия между оценъчните „филтри", или между тълкувателните „бленди", които биват избирани, а и ползвани за дефиниране на вандализма. Има автори, които директно и безусловно извеждат на преден план най-вече именно онези компликации и затруднения при определенията на вандализма, които са свързани с несъвпаденията или дори с конфронтациите между трактовките на ценностите; които стоят в основата на мотивацията и реализацията на престъпване, нарушаване, грубо или арогантно, показно кощунство или скрито погазване на съответни норми, а и порядки.[95]

Характерът, формата и степента на осъзнаване или – обратно, – на неосъзнаване на същността и значението на ценностите и нормите, които биват престъпвани, или погазвани при извършване на вандалски деяния, нерядко се съчетават в дефинитивните му „профили" и с описания на неговите субекти като недостатъчно интелектуално развити, или буквално като примитиви, индивиди, притежаващи често и сериозни дефекти в своето интелектуално, психично развитие, които отчетливо рефлектират в изявите им. Подобни иконографии лансират визии за вандалите като лица, недоразвити в умствено отношение, или притежаващи тежки, дълбоки липси в своето онтогенетично развитие.

Едва ли, обаче, доминиращите определения за този одиозен феномен следва да акцентират на и дори абсолютизират *патологичното, рядко срещаното, необичайното* в психиката и съзнанието, а оттам вече в мотивацията, но и в поведението на вандалите. Поне в сферата на идеологията и политиката, селектирането или прибягването до експлоатация на подобни дефиниции могат единствено да спомогнат за публичното визуализиране и третиране на вандализма в един *по-облекчителен* и *оневинителен* за неговите извършители режим, който снема отговорността и вината от тях, понеже те не бива да се разглеждат като останалите – *нормални* – индивиди, но като нещо *извънред-*

[95] Виж напр.: **Азарова**, Л.А.,В.А. **Сятковский** Психология девиантного поведения. Минск, ГИУСТ БГУ, 2009, с. 94, по-точно в раздела, посветен на бродяжничеството, просията, бягствата от дома, вандализма.

но, а дори и *увредено* по природа, или вследствие на съответни тежки заболявания. А всичко това, такъв подход, от своя страна, неизбежно предпоставя или изисква друг режим на оценяване на действията им.

В известен смисъл, такива дефиниции на вандализма се оказват като повече или по-малко умело прикритие на отделни *биологизаторски* или *психологизаторски* интенции и инвенции в описанието, обяснението и тълкуването на вандалските „атракции".

В немалко дефинитивни „силуети" на вандализма се срещат (при това прекалено отчетливо и в солидно количество) елементи, свързани с *друг тип психологизиране* на неговата определеност и квалификация. Става дума за извеждането в предни позиции на *емоционалните референции*, които съпровождат извършването или дори и процесите на коментирането на определени вандалски актове – било от страна на субектите, било от тази на „мишените", или „жертвите" му, или пък по линията на неговото оценяване от странични и незасегнати пряко, конкретно в дадения казус лица, а и социални групи. При такъв подход обикновено фокусът на вниманието се ориентира и задържа към сферата на различни негативни или позитивни емоции и преживявания, които са органично свързани с мотивацията и осъществяването на вандалски актове. Подобно определение на естеството и спецификата на вандализма обаче (при някои случаи) може да се трансформира и в посока акцентиране върху *забавленията, наслади*те *и удоволствията*, които той по своему щедро предлага на своите извършители, за разлика от стреса, гнева, отвращението, погнусата, ужаса, кошмара, потреса, които могат да, реално изпитват неговите „мишени", или жертви.

В тясна връзка с подобни дефиниции са и онези определения на вандализма, при които се акцентира на известни негови *игрови* или *агонални* характеристики, които са много важни, а и значими за неговите извършители, или за техни адепти и „почитатели". В този аспект е наложително да се отбележи или дори подчертае, че хипертрофирането на ролята и значението на *агоналните* референции на вандализма определено води до известно „преформатиране" или изместване на

вниманието, ангажирано с произнасянето на съответни (обвинителни, или оправдателни) присъди за неговите извършители. Защото отчетливото, или дискретно завоалираното, но, заедно с това, и основополагащо значение на игровите елементи нерядко може да обуславя дезавуиране, дискредитиране, пренебрежение или дори елиминиране на отговорността, или виновността за техните деяния, а и да води до обикновено недостатъчно осъзнато, или изцяло неосъзнато, дори и подсъзнателно свеждане, а оттам и оценяване на тежестта на деянията и вредите на вандализма като *инфантилна „игричка".* Макар в някои случаи вандалските похищения или изстъпления наистина и реално да започват като случайна и спонтанно възникнала игра на замесените в тях лица, или групи, тяхното оценяване, а, съответно, санкциониране ни бива да спира само на този етап, а трябва да се придвижва доста бързо и то във всички посоки, свързани с цялостното му третиране.

В годините на злополучния преход към демокрация многократно българските граждани са били свидетели, очевидци и слушатели, но и коментатори на всевъзможни стремежи и опити от страна на политици, управляващи и техни клакьори да се обяснят и даже да се оневинят, оправдаят абсолютно безспорни вандалски актове като креативни стремежи и опити на млади, интелигентни и порядъчни хора, които по съвършено оригинален, нестандартен, трудно приемлив и необясним за закостенели, патриархално, архаично, консервативно мислещи умове и съзнания, начин изразяват своите граждански идейни позиции или несъгласия със стигматизирани, наранени от тях субекти и обекти – паметници, средища, офиси и топоси на противоположни партийни структури. И тук съвсем не иде реч единствено за перманентните и регулярни боядисвания на Паметника на Съветската армия, или на знаменития пловдивски Альоша, но и за много други топоси на историческата памет, подложени на скандални обстрели от вандали, при това особено в навечерието, или в самия ден на честванията, обвързани с тези места. Например, ако се върнем в началните години на прехода, когато по чисто политически съображения и неумело скривани конс-

пирации бе провокиран разколът в Българската православна църква, като събитията около неговото предизвикване и публично развитие бяха съпроводени и с поредица от светотатствени и вандалски акции срещу определени храмове и свещеници, принадлежащи на едната или другата страна на барикадата. Ако се замислим какво отражение, внушение и въздействие оказват сега – след толкова много години от тези одиозни събития – регулярното „изтипосване" в медийни студия на някои от „героите" на вандалската епопея на разколническите операции срещу легитимните и висши лица от Светия синод, няма как през умовете ни да не премине и мисълта, че сякаш нищо съществено не се е случило, или че въпросните авторитете изобщо не са били замесени като организатори, участници на тогава станалите вандализми. Едно по-свободно и истински гражданско будно съзнание би възприело, а и оценило такива медийни регулярни гастроли на подобни „експерти" като опити за тяхното оневиняване или оправдаване, или поне като някакви странни индулгенции, за които те с нещо са платили.

В този контекст си струва да напомним за безбройните опити през годините на прехода за публично демонстриране на игровите опции и визии на политическите конфронтации. На всички български граждани са до болка добре известни дългите поредици от случаи, при които протестиращите по различни поводи индивиди или групи се стремяха и опитваха да демонстрират в публични мероприятия или пространства своите политически искания, претенции, заплахи и ултиматуми към властниците чрез разиграването на всевъзможни политизирани и метафоризирани спектакли, на хепънинги или флашмобове, граждански съпротиви и вериги, публично извършвани хореографии и протестни вълни и т.н., при това и нерядко съпровождани от откровено вандалски опити, или реализирани покушения срещу отговорни и виновни лица, или институции. Съвсем естествено е, че са единици тези от тях, които са арестувани и подвеждани под отговорност, като в следствието, прокуратурата и съда много от обвиненията срещу тях отпадат, а броящите се на пръсти осъдени почти винаги се

разминават със заслужените наказания или са възмездени от правораздавателните органи със символични присъди.

Към тази знаменита „плеяда" на непримирими и несъкрушими „защитници" на демократичните ценности и промени трябва, на всяка цена, да се прибавят и нестандартните последователи и поддръжници на „великия" защитник на гражданските права и свободи Николай Колев-Босия, които със зрели домати или друг скапан зеленчук нееднократно обстрелваха Народното събрание, или отделни „провинили се" депутати и пр. Подобни квази- или псевдо-революции на гражданската съвест и нетърпимост не биха могли да се оценят другояче освен като трагикомедии, или пък като вандалски фарсове, независимо от и въпреки обстоятелството, че от някои идеологически бардове и политически адвокати те биват определяни като впечатляващи „морални революции" и т.н.

Защо да не си припомним за онова твърде срамно, унизително, оскърбително и позорно положение, в което беше изпаднала българското „демократично гражданство", което се колебаеше в своите пристрастия и антипатии, в своите възмущения или възторзи от вандалското поругание на националната ни чест, когато един чуждестранен постмодерен творец беше изобразил България като клозетна инсталация. По този повод изригна вулкан от крайно противоречиви оценки и тълкувания – от най-заклеймяващи до най-оправдателни и дори възхитителни пред уникалната оригиналност на „твореца". А всъщност ставаше дума, чисто и просто, за степента и формата, за естеството и динамиката, с които „гражданските съзнания" на днешни българи бяха промити; насърчени да се конфронтират едни с други; разбира се, за да спечелят от това външните вандали, които използваха подобни ситуации, за да ограбват, унищожават всичко в родината ни.

Подобен граждански „дуел" възникна и спрямо откровения творчески вандализъм, който представи безсмъртната за историята и великата за националната ни памет Баташка епопея като семпла и перверзна умозрителна конструкция; като утешително сладостна, но и съ-

вършено безпочвена халюцинация на крайно примитивни и духовно задръстени национални манталитети и маниери; като фикция на „аборигенно" мислене. Не е изненадващо, че твърде малко от емблематичните демократи от годините на прехода се ангажираха с ясни и конкретни, категорични и понятни на хората оценки за това съвършено преднамерено изработено, но и провокативно изпълнено мероприятие.

В немалко дефиниции за вандализма (главно от сферата на юридическата, социологическата или социално-психологическата материя) като централен детерминиращ фактор се представя естеството и спецификата на *социалния статус* – било на извършителите на вандалски прояви, било на техните семейства и приятелски „обкръжения". Това прекалено социологизиране в някои случаи може да „сервира" известни предпоставки и условности, съобразно които субективното начало, персоналната отговорност и вина на извършителите на такива обществено-опасни или зловредни деяния се оказват силно подценени, омаловажени, пренебрегнати и даже неподлежащи на санкциониране, като, вместо към тях, главният удар на критиката и влиянията се насочва към липсите и дефектите на обществото и държавата, на социалната среда, или на атмосферата в съответни субкултурни, но и други общности, които са хранителна почва, или солиден развъдник, и специфичен резерват за формиране, възпроизводство и мултипликация на разнородни и многолики вандалски мотивации и на техните поведенчески експликации.

Подобен модел на описание, обяснение и тълкуване може да работи (донякъде с голям успех) при казуси, които са свързани с оценяване на вандалски субекти, произхождащи от маргинални, пауперизирани или лупменизирани социални слоеве, или пък с лица, които не притежават семейства, роднински, а и приятелски обкръжения, в които да се ценят много високо, трайно културата, възпитанието, грамотността, морала, и т.н. Той, обаче, е напълно безпомощен или дори неспособен и вреден, когато трябва да се анализират и преценяват случаи на вандализъм, чиито извършители произлизат от по-високо стоя-

щи (в обществената пирамида) слоеве, от заможни или високообразовани семейства, от среди, в които културата, изкуството, науката, или просветата формално се ценят, но които въпреки това рекрутират в себе си лица, или отделни групи, които се оказват изкушени, или подвластни на вандалски прояви в отделни и рецидивни случаи. Особено релефно неговата теоретическа и интерпретативна „импотентност" се разкрива при „разнищването" на казуси, свързани с пряка или косвена намеса, с видимо, или незримо съпричастие и съучастие на политици и управници в дадени вандалски деяния. В такива случаи е възможно, а нерядко и солидно, мащабно се експлоатира баналното и исторически доста „брадясалото" клише, че политическата среда или атмосфера винаги смърди, или даже вони отвратително, но и крайно зловредно за нормалните, порядъчни, разумни, мъдри и нравствено благородни личности; че подобна среда и атмосфера са изначално и вековечно порочни и гибелни за духовно извисените умове, души и сърца. В българския фолклор подобни ментални визии кристализират в поговорки от сорта на „рибата започва да смърди най-напред откъм главата" или „всички са един дол дренки".

В специализираната книжнина могат да се открият и публикации, акцентиращи на особеното естество, роля и значение на *топологията*, свързана с вандалски прояви. От една страна, в повечето от тези дефиниции на преден план се извежда *вертикализиран* „профил" или „прочит" на генезиса, феноменологията, а и на локализацията на най-примамливите и гостоприемни места, социални пространства или публични територии. Такива обикновено са най-долу стоящите етажи на социалната пирамида или на маргинални среди и слоеве, където най-лесно и мащабно се осъществява заразяването и разпространението на „пандемични взривове" на вандалските мотивации и публични изяви. В известен смисъл в подобен тип дефиниции обикновено може да се „закодират" или пък даже и да изпъкнат (и то твърде осезаемо) редица класови, или стратификационни предубеждения, предразсъдъци.

От друга страна, подобен специфичен дефинитивен ракурс се отнася и до *хоризонтални* оптики към произхода и феноменологията на вандалски нагласи и поведения.

В пребогатата и разнородна „музейна колекция" на всевъзможни дефиниции за вандализма има и немалко „експонати", които разкриват природата и особеностите на съответен тип вандализъм чрез посредничеството на неговата *публична хронотопност*, а също посредством *зрелищността, демонстративността* на неговото „изпълнение". В известен ракурс подобни определения имат и своята обективна база, защото нерядко в публичното време-пространство срещите и сблъсъците на гражданите с вандалските прояви се свързват именно с показността, а и с надеждата за безнаказаност на деянията.

Впрочем, историята или съвременната обществена, политическа и културна практики могат да извадят на показ немалко свои казуси, при които публично зрелищни мероприятия или масови събития могат лесно да се превърнат във вандалски оргии, както и обратното – вандалски изстъпления да придобият облика на зрелищни събития. Като пример за първото могат да бъдат приведени нееднократните публични изпълнения на прочулата се преди няколко години украинска женска протестна група FEMEN, която обикновено съвсем неочаквано се появяваше, но и участваше в различни масови мероприятия и политически събития, или пък която твърде изненадващо и своеобразно политизираше такива масови „сборища" или дори ежедневни минувачи и теле-зрители. Техните „гастроли" нерядко завършваха и с недвусмислено подбудителство към, или с реални вандалски действия. Подобни зрелищни, публични „изпълнения" демонстрира с музикалните, а и с поведенческите си атракции също (не по-малко) популярната група Pussy Riot, чиито пърформанси по аналогичен начин торпилираха вни-

манието и преобръщаха мненията, а пък и предизвикваха безредици, често „гарнирани" с вандализъм.[96]

В рамките или в статистиката на многобройните протестни инициативи и акции, на всевъзможни публични хепънинги, пърформанси, флаш-мобове, граждански вериги, или съпротиви, и пр. през годините на злополучния ни преход към демокрация също се организираха, но и провеждаха такива масови събития, политически, или политизирани мероприятия, които понякога завършваха с безредици, със сблъсъци с полицията и вандалски акции, най-често с графитен „тероризъм" спрямо пътни настилки, фасади и пр. Да припомним само вандалските изстъпления по време на палежа на Партийния дом, или пък опитите за превземане и запалване на Народното събрание, както и на регулярните атаки или хулигански погроми над партийни централи и политически функционери от средите на враговете, за да видим, че политическият вандализъм е явно безспирен, пък и безнаказано действащ.

Такива случаи „отварят проходи" и към друг тип казуси, които са свързани и с формирането, и налагането на своеобразни *провокативни типажи* в средите на изкуството, най-вече на художници и музиканти, които буквално шокират и взривяват установените културни вкусове, масовите нагласи със своите алтернативни визии, техники. Неслучайно в много отношения различни модалности на авангардизма се възприемат, а и оценяват – било от специалистите, било от интересуващите се или от масите – като *вандалско* престъпване и погазване, кощунство, или светотатство спрямо установените естетически норми и принципи, против легитимираните шедьоври и уникални творби. Основното в подобни творчески интенции и инвенции се свързва със специфична, преди всичко явно и крайно провокативна, определено неординарна, или дори шокираща, екстремистка по формите, степените и мащабите си, алтернативност на креацията, която не се съобразява, или буквално прегазва установените естетически образци и нави-

[96] Виж подр.**: Антонян**, М. Особенности рецепции перформанса: на материале работ Марины Абрамович. Диссертация на соискание ученой степени кандидата культурологии. М., 2015, с. 34.

ци. В този аспект, характерът и особеностите на селектираните изразни средства и похвати, своеобразията на техниките за тяхното публично експониране, а и ценностно валидизиране и пр. могат да провокират сериозни несъгласия, противоречия и дори конфликти в определени социални публики, които да се оценяват даже като вандалски провокации.

Както в научната теория, така и в рамките на социалната психика, или пък в масовото съзнание на хората доста широко, а и трайно битуват, дори понякога и прекалено осезаемо господстват такива дефиниции за естеството на вандализма, които поставят главния акцент върху специфичните и негативни *културни характеристики* на неговите субекти, на техните подбуди, или на начините и средствата на поведението им. И почти винаги такива определения привеждат като допълнителен обяснителен фрагмент историческата памет, или наложеното от много векове мнение за естеството, особеностите на вандалските действия по време на опустошението на Вечния град през 455 г.

Спекулациите около *безкултурната природа* и *разрушителният нагон* на вандалите открай време са нещо обикновено, а и донякъде съвсем закономерно в сферата на политическите или идеологическите експлоатации на термините и дискурсите за тях. В историята, обаче, има не едно или две свидетелства, според които вандалите не са били именно такива, каквито описания, но и тълкувания са ни завещани от предишни епохи, типове общества, цивилизации и култури, или каквито си ги представяме днес. Не случайно историкът Торстен Камберлен Якобсен (в своя съдържателен труд „История на вандалите”) съвсем категорично и недвусмислено подчертава, че въпреки и независимо от факта, че сега тяхното име носи негативен оттенък, вандалите са се държали далеч по-добре (при разграбването на Рим) в сравнение с много други варварски похищения.

Твърде съществено място заемат и изследванията, пък и публикациите, които са пряко, или косвено посветени на друг важен проблемно-тематичен блок – този за начините, технологиите и формите, за

инструменталните логики и практики на вандализма. Това особено релефно проличава, например, в правно-криминологическите проучвания, съответно в дефинирането на естествата и особеностите на различни типове вандалски прояви, в които фокусът на вниманието (или акцентът) пада върху *нагледността*, или *прикритостта, незабележимостта* на извършителите на тези злодеяния. На юристите и криминолозите, а в нашата смутна съвременност все повече и на политолозите е добре известно, че нерядко определени типове престъпления, в т.ч. и вандалски изстъпления, се подготвят, организират, а и извършват, за да прикрият следите, или да пренасочат в други посоки вниманието и дейността на разследващите ги органи. В това отношение родният злополучен преход към демокрация има с какво да се похвали, тъй като се превърна във време-пространство на масирани и масовидни използвания на всевъзможни заблуждаващи инструменти и техники, които целят да прехвърлят отговорността и вината за последиците от съответни вандалски прояви на други субекти.

Криминологическата литература предлага и много други „опции" за типологията на вандализма. Така например, Л.С. Ватова смята, че съществуват четири основни типа вандалско поведение: а) *разрушителен* вандализъм, който се проявява в по-нататъшно, продължаващо обезобразяване, повреждане или унищожение на предмети, които преди това са били подложени на друго вандалско действие; б) *съпътстващ* вандализъм, въплъщаващ се в паралелно извършване на друго подобно деяние, при това в реално течащото време, а и в същото пространство на престъпна активност; в) *отмъстителен* вандализъм, който се подготвя и осъществява срещу конкретен субект, който с нещо се е провинил пред дееца на вандалското действие и на негов близък, или дори поръчител; г) *безпричинен* вандализъм, който често се извършва

за разтоварване на агресивните способности, заради моментно занимание, удоволствие и търсене на остри усещания.[97]

Х.К. Алиев разделя вандалското поведение на два базови типа: *инструментално*, което се изразява в умишлено повреждане или унищожение на чуждо имущество, в което без труд може да се установи известна цел, която си е поставил субекта на деянието (примерно, разбиване на улична телефонен апарат, за да се отмъкне определена неговата част), и *неинструментално*, което се проявява в унищожение на чудна – лична, групова, общностна, обществена или държавна – собственост, при привидно отсъствие на логични и очевидни мотиви за съответното противозаконно деяние или престъпление (примерно, нарязване на седалките в трамваи, автобуси и влакове, или пък разбиване на транспортни спирки, на техните навеси или сигнализационните им табла и пр.).[98]

Трудностите в борбата за ограничение, блокиране, неутрализиране и дори пълно изкореняване на вандалските актове в нашето време, а и общество се увеличават и усложняват и поради самата природа и специфика на подобни обществено-опасни деяния. Известно е, че вандализмът притежава много често групов характер, висока латентност, продължителна и мащабна ретранслация в публичното или в частното време и пространство на индивидите, или дори на социални групи, трудно предсказуема спонтанност, а и мащабност на своите инвазии и рецидиви, управленска непредвидимост, даже и дискретна, а понякога даже релефно забележима поддръжка от страна на властващи елити и държавни институции. Освен това във „вечните" профили и инструментариуми, а и в непрестанно изменящите се аксесоари и репертоари на политическия вандализъм влизат много често конспиративният и оперативен характер на неговите деяния, а и бързината, понякога даже и светкавичността, и шоковите ефекти на вандалските

---

[97] Виж подр.: **Ватова**, Л.С. Социально-психологические основания молодежного вандализма и его профилактика. М., 2006.
[98] Виж подр.: **Алиев**, Х.К. Вандализм среди несовершеннолетных // Современное право, 2011, бр.№ 10.

атаки, както и подборът, и експлоатацията на съвършено неочаквани средства и прийоми за извършване на неговите покушения. Огромни трудности на ангажираните (за борба с вандализма) различни държавни и обществени институции и кадри създават и реалната, или пък и привидната безсмисленост, неочакваната и стресиращата му ирационалност, лабиринтите на вандалската мотивация, които затрудняват неговата превенция и предотвратяване както в конкретни, реално течащи, така също и в хипотетични ситуации. Голямата вирулетност на вандалските деяния и, съответно, на техните влияния над масовата психика и общественото/груповото/индивидуалното съзнание също са усложняващ и утежняващ фактор за своевременното им разкриване, редуциране и елиминиране в пределите на конкретни ситуации, или в границите на дадени социални пространства. Рязко изменящите се профили на генезиса, природата и спецификите на тенденциите на *отчуждение* или *еманципация* от битували, даже господствали преди това в държавата и обществото норми и ценности, културни традиции и социални порядки, също така се оказват твърде благоприятни предпоставки и мултиплициращи фактори за вандализма.

Разхлабването на социалните нрави и обществените порядки, либерализацията и дори профанацията на отношенията към тях от гледна точка на масовото им възприемане и стриктното им спазване от гражданите, ерозията или радикалното преобразуване на общественоисторическия пейзаж или на социално-политическия ландшафт, особено в смутни и размирни, в разделни и взривоопасни времена и общества, също наливат още масло в огъня на генерирането и разпространението на вандалски модалности. Тук от огромно значение са и извършващите се скокове и даже „революции" в сферата на полово-сексуалните връзки и отношения, а също и на алкохолните или наркотичните демографски бумове, които улесняват, ускоряват и умножават възможностите за пристрастяване, осъществяване на различни типове вандалски актове и социални злодеяния. А всичко това е неразривна и органична част от елементите, от „щрихите на портрета" на нашата

историческа съвременност, на случващото се по света, в Европа, пък и у нас, а затова детерминацията, а и, съответно, осъждането на вандализма не са леки процеси, които могат да се разгадаят без големи трудности, с минимален капацитет на интелект.

Освен това, изключително богатата и пъстра палитра на вандалските изяви също е прекалено затрудняващ фактор за своевременна и ефикасна борба с неговите влияния. Всеки знае, че вандализмът може да се разпростира от елементарни и банални погазвания на общовалидните морални и социални ценности и норми, през всевъзможни и разнородни по своята тежест закононарушения и даже престъпления, до изстъпления, които се оказват изключително редки и масово стресиращи, шокиращи обществеността. Този прекалено широк и понякога дълготрайно влияещ периметър на вандалските деяния се оказва пак генериращ, репродуциращ и транслиращ фактор за присъствията им, особено когато политическите власти и елити не желаят, или са неспособни да организират и провеждат целенасочена, последователна, решителна, неотстъпна борба с него.

Колкото и необичайно, или дори парадоксално да изглежда и звучи, но ръстът на вандалската ескалация в периоди на радикални или дори шокови трансформации на държавата и обществото може да бъде свързан и с мащабната инфилтрация на лица и групи с определени психични проблеми, дефекти, аномалии и акцентуации във властта. Това не е само абстрактно-теоретично предположение, нито куха, безпочвена хипотеза, защото сме свидетели на доста опити да се прокарат норми, правила и закони, съгласно които претенденти и спечелили позицията на народни представители, или лица и групи, ангажирани с високо отговорни дейности по високите етажи на управлението на държавата и обществото, трябва да бъдат проверявани и освидетелствани, че не притежават психични разстройства, заболявания, които са вредни, опасни за длъжността им. Безспорен факт е, че (дори без специализирано медицинско или психиатрично образование и квалификация) много хора в нашето време и общество са способни да разли-

чат и правилно да преценят онези по върховете, които „не са с всичкия си", или че проявяват известни странности, необичайни актове и многократни постъпки, каращи гражданството да се съмнява и подозира нещо ненормално, а и тревожещо в психичния им статус. При всеки случай обаче, не бива с пренебрежение, омаловажително да се подминават или напълно да се игнорират твърде многото на брой казуси, при които обществеността остава с внушения, предположения и убеждения, че я управляват интелектуално недорасли, психически обременени, патологични типове вандали, разположени във властта. В родния злополучен преход такива съмнения и подозрения, внушения или убеждения се адресират дори и към манталитета и управленческите маниери на някои премиери, които с идеите, публичните си слова и деяния обезпокояват, плашат силно гражданите.

Сигурно съществуват и господстват твърде много, а и крайно семпли всекидневни изображения и обяснения за подобни нелицеприятни казуси, най-често изразяващи се в трафаретите, че лудите исторически времена позволяват, извеждат напред, но и обличат във власт налудничави, или клинически доказано луди персони и клики, които безразсъдно и безотговорно погазват, но и прекършват съдбите на хиляди, или милиони човешки същества; които безнаказано и безскрупулно, пладнешки вандалски ограбват, оскверняват и унищожават ред стойностни материални и духовни ценности, културни традиции и светини, които народът е градил, а и отстоявал десетилетия, дори векове. И сигурно винаги ще се намери някой, който да каже „така е било винаги, така ще бъде".

След всичко казано/написано за странната природа и особените проявления на вандализма, на политическата или политизираната му модалност, си струва да се занимаем с деликатната тематика за специфичните отношения и роли, които този феномен играе в светата обител на Времето и Пространството, защото последните са неизбежни атрибути на материалното и духовното битие на всичко, което реално или потенциално може да съществува и действа в човешката история.

ПРОСТРАНСТВЕНО-ВРЕМЕВИЯТ КОНТИНУУМ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ВАНДАЛИЗЪМ

Описван и разбиран не като исторически и етнико-идентичностен, а като *функционален* и *нарицателен феномен*, вандализмът е съществувал във времето и пространството далеч преди на сцената на Историята и на арената на Политиката да са се появили и проявили истинските вандали, тяхното племе, а и техните незабравими „подвизи", които увековечили името и паметта за тях завинаги, но и навсякъде сред човешкия род. Защото всяко обезобразяване, всяко кощунство и светотатство, всяко преминаване или погазване на общоприети и спазвани от множеството хора граници, ценности и норми, освен това съпровождани с демонстративно, а и вредоносно поведение, предизвикващо сериозни ефекти в материалния и духовния свят на засегнатите и потърпевшите, винаги се таксуват като очевадни или подразбиращи се изяви на вандалски манталитет/маниер. Нещо повече, в този своеобразен втори, превърнат и определено символичен – функционален и нарицателен – ракурс, вандалите са живели и са се „прославяли" със своите одиозни „геройства" дори там, а и тогава, където и когато техните завоевателни нозе изобщо не са стъпвали, нито са потъпквали честта и достойнството, или ограбвали и обезобразявали собствеността, а и богатствата някому. Те дори са светотатствали и кощунствали над такива субекти и сакралности, които изобщо не са познавали и виждали. Още по-странно е, че в именно в този – превратен или негативно-оценъчен контекст, – вандалите са съществували много след като истинските, етничните вандали окончателно са престанали да съществуват физически и социално, като отделно племе, или като самостоятелен народ, който е изградил собствена държава и след нейното унищожение завинаги и безследно е изчезнал в пясъците на времето, в пространството на Историята. Тоест, културният и технологичният „почерк" на вандализма е продължавал да се изявява даже там и

тогава, където и когато етнически вандали реално не са присъствали. Това изглежда е, от една страна, колкото твърде необичайно, толкова – от друга страна, – съвършено закономерно и банално за историята и феноменологията на Вандализма, които продължават да се развиват навсякъде и винаги, т.е. в цялата досегашна, а вероятно в бъдната история на човечеството, и то дотам, и дотогава, докъдето и докогато човешкият род изобщо не се лиши от екстрите или услугите на различните вандализми.

Следователно, поставяйки за изследване и оценяване един такъв – изключително интересен, рядък и необикновен социокултурен – феномен, като вандализмът, разбиран като определен духовно убог и материално вредителски, дори унищожителен феномен, хората и най-вече учените се поставят в много сложна и прекалено трудна ситуация. От една страна, единици са нещата, които пребивават в световната история, преди действително да са се появили техните автентични или единствено реални субекти, както и след като тези субекти са слезли от сцената и изчезнали от историческата драма на своето пребиваване във времето и пространството на човешката еволюция, но са успели да си резервират занапред време и място даже и без самите те реално да присъстват, а и да възпроизвеждат свои особени образи и тълкувания за интересната им природа, манталитет, маниери и поведенческа операционалност в конкретно определен тип исторически „вечна" памет, която е циркулирала във времето и пространството и се ползвала от всички следващи поколения, при това в един общовалиден, макар исторически неверен и социокултурно превратен, изопачен и спекулативно-инструментален начин, а и образ.

От друга страна, също толкова малко и редки срещани са нещата, от които човекът (като род, вид или индивид) желае завинаги да се спаси, или отърве, да се изличи, да изчезне всяка реална следа, всяко тяхно актуално наличие и моментна проява, или дори всеки отрицателно въздействащ спомен за тях в паметта му, защото те никога не са му носили истинско, фактически реално и смислено човешко щастие, и

добруване, а винаги са били свързани с нещо отрицателно, трагично и кошмарно като преживяване.

В този своеобразен – феноменологически и смислово-оценъчен – контекст вандализмът е изключително рядък и невероятно своеобразен социокултурен, а и по-точно антикултурен феномен, които притежава твърде интересни интимни отношения както с Времето, така и с Пространството, анализирани във всичките техни особени измерения, които са притежание на и инструмент в историята на човечеството, респ. в политиката.

Като едно много по-ясно, семпло и понятно обобщение, следва да се каже/пише, че вандализмът, като крайно отрицателен по своите проявления и последици феномен, е присъствал по най-различни начини, а и в най-разнообразни форми, във всевъзможни размери и динамики в човешката история, дори и тогава, когато неговото име още не е било закрепено на фронтона на пантеона на човешката история или памет, и, на всичко отгоре, ще си остане пак такова даже тогава, или където истинските вандали никога не са стъпвали, нито се оставяли какъвто и да е непосредствен и истински спомен за своите вакханалии в историята, или пък във всекидневната орисия на човешките същества.

Политико вандалските попълзновения, похищения, изстъпления, „триумфи" или поражения не се зараждат и извършват *извън времето и пространството*. Те винаги са конкретно-исторически обусловени и локализирани в съответни исторически времена, периоди, ситуации, но и територии. Освен това, както в темпорално, така и в локално отношение, подобни феномени винаги притежават специфична *културална история*.[99] Ако вече доста се говори и пише за култура на страха или на гнева; за култура на паметта или на въображението; за култура на съперничествата или конкуренциите; за култура на агресията или на толерантността и пр. между отделни макро-, мезо-, или микро-

[99] За произхода, етимологията, същността, феноменологията и функционалността на културалната история виж подр. **Берк**, П. Что такое культуралная история. М., ИД „Высшая школа экономики", 2015.

субекти и т.н., защо тогава да не се говори/пише също и за история, а и теория, за феноменология и аксеология на *културата на вандализма* в историята, или в настоящето на човечеството. Още повече, че, подобно на всяка друга културална история, така и тази на вандализма също притежава както общи, сходни или приличащи си референции в близки, или много отдалечени времеви и пространствени конфигурации, така и много съответни различия, вътрешни или външни отлики, пък и липси на различни аналогии.

Разбира се, би било крайно наивно и извънредно погрешно да се отстоява виж-дането, че културалната история на вандализма не познава, а пък и не притежава в своите невероятни „съкровищници" никакви различия, специфични признаци и свойства. Както всичко останало в историята и живота на човешкото общество, така и културалната история на вандализма има и проявява (макар по своеобразни начини и в особени форми) своите вътрешни и външни различия от предишните й състояния и проявления. Ако не толкова по своята външни форми, или пък по технологиите на своите публични, или прикрити за социалните сетива „геройства", вандализмът неизбежно, закономерно, естествено и логично се оказва надарен, или възмезден със съответни разлики, които го отличават от негови предходни (или последващи) модификации, които, обаче и за жалост, не винаги се забелязват, осъзнават в истинската им същност от простосмъртните. Именно заради тази неспособност да различават дори минималните разлики в произхода, същността, феноменологията, „униформеността" и функционалността на отделните модификации на вандализма в съответно отличаващите се едно от друго исторически и социално-политически, или културни времена и пространства, хората обикновено смятат, че всичко около тематиката и битийността на вандализма се върти във вечен кръг, който е неизменим, колкото и всичко покрай него да променя силуета и значенията си. Това съвсем не е плод на особен парадокс, но е и резултат, а и протяжно във времето и пространството оръдие на трудно изтребим, изглеждащ като безсмъртен *предразсъ-*

дък, който непрестанно внушава или убеждава своите субекти във вечността на вандализма.

При изследването, анализа, обяснението и интерпретациите на вандализма учените открай време, пък и в бъдеще (ще) поставят известно, при това много важно, откроряващо се ударение върху това, което носят и реално, по същността си символизират, олицетворяват, или обективират, т.е. въплъщават различните вандалски феномени. Различните или сходните, приличащите си, приличните, или пък отличаващите се, а и неприличните символи на разнородните и многоликите вандалски феномени не могат (а и не бива) да съществуват без съответните символни импликации/експликации в живота. Последните винаги притежават, а и публично, или неформално изявяват свои културни характеристики и особености, явяват се и рожби, но и оръдия на културните контексти, защото неизбежно, пък и по своему изпълняват определени де/легитимиращи функции.

Ако *символите*, характерът и спецификите на *репрезентациите*, или на поведенческите технологии и свързаните с и излъчваните от тях послания имат огромна ро-ля и значимост в сферата на *културалната история на човешкия род*, защо тогава културалните образи и проявления на вандализма (т.е. неговите културални разнородни и многолики феноменологии) да не градят и по своему „легитимират" собствена културална история, особени социокултурни кодове и начини на (публична или дискретна и неформална междуличностна) презентация в дадени (исторически, житейски) ситуации. Та нали вандализмът притежава собствена „културни традиции" или хомологии, които нерядко, въпреки и независимо от съществените изменения, или различия в хода на историческите процеси, съобразно историческите скокове, или пък придвижвания и т.н., оставят, навяват внушения, впечатления и убеждения за нещо трайно, сходно, или доста прилично, общо в органиката на неговите разнообразни модалности, проявления? В подобни казуси Времето и Пространството като че ли играят особена, двойствена или дори взаимно противоречива роля и значе-

ние. От една страна, те се оказват предпоставки, условия, фактори, сфери и катализатори за – по-голямо или по-малко – изменение на културалните интериори и екстериори на вандалските феномени, но – от друга, – сякаш не притежават толкова фатално и голямо значение; понеже се забелязва, че дори при солидни темпорални или пространствени различия, въпросните феномени прекалено много си приличат, демонстрират особени сходства, прилики и общи черти, които оставят внушения, или впечатления, че са изключително, макар и относително, независими от хода, посоките, ритмите и мащабите на темпоралните и локалните модалности. Нали между вандализмите в античността, през средновековието или през следващите епохи, както и в тези от нашата съвременност има доста поразително общи признаци?! А подобни – кога не особено забележими, кога обаче силно впечатляващи – сходства и прилики са регистрируеми и валидни дори в исторически, социокултурни и други пространства, които не са притежавали общи граници и истории, или дори са били изключително отдалечени и непознаващи, необщуващи помежду си в историята на човечеството, в еволюцията на цивилизациите или културите в дадените региони, страни и т.н.

Можем ли, например, да отречем, че *човешкото тяло*, което е обсебено от вандалския дух или „бяс", не притежава някои общи, сякаш дори закономерно повтарящи се, или неимоверно приличащи си черти, свойства и признаци, независимо от и въпреки особените – понякога даже и колосални – времевите или пространствените контексти, в които те са принудени, или които сами предпочитат да атакуват или пък да превземат. Нима ликовете на древните варвари или вандали не си приличат с тези на днешните? Не е ли един и същ блясъкът в очите на развихрилите се вандали, независимо от или въпреки това дали техни подвизи се демонстрират на антична, или постмодерна сцена? Не притежават ли сходни мимики и жестикулации вандалите в момента на своя апогей, които са част от духа и пейзажа на съвсем различни, чужди и далечни епохи, общества? Не си ли приличат – по своите

външни, формални параметри – жертвите на вандализма, независимо от и въпреки това дали са човеци или вещи, публични и лични имущества? Сякаш Времето е спряло или пък Пространството или е затворено, или е безконтролно отворено за пришествието и възшествието, за моментната безнаказаност на вандализма!

Разсъждавайки „на бърза ръка" по тези деликатни, но и сложни проблеми, човек може да остане с погрешното усещане или мнение, че Времето и Пространството като че ли са сервирали необяснима херметизация на формите и технологиите, необоснована моментна (в самия акт на вандализма) „индулгенция" за смисловата извратеност на такова антиобществено поведение, за такъв непонятен и отблъскващ другите манталитет. Сякаш *нищо не се е променило*, въпреки че реално измененията или преобразуванията в историческия, в културалния, или пък в социално-политическия континуум са огромни. Вандалите не само все още продължават да *приличат* досущ на онези, които са били присъщи и валидни преди много векове или дори хилядолетия, но и техните оценъчно-нормативни описания, тълкувания и „присъди" също изглеждат и като съвсем *еднотипни*, независимо от фактите, или въпреки че смисълът, съдържанието, критериите и йерархиите на ценностно-нормативните корпуси, съобразно които се изготвят, а пък и публично произнасят въпросните присъди са вече и неимоверно радикално изменени, вследствие на дистанциите и разликите между конкретните времена, а и обстоятелства.

Нима хората не се впечатляват достатъчно от (едва ли не) вековечно и еднотипно проявяващите се афекти или от конвейерно възпроизвеждащите се поведенчески активности на вандалите, които вършат (пред очите на околните) своите поразителни „геройства"?! Нали времето, културните вкусове или трафарети, но също и пространствата, които се оказват моментно-ситуативни сцени (или арени) за гастролирането на въпросните вандалски „подвизи" могат да са съвършено различни, противоположни и безкрайно отдалечени, но въпреки това вандалските изстъпления си „приличат като две капки вода", а пък по същност-

та, или даже по функционалните си параметри изобщо не се отличават! Така, за непроницателния разсъдък или за манипулираното съзнание съществуват (като че ли!) някакви *инвариантни*, даже *константни* – привидно напълно независими от времето и пространството – характеристики, „изливащи" се във вандалските прояви, а и които господстват в техните феноменологии, демонстрирайки сякаш пълно безразличие или безстрашие от промените и различията между отделните времена и пространства, в които те се появяват, утвърждават и господстват или пък агонизират, и накрая умират. Именно тези специфични инварианти, константи във вандалските феноменологии дават повод и основание на хората да смятат, че вандализмът е особен тип *вековечен феномен*, който изобщо не (или твърде малко) зависи от спецификите на темпоралността и локалността, които са изначални, изконни или актуални сфери за събитийностите му. Другояче казано, културалността или културата на вандализма сякаш „обръща гръб", или се „присмива" демонстративно, нагло и безочливо на официално валидизираната култура, която всъщност се е превърнала в особен прицел на вандалските изстъпления. Субкултурността на вандализма се осмелява и си позволява да съперничи и дори безцеремонно да престъпва общовалидно възприети граници, ценности и норми и на мястото на техните символни пиедестали, йерархии предизвиква безобразия, сериозни повреди. В косвен план не конкретна вещ или отделно лице се превръщат в мишена или жертва на вандалския „бяс", на вандалската еуфория или вакханалия, а Културата като тоталност, като универсален код, ценностно-нормативен порядък става прицелната им точка. Подобни актове – публично или неформално, междуличностно – се тиражират в почти еднотипни, едва ли не твърде често изглеждащи даже и като „ксерокопирани" форми на поведенческа изява на субектите на вандализма в сходни, или пък в различни ситуации. Такива прилики, сходства, еднаквости или общи черти, признаци и свойства, естествено, принуждават, или пък стимулират хората да мислят, говорят, пишат и коментират странната неотстранима веко-

вечност на вандализма като особен културен, или субкултурен продукт на човешкото извратено, или покварено съзнание, битие, или поведение. За обикновения житейски разсъдък, за т.нар. уж „здрав разум" или пък особено и за човешкия предразсъдък винаги е нужно, т.е трябва да има някаква *културна* причина, или, които се оказват перманентно в бойно дежурство, въпреки, или дори независимо от графика на времето и трафика в пространството на човешкия род, вид, или индивид.

Може с непоклатима категоричност да се твърди, че тези странни референции изпъкват със своята флагрантност най-вече в културалната история на насилието, което е както иманентна, така експлицитна характеристика на всеки един вандалски феномен. Въпреки промените на или във Времето и Пространството, профилите, портретите, технологиите и феноменологиите на вандализма в различните – дори несвързани помежду си – исторически епохи и типове общества изключително много си приличат, а нерядко може да изглеждат дори и като близнаци, за които времето и пространството не важат. Изкъртването и разбиването на определени културни ценности от страна на вандалите в античността спрямо тези от ерата на постмодерността не се отличават (едни от други) по форма и начин на осъществяване на космически дистанции, и на светлинни години. Публичното тъпчене или оскверняване на емблематични и символизиращи нещо важно и значимо (за други хора) вещи се извършва по *абсолютно идентичен начин* от вандалите, независимо от и въпреки това дали те са рожби на древността, или на настоящето. Същото се забелязва или отчита и по отношение на „безсмислеността" на вандализма, която е осезателно, релефно, непрестанно, а и едва ли не вековечно присъща оценъчна присъда, която е валидна за всички епохи, типове общества, цивилизации или култури. Не че мотивацията на различните вандалски простъпки или изстъпления не приютява в себе си твърде различни, понякога изобщо несходни помежду си смислови консистенции, но в оценъчните квалификации, „присъди" на засегнатите, или свидетелите на

подобни безобразия и безумия въпросните простъпки/изстъпления се приемат за безсмислени, неоснователно причинени, или не подлежащи на каквото да е логично обяснение. Тоест, те се оказват в някаква универсална, дори унифицирана *културална „опаковка*", която сякаш изобщо не зависи от особеностите на времето или пространството, в които въпросните актове на вандалско отношение и проявление фактически се осъществяват.

Вандалските актове никога не могат (основателно и реално) да изявяват претенции, че са посветени на (или че фактически олицетворяват) определени човешки стремежи за *очовечаване* на времето и пространството, защото те винаги са символи и въплъщения на *обезчовечаване* на хронотопосите на човека (като род, вид, или индивид). Тяхното наличие винаги е съответен знак и особено семиотично събитие, означаващи, че определено време и пространство са превърнати в „мишена" или „жертва" на деяния, които деформират, дори елиминират хуманистичните символики, пък и феноменологии на тези темпорални и локални фрагменти, или елементи на публичното/частното битие. Заради тази причина вандалските „подвизи" се смятат за „уплътняващи" последното с негативни, обществено неприемливи, вредни за държавата и гражданите „субстанции", притежаващи освен другите референции и тези на несъмнено антихуманните „удари". Затова те често могат да са особен тип на фрапираща демонстрация на сериозно разминаване и дори на пълно несъответствие между културалния им профил и културния им пълнеж, т.е. на дистанции и противоречия между формата и смисъла, съдържанието им.

Вандализмът може да се разглежда и анализира и като особен тип извратено социално, поведенческо *фланьорство* в публичните пейзажи, в съответни времеви и локални зони, които привличат вниманието и възбуждат активността на неговите субекти. Това, обаче, е само една частична или моментна възможност, която не притежава характеристиките на тривиална закономерност за всички типове вандалски произшествия. Наистина, в историята и социалната практика има

много случаи, при които, разхождай-ки се отделен индивид или дори цяла група, весела компания може да изпадне в състояние при което да бъде внезапно осенена и моментно силно запленена от визията и желанието да възнагради публичното време и пространство с вандалските си „дарения" – примерно, с изписването на разнообразни графити, с обръщане на кофите за смет, с чупенето на някакви архитектурни елементи, със замерянето, трошенето на стъкла и пр. Това обикновено се случва и под въздействието на алкохол, или дрога, или даже и при силно психично заразяване от подобен тип себе/доказване на други членове на групата. Такова непристойно и вредоносно – индивидуално или групово – поведение най-често е съвършено непреднамерено, спонтанно, изригващо съвършено внезапно и неочаквано, в рамките на обикновено шляене в късните часове на деня в квартални, или селски територии, които изведнъж се оказват предизвикателни и съблазнителни за вандализма. То може да започне като елементарна „детска игра", а впоследствие да се превърне в особено яростно състезание кой от „героите" може да надмине останалите участници в размера, тежестта на извършените злодеяния за най-кратко време, на най-голяма площ.

В живота, обаче, съществуват и други типове вандалски прояви и изстъпления, които реално са абсолютно идентични по форма и резултати на току-що споменатите, но тяхната генеалогия се различава коренно от тази на по-горе анализираните казуси. Иде реч за вандалски „подвизи", които само на пръв поглед или по външен вид много приличат на или даже са „огледални копия" на спонтанно възникналите фланьорски вандализми, имащи обичайно съвършено непреднамерен характер. А за разлика от последните, другите вандалски „геройства" могат да са плод на умишлено целеполагане и целереализиране; да са конструирани, пък и частично изпробвани някога и някъде, но в своите пълни обеми или в цялостния си спектакъл да се осъществяват по целенасочен и методично възпроизвеждан маниер, с ясна представа и за вредите, които те ще нанесат. Такива, например, са най-вече поли-

тическите или силно политизираните вандалски из-стъпления, които са предварително и преднамерено замислени, снабдени със съответните планове, проекти, арсенали, или репертоари на своите забележими, или умишлено прикрити протестни деяния срещу „идейни противници", или със своето „подкрепящо благодеяние" за политически сили, фигури, или събития, на които те симпатизират по определени причини, или пък, заради някаква меркантилна цел, са готови да обслужват. При по-внимателното разглеждане и анализиране на феноменологията и на сериозните последици от този втори тип вандализми неизбежно се оказва, че последните съвсем не са моментно и спонтанно изригнало желание за някакво дребно хулиганско забавление, а че са плод на напълно съзнателно, целенасочено подготвена и организирана, а, най-сетне, и ефективно изпълнена провокация в публичното време-пространство, която само на пръв поглед, обаче, може да изглежда на наивните хора като инфантилна „игричка" на развеселили се, или дори на леко пияни и не много силно дрогирани младежи.[100]

В този ракурс чисто *фланьорският вандализъм*, който обикновено е разбираем, макар и морално укорим, неоправдаем резултат от инфантилна или пубертетна психика и недостатъчно осъзнато желание за публична себереализация, което иска да „докаже" Аз-ът на своя субект дори с негативен знак на произведената от нея продукция, не притежава (в иманентен порядък) нищо общо с онова, което е валидно за преднамерения, умишлено замислен, организиран, подготвян и провеждан вандализъм в публични топоси или във времеви отрязъци, които могат да са (а могат и да не са) предмет на съответно наблюде-

[100] В годините на прехода има огромен брой случаи, при които такива юношески или младежки групички, а дори и специално подготвени, добре оборудвани и финансово възнаграждавани „шпиц-команди" на вандалстващи лица, или на солидни и многобройни групи изпълняват, при това особено добросъвестно, ефективно и атрактивно възложените им (от партийно-политически функционери и централи) задачи по предварително строго установен график, а и трафик на планирано, системно „нанасяне на тежки удари". С течение на времето, такива лица или групи неизбежно се превръщат във вандали-рецидивисти, които, като всички други рецидивисти, имат достатъчни знания за гражданските си права и необходимите им, а и крайно полезни умения, за да прикрият следите на своите безобразия или престъпления, и за да не бъдат своевременно разкрити, заслужено наказани от правоохранителните органи и после от правосъдието.

ние, контрол от страна на конкретни технологии и оторизирани служби.

За разлика, обаче, от стандартното, исторически отдавна познатото фланьорство, което е винаги *пасивно-консумативно*, вандалското изстъпление е съвършено различно фланьорство, което е органично свързано със спонтанната или целенасочено съхраняваната и „яко" отстояваната амбиция някой орнамент, известна част от времево-пространствения континуум, в който той се разгръща и изявява, да бъдат не само похитени, но и обезобразени, преиначени, деформирани, осакатени или напълно и даже невъзвратимо унищожени. Освен това, във феноменологията на подобен – реален или пък псевдофланьорски – вандализъм неизменно липсва *естетизацията на преживяването*, която е сходна и дори аналогична (по същността и ефективността си) с тази, която е съставна част от изживяванията и премеждията на обикновения, стандартния фланьор. Напротив, в кощунствено оскверителската „диверсия" и в некрофилски ориентираната поведенческа „епопея" на вандала естетизацията на преживяването има радикално противоположен вид и природа, които изобщо не са плод на пасивно и добронамерено умосъзерцание и изживяване на мига на естетическата наслада от консумацията на обекта. Тази естетизация е *анти-естетична* по своите колосални разминавания и фрапиращи конфликти с публично валидизираните естетически вкусове или културни традиции, но тя придобива съответна своя моментно възникваща и консумирана „естетика", както и определен „хедонистичен ореол" именно в контекста, или в самия акт на символното „детрониране" или пък даже и на потресаващото унищожение на чужда конфигурация. По тази причина тя не е и не може да бъде *пасивно-умосъзерцателна*; защото в ума си всеки може да вижда имагинерните картини на „апокалипсиса" на някаква (противна на неговия светоглед и ценностно-нормативен катехизис) вещност или упорядъченост, но вандализмът е винаги начин и форма на *активно въздействие* върху нещо външно,

което му привлича вниманието, което заслужава неговите „обноски", ужасни благодеяния.

За разлика от обикновеното фланьорство, което е своеобразно емоционално „пътешествие" в актуално течащото време и в конкретно пространство, което почти винаги е „гарнирано" и с едно доста осезаемо наличие на впечатляващо душевно спокойствие, вандализмът демонстрира съвършено друго поведенческо „фланьорство", което олицетворява и въплъщава безпокойство на духа, метежност, временен, но силен смут, някакво странно, но твърде често и особено силно допингиращо, или ментално дрогиращо психично състояние или необяснимо настроение, което по-късно не може да се обясни. Стандартното за обикновеното фланьорство доста бавно движение на вниманието, но и обичайното мудно, при това изискано, като на дегустатор, консумиране на малки и дъл-ги глътки на преживяното в конкретния момент удоволствие, обаче, при специфичното и само външно наподобяващо фланьорството вандалско произшествие винаги се заменя с особен тип очевидна и солидна нервност, с трескавост и припряност, със специфична взривоопасна смес от стенични и астенични афектации, от непрестанно шарещо в най-различни посоки внимание, от моментни припламващи или затихващи притеснения и предположения за евентуални заплахи и рискове от предполагаем/неизвестен произход. Вандалът, който може да оставя внушения и впечатления у други – преки или косвени – свидетели на неговите публични – очевадни, или прикрити – безобразия и изстъпления, обаче, принципно *няма* толкова голям обем от време и пространство, за да бъде напълно спокоен и мъден в своите умозрителни операции и в поведенческите си „атракции", нито пък има възможности, време, условия и удобна територия да „поглъща дълго удоволствието" от своето начинание, а обикновено *пие на екс* насладите от „подвизите" си. Това настроение, обаче, винаги отвежда не към спокойно и хедонистично проявление, а до някаква (моментно-ситуативна) припряност, нервност, дори истеричност и безконтролност в поведението, в сетивните консумации и реакции в

даденото „мероприятие". За тези деликатни (често и непонятни на обикновените, простосмъртните хора и редовите граждани) психологически особености на вандализма, имитиращ и някакво фланьорство, свое особено, при това и доста голямо, значение или роля притежават също и специфичните характеристики на Времето и Пространството, в които той се извършва. Часовите зони, краткото време, което е отредено за вандалското „изпълнение", както и локацията или естеството на материала, дори коефициентът на съпротива на материята, която трябва да бъде похитена, обезобразена, частично, или напълно унищожена, са все много важни предпоставки, или условия, които могат да възпрепятстват, или, обратно, да катализират „удоволствията" от извършването на преднамереното вандалско деяние.

Само една, при това обикновено и не много голяма, част от общото количество на вандалските „подвизи" може да се окаже рожба на *спонтанно* желание или *внезапно* изригнал порив да се похити и оскверни нещо, което представлява особена ценност за останалите хора; или пък на някакво *случайно* стечение на обстоятелствата, които предизвиква „духа", злопаметно-отмъстителната „душа" на всеки един тип на вандализма. В повечето случаи вандализмът съвсем *преднамерено, целенасочено*, пък и, разбира се, впечатляващо *методично* изпробва своите сили над моментната си мишена или жертва. Точно обратно е положението, обаче, когато впоследствие се налага вандалите да дават съответни обяснения или да търсят оправдания за простъпките, или престъпленията си, които са разкрити, но и им предстои да бъдат наказани от съдебните инстанции. Тогава вандалите неизменно, като „по калъп" пласират доста сходни или огледални обяснения и оправдания, че уж нещо (в дадения момент, или във въпросното пространство) ги е *провокирало*, че е предизвикало с нещо техния гняв, или необяснимата им агресивност, а и че „нещо им е станало в главите", което сега изобщо вече не могат ясно да обяснят.

Нещо повече, ако историята и културата на човечеството са създали и развили твърде много времена и пространства, в които човекът

(като род, вид или индивид) може да *гледа, вижда и вярва* в определени символни констелации, или във веществени конфигурации[101], вандализмът (в своята културална история и актуално разгръщаща се феноменология) винаги се разкрива като особен тип *разрив* спрямо подобни трафарети. Той винаги е в явно противоречие или в остри конфликти с общовалидните ценности и норми, с порядъците и условностите за съвместен начин на живот на обитателите на даден топос, или пък със съвременниците си, което изобщо не значи, че вандализмът не може да бъде ориентиран и ангажиран и с покушения, или с издевателства и спрямо миналите и бъдещите обитатели на въпросното жизнено пространство и социално тяло. След като посяга, обезобразява и руши символите на паметта или местата на паметта, които са посветени на определени – знайни, или незнайни – предшественици; или след като (за определено време) може да блокира и неутрализира социалното въображение, т.е. конкретни визии за желаното бъдеще, вандализмът е способен негативно да влияе и въздейства не само върху актуалното, а и върху ретроспективното, или перспективното време и пространство, имащи някаква (символна и реална) ценност за обитателите им. Той гледа и вижда по съвършено различен начин както смисловите констелации, така и техните веществени конфигурации, а на всичко отгоре и *не вярва* по онзи (общовалиден, установен, спазван от всички начин, който обикновените, най-вече морално порядъчните хора, които спазват обществените ценности, норми или социалния порядък, са обичайно склонни, способни да демонстрират стандартно във времето, пространството. Нещо повече, той винаги е обладан от *неистовство* да предизвика такива съществени промени в символната логика и във веществената конфигурация на взетите „на прицел" обекти, които трябва да обусловят впоследствие доста сериозни и трудно поносими (в емоционално-психически план) изменения, чрез които, обаче, вече на нещата/обектите трябва *да се гледа* (т.е. да се

[101] Виж подр.: **Рехт**, Р. Верить и видеть. Искусство соборов XII-XV веков. М., Издательский дом Высшая школа экономики, 2014.

оценяват) *по коренно различен начин*, а и повече *да не се вярва* в тяхната аксиална неуязвимост или дори сакралност; защото вандалските „подвизи" са доказали (по фрапиращ и чудовищен начин) тъкмо противоположното, че няма предмет и символ, който да не може да бъде похитен, осквернен, или унищожен от тях. След като Времето и Пространството страдат (неизлечимо) от своята хронична болест – да са отворени и гостоприемни за всякакви (дори крайно противоположни по естеството си) поведенчески модели и „продукции", вандализмът е феноменът, който особено настървено, а и безпардонно се възползва от тези техни вечни, неотстраними синдроми. На всичко отгоре, вандализмът е и своеобразна динамично-противоречива структура[102], неизбежно притежаваща и съответни модуси, етапи и територии за своите „дефилета". А, както е добре известно на всеки човек, *динамиката* е възможна единствено при наличие на съответен темпорално-пространствен континуум, в и чрез който да се докаже.

В дълбинната природа и в поведенческия нрав на всеки акт на вандализъм неизбежно и фрапиращо се показва и доказва *само едно нещо* – че всичко, което притежава някаква аксиално-прескриптивна валидност и значимост в обществото, държавата, или за отделни социални групи, или пък индивиди може да бъде подложено на много сериозно, при това даже и радикално изменение, при което тази битуваща като трафарет валидност бива драстично и брутално дезавуирана, десакрализирана, по своему демистифицирана, като на нейно място обикновено се предлага не нещо друго, което да е по-привлекателно или по-добро, а нещо, което е частично, или даже и съвършено пълно отрицание, обезобразяване, разрушение на въпросната ценностно-смислова валидност. Затова интимната помисъл и неизлечимото извратено желание на всеки вандалски порив или акт е да „*преформатира*" радикално (в противоположната посока) социалното внимание и аксиално-прескриптивната „оптика" на хората, да развен-

[102] Виж подробно в главата, която е директно посветена на изследването на вандализма в градските условия: **Воробьева**, И.В., О.В. **Кружкова** Психология городской среды. Екатеринбург, РГППУ, 2012, с. 98.

чае символиката и валидността на това, което в момента се превръща в мишена, или в жертва на деянието; да предизвика външно инспириран катаклизъм в техните сетивни „документации" или преценки – както за естеството на сторените безобразия и разрушения, така също и за облика и психичното състояние и на техните извършители, а и на техните консуматори. В подобни (сюблимни за субектите на подобен акт) мигове и в такива знакови топоси Времето и Пространството като че ли се оказват, че не притежават толкова голямо значение, съдбовна или фундаментална ценност, нито се превръщат в допълнителни предпоставки и полезни условности, които да галванизират, но и да мащабират вандализма.

Разбира се, това е само „едната страна на монетата", защото историята и всекидневната житейска практика на хората ги срещат и сблъскват и с вандалски изстъпления, които очевидно демонстрират много тесни, органични и даже интимни връзки с естеството на темпоралността и пространствеността, в които се извършват, и които наказват. Тоест, с поведенчески опасни и вредоносни актове, които прекалено силно зависят от особеностите на времето и териториалността, в които могат да, реално се осъществяват.

В живота обикновено се създават ред крайно негативни представи, според които след произшествия, свързани с бесуването на вандали и след известно време не остават почти никакви паметови следи, независимо че последиците от тях могат да бъдат реално много осезаеми и практически буквално катастрофални. Подобни илюзии, обаче, че след вандализма не винаги остават някакви следи, не са съвършени или напълно верни. Колкото и негативни да са последиците от някои вандалските прояви, след тях нерядко е възможно да останат сериозни и трайни следи, които понякога могат да се проточват във времето и пространството с течение на векове или на хиляди километри от мястото, от което са започнали своя първоначален живот, при това без хората изобщо да знаят за истинската причина на тяхното възникване и битийно пътешествие или пък господство. На всичко отгоре, следва-

щите поколения, които могат даже изобщо да не притежават каквито и да било връзки помежду си, реално могат да притежават (в културата и езика си) неизлечими следи от много-много исторически далечното присъствие или влияние на истинските (преди исторически живели и „подвизавали" си) *етнически вандали*.[103] Следователно, виждаме как изключително протяжната във времето и пространството употреба на дадени термини може да обуслови и дори да увековечи съвършено неверни представи за истинската генеалогия, за идентичностния корен на тези понятия. В подобни обяснения и тълкувания Времето и Пространството (като че ли) напълно се изличават, изчезват, остават извън вниманието, а пък не им се отдават и никакви заслуги.

Същевременно обаче, арсеналът и репертоарът на вандалските „подвизи" винаги са готови и способни да демонстрират публично или дискретно и съвършено други типове на отношение, реакция към значението и ценността на Времето и Пространството, които са радикално противоположни на онова, което по-горе беше релефно очертано. В тези си други, или нови, макар също да са прекалено стари, измерения вандализмът се оказва *обременен* с редица по-различни отношения, обноски и задължения спрямо това, което му предлага – в изобилие, или в оскъдица – в даден момент, миг, но пък и топос.

Всяко населено място притежава свои особени топоси, които остават в паметта на отделно поколение или понякога даже и на твърде дълга поредица от генерации като своеобразни „знаменитости", поради своите (дълготрайно „резервирани", но също и постоянно препредаващи се във времето) съкровищници от места, знаци на вандализъм. В подобни особени „исторически музеи" може да се наблюдават сим-

---

[103] Показателно в този крайно деликатен аспект, например, е унаследяването на повече от сто думи в славянските езици (в т.ч. в българския) каквито, примерно, са „баба", „брат", „беда", ", „вода", „вълк", „гора", „диня", „круша", „кобила", „курва", „мед" и „сестра", които наистина са останки или пък реликви от езиковата съкровищница на вандалите. Днес едва ли ще намерите нормални, обикновени българи и българки, които да ви отговорят съвършено правилно (на въпроса дали тези, толкова добре познати и често употребявани думи, ако им ги изброите) не са рожба на вандалската култура. Сигурно е, че почти 100% от запитаните лица ще ви отговорят, че това определено са славянски или български думи, а и по всяка вероятност много доста силно да се усъмнят, че с подобни въпроси искате даже и да им се подигравате.

волите и хронологиите на няколко поколения, дори на няколко исторически епохи, както примерно нерядко се случва с палимпсестите на графитни изображения в такива знакови резервати. Там едни върху други се наслагват, а същевременно безмълвно и визуално си съперничат вандалските мистерии и истерии на отделни – свързани или несвързани помежду си – поколения, които непрекъснато предизвикват, приобщават и добавят и нови „автори".

Анологично е положението и с някои оброчища, или паметници с изключително дълга историческа и културна биография, нижеща се в много дълги времеви отрязъци, през които вандали от различен сорт оставят за своите, бъдните поколения „автограф". Отдалечени, изоставени, занемарени или полуразрушени древни светилища, някогашни солидни църковни храмове, крепостни съоръжения и т.н. могат да бъдат привлекателен център за щенията и изстъпленията на вандали от различни времена и типове общества. Спелеолозите и туристите знаят, че има емблематични пещери, в дълбините и лабирин-тите на които могат да се видят символите и въплъщенията на вандализми от различни времена и общества, от несвързани помежду си и културно поколения. Такива, външно незрими, пък и често непосещавани от големи човешки маси, топоси също са в състояние да предизвикват вниманието, желанието и страстта на различни генерации вандали.

Винаги има места и времена, които сякаш изглеждат далеч по-магнетично привлекателни, неимоверно заразителни, прекалено изкусителни или съблазнителни за възникването и ескалирането на вандалски желания и проявления. Това обикновено са такива минути, часове или дори много по-разтеглени във времето периоди, също както и специфични пространства, в които социалният контрол, или общественото внимание са доста разсеяни, или изобщо не са будни и изпълняващи ефективно своите задължения. Не случайно повечето вандалски подвизи се осъществяват в тъмната част на денонощието и в пространства, над които липсва постоянен (панoптичен по мащаба си) контрол.

Ако това изглежда като някаква (вековечна и неизменна) закономерност, трябва да се каже, че подобно становище или мнение не винаги е напълно вярно, а и че реално съществуват безброй много примери и възможности за други времена и пространства, в които могат (въпреки и независимо че в тях има постоянно фокусиране на вниманието и привидно доста засилен контрол) при определен контекст и развой на обстоятелствата да се превърнат в моментни и локални арени на вандалски похищения и изстъпления, каквито (по принцип) не би следвало да се очакват или пък изобщо да се допускат. Как другояче ще можем да обясним бруталните и флагрантните подвизи на политическия вандализъм, оставящи своите поведенчески „автографи" върху фасадите или спрямо пазителите и служителите дори на държавни учреждения от най-висш ранг, които са снабдени с всички необходими оптически и други контролно-алармени съоръжения, но в условията на свръхполитизация могат да се превърнат лесно и бързо в мишени, или в жертви на вандалските изстъпления на противниците на моментно действащия режим?! В такива ситуации политическите и политизираните вандали изобщо не чакат да дойдат удобните и предразполагащите ги неимоверно часове, нито онези части от денонощието, които реално са най-безопасни за разкриване и залавяне на развилнелите се вандали. Тъкмо напротив, последните всячески се стремят и опитват да демонстрират (на публиката) своите „чутовни геройства" без оглед на темпорално-пространствените характеристики, които иначе, при други казуси и поводи биха сметнали за неудобни и опасни. Така, посред бял ден, при наличието и на охрана, или на извикани на помощ служители от органите по сигурността на държавата и обществото, вандалите съвършено безцеремонно, арогантно и брутално могат да вършат своите провокации, пък и издевателства. Естествено, в такива казуси вандалите могат да разчитат поне на две много съществени обстоятелства – да останат ненаказани техните изстъпления, или, ако бъдат задържани от полицията, впоследствие да бъдат оневинени и оправдани било заради колебливост и нежелание на органи-

те на властта да приложат всички, необходими и законови мерки за справяне и наказание на демонстративните вандалски актове, било поради наличието и действието на „политически чадъри" от страна на партийни централи и скрито действащи функционери, които се възползват от извършването на тези провокативни деяния. Поне на такива одиозни сюжети или на такива неприлични картини сме се нагледали, и то дори предостатъчно през годините на родния злополучен преход към демокрация.[104]

Вярно е, че през този период имаше и немалко граждански протести, хепънинги, флаш мобове, протестни вериги, ограждения и лагери на истината, и т.н., които се пре-връщаха за известно време и в/на съответни, емблематични места в постоянни огнища на потенциален, или реален, дори перманентно изявяващ се политически вандализъм. Това обаче съвсем не означава, че в други моменти и в различни от тях топоси не може, или не бива да се провокират вандалски похищения и изстъпления. Даже напротив – щом даден момент или топос се окаже (по някакъв начин, в някаква степен, или форма) представен забранен за, или ограничаващ възможностите, проявите на вандализма, тутакси неговите символни котировки могат рязко да променят и вдигнат стойностите си. Затова придвижването на вандалската траектория, а и разширяването на вандалската история, или география може да се съпровождат и с увеличаване на „жизненото пространство"(респ. и време), което се отнася за съвсем други казуси, моменти, или топоси, които иначе (в предишното обществено битие, или пък в други публични мероприятия) обикновено са били незасегнати, или прекалено слабо посещавани, непривлекателни за пришествията и изстъпленията на политическия, или политизирания вандализъм в тях.

---

[104] Категорични примери в този аспект могат да са вандалските нападения, повреждания, но и опитите за запалване на Партийния дом и Народното събрание, а и вандализмите спрямо Мавзолея на Г. Димитров. И трите сгради се намират в идеалния център на столицата, снабдени са с всички необходими предпазни системи, в и около тях винаги има охрана и т.н. Въпреки това при тези нападения (чудно защо)! нито алармените системи, нито охраните, нито полицията са в състояние ефективно да се справят с атакуващите ги вандали, а на всичко отгоре и след това последните не получават заслужаващите наказания, което определено говори за наличието и действието на политически чадър и вмешателство в работата на разследващите органи, прокуратурата, пълноценната, справедлива дейност на съда спрямо виновниците.

При такива вандалски ексцесии времето и пространството като че ли нямат вече абсолютно никаква стойност, роля и значимост за генерирането или разпространението, за поведенческите еуфории и вакханалии на поведенческите екзалтации на „героите". Когато не само отделни, при това и считани за емблематични територии, или сюблимни моменти се превръщат в съответни „обители" за приютяване, или в достатъчно сигурни зони за разгул на вандализма, а далеч повече и дори преди това изобщо не засягани времево-пространствени констелации в изменения, или в променящия много неща и хора темпорално-локален континуум се окажат като ситуативно попаднали във фокуса на вниманието, в полезрението, или в дейността на вандалите, тогава дейността и трофейните лаври на последните могат да се осигуряват вече и от онези моменти, и места, които до този момент изобщо не са били прицел на кроежите, или опитите на вандалите.

Времето за подготовката и извършването на конкретни вандалски актове обикновено е и време на съвършено съзнателно и целенасочено, или на неосъзнато, а даже и подсъзнателно включване както в темпоралната *посока*, така и в времевата *динамика* на определен тип събития, които привличат вниманието и изискват участието на вандала. Както подчертават, макар по съвсем друг повод и в коренно различен контекст П. Бъргър и Т. Лукман, „да бъдеш в обществото, значи да участваш в неговата динамика"[105]. А вандализмът не изключва или не пренебрегва тотално своето отношение и „задължение", своята „отговорност и заслуга" към Времето, начините и формите на протичането му. Той винаги и навсякъде – в историята, в публичния или в частния живот на хората – се стреми и опитва да покаже/докаже, че е особен и непренебрежим фактор за специфично *динамизиране на времето,* а оттам и на *протичащата* (в, или чрез него) *събитийност*. Нещо повече, вандализмът се старае и даже се пресилва, за да може да покаже/докаже, че е способен да твори и размножава събития, които обик-

[105] **Бергер**, П., Т. **Лукман** Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знании. М., „Медиум", 1995, с. (87).

новено са твърде редки, или пък които други, най-вече разумни, порядъчни хора не смеят да извършат. Затова и цената му неизбежно трябва да повишава своите котировки на разнородните тържища или пазарни ниши в отделните сфери на публичния/частния живот. След като Времето обикновено предлага малко възможности и реални случаи за истински и „плодотворен", още по-малко за дълготрайно триумфиращ вандализъм, няма как Вандализмът да бъде равнодушен, безсърдечен и пренебрежителен към неговото течение. В този аспект вандалските деяния могат да притежават или поне да се стремят да оповестяват (чрез гастролите и изстъпленията си) съответни версии за разбиране, преживяване, а и оползотворяване на Времето – в най-различните му модалности, или вариации. И неслучайно именно на тази много специфична, често деликатна основа могат да възникнат, или пък да се развият много сериозни разминавания, разногласия, противоречия и дори конфликти в оценката на отделните вандалски актове – от гледна точка на това, дали те принадлежат, или реално водят към миналото, или към настоящето, или към бъдещето. А и всекидневната – обществена, групова, персонална – практика, и историческите наследства многократно и то солидно дават уроци, че представите на вандалите коренно се разминават с тези на порядъчните хора относно смисъла и ценността на техните поведенчески изяви от гледна точка на ориентацията и принадлежността им към Времето. Затова вандалстващи младежи, възрастни „деца" или политически „пубертети" на солидна възраст могат да смятат, дори да се опитват да внушават, или убеждават околните, че техните деяния са актуално релевантни, или дори че са изпреварващи във времето спрямо изостаналостта, „задръстеността", „гипсираността" на мисленето на другите. Нали на всеки от нас, поне по веднъж, в годините на злополучния преход се е случвало да се сблъска и разговаря с хора, които вандалстват, и които се опитват да му обяснят, че именно те са носители или поне защитници на новото, демокрацията, свободата и на плурализма, които са поставени – исторически, или актуално – в някаква опасност и пр. В такива слу-

чай най-често се чуват исторически изтъркани, овехтели, но, заедно с това, вечно млади и жизнеспособни, клишета, че, за да се построи новото, старото трябва да бъде разрушено тотално, до основи; че върху руините на миналото се гради бъдещето, като настоящето е тъкмо исторически призвания период за такъв сорт „пречиствания", градежи, радикални преобразувания, неминуемо тежки по ефектите си трансформации.

Нещо повече, вандалските нагласи и изстъпления понякога могат да се извършват и заради – осъзнати или неосъзнати, но и прекалено силно влияещи – представи на субектите им, че те са единствено способни, а и че „геройствата" им са поне достатъчно забележими поведенчески маньоври, които могат/трябва да известят и на останалите, че *Миналото* изобщо не бива да се смята за приключило, ако в негова памет или защита се явяват и действат вандалите; нито че *Настоящето* е вече поставено под въпрос и опасност, щом последните се оказват негови бдителни, предани и неотстъпчиви защитници; а пък и че *Бъдещето*, което е толкова силно бленувано, неистово жадувано и страстно желано от разнородни и разнолики граждански слоеве, или отделни индивиди, може да бъде охранявано и оповестявано и чрез доста неординерните репертоари на вандализма. Нима в годините на родния злополучен и мъчително дълготраен преход към демокрация българската общественост не е била (при това и многократно) свидетелка и жертва както на разнообразни промонархически и даже профашистки публични мероприятия, (т.е. на ретроспективно връщащи ни назад във времето, но и в обществената история), нерядко гарнирани и с вандалски изяви; или пък на вандалски асортименти към поведенческото декретиране и легитимиране на *актуално пулсиращото време* и *властово статукво*; или пък към вандалски екзотики, които са адресирани към и глорифициращи някакви тук и сега липсващи, но предполагаеми или задължителни *бъдещи* реалности и нрави на едно *съвършено друго* общество, на *друга човешка природа* и начин на живот?

В този специфичен контекст има всички причини и основания да се твърди, че политическият вандализъм е *особен феномен*, но и *оръдие*, чрез които се преследват определени – осъзнати или неосъзнати, оповестени или иносказателни – *телеологии,* които са органично свързани с и въздействащи на динамиката на Времето, на различните му модалности в обществено-историческия, или във всекидневния живот на хората. Подобни телеологии винаги имат някакво – изявено или завоалирано – отношение към динамиката на темпоралността, но, заедно с това, и спрямо естеството и особеностите, ролята и значимостта на онова, което я изпълва и отличава, т.е. чрез даден тип събития.

Разбира се, тук винаги изскача или непременно трябва да се реагира на въпроса, каква е истинската връзка и зависимост между Вандализма и Времето; дали те са еднопосочно и кохерентно действащи в една обща смислово-ценностна посока, при това и с *обективни* показатели и резултати от подобни взаимодействия; или всичко, свързано с коментарите по тези щекотлив въпрос, е резултат и последица от нечия *субективност*. Защото обикновено исторически или актуално господстват оценъчните трафарети, според които между обективните и субективните опции, характеристики, или стойности на вандалските прояви съществуват много сериозни разлики, да не каже дори и пропасти. На това обстоятелство се дължат представи от сорта на тези, че вандалите могат и да си въобразяват, че техните публични изпълнения са символи и въплъщения на конкретно – минало, настояще или бъдещо – време, но че обективно, реално те изобщо не са такива, че всъщност са само субективни, или крайно субективистични фикции на субектите им.

Например, доста често случващо се е тоталното разминаване и драстичното противоречие между субективно-психологическото и обективно-историческото, и социал-ното време; или пък между биографичната и социокултурната плоскост и динамика на персоналното вписване в и реагиране на ставащото в даден момент в действителността.

Като всеки друг човек, вандалът също притежава, но и по своему оползотворява много и често противоречащи си темпорални орбити, сфери, ориентации и репертоари. Това означава, че научните изследвания трябва да са много прецизни и ефективни при разпознаването или обясняването на фактите, които привидно демонстрират, или умело прикриват доминацията на едни над други негови темпорални идентичности в този миг. Подобна рекогнисцировка и особено пък аналитична верификация могат доста силно да бъдат затруднени, ако „в оборот" са включени няколко темпорални режима, които реално (макар и неосъзнато, или подсъзнателно) определят и регулират човешкото поведение на вандала, или поне на онзи, който е склонен да извършва подобни „геройства".

Същевременно, „бие на очи" фрапиращата липса на научни изследвания и публикации, които поставят във фокуса на вниманието и анализа си не само и не толкова „*производството*" на (запълнено с отделно вандалско събитие) време, колкото или най-вече на оползотворяването, или „*консумацията*" на време, посветени на „състезание с времето", в което се извършва конкретният неблагопристоен и обществено вреден акт. А всъщност подобни, съвършено разнопосочни и разнородни анализи трябва да разкрият и докажат, че в основата на тези два различни типа вандалско проявление лежат и съвършено различни модуси на отношение – ментално или емоционално – към времето. В първия случай акцентът трябва да падне върху *организацията* на темпоралността, която е превърната в своеобразно „пространство" за демонстрация на отделен вандалски акт, докато във втория ударението следва да се постави над *емоционалното преживяване* на времето, ограничаващо, очертаващо, съдържащо в себе си даден вандализъм.

Всъщност тези два специфични вектора от феноменологията на вандалския акт доста се различават, при това и по линия и на мотивацията, и на операционализацията. Освен това, те предлагат особен тип възможности и условия за пресичане, допълване и, обратното, за

отчуждаване, дистанция и враждебности към други подобни модалности.

Когато, обаче, иде реч за хипотетично/реално „*състезание с времето*", нужно за вандалското проявление, тогава на преден план обикновено изпъкват съвършено други закономерности и особености, които в предишната опция най-често са изместени доста по-назад, или пък които в дадения социален контекст се оказват и силно пренебрежими. Този концепт не е някаква умозрителна или абстрактно-теоретична приумица, защото в историческия или във всекидневния живот на хората има немалко случаи, при които извършителят на вандалски „подвизи" се стреми не само максимално бързо (във времето) да сътвори своето творение, а и в хода на времетраенето на този процес да изпита и максимално удовлетворение, да се афектира до крайност, да изживее нещо необичайно; или пък – нещо съвсем различно, – да попие оптимално от „заразителната енергия" на другите субекти, които в тази ситуация, момент и топос са преди него, или заедно, съвместно, рамо до рамо в градежа, специфичната легитимация на въпросния вандализъм, заради което имат възможност да му оказват определено влияние и силно въздействие. Подобни моменти определено са свързани с много по-особена консумация на времето в сравнение с онази, която останалия жизнен свят и тривиалния начин на живот сервират. Затова вандалските „геройства" магнетично привличат и емоционално засищат немалко деца, юноши, подрастващи, зрели или дори възрастни хора, които са решили (или са се осмелили) да посветят минути и дори часове на такива – обществено-неприемливи, а и морално недопустими за другите, незаконни за държавно-обществения живот – деяния.

Не сме ли били преки или косвени свидетели на особената и често емоционално тонизираща, а и „магнетичната състезателност с времето", която вандали демонстрират, когато се стремят и опитват да извършат *максимално* количество обезобразяващи, или разрушаващи безответни удари, при това за колкото може *по-малко, по-кратко вре-*

ме?! И не сме ли били – преки, или косвени – свидетели как такива „*състезания с времето*", обречено, или похитено от вандалски изяви, се отразяват на психиката и поведението на околните, дори на тези, които не пряко, а косвено следят въпросните изпълнения по телевизията, или на видеото – както в реално течащо, така също и в последващо време? Защото в подобни ситуации е доста контрастно различима и силно осезаема психическата заразителност, непонятното съсредоточаване на вниманието, емоционалното дрогиране на зрителя, слушателя и читателя от динамиката и тежките удари на вандализма.

Има немалко, при това доста сериозни, а и плодотворни експериментални и теоретични психологически изследвания, които обръщат внимание на тази опасна напаст. Те обикновено са посветени на ролята, значението и ефективността на психичното заразяване, на подражателството, които се възпламенява и дискретно контролира от други лица, които понякога могат да привличат неудържимо към себе си и към деянията си и други хора, които иначе, в други обичайни житейски ситуации не биха били готови, а и склонни с такава лекота и бързина да отговорят на предизвикателствата на вандалите.

В този ракурс обаче изплува един интересен, а и труден въпрос: как трябва да се преценяват онези вандалски актове, които във времето на своето подвизаване и триумфиране се считат от повечето хора за субективни или субективистични проекции и опредметявания на себични и меркантилни интереси и ценностни приоритети, но след известно време, когато техните визии фактически си пробиват път или дори започват да господстват в коренно променените реалности и нрави, те вече като че ли се оказват (ретроспективно погледнато) доста *изпреварващи* в своята обективна интенционалност, а и инвенционалност в сравнение с масовидно и трафаретно използваните ориентации, или маниери на гражданско мислене, чувстване и поведение в такива и други ситуации.

Ако се вярва безрезервно на прастарият ментален и оценъчен трафарет, че победителите не ги съдят, и че те определят критериите,

формите и естеството на присъдите на събитията, в които са и участвали, неизбежно би следвало да се дойде и до възможността за значително, или пълно оправдаване на безумията и престъпленията на политическите вандали, които в последващите реалности и нрави вече могат post factum да намерят своите най-различни обяснения, оправдания, или политически „индулгенции", дори за простъпки и престъпления, за които обикновено няма и не бива да има прошка. След като всичко, което е било радикално преобърнато или тотално унищожено, дори и да носи върху себе си очевадните щемпели на историческо безумие, на политическото безразсъдство, на моралния цинизъм, или на властовия волунтаризъм, прекалено лесно е да се твърди, че то е имало своето „естествено", „закономерно" и „логично" място или роля, своето „реално" време, пък и явните си „заслуги", щом като последващите събития и преобразувания в държавата и обществото, а оттам и в жизнените светове на техните членове, се окажат очевадни или подразбиращи се потвърждения на всичко онова, което то може да извади като солидно, непоклатимо „алиби" за своята смислова и ценностно-нормативна ориентация, пристрастност и функционалност в дадените събития.

Юристите, криминолозите, криминалистите, следователите прокурорите, съдиите, а също политиците и учените могат да приведат много, при това и най-разнообразни свидетелства или данни, според които стабилната, а понякога дори и *твърдата власт* в много по-голяма степен и форма е способна ефективно да се справи с многобройността и плодовитостта на вандалските прояви в държавата и обществения живот, да редуцира много осезаемо, дори почти да отстрани някои типове вандализъм от публичния живот.[106] Очевидно, съществуват исторически времена, обществено-политически периоди и режими, жиз-

[106] Като красноречив пример в това отношение си струва да се илюстрират тенденциите на проявата и увеличението, респективно на ограничението и смаляването на ръста на вандализма в Русия през последните години или в рамките на последното десетилетие. Ако през 2007 г. са регистрирани 61 вандалски акта, през 2010 те почти се утрояват и стават 177 на брой, в 2013 рязко спадат на 77, а през 2015 се свиват до 8 регистрирани казуси, на всичко отгоре с приведени в изпълнение присъди за техните извършители.

нени обстоятелства и социални практики, в които наличието и ефикасното действие на „твърдата ръка" в държавното управление е в състояние рязко да намали и в някои случаи дори да елиминира почти напълно отделни типове вандалски прояви. Такъв стил на управление, колкото и да не се нрави на неговите противници, реално и фактически „свива" времето и пространството, отредени за вакханалии на вандализма. А, обратно, „мекият" стил на управление, политическото равнодушие или бездействие, привидната и пасивна активност на властниците, които единствено формално и вербално, демонстративно се трудят за ограничение и елиминиране на причините и феноменологията на различните типове вандализъм в пределите на държавата и обществото, са в състояние да предоставят на този одиозен феномен далеч повече време и пространство, да учестят и умножат събитията, свързани с или породени от неговите проявления. На това, впрочем, българските граждани са се нагледали, наслушали и неприятно преживели – много празни думи и обещания, почти никаква реална и ефективна борба с разнообразните типажи на вандализма, вдигане на всички типове бариери и отваряне на всички гранични или ограничителни (допуска за него) пунктове в публичния и частния живот на съвременните български граждани, като в резултат от всичко това неизбежно расте недоверието, възмущението, отчуждението, отвращението, погнусата, гневът, а и съпротивата против всичко онова, което е пряко или косвено свързано, или замесено с подобен тип обществено-вредна политика, с такива политически институции, а и кадри.

След като времето и пространството могат да създават коренно противоположни визии и условия за действието на социалния контрол, те неизбежно оказват изключително силно влияние или въздействие и върху неговите провокатори, или нарушители – вандалите, които всячески се стремят и опитват да редуцират, унищожат този контрол. Подобен теоретичен постулат или такава възможност, или пък закономерност се доказват по твърде солиден начин и от различни научни експерименти, сложни изследвания.

Например *Р. Рубек* и *Р. Патнаик* установили, че естеството и честотата на графити в студентски помещения по своему отговарят на ранга на субективното чувство за контрол над ситуацията и жизнената среда, а *М. Шварц* и *Дж. Довидио* открили корелация между интернали и екстернали, т.е. между субективното чувство за контролиране на жизнените прояви и референциите на околната среда, избиващи в съответни типове на графитно експлициране на вътрешното състояние на изследваните лица. Така било експериментално доказано, че равнището на вандалски актове е производно или зависимо както от характеристиките на външната среда, така от вътрешното състояние и естеството на рефлексията за само/контрол над, или в нея от страна на обследваните индивиди. Колкото и странно, или даже неочаквано и да изглежда, но *Р. Сомер* дори е открил известни връзки и зависимости между архитектурния екстериор и интериор на някои студентски общежития с естеството, а и с честотата на деструктивни, даже и вандалски действия в тях. Той дори стига до заключение, което и солидно обосновава и аргументира, че където и когато жизнената среда, дизайнът и ергономията на зданията, т.е. на студентските общежития детерминират и дори стимулират и по-високо чувство на само/контрол, там и тогава нивото на деструктивизъм (в т.ч. и вандализъм) винаги като че ли се оказва и доста по-занижено.[107] Това доста интересно обстоятелство едва ли, обаче, следва толкова силно да ни впечатлява и изненадва, понеже в сферата на културната антропология, а също и в етнологията отдавна има купища изследвания, които солидно доказват особени типове връзки и зависимости между структурата и фигуралността на жизнената среда със световъзприятията и типовете поведенчески активности.

А. Скороходова обръща специално внимание на отношенията на нормално, благоприлично и масовидно действащите хора в сравнение с вандалските субекти, които се отнасят по коренно друг начин с ес-

[107] Виж подр.: **Скороходова**, А. Вандализм // Социологический журналь. СПб., 1999, кн. № 3-4.

тествената, а пък и с изкуствената жизнена среда. В съзвучие с някои културологически версии, концепции и теория, отнасящи се до генезиса или феноменологията на вандализма, тя смята, че най-вече *изкуствената среда* е тази, която със своите особени характеристики е способна да провокира, или пък – обратното, – да ограничава и даже да стопира по своему вандалски мотиви, а и агресии. Подобно на свои западни колеги, тя например счита, че вандалските „атракции" често са предизвикани или улеснени от елементи на изкуствено създадената жизнена среда, които не са в добро състояние, не са поддържани, или пък не са достатъчно солидно наблюдавани и контролирани от страна на властите или техните обитатели, поради което и в някои времеви фази от денонощието се оказват твърде съблазнителни, предизвикателни и определено много по-благодатни за подготовката и извършването на различни типове вандалски действия в тях в сравнение с други, но добре поддържани топоси. В този план тя се базира и на изследванията на *Уебб* с деца и подрастващи, които показват, че колкото по-уязвими или безнадзорни са дадени топоси, толкова повече те са по-привлекателни за вандализми; както и на проучванията, или експериментите на *Д. де Грюши* и *Д. Хенсфорд*, аргументирано доказващи, че съществуват и редица екологически специфики в социалната или жизнената среда, които доста магнетично привличат вниманието и дават солидна територия за поведенческо „самоизразяване" на вандалски доказващите се субекти; а също и на изследванията на *Д. Самдалл*, които пък илюстрират как изоставени, зле поддържани, занемарени сгради, като отдалечени къщи или слабо посещавани в определени сезони вилни зони, много по-лесно и по-бързо се превръщат в мишени и жертви на разнообразни вандалски попълзновения и покушения, а също и че в тях започва да се появява и съществува определена закономерност, изразяваща се в това, че веднъж появилите се по техните фасади графитни изстъпления и „тероризми" могат/следва да се считат и като достатъчно сериозен предвестник, или като солиден

гарант за последващи и извънредно сериозни вандалски посегателства над тях.

В подобна, само привидно странна, закономерност няма нищо изненадващо. Кой не знае, че време и място, които са гостоприемни, по-често отворени за пришествието, визитата, заседяването или господството в тях на съответни поведенчески модуси, не се съдържат и неимоверно повече възможности, условия и катализатори за генериране, възпроизводство, дистрибуция, по-мащабна и по-динамична обмяна, а и консумация на вандалски феномени в сравнение с темпоралности и топоси, които редуцират и изоли-рат възможностите, реалностите и проявите на такъв поведенчески манталитет, маниер!

Най-очеваден пример в това отношение е динамичната промяна в статута и символния ореол на дадени времеви и пространствени фрагменти, които по презумпция би следвало да са резервирани и да не допускат в себе си вакханалиите на вандализма. Но при съответни радикални исторически, обществено-политически, социокултурни и пр. процеси и преобразувания, такива темпорални и локални фрагменти стават неочаквано (за много хора) твърде лесна плячка и невинна жертва на вандалски изстъпления в тях. Преди изобщо не докоснати, незасегнати от какъвто да е вандалски феномен, сега вече те се превръщат в твърде често посещавана или дори в особена „крепост" на вандалски символи и провокации, които публично се „легитимират" чрез техните феноменологии.

Много често срещано, най-вече в правната или криминологическата литература, е становището, че вандализмът обикновено най-добре „вирее" именно в среда, в която е много силно занемарен, неефективен, или дори напълно липсващ *социалният контрол*. В този контекст и юристите, и криминолозите се позовават на многобройните следи, които вандалите оставят в изоставени пространства, в места, над които нямо достатъчен или постоянен контрол. Това обикновено са по-далечни, по-рядко населявани и по-малко „наобикаляни" от представители на органите на сигурността квартали и райони. Затова

във вилни зони, най-вече не през сезона на отпуските или ваканциите, или пък в изоставени дворове и временно ползвани сгради, или във време, през което няма особено голям поток от минувачи, винаги може да се открият твърде много следи от разнообразните геройства и подвизи на вандали, обикновено дело на деца, или подрастващи.

В трудното и сложно ежедневие на съвременниците на злополучния преход към демокрация се появи и нов, преди това почти несрещан, феномен – вандализмът, който се извършва по таваните и мазетата на жилищни кооперации, при което, освен всички останали пакости, се осъществяват и безмилостни покушения, и незаконни приватизации на намиращите се в тях консерви, компоти, туршии, плодове, зеленчуци и други стоки, които техните собственици са натрупали, пък и отредили за бъдеща консумация. При такива нашествия, взломни грабежи не става дума само за дребно хулиганство, а и за чист вандализъм, понеже онова, което „бандитите" не могат да изнесат със себе си, те унищожават напълно или по начини, които го правят съвсем негодно за потребление. Не случайно днес една от най-големите болки и трагедии на стари и възрастни хора от различни краища на страната е т.нар. *масова битова престъпност*, която обикновено е доста осезателно гарнирана с вандалските почерци на нейните ниско културни субекти. Нейната тежест с увеличава неимоверно и много повече, защото бремето на тази напаст определено се пресича с политическия вандализъм на високо равнище, по най-горните етажи или коридори на властта в държавата и общество. Затова и все повече граждани се оплакват не само от масовия битов вандализъм, но и от високопоставения политически такъв, като заедно с това (ясно или иносказателно) подчертават, че единият – масовият – винаги служи за отвличане на вниманието и прикриване на другия тип вандализъм – онзи на политиците, властниците и управниците на най-различните равнища. Хората все по-често, а и по-категорично си внушават или убеждават, че безнаказаният битов масов вандализъм осезаемо се толерира, при това много умело, а и дискретно от управниците, за да може те чрез него

да се принудят населението да се откаже от някои свои претенции, изисквания и дори от законно полагащите му се права и свободи, ограничаването, или отнемането на които се оказват много нужни, полезни за властниците.

Съвсем закономерно следствие от подобни тенденции е пейоративното номиниране, особено релефно забележимо в рамките на масовото съзнание и всекидневно експлоатирания жаргон, на сегашните опасни процеси на *ескалиращо „циганизиране" на българското общество* – не само по линия на демографския дисбаланс, а и в посока на радикална смяна на ценностните критерии и жизнените трафарети, свързани с избор на живот ден за ден; на непредизвикваща срам и угризения неграмотност и нецивилизованост; на безмилостна битка за оцеляване на всяка цена и без оглед на щетите, които другият трябва да понесе и поеме; на безочливост, бруталност, арогантност, цинизъм в общуването; на безпардонност в отношенията и обноските към познати и непознати; на отчетливо растяща социална безчувственост, глухота; на липса на социално обоняние и гражданска слепота и немота за провиненията и престъпленията на близки или далечни, за прекалено тревожната и вече опасната доминация на всевъзможни субкултурни образци и жизнени трафарети, които безнаказано и безпрепятствено сриват „качеството на човешкия материал", както безцеремонно се изразяват вече политици от висок ранг. За обикновените граждани, простосмъртните или малките хора одиозната тенденция и плоскост, по които устремно и главоломно са се устремили държавата и обществото, и които те квалифицират веднъж като „циганизация", друг път като „вандализация", няма кой знае каква сериозна, или дълбока семантична разлика между тези две определения.

Всъщност, тук става дума за нещо много съществено и важно. Управниците или политиците създават, поддържат такова (историческо и социално) време-пространство, което позволява безнаказано увеличение или „гарантирано" осъществяване на политически, икономически и друг тип вандализъм, чрез когото властниците се облагодетелст-

ват, разбира се, за сметка на населението и с цената на обезобразяването, разграбването, унищожението на материалните и духовните „съкровищници" на българския народ.

Историята и феноменологията на съвременния политически вандализъм обаче съвсем не опират само до пробирането и оползотворяването на подобни възможности, т.е. на естествено или изкуствено създаване и поддържане на жизнена/социална среда, която е доста привлекателна и насърчителна за, но уязвима и лесно победима от вандализма. В този своеобразен контекст целият злополучен български преход към демокрация може да се представя и таксува за перфиден и умишлено осъществен исторически хронотопос, който фактически се оказва имунно неспособен да се защити ефективно от посегателствата и пораженията на вандализма. Дори обратно – той се явява като предразполагащ и силно галванизиращ, мултиплициращ, а пък и утежняващ проявите му. Превръщането на държавата в територия и време на безнаказани и разнородни модалности на вандализма има всички необходими и неоспорими признаци, черти и свойства. Твърде малко и много слаби са доводите или аргументите, които могат да се изправят и противостоят на такова нелицеприятно становище, с оглед на очевадните последици и разрушителните ефекти във всички сфери на държавния/обществения живот в прехода. Затова и хората все повече се обезкуражават, или напълно отчайват, че няма оптимистични опции и изгледи нещата в живота им да се оправят по радикален начин, при който вакханалиите на различните типове вандализъм рязко да се смалят и дори отстранят.

Такава визия или интерпретация може да се окаже твърде често срещаща се и по отношение на дешифрирането на каузалността и количествената определеност, или на качествената характеристика на повечето, но и разнообразни политически вандализми. Например, за графитния политически вандализъм също е нормално, а дори едва ли не и задължително да се твърди, че неговите публични „шествия" обикновено разчитат на липсата на свидетели, които могат с нещо да

възпрепятстват деянията на субектите му. Защото, наистина, политически графити се създават или размножават най-вече в такива пространства и часови зони, в които съществуват минимални възможности, а и рискове извършителите им да бъдат забелязани, или хванати на местопрестъплението от други нравствено будни и безмилостни граждани, или най-вече от служителите на полицията. Има и немалко страхливи индивиди, които не намират в себе си достатъчно храброст и дързост, за да оставят „почерка" на своето гражданко несъгласие или политически протест срещу провинилите се с нещо пред тях, или пред обществото управници и пр., заради което изливат чувствата и нагласите си в скрити от чуждите сетива пространства, в тъмните ъгли на занемарени, изоставени къщи и входове, по мазета и тавани, а да не говорим за неизличимите графитни „откровения" и „изповеди" в публичните тоалетни. Освен това подобен сорт субекти са готови и способни, разбира се, в зависимост и от особеностите на конкретната ситуация, но и от съпричастието, и съучастието на техни близки и непознати съмишленици и съучастници да се включат в подобни начинания, стига да са уверени и убедени, че техните осъдителни изяви няма да бъдат забелязани и наказани с поносими морални реакции, пък и с по-твърди средства от други граждани.

Подобна картина е реална и тривиална. Тя обаче не предлага истинското, другото лице на вандализма и особено на неговите по-екстремни политически модификации. Защото на този страхлив, свенлив, прикрит и малодушен вандализъм може и трябва да се противопоставят онези типове вандализъм, които се характеризират със съвършено противоположни референции. А става дума за вандалски актове, които се извършват в доста многобройни, гъсто населени територии, в централни райони и публични средища, на които постоянно има огромен трафик от минувачи и всевъзможни наблюдатели. Тоест в исторически или актуален ракурс има, или може да съществуват такива вандалски модификации, които сякаш въобще не се интересуват от характеристиките, които изкушават и увеличават вандалските изстъп-

ления в делничния живот в повечето места. Подобни вандализми – обратното – търсят и „приватизират" (за своите публични гастроли) често места, територии, здания, булеварди, площади и пр., в които има огромен човекопоток, постоянно наблюдение от служители на сигурността или камери и т.н., но въпреки това именно тези топоси са най-желаните, или най-магнетичните за вандалите, особено по време на провеждането на масови политически мероприятия, като митинги, демонстрации, граждански протести, инициативи, вериги, окупации, хепънинги и т.н. Именно на техните (уж сигурни!) територии вандалите се стремят/опитват по всякакъв начин да покажат и докажат, че предпоставената или въображаемата им сигурност не съществува реално, или че тя може лесно да бъде компрометирана, атрактивно разбита. Да бъде ударена и сразена Властта точно в сърцето, т.е. в областта на нейната символика и публичен, на обществения и моралния й авторитет, които се смятат не само за сакрални, но и за бдително, ефективно опазвани от всевъзможни покушения и поражения, е неистово желана и дори висша цел на много провокативни и обществено опасни деяния, към групата на които се числи политическият вандализма, с неговите екстремизми. Не случайно именно подобни вандалски атаки и дори изстъпления придобиват и най-сериозен политически и най-мащабен психологически отзвук сред гражданските маси. Защото истинската цел на тези злодеяния е не да разиграват някакви публични бутафории и забавления, а да формират и разпространяват еднопосочни или многопластови по смислово-ценностната си природа и функционалност внушения, впечатления и убеждения в колкото е възможно по-големи човешки множества, че властта е напълно безсилна, притеснена, уплашена и неспособна да се справи с откровено провокативния и брутален, безнаказан вандализъм на нейните противници, че тя отстъпва и прави компромиси, каквито никога не би си позволила ако притежава истинска власт и самочувствие. В подобни казуси вече не може да става дума за страхлив, свенлив, прикрит и малодушен вандализъм, а за неговите пълни и дори крайни в поведенческата

си стилистика антиподи – т.е. за прекалено дързък, открит, високомерен, истински нагъл, арогантен, демонстративно нахален, готов и способен на всякакви безобразия и безчинства вандализъм, който изобщо не се съобразява, нито плаши от наличните и потенциалните рискове, които атакуваната, похищаваната от него територия може да има, или използва. Такъв най-често е политическият вандализъм по време на моментни или дълготрайни кризисни периоди на конкретната държава, на силно разколебаното и фактически разединено в нравите и действията си, а и трудно възстановимото в стария си вид общество. Нали точно в подобно време и в такова социално пространство най-често сме свидетели и нерядко жертви, а някои могат и да са субекти на вандалски изстъпления, които обаче фактически се вършат буквално „пред очите" и „под носа" на служителите на органите за сигурността, но и често с протекциите и насърченията на дадени политически сили?! Нима неведнъж не сме виждали, чували, присъствали на и коментирали вандалски провокации и издевателства на реално изпаднали или поне на достоверно изглеждащи като обсебени сякаш от амок деца, юноши и младежи, на обзети от еуфория и моментна еуфория възрастни хора, на специализирани в противозаконната си и предизвикателна дейност групички или на твърде добре подготвени, а и координирани „шпиц команди", които безнаказано буйстват, безобразничат и безчинстват, не се подчиняват на предупрежденията и командите на силите на реда, а – тъкмо обратното, – всячески се стремят и опитват да провокират и унижат техните служители, като с поведенческите си изяви всячески им демонстрират, че въпреки техните старания, усилия и умения, вандализмът може и трябва да се окаже далеч по-силен, помогъщ и по-перспективен; и че, възползвайки се от конюнктурата, субектите му са способни да правят каквото, както, когато, където и с когото си щат, защото разчитат на анемията на властта и политическите чадъри, които отделни опозиционни/управляващи партии твърде често им подсигуряват.

В този ракурс може определено и да се твърди, че няма друг по-ефективен начин или по-внушително средство, с които публично да се демонстрира, че Властта е явно унизена и символично, а и реално, фактически е „на колене", или пък че тя агонизира, от безгранично развихрилия се и безнаказан вандализъм, който шества и събира триумфалните си лаври по време на значими политически масови мероприятия, които трябва, от една страна, да разкрият и удостоверят чрез фрапиращи образи притесненията, страха, уплахата и безсилието на конкретни политически сили, на техните властниците или управниците, а – от друга, – да разколебаят онези сили, които все още хранят известни симпатии, дързост, готовност и способност да демонстрират публично своята подкрепа към политическите елити, инстанции, или персони, които вандалите атакуват.

Поне нашите сънародници и съвременници нямат причини или пък основания да отрекат предположението, или твърдението, че неведнъж са попадали в такива ситуации, че са изпитали цялата палитра на крайно противоречиви емоции и афекти по време на подобни масови политически или свръхполитизирани мероприятия в родния преход!

Следователно количествената регистрация на честотата и броя на вандалските попълзновения и похищения изобщо не предопределя, не гарантира кои места са далеч по-уязвими по принцип, пък и кои топоси са много повече застраховани от вандализъм. Защото в подобни класификации обикновено не се отчита естеството и спецификата не толкова на самото място, колкото на характера и особеностите на *събитията*, които се или могат да се разиграват в него, а и от които зависят вече и профилите на вандализма. Именно природата и функционалните референции на ситуацията, на разиграващите се в и чрез нея социални драматургии, в които могат да се разпознаят и вандалски сцени, са далеч по-важни и по-значими отколкото формалните атрибути на пространствеността. Затова има събития, които играят ролята на последна капка, след преливането на която вече неизбежно настъпват необратими процеси и тенденции в държавата и обществото.

Именно по тази причина обикновено политическите вандализми се стремят и опитват да си присвоят тази визия и тази съдбоносна роля в разрешаването на социални ребуси.

В този контекст има и нещо друго, което също така невинаги се забелязва или не се коментира в нужната, в достатъчна степен или форма от изследователите, а пък и от страна на политиците, властниците, управляващите, или на техните сервилни експерти. Става дума за обстоятелството, че в социалните, груповите или индивидуалните сетива, в паметта и въображението, във вниманието и емоционалността на хората обикновено или най-често, пък и най-ярко се отпечатват тъкмо онези вандалски „геройства", които се извършват на привидно най-сигурните или най-добре обезпечените с охрана топоси. Не детският и мижитурският, а политическият вандализъм, на който обаче са способни единици, е този, който впечатлява най-силно, защото е в състояние да възторгне и ентусиазира, или, обратното, да уплаши, парализира и потресе човешките множества – още повече, когато неговите изумителни „нечувани и невиждани подвизи" обикновено се вършат пред очите на всички, в т.ч. пред тези на присъстващите блюстители на закона. Кой съвременен българин може да твърди, че нито веднъж през годините на злополучния преход към демокрация не е бил пряк или косвен (телевизионен, радио-, или като читател) свидетел на вандалски провокации и изстъпления, осъществявани в централни места, при наличие и действие на полицейски сили и пред очите на множества?!

Можем без притеснение или опасение да твърдим, че публичните пространства в големите градове и столицата отдавна и дори постоянно са предмет, или обект на пер-манентни обработки, своеобразни „реконструкции", които предразполагат и катализират вандалски настроения, покушения, особено по време на някои масови мероприятия. И подобни изменения в пейзажа, или в ландшафта на тези пространства обикновено се вършат със знанието и по дискретните препоръки,

или изисквания на солидни политически фактори, на тайни кукловоди, сценаристи и драматурзи на гражданските събития.

Ако вандализмът може/трябва да се описва и разбира като особена превърната форма на *властово* отношение и действие към определени сфери на действителността, той може/трябва да се покаже и докаже във висша степен и форма именно там и тогава, където и когато *Властта* следва да се разрие откъм своята същност, а и безпомощност. Затова политическият вандализъм всячески се старае и опитва публично да създаде или натрапи внушения и впечатления, убеждения и емоции, според които той не само би следвало да изглежда като много по-силен и определено по-независим от трафаретите и инструментариумите на властта, но е и като достатъчно свободен, пък и явно способен ефективно и атрактивно да им противостои, при това обикновено и по най-недопустим, законово непозволен и морално неприемлив начин, според формално наложената нравственост, която пък се смята от неговите субекти и за тривиална форма, или начин на „дезертиране" от истинските граждански отговорности и задължения, които (всъщност) изискват обратното – демонстрации на несъгласие, явна съпротива, или борба против властта и управниците, или поне срещу политиците/партийците, които не му се нравят.

Това положение, обаче, не трябва и да се счита нито за абсолютно закономерно, нито за задължително присъстващо във всичките модуси на политическия вандализъм. Защото исторически, актуално и перспективно съществуват такива модалности на този вандализъм, които изобщо не кореспондират с никакво *чувство за отговорност и дълг*. Вандализмът абсолютно винаги е скаран до смърт с истинската нравственост, макар че неговата политическа или политизирана версия твърде често се стреми, или опитва да остави в публиката внушения и убеждения, че е плод, но и оръжие на морален дух, който не може, но и не иска да се примири с „беззаконията и аморализма на властниците". В обикновените или в масовидните случаи политическият вандализъм не е винаги елементарно и „закономерно" следствие, нито е ре-

зултат от съзнателно осмисляне и преценяване, на умишлено и демонстративно противопоставяне на Властта, за да се покаже и докаже контрастно нейната одиозност и нелегитимност, или нейната алтернатива. Най-често и най-масово политически вандалски изяви се провокират и тиражират чрез *масово психично заразяване*, чрез емоционално дрогиране и привличане на хора, които в момента „откачат" или конюнктурно пожелават да са като околните, въпреки че иначе въобще не биха били склонни да одобряват този стил на държане на публични места. Тъкмо *подражанието*, а не бързата и вярна мисъл за случващото се и предстоящото, е факторът, който обикновено възпламенява и приобщава към себе си всякакви хора, които иначе, в делничния си живот може и да не се познават, нито пък да се признават от гледна точка на съвършено различните си ценностни ориентации и вкусови трафарети.

По тази причина обикновено ставаме очевидци или слушатели на нескопосаните и примитивни обяснения на вандалстващи субекти, които не могат разумно да отговорят на зададените им въпроси *защо вършат* такива безобразия и безчинства, на което те (най-често) сервират абсолютно тъпи обяснения, пък и пълни с алогизми силогизми.

В историята и всекидневието си човек неизбежно се среща или сблъсква с най-различни видове на вандалски покушения и поражения в публичния/частния си живот, а това налага той да притежава и съответни познания за типологията на тези феномени.

ТИПОЛОГИЧНИ МОДУСИ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ВАНДАЛИЗЪМ

Като всеки доста сложен, а и противоречив феномен, политическият вандализъм не се проявява само в едностранчиви и семпли форми, а може да притежава и най-раз-лични модификации. Това обстоятелство предполага/налага теоретически да се поставят и обяснят проблемите за критериите за неговите разнообразни типологични версии. Незабавно следва да се отбележи, че критериите за различаване, а и класифициране на вандалските феномени, естествено, могат да са или трябва да бъдат най-разнообразни и многопосочни, за да успеят да уловят и, съответно, обяснят цялото им богато наличие.

Определено може да се твърди, че поне в сферата на политологията, политическата антропология, философията и социологията на политиката в този особен контекст липсват солидни, а и исторически богати (по биографичност и полезност) постижения. Със сигурност може да се визира, че единствено психологията има известни причини, а и основания да се гордее с онова, което е сторила в това крайно деликатно отношение. За огромно съжаление, българските обществени науки не са регистрирали никакви успехи на този фронт, нито пък са депозирали желания и претенции да постигнат такива. Това недвусмислено и категорично проличава в „абсолютния вакуум" на изследвания и отпечатани трудове – персонални или колективни монографии, сборници и пр., – които да поставят не само като централен, ала даже и като опосредстван, периферен контекст опознаването, анализирането, обяснението и трактовките на политическия вандализъм и то в ракурса на визирания и третиран тук въпрос, т.е. типологията на неговите форми. Подобни фрапиращи и непонятни липси се случват на фона на гъмжащите от вандалски проявления обществено-исторически и социално-политически реалности и нрави, трансформирани или сътворени през годините на злополучния ни преход към демокрация.

Проблемът за селектирането на критерии и, съответно, класификационни системи на вандалските феномени не е лесен, нито пък е бързо постижим, защото някои от разнородните и многоликите форми на вандализма, в т.ч. също или, може би, най-вече на политическите му модификации, фактически притежават много богати и протяжни във времето и пространството на Историята биографии, или пък се съпровождат и от много сложни, нерядко и доста трудно различими (една от друга) форми на преплитане, на хибридни съчетания, или на всевъзможни клонирания и озадачаващи пролиферации.

Исторически не съществува, теоретически е невъзможна, а и практически липсва такава *универсална класификация* на вандалските прояви, която да е и *общовалидна* за всички времена, епохи, типове общества, човешки общности и отделни индивиди. Това се дължи и на обстоятелството, че с прииждането на всяко (ново) историческо време, с изменението на обществения (политически, икономически, културен и социален) „ландшафт", с преобразуването на интелектуалния, културния профил, с появата на съвършено непознати (за човека от предишните епохи и общества) мотиви и стремежи, и т.н. се променят както диапазонът, така и типологията на неговите вандалски проявления. С промяната на ценностно-нормативната панорама, в съответствие с която се организира и контролира порядъкът на социалните жизнедейности в обществото (като цяло), в отделни социални групи или в екзистенциалните прояви на отделните индивиди, винаги стават възможни „изгреви", а пък, съответно, и „залези" на някои вандалски феномени. Кръговратът на някои модалности на политическия вандализъм буквално, а и реално-практически изглежда като вечен, неизменен, неотстраним или като че ли непреодолим, защото те *винаги* се появяват на сцената на историята, арената на политическите борби, поради което у хората от най-различни и дори несвързани помежду си поколения оставят твърде солидни предубеждения, внушения, или убеждения, че тези форми на политически вандализъм са безсмъртни, неуязвими, или че никой не може да ги елиминира. Такъв, примерно, е

политическият вандализъм, генетично или органично свързан с, или производен от *корупцията* в политическите й модуси, но и на всички нива в държавата.

Особено в някои времена – в драматични, трансформационни или кризисни периоди за дадена държава, но и за нейното общество, – подобни визии, публични настроения или социални нагласи оказват крайно негативно, а и гибелно влияние върху възможностите и опитите за озониране на политиката, прочистване на реалностите и нравите от миазмите и от пагубната роля на феноменологията на разнородните вандалски проявления. Именно това се случва и у нас, през годините на злополучния преход към демокрация, когато (въпреки конвейерно фабрикуваните политически оферти, обещания и програми за борба с корупцията и криминалитета по високите етажи на държавното управление или в редиците на самодоволната, облажилата се много от тези условия и нрави, класа) не се забелязват никакви пробиви или успехи, а обществеността бива тотално и дълготрайно разочарована, обезнадеждена и обезкуражена в опитите си да постигне нещо съществено в тази деликатна и взривоопасна материя, или в това забранено пространство. (Така политическият вандализъм, роден от, протежиран или закрилян от политиците и управниците, или от преходните реалности и нрави, исторически и всекидневно формира, форматира, а и възпроизвежда разнообразни свои модалности, за които сред българската общественост има вече твърди, вкоренени и доста брадясали стереотипи, или предубеждения, че те не могат да бъдат ограничени, или отстранени по никакъв начин.)

При радикални промени (в системно-структурната определеност на конкретно общество) неизбежно се провокират, обуславят и катализират ред съществени преобразувания в цялостния „пейзаж" на производството, възпроизводството, начините и сред-ствата на обмяна, разпределение, дистрибуция, реклама и консумация на такива деяния. С всяка сериозна трансформация в публичния и частния живот на хората неминуемо на историческия или всекидневния им хоризонт

се появяват и нови форми на вандализъм, докато вече съществуващи негови варианти могат или да отстъпват и потъват в небитието и социалната забрава, или да се модифицират (повече, или по-малко), или да влизат в непознати, непонятни до този момент комбинации, в странни бракосъчетания с други модификации на вандализма, чието присъствие, а пък и влияние дотогава не е усещано. Така всъщност се извършват (в исторически и във всекидневен контекст) непрекъснати процеси на изменение, обогатяване или обедняване, редукция на едни, а също и мулти-пликация на други типологични варианти на вандалските феномени в дадено общество.

Досега в цялостната история на човечеството или пък в еволюцията на неговите разнородни типове общества не съществува такъв знаменателен период, в които напълно да липсват каквито и да са случаи на присъствие и действие на вандалските феномени. Тази, изглеждаща доста заплашително и стряскащо, дълготрайна, едва ли не вековечна тенденция нерядко предполага, но и по своему легитимира различни видове предубеждения, внушения, трафарети или визии, според които битките с отделни модалности на вандализма могат понякога, макар и изключително рядко, да бъдат завършени с успех, обаче цялостната война (с този одиозен феномен) не е възможно никога да приключи с триумфален финал, който да елиминира окончателно вандализма от света, а и в живота.

Тук е времето, а и мястото да отбележим, че като дискретни защити или косвени оправдания за подобна вековечност и неизтребимост на вандализма днес твърде често и много обилно се привеждат всевъзможни *биологизаторски* доказателства и аргументи. Според тях човешката природа е така устроена, че не може никога да бъде лишена от и в нея да бъдат тотално отстранени предпоставките, факторите за вандалски проявления. Свеждането на появата и еволюцията на собствеността до органични форми на живот, в т.ч. до молекулярни констелации и интенции, които се транспонират впоследствие и по всички други равнища или форми на природната и социалната мате-

риалност, реално се оказват най-перверзната, а и най-перфидната форма, или инструмент за блокиране, неутрализация, или унищожение на всеки стремеж и опит за отчаяна борба с вандализма. Всевъзможните, дори умопотресаващи обяснения и тълкувания, които в някои днешни социобиологически теории заемат видно място, а и играят ролята на генерални обяснителни схеми, че разрушителните нагони на човешката природа се дължат на генетично вродени и неотстраними рефлекторни, или инстинктивни предпоставки и механизми, не са случайно политически толерирани и идеологически фаворизирани в условията на неолиберално формираната и форматираната постмодерност на човешката екзистенция. Естествено, такива визии, дискурси, наративи и аргументи се оказват горещо приветствани, радушно възприемани, гостоприемно и удобно настанявани в най-различни политически или идеологически визии, разбира се, и със съответни уговорки, а и прикрития. Това е твърде релефно забележимо във времена и общества, като съвременните, в които съвършено умишлено, макар и завоалирано (т.е. чрез най-различни инструментариуми и прийоми) котировките на индивидуализма, егоизма, социалния дарвинизъм и законите на джунглата биват не само рязко покачвани, но даже и публично, дори и официално обявявани от разноцветни политици за естествени, вечни, неизменчиви, непреодолими, което всъщност, в крайна сметка дава силен carte blanshe за всеки типаж на вандализма, или поне най-вече за онези, които са свързани с разграбването на властта и богатствата. Нали в днешното време, общество и политическа битийност господстват, а и охотно се фаворизират идеологеми или митологеми от сорта на тези, че конкуренцията няма алтернатива в историята и живота; че за да има победители, трябва да има и победени; че животът изисква едни да губят, а други да печелят; едни да имат – други да мизерстват! А всички подобни идеологеми или митологеми са органично присъстващи и активно експлоатирани при политическите обяснения, а и оправдания на властовия вандализъм.

Следователно, ориентирането и сполучливите изходи в безкрайно сложните лабиринти на политическия вандализъм не са нито лесна, нито бързо постижима задача.

Колкото и парадоксално да звучи, или пък абсурдно да изглежда, факт е, обаче, че вандалските изяви реално, а и в най-разнообразни форми съществуват *исторически много далеч преди те да бъдат квалифицирани именно по този начин*. Защото неимоверно брутални и дори изключително потресаващи хората насилия, колосални грабежи или трудно въобразими, непонятни (по своята радикалност, арогантност) светотатства над сакрални топоси, или фигури *реално съществуват* в историята и културата на човечеството далеч преди на нейната сцена да се явят варварските племена на вандалите, при това независимо и въпреки обстоятелството, че след тяхното пришествие те често биват сравнявани, оприличавани или наричани обикновено и като вандалски злодеяния. Безспорен факт е, че прекалено много от деянията на вандалите вече съществуват в осо-бения асортимент на изстъпленията, гаврите и кощунствата с определени вещи, лица и институции или се използват паралелно от други социални субекти, в т.ч. противниците на вандалските племена без, обаче, да са квалифицирани по това време като вандалски. От късноантичната европейска история са ни останали *два модуса*, според които някои прекрачвания над определени рамки или граници (в ценностно-нормативен контекст) биват квалифицирани или като *вандалски*, или като *хунски*, независимо и въпреки фактите, че аналогични, но в отделни казуси и далеч по-тежки проявления и престъпления са били извършвани и от древните гърци, и от древните римляни, или от франките, лонгобардите, древните германци и т.н., но техните злодеяния не са останали в историята и в паметта на човечеството като номинирани с етнонимите на преките им извършители. Освен това, различни модификации на вандализма присъстват и господстват в исторически времена и архаични общества, в които на арената на публичния и частния живот на хората все още не се е появила, нито превър-

нала в съдбовен фактор и Политиката. И едва ли има разумен човек, който да лансира и отстоява идеи, според които вандализмът се появява редом с, а и като последица единствено от политическите волунтаризми. Затова типологията на колосалната „съкровищница" от вандалски феномени има своята предшестваща биография, или протоистория и преди да се яви на бял свят политиката.

Поради всички тези обстоятелства, изобретяването на *типология на вандализма*, още повече *селекцията на критериите* за нейното рекрутиране и попълване съвсем не са елементарни, пренебрежими по своето значение, теоретически и практически задачи. Може съвсем определено и категорично да се заяви, че „Менделеевата таблица" на вандализма съдържа твърде много и различни хомоложни редове и колони, а освен всичко е и *отворена* за нови попълнения, които непрекъснато допълват и детайлизират в много отношения това, което до този момент се съдържа в нейните класификационни мостри.

В теорията битуват различни модели на класифициране или типологизиране на вандалските феномени. Повечето от тях са свързани с депозиране и интерпретиране на тяхната същност, а пък и форма от позициите на различни психологически дисциплини. В юридическата книжнина, посветена на антиобществените прояви на отделни индивиди или групи, също може да се открият някои издания, в които се засяга и този въпрос. Интересен факт в този аспект, че те такива класификации и таксономии в правния мир не съществуват преди 70-80 г. на XX в., въпреки че деяния от този сорт битуват и преди тези десетилетия, а в същите видове са познати дори от предишни епохи или общества.

Що се отнася до огромната, а и непрестанно бълваната политологическа литература, поне на мен досега не ми се е случвало да срещна в нея специално, директно, а и подробно посветена на тази проблемна сфера книжнина. Същото се отнася и до полити-ко-антропологическата научно-изследователска и издателска продукция, както до малкото предлагани трудове по философия и социология на

политиката, в които също няма да се открие каквото и да е проучване по този (иначе твърде съществен) проблем. На всичко отгоре, трябва непременно да подчертаем едно много съществено обстоятелство, което има важно отношение и значение към анализирания тук въпрос. Става дума за това, че темата за класификацията или типологизацията на вандалските прояви може да се решава по два основни начина – било чрез нейното директно и осезаемо, легитимно присъствие и проявление, било чрез нейното индиректно, завоалирано, иносказателно или подразбиращо се наличие и влияние в определени текстове за вандализма. А това, на практика, означава, че е напълно възможно да „изваждаме" сериозни елементи или аргументи по въпросната тема дори от текстове, които непосредствено, пряко и открито не са ангажирани с проблематиката за критериите и типологиите на вандалските изяви, но иносказателно, подразбиращо се, косвено са твърде благодатни за подобни анализи.

В този смисъл, оскъдността на изследвания и произведения, директно посветени на темата за критериите и модификациите (класификациите) на вандалските феномени не бива да са нито заплаха, нито пречка в осъществяването на намеренията да се стигне до и лансира една разгърната, дори панорамна визия за разнообразието на вандализмите. Тъкмо напротив, именно огромните празноти и шокиращите липси на подобни изследвания и трудове могат да се превърнат в солидни бази и истински, ефективно действащи катализатори за откритие, обяснение и тълкуване на модалности, които дори из-цяло отсъстват в специализираната и профилираната в този контекст научна книжнина.

В една от твърде малкото, доста сериозни и специално посветени на вандализма, монографии – тази на *И. Воробьова* и *О. Кружкова*[108], – няма да се открие специален раздел, който да е непосредствено посветен на темата за критериите на класифициране на различни ван-

[108] Виж подр.: **Воробьева**, И., О**. Кружкова** Психология вандального поведения. Екатеринбург, 2014.

дални проявления, въпреки че в контекста на други глави от това произведение може да се извлекат (индиректно) някои критерии и вариации на този феномен. Така например, внимателно следейки, а и мислейки над депозираното от авторите, читателят може самостоятелно и косвено да стигне до различни вариации на дефиниране на критерии и модалности на вандализма, които произтичат от характера и спецификата на вандалното поведение в общата система на девиантното проявление на субекта, от разнообразието и дори противоречието между отделни манипулативни възможности, условия и фактори, свързани с улесняване или затрудняване на вандалските действия; от особената роля на възпитанието и социализацията за формирането и утвърждаването на вандално мислене и действие; от спецификата на проявление на вандалските изяви в различните възрастови периоди от онтогенезата на човека; от естеството и особеностите на доминиращите ценностно-нормативни еталони в съответни общности или групи; от природата, характера, силата и мащаба на действие и въплъщение на определени ценности в общата панорама на съответни субкултурни образувания, а и проявления; от типичното или специфично-индивидуалното за ценностния профил на отделни вандали; от различните типове класификации на вандалските подбуди, или мотиви, които са дефинирани и легитимирани в контекста на конкретни чуждестранни психологически и социологически концепции, теории, изследвания, или произведения; от своеобразието и смислово-ценностния колорит на лансирани мотивационни модели на вандални деяния; от природата и спецификите на индивидуално-психическия профил на човека, който се оказва предразположен, готов или способен реално да извършва вандални дела; от характера и своеобразието на условията на средата или на – историческата, или всекидневно-житейската – обстановка, която провокира, или катализира такива деяния; от типа и особеностите на различните профилактични подходи и технологии за предупреждение, коригиране, частично или пълно неутрализиране на вандалските проявления.

П.Л. Карабущенко пледира за много внимателно отношение към твърде сложната феноменология на вандалските прояви, твърдейки освен това, че те изискват съответен, при това и комплексен подход, който обаче следва да е съобразен и с контекста на конкретното политическо време и културно пространство.[109] От тази разработка също е възможно опосредствано да се извлекат някои идеи за типологизацията на вандалските феномени, които да почиват на базата на характера и особеностите на радикализма на мисленето и действието на неговия субект в качеството му на претендент или защитник на определен властови статус, или за по-особеното самоутвърждаване на неговото его. Акцентирайки на идеята, че вандализмът обикновено произтича от, но и въплъщава по своему в поведението, или в социалната практика дълбоко вкоренени в човешкото съзнание и битие митове, авторът неартикулирано и индиректно „сервира" на читателската аудитория евентуалната възможност да се класифицират вандалските действия в зависимост от характера и особеностите на митологичните концепти, които крият в себе си.

Анализирайки отделни моменти или фрагменти от богатата история на Великата френска буржоазна революция (1789 г.), Карабущенко поставя и въпроса за статуса на вандалите, от което обаче косвено може да се изведат поне два основни типа на вандалите: първо, такива, които са самостоятелни *автори* и *легитиматори* на подобни изяви, и, второ, лица, които са, чисто и просто, *„винтчета*", както дори по онова време и във въпросните смутни и революционни събития те се самоназовават, или оръдия, средства за реализацията на чужди и външни на тяхното съзнание идеи, проекти, или сценарии.

Специално обръщайки вниманието и анализа си към проявите на мародерство по време на тази революция, авторът неоповестено и индиректно, но иманентно или подразбиращо се предполага и съответно класифициране на вандалските прояви на такива, които са свързани

---

[109] **Карабущенко**, П.Л. Вандализм как культурно-исторический феномен – В: Гуманитарные исследования, 2011, бр. № 4 (40), с. 12.

или не са ангажирани с отделни модели на *мародерски изяви* – било на отделни лица, на спонтанно, или институционално сформирани и действащи групи.

Карабущенко отчетливо разделя и обяснява *материалните* от *духовните* версии на вандализма, като освен тях посочва ред други негови модуси – *индивидуални и групови; стихийни и програмни; осъзнати и неосъзнати; „еротични" и танатологични*.

Анализирайки проявите на вандализма и като специфичен „културен шок", този изследовател, без специално и пряко да си поставя за задача, фактически опосредствано дава възможности да се проблематизират и аргументират съответни модалности на вандалното мислене и действие в зависимост от тяхната обвързаност със и зависимост от съответни *културни изживявания* – от елементарни до сложни, дори шокови състояния. Поставяйки в този ракурс и темата за демиургичния или за иновативния потенциал на вандализма, изследователят (по същество) „сервира" и друга опция, свързана с темата, или с дилемата, дали този феномен може да бъде *истинска*, или *имитативна версия* на нещо креативно – до този момент исторически и социокултурно невиждано, нечувано и несрещано в практиката на социума, или пък в тази на отделна социална общност, и т.н. При това иде реч за особена, зловеща, ужасяваща, нечовешка, античовешка и злодейска креативност, която не може и лесно да се побере в нормалните представи за творчество.

Проблематизирайки и обяснявайки твърде деликатните релации между вандализма и елитарността, Карабущенко всъщност реално, без това и да е прицел на анализа му, дава шансове на идеи, свързани с типологизацията на вандалските феномени, които се базират върху характера и особеностите или на *конкретните елити*, или на тяхното въображаемо, имитативно, спекулативно и манипулативно проявление в реалностите и в отделните събития, които ознаменуват, или оставят и паметови следи за вандализма.

Поставяйки в заключение и въпроса за мащабите на вандализма, този автор дори лансира твърде екзотичната или екстремална висша степен, или крайна форма на такъв сорт публични изяви, която се състои във *„величието*" на такъв изумителен и по-скоро потресаващ вандализъм, който е способен да разруши до основи египетските пирамиди. По своята дълбока смислова интенция, обаче, тази идея реално пласира друга орбита за класифициране на вандалските прояви, съобразена с размерите на вредите и щетите, с крайностите и екстремумите, с извънредното, необичайното, непривичното, или даже и с умонепостижимото за разсъдъка, а и с поведенческата активност на простосмъртните.

Много съвременни руски изследователи прилагат общовалиден класификационен „филтър" при анализа на темата за типологиите на вандализма, според когото изявите на вандализма, осъществени с мотиви по политическа, идеологическа, расова, етническа, конфесионална ненавист или вражда, или съобразно подбуди на ненавист или вражда към определена социална общност/група, не бива да се таксуват аналогично с тези, които се отнасят до хулиганските прояви, които са извършени по същите мотиви, понеже изплуват твърде съществени различия в логиката и техниката на такива деяния. Същевременно, немалка част от такива изследователи акцентират и на особения демографски бум на вандалски прояви, които имат *скрит* характер и трудно уловима визия, в отличие от тези, които са *демонстративно*, забележимо, даже флагрантно извършвани. Според тях в обществения живот, но и в социалната – политическа, културна, морална, икономическа, битова и пр. – практика съществуват (латентно или реално) доста разнообразни видове на вандалски покушения и дори престъпления, които обаче съдържат в себе си твърде различни мотивационни биографии, нееднакви вини, или отговорности, и провокират, реализират с и чрез себе си несъвпадащи си ефекти, социални последици.

При някои типологии на вандализма се експлоатира също бинарната формула на *Уайз*, който дели разнообразните вандалски прояви

само на *предумишлени* и *случайни*. По моему, такава диференциация е не само нелогична, но и крайно уязвима: най-малко, защото тя се базира на съвършено хетерогенни предпоставки. Вероятно, Уайз смята, че немалка част от вандалските прояви (особено тези, които се извършват от деца, юноши и младежи под влияние на психическо заразяване и чуждо въздействие) не са доста-тъчно цялостно осмислени по линия на своята мотивация, роля и значимост, или според вредите и последиците, които могат да провокират, заради което той ги смята за *спонтанно* явили се, което е евфемизъм или синоним за техния случаен генезис. Но съвсем не е правилно, нито е коректно умисълът за продуциране и реализиране на вандалски деяния да се сравнява със случайността, а и да предполага инцидентността на тяхното мотивационно пораждане и практическо извършване. Всъщност, истинската, реалната селекция на всеки от тези два фундаментални компонента би следвало да търси своето алтер-его в съвършено друга посока или плоскост. Предумишленото вандалско действие не би трябвало да се противопоставя и сравнява със случайното или неумишленото, с неосъзнатото или със спонтанно необмисленото, и пр. деяние, което, обаче, реално, практически води и до осъществяването на някакви вандалски последици. Нещо повече: на *„случайното"* вандалско изстъпление би следвало да отговаря или да му конкурира *закономерното* вандалско деяние, което е плод на определени – обективни и субективни – закономерности, на съответна добре развита или стабилна логика, най-мал-кото защото „случайността" е философска категория, която се движи задължително в „компания" със закономерността и с необходимостта, поради което следва и да се проб-лематизира, сравнява именно с техните символни и практически експликации в живота.

Освен това, критичната атака срещу бинарното дефиниране от Уайз на вандализма би трябвало да се съобразява и с преобладаващото мнение на изследователите на този фе-номен, че той почти винаги представлява рожба или отражение на *съзнателна* нагласа, на *умишлено* действие; защото в противен случай – ако той се размива, а и прикри-

ва зад фасадата на неосъзнатото, или подсъзнателно обусловеното деяние – няма как да се от-личи съществено от редица други агресивни простъпки, които, обаче, не са вандализъм.

Може съвсем категорично да се твърди, че в съвременните обществени науки (в контекста на темата за класификацията на вандалските феномени) определено доминира концепцията на американския изследовател *С. Коен*, според която съществуват *шест основни модуса* на вандализъм. Те са породени и специфизирани в зависимост от естеството на мотивите за вандалски действия, при това най-вече в качеството им: на определен *начин на придобиване* на нещо, а също и на останалите видове – *тактически, идеологически, отмъстителен, игрови и злобен вандализъм*. Важно е да се посочи, че всеки от тях притежава и свои собствени, прекалено характерни, ала и твърде различни особености от другите типове/видове модалности на вандалските проявления на човека.

Коен твърди, че дълбинната основа на вандалския акт е *материалната изгода*, което е крайно несъстоятелно, защото и исторически, а и в нашата съвременност често може да се срещнат, видят, чуят и коментират вандалски изяви, които определено не носят никаква материална изгода на своя субект; дори, напротив, понякога изискват от него да влага собствени финансови и други средства за реализацията на тяхната цел. В този ракурс попадат всички графитни „терористични" или вандалски актове, които не облагодетелстват материално в момента субекта си, а нерядко за тяхното осъществяване той трябва да се „бръкне в джоба", за да си осигури и „снаряженията" за вандализма. Защото обикновено, при подготовка и организиране на вандалски акции, няма институции или лица, които *безплатно и по списък* да раздават спрейове, бои, чукове и длета, а доброволците, или участниците в подобни изяви се снабдяват с нужното за своя сметка.

Акцентирането единствено или преди всичко върху материалната облага тотално неглижира, пренебрегва, а пък даже и елиминира духовните интенции и инвенции, които могат да са важна съставна част

от цялостната феноменология на вандалския акт. В крайна сметка, подобен интерпретативен модел е абсолютно неспособен да предостави каквото и да е задоволително обяснение на Херостратовия и подобни нему подвизи, при които техните извършители не печелят абсолютно нищо в чисто материален план.

Коен смята още, че тази – меркантилизирана – версия на вандализма е по своята природа разновидност на *кражбата*, което също е абсолютно невярно; защото, от една страна, вандализмът може да се възползва от услугите на кражбата, която е инструментален компонент, а не представлява негова субстанциална референция. Кражбата може да бъде само съпътстващ елемент от цялостната (прекалено сложна) феноменология на вандалския акт. Никой не оспорва, че в историята или в днешната социалнополитичес-ка практика съществуват немалко примери и на вандалски актове, които са породени от желанието за придобиване на отделен елемент, или орнамент; т.е. на нещо, което е част от цялостната композиция на вещта, срещу която са и насочени вандалските действия. Но кражбата може да бъде само начин или форма за сдобиване с въпросната част, или вещ, но тя изобщо не се и покрива с далеч по-обемните смисъл и мисия на вандалския акт, които реално се измерват и въплъщават в нещо много повече от акта на кражбата.

Американският изследовател смята, че *тактическият* вандализъм разчита на известни разрушения, които се използват като опосредстващи средства за постигането на съвършено други цели. В случая на преден план „изплуват" различни компоненти и дори фрагменти от цялостната (понякога и твърде разклонена) целева йерархия, която е органично свързана с конструирането, подготвянето и осъществяването на вандализма. При тази модалност изобщо не става ясно кои са определящите или доминиращите цели, които стоят във фундамента и кардинално обуславят феноменологията на този акт. За тактически, примерно, може да бъде смятан вандалски акт, чрез който неговите извършители, а най-често техните подбудители се стремят и опитват

да внушат или да създадат измамни и превратни впечатления в гражданите относно истинската природа и функция на извършеното злодеяние. Тук реално се създават предпоставки и условия хората да се замислят в различни посоки, което да им помогне вярно да се ориентират в естеството и функционалната мисия на вандалското деяние, а не в неговата инструментално и манипулативно осъществена публична визуализация, респективно оценъчност.

Коен също твърди, че *игровият* вандализъм е широко разпространена вариация на детския или юношеският вандализъм. Едва ли, обаче, изглежда като напълно релевантен и сериозен подобен модус, най-малкото защото *игрови/агонален* вандализъм се проявява и при хората от други, в т.ч. и много по-напреднали възрастови кохорти. Поне политическият вандализъм може да депозира и илюстрира своите крайности чрез публичните изстъпления и кощунства на хора, отдавна прехвърлили детството и пубертета, независимо от факта, че често хората оценяват проявите им като инфантилни действия. В „зората" на родния злополучен преход към демокрация имаше немалко случаи, при които мъже на средна или по-голяма възраст, обсебени от типичната за онова смутно време свръхполитизация, участваха в среднощни и даже в дневни графитни операции, изживявайки по твърде емоционален начин своите ангажименти в политическите игри. И тогава, а и след това, през всичките години на този преход е имало, а и днес все още може да се срещнат казуси, при които във вандалски изяви можеха да се забележат беловласи дядки, които въодушевено, разярено се конкурират с младежи в изстъпленията.

В подобен контекст могат да бъдат отправени много сериозни и солидно аргументирани критики и към другите модалности на вандализма, прокламирани от С.Коен. Затова въпреки статуса си на твърде популярна и най-често използвана, типологичната система на С. Коен също притежава редица логически пробойни или „ахилесови пети", които незнайно защо пренебрежително се подминават и остават ненаказани от учените. Преди всичко, тя е изградена върху пясъчната ос-

нова на изцяло хетерогенни критерии, поради което и предизвиква редица сериозни подозрения, критики и контрааргументи. Така, например, способите на придобиване, мотивиращи определени вандалски изяви, трябва да се корелират с други типове вандализъм, органично свързани както с производството, така и с възпроизводството, дистрибуцията, обмяната или с консумацията на вандалските „продукти". Въпросната класификация буквално изхвърля „извън борда" всички естествено и логично възникващи проблеми и дебати относно генезиса и природата, формата и мащабите, резултативността и атрактивността на вандалските деяния, а всички те притежават реални основания, но и права резонно да присъстват в анализите.

Второ, акцентирането върху начина на придобиването, който се възползва от екстрите и услугите на вандализма, същевременно оставя „в пълна сянка" естеството или особеностите на мотивационната биография на вандалския акт, защото поставя акцент палиативно, или най-вече върху технологията на консумирането на нещо, което в дадената ситуация се оказва мишена, или жертва на вандалски попълзновения и похищения.

Трето, фокусирането на вниманието към начините на придобиване винаги прикрива, пренебрегва или даже елиминира ролята и значението на формите и средствата, чрез които конкретното вандалско действие се стреми, или опитва да придобие нещо, защото начинът на сдобиване с нещо, посредством вандалско деяние, може да разчита на използване на различни форми, или средства за реализацията на имманентната му цел.

Четвърто, ако „излезем от полето" на начините за придобиване, ще се озовем в прекалено неоформената, а пък и без солидни граници плоскост на останалите пет модалности на вандализма, които също са рекрутирани по абсолютно произволни, твърде отчетливо забележими *субективни* принципи и начала. Не е правилно, нито логически издържано който да е вид типология на вандализма да „сервира" разнообразни версии, при които, обаче, има флагрантно редопоставяне на аб-

солютно разнородни феномени. Идеологическото е съвършено различно както от тактическото, така и от психичното, които се оказват фундаментални доминанти при въпросната популярна класификация. При това даже психичното е депозирано твърде едностранчиво и единствено в негативна вариативна, двупрофилна версия – на отмъстителен и злобен вандализъм, сякаш исторически и всекидневно хората не се сблъскват и с прекалено други видове на подобни агресии, които изобщо не представляват или задоволяват отмъщението, или злобата. Въвличането, примерно, на деца или подрастващи в конкретни вандалски прояви може да е абсолютно несвързано с присъствието (в техните съзнания, умове, души и сърца) на съответни, ясно и ярко изкристализирали подбуди за възмездие и мотиви за злостен реванш заради нещо, което те никога не са изживели в предишния си жизнен опит/свят.

В тази масово експлоатирана класификация на вандализма има и много сериозни празноти, дори фрапиращи противоречия, обусловени от нееднаквите същности на изследваните, а и обясняваните (чрез нейните „мостри" или услуги) вандалски феномени. А това е така, защото сред тези шест вида публично осъществени вандалски актове се вписват както субстанциални, така и инструментални техни версии, какъвто, примерно, е случаят с консумативните, тактическите и останалите четири вандалски модалности. Освен това, срещу тактическите модалности на вандализма напълно естествено и логично би следвало да се „изправят" единствено стратегическите форми на вандалските феномени, което, обаче, в типологията на С. Коен изобщо не е отчетливо споменато. Не е правилно, логично, естествено или коректно „тактическата" модалност на вандализма да се движи успоредно, в компанията на съвършено разнородни по консистенцията или произхода си, по функционалните си ориентации и ангажименти вандалски феномени. Дори нещо повече, идеологическият и игровият вандализъм не би трябвало да се поставят редом или „на една маса" с определено психологизираните две други модалности – тези отмъстителния, или

на злобния тип вандализъм. На всичко отгоре, конкретен идеологически вандализъм може нерядко да приема дори публичната визия и инструменталните силуети на някакъв игрови вандализъм, който обаче всъщност, а и реално, арогантно и брутално, или пък завоалирано и опосредствано „разчиства сметки", породени от нуждите и фикциите било на отмъстителен, било на злобен тип вандализъм. За подобно специфично „миксиране" на шестте базисни типа вандализъм класификацията на С. Коен не споменава, нито анализира, но и интерпретира подобни хибридни вариации.

В някои публикации, които са по-цялостно свързани с изследване и анализиране на типологията на вандализма, се лансира и експлоатира също така и версията на *Д. Кантер*, която в известен смисъл може да бъде смятана донякъде и като обогатена, допълнена или привидно усъвършенствана модификация на тази, която лансира С. Коен. В типологията на Кантер към вече достатъчно известните шест типа се прибавят още гневът, скуката, забранените и опасни цели, хипертрофираните и деформирани представи за маскулинността, изследователските, естетико-хедонистичните мотивации, но и екзистенциалните наблюдения или пък саморефлексии на субекта над неговите деяния.

В разнообразената и обогатена версия на Кантер, базираща се на типологията на Коен, обаче също има твърде много несъответствия, празноти, слабости и недостатъци. Само два примера: Кантер смята, че изследователските мотиви могат да детерминират и, съответно, да дефинират отделна модалност на вандалските проявления на човека, като ги извежда от и сравнява с банално познатите детски трошения или разглобявания на играчки с цел да се види „нещо" във вътрешността или да се проучи механизма на тяхното функциониране. В случая, всъщност става дума не за изследване, а за елементарно и тривиално детско любопитство, понеже между любопитството и изследователския мотив може да се прокарат много солидни отлики или съществени разграничения.

Вторият пример се отнася до тезата на Кантер, че екзистенциалното изследване на вандалските феноменологии и модалности се базира на мотивите, желанията на техните субекти да се самоутвърждават, да привличат вниманието на другите към себе си. Преди всичко, крайно несериозно или теоретически некоректно е да се лансира идеята, че екзистенциалното изследване се нуждае от автореференциална проява, или от стремеж да се фокусира вниманието, или предизвикат оценъчните импулси на другите хора. Такъв манталитет и, съответно, маниер на действане определено са твърде инфантилни и едва ли може да се вписват в логиката на действията на иначе нормални в психическо отношение индивиди или пък на социални групи, които в конкретен момент безчинстват, светотатстват и издевателстват с вандалските си изстъпления над някого или нещо. Най-малко към тази разновидност може да се приобщят онези вандалски изяви, които се извършват от грамотни, образовани, претендиращи дори за сериозно възпитание индивиди, които се ръководят не от любопитство или пък нужда да узнаят нещо, а преди всичко от ясни политически мотиви и политически съображения, които определят доста мащабно логиката и формите, мащабите и равнищата на екзистенциалните им изяви.

Критериите за типологизиране на различните вандалски прояви могат да са най-различни. Някои от тях могат да притежават много дълга и богата историческа биография, докато други да се отличават с далеч по-скромни и относително по-бедни истории.

Най-лесно или бързо е да класифицираме вандалските изяви според характера и особеностите на техните извършители, т.е. на *социалните им субекти*. В този ракурс е видно, че те могат да се подразделят на вандалски деяния, осъществени от отделни *лица*, от социални *групи* или *общности*, или дори от цели о*бщества*[110]. Разбира се, по-

[110] За обществения модус, например, е възможно да се приведат казусите на *колонизация* и брутална *експлоатация* на други страни и народи, които не срещат съпротива и негодуване от страна на населението на колонизаторите, не провокират техни протести и организирани борби за справедливо отношение към завладените и ограбвани, брутално репресирани и експлоатирани зависими държави, народи или етноси. Аналогичен модус може да се регистрира и при хитлеро-фашистките вандалски изстъпления в брутално

добно деление не означава, че мотивацията, подготовката, инструментариума, технологията и начините на осъществяване на конкретни вандалски актове са огледално еднакви, абсолютно сходни и практически неразличими в битността на всеки тип субекти. Когато, примерно, говорим, пишем за и наблюдаваме даден по-крупен формат на вандалски деяния – групов, масов и обществен, е много сложно да се премерят по най-пре-цизен начин конкретните грехове, простъпки, вини и престъпления на отделните лица, които взимат съответно (по-голямо, или по-малко) участие в подобни негативни изяви. Защото дори принудително или доброволно съградената, а и съблюдаваната мотивация на такива индивиди може да притежава коренно различни, а дори и полярни измерения.

Диференциацията на вандалските типове според естеството и особеностите на техните субекти може да се задълбочи и по линия на тяхната обвързаност със собствено политическа мотивация и съответстваща й публична експликация. Не е все едно и също дали субектът на вандалските актове е индивид или група, имащи определено трайни и стабилни политически ориентации, пристрастия, склонности и „таланти" за ярко, впечатляващо и запомнящо се публично впечатление, базирано на вандалските му прояви, в сравнение с персона или общност, които инцидентно се включват в органиката на да-дено масово политическо мероприятие, или в публичен и зрелищен спектакъл, които се възползват от екстрите и услугите, от декорите, или инвенциите на вандалски атрибути. Независимо от факта, че външно или формално вандалските изстъпления и на едните, и на другите субекти понякога могат невероятно силно да си приличат и дори да изглеждат съвършено сходни, или еднакви, реално и по дълбоката си същност те могат да

нападнатите и превзети от тях чужди страни и народи, срещу които в нацистка Германия има само единични и малки групови съпротиви, докато целият народ сякаш е зомбиран по отношение на правилното осмисляне и оценяване на колосалния вандализъм, който страната им извършва спрямо други държави. А подобни случаи могат да се броят в немалки количества и в нашата съвременност: примерно държавният тероризъм и агресивният вандализъм на САЩ в редица страни, които с нищо не са ги предизвикали (като Ирак, Либия, днес и Сирия), при които, обаче, американският народ се оказва манипулиран и неспособен да прозре и правилно да оцени естеството, формата, мащабите и ефектите от американския вандализъм.

са твърде различни заради естеството, а и спецификата на мотивационните им биографии.

Класификацията по линия на субектната идентичност на извършителите на вандалски прояви може да се задълбочи и в посока на тяхната *институционална* или *неформална* принадлежност. От историята и социално-политическата практика са известни редица знаменателни случаи, при които главни подстрекатели или дори извършители на вандалски агресии към противникови обекти и субекти са именно лица, или групи, които са институционално свързани, или зависими с дадена партийна формация.[111] Това положение има и своите особени продължения, или проекции и в сферата на държавните институции, когато в техните властови етажи, коридори, бюра и фотьойли се разполагат и налагат лица, и групи, които трябва – принудително, или доброволно – да свършат съответни управленчески действия, определено имащи характер на вандалски. Това произтича от факта, че вандализмът не бива да се описва или третира единствено като акт на спонтанно или умишлено злодеяние на лица, или групи, които нямат никакви връзки и зависимости със съответни властващи елити, управленски институции и пр.

На практика, тоталното разграбване и унищожение на богатствата и фондовете на държавата и обществото (които нашият народ е трупал с векове или десетилетия) от наши и чужди властници, политици и управници през годините на злополучния преход към демокрация не е нищо друго освен очеваден и многолик вандализъм в разни сфери, които е притежавал, или дори сам си е изобретявал съответни законови прикрития, или алибита, за да скрие, или поне да преиначи, смали и оправдае своите тежки злодеяния. Затова брутално изглеждащият, потресаващият или зрелищно смразяващият кръвта на порядъчните и разумните хора площаден (политически и политизиран)

[111] През всички години на злополучния ни преход към демокрацията в масовата психика и общественото съзнание са битували известни предположения или убеждения, че някои „групи за бързо реагиране", които извършват вандалски действия било по време на митинги на някои партийни формации, било по други поводи и т.н., са били тясно свързани с и зависими в дейността си от вражески партийни централи.

вандализъм е много по-дребен по своите вини, грехове, щети, вреди и престъпления от управленческия, официалния политически вандализъм, често дори и напъхан в кадифени ръкавици. В едно друго (специфично междуетническо) измерение постоянно имаме редица несъгласия, упреци и обвинения от страна на ромите, които биват подозирани и критикувани заради извършени от представители на тяхната общност вандалски акции, че обществеността се прави, че не забелязва, премълчава и не коментира вандализма на българите, най-вече на тези, които са по високите постове в държавата, а и грабят злостно народа.

Съобразно *принадлежността на субектите* на политическия вандализъм към определени държави, общества, цивилизации, култури, религии, раси и т.н. може да се разделя, най-общо, на *вътрешен* и *външен*. Както в историческото – по-близко или много далечно – минало, така и в нашата съвременност има твърде много примери на очеваден, или умело завоалиран политически и митологично „оправдан" вандализъм както спрямо собствените народи, нации, общества и държави, така и относно чужди такива. Ето защо има всички причини, логични права или сериозни основания компрадорските политически елити, или държавни върхушки да се смятат и за оръдия (казано по народному, „маши") на чужди вандалски грабителски проекти, или ликвидаторски сценарии. По грандиозните и нерядко невъзвратимите щети и вреди, които те, със своето сервилно управление и покорство под диктата и менторството на чуждите си господари, вършат, няма как тяхното властване да не придобива облика, но и формите на вандализъм.

Диференциацията на различни типове политически вандализъм в такава посока, обаче, може да притежава и съвсем друга версия, според която съществуват *интра-* и *екстравертно* ориентирани модификации на този тип вандализъм. Това, например, се обуславя от, а и забелязва във факта, че в историята или в политическата практика има немалко примери на вандалско отношение и действие както спрямо

субекти, които са от обкръжението, или от партийната формация на неговия моментен и главен извършител, така и относно лица, групи, институции и обекти, които по някакъв начин са свързани със и зависими от сфера, която е извън „териториалните води" на тази формация. Не случайно понякога вътрешно-партийни и безпощадни войни – било между отделни персони, било между враждуващи до смърт – елитарни групировки, могат да се съпровождат и от различни видове вандализъм за уреждане на сметките между съперниците.

Знаменателното обстоятелство, че за подобни закононарушения или безспорни престъпления обикновено не се говори (нито от страна на политиците, нито по линия на техните сервилни или зависими медийни групировки) изобщо не означава, че такива вандалски актове са или невъзможни, или пък дори че са практически неосъществими. В подобни случаи, може би, трябва да се разчита на аксиоматичната проницателност и иносказателност на народните умотворения, т.е. на поговорки от сорта на „*гарван гарвану око не вади*" и други такива, които метафорично „дешифрират", но и разобличават колаборациите между привидно яростни и непримирими съперници, когато става дума или се открива възможност за тяхното облагодетелстване, при взаимна договорености за съответна дискретност; или за своеобразна омерта, която е подразбираща се и никой не бива да я престъпва и нарушава по какъвто и да било начин от двете страни в „дуела". Този сюжет или подобни нему фабули също са органична част от най-дълбинната, но и субстанциална тъкан на политическите процеси, отношения, авантюри и далавери през годините на злополучния преход към демокрация и (уж) свободна пазарна икономика. Неслучайно опърничавите съпротиви на партийно-политическите елити през целия то-зи период да възприемат и отстояват като крайно наложително, при това не само на думи, а на дела, както да организират и провеждат последователно и неотстъпно истинска и ефективна *борба срещу корупцията* по високите етажи на държавното управление и в най-отговорните политически институции, се посрещат винаги с явно, или прикрито нежелание, до-

ри с всевъзможни изкуствено фабрикувани и преднамерено мултиплицирани условности, които целят да забавят и усложнят, да възпрепятстват и даже да унищожат всяка възможност да се постигне някакъв прелом в битките с корупцията у нас. А в този контекст има всички причини и сериозни основания да се твърди, че политическият вандализъм у нас разчита както на прекалено солидни и стабилни, видими или незрими властнически гърбове, така и на всевъзможни дискретни протекции и защити.

В контекста на пресичането на субектната принадлежност и закрилянето на вандалските актове може да се оформят поне още два типажа – на *протежиран* и *непротежиран* политически вандализъм. Първият има съответни протекции и защити, които могат да са явни или завоалирани, преки или косвени, но винаги са и реално действащи. За разлика от него, вторият не може да разчита изобщо или поне в конкретни ситуации на подобни видими, или прикрити протекции, на солидни, а пък и дълготрайни защити. В такъв ракурс създаването на законодателство, което улеснява, оневинява и оправдава грабителските и разрушителските намерения и деяния на политически субекти или на техни сподвижници, може да се разглежда и като форма на протежиране на вандализма. У нас това, примерно, се случваше, а и все още става по линия на крайно занижения, обективно и субективно възпрепятстван, или практически неосъществявания контрол над приватизираните икономически структури, което фактически позволяваше и насърчава и днес инцидентно, или перманентно извършване на разнообразни форми на съвършено безнаказан вандализъм с техните ресурси, а оттам вече и относно държавата.

Непротежиран вандализъм може да се забележи в арогантното и брутално превземане на чужди фирми, в принудителното прехвърляне на дялове или на цялата собственост от едни на други лица и групировки, срещу които засега държавните органи не проявяват доста активна, но и ползотворна дейност за ограничаване на подобни деяния. При едно по-разширено и свободно тълкувание, обаче, може да се

окаже, че липсата на ясни и конкретни законови прегради срещу такива афери всъщност е завоалирана форма на протежиране на възможности за и реализации на такива вандалски присвоявания.

Много по-сложно и по-трудно е, обаче, положението, при което типологизацията на вандалските феномени трябва да се осъществява според естеството на *обектите*, които се представят като мишена, цел или жертва на брутални отношения, похищения. Реално погледнато, не съществува такава сфера или част от жизнения свят на човека (в качеството му на род, вид, или индивид), която да е абсолютно застрахована, сигурно и стабилно обезопасена, невъзможна и неспособна да даде подслон на вандалски прояви. Затова е съвсем резонно да се говори и пише за *политически, икономически, културен и социален вандализъм*, като това са общи профили, в или зад които могат да се спотайват далеч повече, по-разнородни, пък и многолики вариации на вандалски проявления. Има автори, които дори още повече раздробяват модалностите на вандализма. Така например, *В. Пирожков* лансира собствена класификация, съгласно която вандалските „типажи" могат да се подразделят на политически, икономически, националистически, селскостопански, културологически и дори на особен гробищен вандализъм. Освен това този учен вкарва и други критерии и подразделения по линията на възрастовите характеристики на извършителите, на демографските категории, на особеностите на съ-причастието или – обратно, – отчуждението от спортни мероприятия и забавления – затова в живота, практиката има детски, възрастен; студентски, или друг вандализъм.[112] Тук и сега не е нужно да се навлиза в каквито и да било прекалени детайли на подобна класификация на вандализма. Повече от явно е обаче, че в нея реално присъстват съвършено разнородни критерии за определяне на таксономичните групи, в които могат или трябва да попаднат съответни типове вандалски проявления. Въпреки този (не много удачен) пример за типология следва ясно да подчерта-

[112] Виж подр.: **Пирожков**, В. Криминальная психология. Психология криминальной преступности. М., 1998, с. 217-1218.

ем, че реална – теоретическа и практическа – потребност от такива научни усилия и изследвания наистина съществува. Затова ще си позволя само един пример в този контекст, който да посочи такава нужда. Достатъчна е дори само една отделна подобна мега-сфера, която да олицетвори, но и по несъмнен начин да докаже правотата, основателността на различни типологични групи. Примерно, културният вандализъм може да притежава и публично да демонстрира най-различни свои модификации – религиозни, светски, медийни, срещу културни институции или учреждения, вербални и паралингвистични, против творенията на изкуството, или да се прокарва чрез средствата и каналите на театъра, пантомимата, киното, художествената литературата, а днес все повече и по всички линии във виртуалните пространства и социалните мрежи. Издевателството, например, към музикалните традиции и трафаретната мелодична аура за даден народ или етническа общност, което буквално прегазва, или радикално преформатира техните пространства, визии и послания, също би следвало да попадне към мрачната статистика или тарифите на вандалските деяния, най-малкото защото дезавуира, или даже кощунства със сакралните музикални вкусове, фаворизирайки други стилове, а пък чрез тях отчуждение на техните адепти от родното. *Чалгата*, например, в много случаи обуславя и насърчава кардинално преформатиране на традиционния начин на композиране, музициране, изпълнение и пр., при това чрез флагрантно нахлуване и господстване на инородни форми на пеене, аранжимент и т.н., което според по-изискани вкусове или съзнания може да се таксува и като вандализъм. Към тази деликатна област трябва да се отнесе и *вандализмът в науката*, понеже бруталното дезавуиране, безцеремонното, демонстративното, дори тоталното унищожение на солидни и значими интелектуални творения или традиции има определено горчив привкус, но и фатален силует на политически инспириран, дори закрилян вандализъм. Публичните, демонстративни, неоднократно извършвани аутодафета на идеологически опасна и вредна литература на площадни сборища и политизирани мероприя-

тия, тоталното изхвърляне и ликвидиране на цели библиографски масиви от „чужда" книжнина и т.н. са части от богатата история и феноменология на родния политически вандализъм. Публичните издевателства или морално-психическите изтезания, на които се подлагат представители на научни школи, направления и теории, не пасващи на конюнктурната, безогледно, а и безнаказано действащата власт, са също разпознаваеми като вандалски. Погледната, осмисляна и оценявана през тази бленда, „палитрата" на вандалските модификации и типологични групи, разреди и пр. може да се умножава почти до безкрай. Безграничното богатство и разнообразие на обектите, на вещния свят или на обективно функциониращите социални отношения могат да се превърнат в магнетичен фокус за определени типове вандалски амбиции, претенции, очаквания и, съответно, простъпки. Всичко в даден момент, при определена ситуация, при даден социален, политически и даже битов контекст може да се превърне в обект или предмет на вандалски изкушения, съответно на това отвори порти, или даде жизнен шанс на различни типове вандализъм. А този факт означава, че обектите на вандалски стремежи и попълзновения могат да и реално са безбройни, ситуирани във всички области, на всички равнища или битуващи във всякакви форми в органиката както на публичния, така и частния живот на хората. Това, което вчера не е било примамка или сфера за гастролиране на вандалски подбуди и изстъпления, днес вече може да стане такова било инцидентно, било даже рецидивно. Обратно, това, което вчера е било привлекателно, приятно и удобно за вандалските де-монстрации, днес може да бъде сериозно редуцирано, в някои случаи дори и липсващо, или пък – най-често – силно преобразено, а в най-лошия вариант – да си остане същото. В този смисъл всички фундаментално значими социални жизнени сфери могат и реално се превръщат както в преки (или косвени) източници, така също и в съответни реални, или символични пространства, или дори в особени по своята ритмика, динамика, смислово-ценностен или събитиен заряд и пълнеж времена, в които се създават, или пък силно вилнеят

разнообразни модалности на вандализма, в т.ч. и на разноликите му политически типове. В този аспект трябва да се отбележи и фактът, че *не съществува никаква* (политическа, икономическа, социална или културна) област на човешките отношения и действия, която априорно, пък и абсолютно гарантирано да притежава статуса на „обетована земя", в която и над която вандализмът не може да изяви своите стихии. Тоест, вандализмът и неговите проекции, или въплъщения, органично свързани с властта, могат и реално проникват във всички сфери (отгоре до долу в обществения организъм), достигат, могат да превземат/подчинят на себе си всички фибри на екзистенцията.

Бандурка и *Зеленски*, например, предлагат шест (конкретно, но и аргументирано, прецизно обосновани) базисни типологични групи на вандалските модалности: *битова, епатажна, криминална, идеологическа, терористична и държавно-чиновническа*[113], като всяка от тях може да се забележи и в реалностите, и в публичните нрави, свързани с обществено-политическите изменения на нашата държава и общество през прехода. А към последния тип – държавно-чиновническия – вандализъм *О. Пашутина* смята за крайно нужно и дори наложително да се прибави и *държавно-корупционният вандализъм*, който е плътно свързан с личната заинтересованост на отговорни персони по всички етажи на държавното управление, но и съответно с тяхната вина пред обществото.[114]

По-нататък, класификацията на вандалските феномени може да върви и по линията на характера и особеностите на *човешките (официални/неформални) отношения*. В този контекст е нормално или възможно да се дефинират и, съответно, диференцират типове вандализъм, отнасящи се към политическите, икономическите, социалните, културните, а чрез последните и спрямо верските, половите, расовите, етническите и други *видове отношения*, които тъкат, а и изпълват съ-

---

[113] Виж подр.: **Бандурка**, А.М., А.Ф. **Зелинский** Вандализм. Харьков, 1996, с. 25-27.
[114] Виж подр.: **Пашутина**, О. Вандализм – понятие и виды его проявления // Общество и право, 2008, бр. № 2 (20), с. 146.

държанието на битността и битийността както на подстрекателите или преките, или косвените извършители, така също и на реалните, или въображаемите „жертви" на миналия, актуалния, предстоящия вандализъм.

Към този сегмент може да се отнесат също и различните – мотивационни, ресурсни, инструментални, технологични и поведенчески – модуси на вандалските деяния в сферата на историчността или всекидневността на индивида, групата, или обществото, като е много важно, а и ценно да се отчита и съществения факт, че нерядко историчността и всекидневността влизат в подобни тесни и интимни взаимоотношения, пресичания или преплитания, и че е прекалено трудно за обикновения човек да се ориентира правилно в техните комбинации, за да проумее и къде започва (или завършва) едното, или другото.

В условията на българския злополучен преход към демокрация, например, определени форми на политическия вандализъм, които в предишното общество са изключително редки или напълно отсъстващи, при настъпване и продължаване на радикалните и тоталните изменения, трансформации и в държавата, и в обществото се превръщат (и то много бързо, а и доста лесно) от историческа рядкост в горчиво ежедневие за хората.

Типологизацията на вандалските прояви може да се обогати и чрез нейните разнообразни модалности, които са обусловени и тонизирани от *възрастовия статус* на техните извършители. В този аспект вандалските простъпки или престъпления могат да се диференцират съобразно особеностите на възрастовия, или дори и на *поколенческия профил* на техните субекти: деца, юноши, младежи, хора на средна, или в трета възраст. Тук и сега е важно да се отбележи, че съществуват такива вандалски модалности, които се реализират приоритетно или дори изцяло от представителите на дадено поколение, или от съответна възрастова кохорта; какъвто, например, е случаят с графитния терор, в чието осъществяване обикновено се ангажират лица (или групи) на определена възраст. Изключително рядко или дори почти

невъзможно е да срещнем в късните нощни доби хора на средна или пък, още по-малко, на преклонна, старческа възраст, които с непонятен ентусиазъм да вършат графитни „авантюри", да правят вандалски „подвизи" по фасадите на държавни и комунални сгради, да безчинстват в особен политически унес.

Психологическите изследвания много отдавна са регистрирали някои съществени закономерности спрямо подготовката и осъществяването на вандалски актове и техните корелации с възрастовите характеристики или специфики на извършителите им. А техните резултати показват, че в преобладаващия брой случаи на вандализъм става дума за лица, предимно от мъжки пол, които са под или около *възрастта от 25 години*. Това всъщност демонстрират специалните проучвания на вандализма на *Мауби* (1983). В такива предположения и доказателства не се крият и кой знае колко големи изненади. Не е трудно за всеки човек да предположи или да бъде твърдо убеден, че вандализмът е особено привлекателен и доста разпространен в определени възрастови диапазони. От различни научни изследвания е установено, че вандализмът е привичен (най-вече) за младите генерации, а освен това, че неговият реален *пик* е някъде между 11-13 години – поне това сочат твърде често цитираните изследвания на *Елиот* (1988) в този контекст. Тази особена закономерност може да хвърли обилна светлина защо политически централи или партийни функционери твърде често се стремят, но и опитват да ангажират за дадени – техни, или чужди – публични и масови мероприятия хора с такава възраст, а и защо именно групички от пубертети, или незрели младежи се използват за публично (и то демонстративно, и флагрантно) осъществяване на вандалски провокации и действия.

В годините на злополучния преход към демокрация не са редки и случаите, при които политически формации на власт или в опозиция кога инцидентно, кога дори вече рецидивно, многократно прибягват (явно, или дискретно) до „екстри" и спешни услуги на разни юношески и младежки агитки, групи, футболни фенове, или на почитатели на

днешни музикални идоли, за да свършат те „черната работа" в конкретни случаи, която всъщност, пък и реално се олицетворява, или въплъщава чрез вандалските изстъпления.

Криминологическите статистики в много държави и общества също подчертават твърде осезаемите присъствия или прояви на подрастващи и млади хора във вандалски деяния. Категорично е установено, че вандализмът се оказва доста разпространена сфера или особен модел за „себедоказване" на такива лица или групи в криминалната активност, като най-мащабно е проявлението на индивиди с възраст между 13-17 години. За магнетичното привличане към и преобладаващото участие на подрастващи и младежи във вандалски деяния съществуват безспорни психологически обяснения и непоклатими логически аргументи, които са свързани и не само със стремежите на индивида в тази възраст да се покаже и докаже чрез нетривиални и непозволени постъпки, но и под влиянието на психичното заразяване и подражание, или пък заради желанията и опитите му да се дистанцира, или публично да дискредитира определен спектър от социални забрани, табута, или елементарни, но общовалидни човешки, най-вече морални норми на поведение в банални житейски, или още повече в нетрадиционни, екстремни случаи. В днешното време, при обществени условия и нрави, когато снабдяването с алкохол и наркотици не представляват трудност, провокиранията на вандализми стават по-лесни. Публично-демонстративното „доказване" на нуждите от персонална индивидуалност, свобода, автономност и автентичност обикновено при лица от тези възрастови кохорти се съприкосновяват с и проецират в техни показни деяния, имащи еманципаторски дух.

Проблемът за дълбоката същност и мотивационните дълбини на такива поведенчески крайности, обаче, не бива да се свежда единствено до персонално-възрастовите и психичните характеристики или особености на техните извършители. Значителен дял за обуславянето и насърчаването на подобни социално-опасни и вредни деяния се пада и на естеството на обществено-историческата среда или обстанов-

ка, или пък даже на съществените промени в социалния климат, в духовната атмосфера на обществото, които обикновено в трудни, смутни, разломни, или разделни времена неимоверно облекчават генерирането и мащабното, дори конвейерно изглеждащото възпроизводство на такива вандалски актове и дори на масово тиражиращи се стереотипни форми на вандализъм. В този контекст си струва да припомним, че изригването на изследователските интере-си и „демографския бум" на публикации за същността и ролята на вандализма реално започва през 80-те години на XX век, т.е. времето, когато западният свят и особено този на най-богатите и развити държави и общества в Европа и САЩ преживяват драматични процеси и трансформации поради злокачествените влияния на ерата на консуматорското общество, заради взривните ефекти и последици от няколко десетилетия инфилтрирани мощни хедонистични жизнени нагласи, в резултат на дискредитацията и изтла-сканото в периферията на пуританските ценности, норми, принципи и традиции, които векове наред обаче са формирали, но и „форматирали" профилите на редица поколения.

Естеството и особеностите на *социалния статус* на извършителите на вандалски деяния също са особено важни и значими за правилното „дешифриране" на тази напаст. Изследванията отдавна са констатирали сериозни корелации между нестабилния и ниския статус с честотата на съпричастие и съучастие към определени типове вандализъм. Подобни закономерности, обаче, не означават, че представители на по-високо поставе-ните (в пирамидата на социалната стратификация) общности са имунизирани или застраховани срещу участие във вандалски – инцидентни, или многократни – изстъпления.

През тази смислово-оценъчна бленда обаче може да се проблематизират и тълку-ват процесите и трансформациите в качествено-количествената определеност на вандализма през годините на злополучния преход към демокрация у нас. Дезавуирането или дискредитирането, естествената и изкуствено-политизираната ерозия на целия предишен ценностно-нормативен компендиум, а и идеологически ка-

техизис, който тотално е определял жизнения свят на хората в старото (социалистическо) общество, в значителна степен облекчава и катализира всевъзможни обществено-исторически „инкубатори", от който се излюпват стереотипизираните „бройлери" на нови вандалски модификации. Скоротечният разпад на предишната социално-класова или стратификационна система, усилените, ускорените и увеличаващите се процеси на маргинализация, пауперизъм и лумпенизация на значими маси влияят за нарастване на възможностите, предпоставките, условията и факторите, обуславящи, пък и катализиращи всички типове вандализъм.

Радикалната промяна не само в обществено-историческите пейзажи, нито единствено колосалните и трудно поносими, или даже непонятни и за огромни човешки множества изменения в публичния, или частния им жизнен ландшафт и статус, но най-вече драматично осъществилите се амплитуди в социалната атмосфера, а и в силно политизирания климат в почти всички значими за човешката екзистенция пространства са съществена част от онова, което обуславя и галванизира експоненциалното развитие на вандализма. Бумът на субкултурата, тоталното разграждане на предишната образователна, просветна и социализационна система, която е произвеждала и възпроизвеждала, предлагала е определен спектър от типажи, нужни и полезни за политическия пазар или социалните реалности и нрави на предишното (социалистическо) общество, както и безпощадното сриване, дезавуирането, естественото или преднамерено извършеното дискредитиране, символно развенчаване, или съсипване на „бившите" културни образци и пр., са все не-отмени съставни части от цялостната структура на тези (прекалено опасни) тенденции, без които не може вярно, комплексно да бъдат обяснени вандалските „взривни вълни". Дори обстоятелството, че последните две десетилетия от историческата биография на социализма в българското общество са свързани с изграждането и утвърждаването на особен тип консумативен социум, на масови консуматорски вкусове и социални типажи, също не е без съществено зна-

чение за последвалия бум на вандалски изстъпления. Недостатъчно удовлетвореният по времето на „реалния социализъм" житейски хедонизъм мултиплицира своите видими или незрими проекции и ефекти в преходния период, които са допълнително стимулирани от мощно, а и внезапно настъпващите исторически, социално-политически, икономически, битови ограничения в статуса на множества.

Изключително важен елемент в цялостната обрисовка и интерпретация на бума на вандализма през последните три десетилетия у нас е този на мощната либерализация и ескалиращата *профанация на социалните нрави и на обноските между поколенията*. Освен това, не бива да се пренебрегват, омаловажават и елиминират значението и ролята на масовото разпространение и хроничната употреба на алкохола и наркотиците сред подрастващите и младежта, допълнително катализиращи „експлозиите" на вандализма. Превръщането на „пеперудените" социални връзки или интимни, сексуални контакти; ескалиращата студенина и празнота в семейството; разлагането на социалната тъкан на много и разнородни отношения на персонално, общностно и социално равнище; скуката и обезсмислянето на редица социални дейности и сфери; експоненциално растящите чувства за силно безпокойство, жизнена, психическа, морална или друга нестабилност; отсъствието на здрава основа и стабилни гаранции за жизнените прояви, за социалната и професионалната кариера, за моралната ерозия и разяждането на нравственото съзнание и битие; радикалната смяна от далекосрочно към ежедневно, късогледо, утилитарно астигматично и идейно далтонично планиране и оцеляване; естествено или умишлено насажданият процес на свръхоценяване на индивидуализма, или егоизма; безконечната пролиферация на конфликтогенни условия, фактори и механизми в живота на съвременните млади хора; конвейерните производства, възпроизводства, дистрибуциите, принудителните или доброволните консумации на всевъзможни изкушения, слабости, недостатъци, недъзи и пороци на днешното време и общество, и т.н., също неизбежно, но и прекалено мащабно попадат в, но освен това и

фатално въздействат на общия, при това и твърде опасен списък на детерминанти или стимуланти за вандалските „бумове", които обикновено се олицетворяват и въплъщават чрез юношески/младежки ексцесии.

Особено важно в този аспект е и да се подчертае, че въвличането и привикването на подрастващи и младежи към вандалски деяния съвсем не е маловажно и незначително събитие, защото такива прояви обикновено не са инцидентни или еднократни. Тъкмо напротив, криминологичните изследвания или статистики категорично доказват, че включването и адаптацията на подрастващи и младежи към вандализъм почти сигурно водят до рецидивни прояви, до усложняване, утежняване на престъпната им активност; нещо повече, че те обуславят и гарантират обогатяване, утежняване на злодеянията им. По същество, това означава, че днешният (позволен или безнаказан) политически и друг вандализъм става много *опасен залог* за бъдещите времена и обществени процеси.

„Портретирането" на извършителите на вандалски деяния в контекста на техните базисни възрастови-психични характеристики и особености, обаче, предполага или изисква и тяхното описание, но и тълкуване от гледна точна на *половите им различия*. В този аспект, най-елементарно и близко до ума на хората е, че вандалските изстъпления могат да се диференцират на *мъжки* и *женски*, при което доминацията на първите е категорична, изглеждаща като безспорна или дори като естествено подразбираща се. Такава представа или линия на обосновка, обаче, е доста непълна, за да не кажем и донякъде сериозно погрешна с оглед особеностите на „пейзажа" на нашата съвременност. Първо, защото „на сцената" на обществено-историческия, политическия или публичния живот в условията на постмодерността все по-отчетливо, а дори и агресивно навлизат мотивите за признание или зачитане на правата и свободите на *третия пол*, на гейове, лесбийки, би-, транс- и метросексуални индивиди, а съответно и на техните общности. Тези процеси не са абсолютно индиферентни или необвързани

спрямо производството, разпространението, рекламирането и консумирането на дадени екстри и технологии на вандалско отношение, постъпване в определен тип социални ситуации, жизнени казуси. Най-малко, обстоятелството, че сред все по-широки слоеве на обществеността се увеличават впечатленията или стабилизират убежденията, че представителите на тези общности си позволяват безнаказано, дори с подкрепата на различни управляващи елити да провокират и ерозират обществения порядък, да подкопават и оскверняват дълготрайни исторически традиции и полово-сексуални трафарети на даден народ, е съвсем достатъчно основание, или сериозен повод, и солиден аргумент да се включи и тяхното особено присъствие, проявление и значение в общия контекст на темата за вандализма. Не е случайно и все по-честото вербално, а и дискурсивно ознаменуване на публичните изяви на тези „нестандартни" общности като *вандалски* проявления срещу традициите, светотатство над християнските, кощунство с моралните норми и принципи на народа, или дори като съвременен, постмодерно толериран и фаворизиран символичен брутализъм, даже и терор спрямо нормално възпитаните и порядъчно действащите граждани. Затова и все по-регулярно организиращите, но и провеждащите се прайдове определено предизвикват силно негодувание, възмущение, гняв и омраза към участниците в тях от страна на определени (а и видимо ескалиращо увеличаващи се) множества на граждани.

Разбира се, тук проблемът може или трябва да се постави и в друга, много по-различна смислова и оценъчна плоскост, която се отнася и до това, дали (по своята най-дълбока, иманентна същност) подобни нетрадиционни сексуални предизвикателства и публични демонстрации фактически са *истински*, т.е. *реални* вандалски актове, или пък само и просто става дума за радикални промени в оценъчните бленди към тези случаи, при които на тези публични маниери се вменяват референциите и за вандалски деяния.

Огромна важност и съществено значение за обективното и комплексното проблематизиране, но и тълкувание на пъстрата гама от въп-

роси и теми, свързани с полово-сексуалните диверсификации и техните отражения във вандалските проявления, реално притежават и характерните особености, или различия между епохата на Модерността и днешната съвременност, в която определено, забележимо господства постмодерността. Ако епохата на Модерността залага определено, а и видимо на „мъжкото начало", ерата на постмодерните реалности и нрави толерира феминисткото начало и „меките форми". Това знаменателно обстоятелство или тази дискретна закономерност няма как да пропусне шансовете да повлияе твърде сериозно и доста мащабно, или поне да заобиколи, при това дори и твърде отдалече всичките пространства на вандалската феноменология. Независимо, че е доста осезаемо, но и мащабно, феминизирането на всички и всичко в жизнените светове на постмодерно скроените умове, души, поведения и битности съвсем не означава, че е вдигната Китайска стена пред ролята и значението на силния пол. Нещо повече, ако постмодерността обуславя, легитимира и мултиплицира размиването или аморфизацията на предишните традиционни полово-сексуални идентичности и роли, заменяйки ги с техни осъвременени модификации, а и обогатявайки ги с исторически непознати иновации в този деликатен и специфичен контекст, няма как и вандализмът да не се разпространява, но също и да не увлича и жените в своите „забавления". Поне в сферата на политиката, на свръхполитизирани масови мероприятия и публични събития все по-често ставаме свидетели на осезаемо размиване на границите между по-ловите различия спрямо ориентацията и активното участие във вандалски изстъпления, т.е. все повече жени явно се забелязват сред участниците в такива публични злодеяния.

Второ, сериозно основание за коренно преразглеждане и съвършено друго оценяване на дисбалансите между половите „представителства" във вандалските актове се обуславя и от динамично изменящите се социални, в т.ч. и публични роли на всеки пол. Старата (едва ли не канонизирана за вечни времена) фикция, че вандалите са почти винаги представители на силния пол, в нашата съвременност се оказ-

ва силно разклатена. Въпреки това днес също се раждат и отстояват научно-теоретични концепции, правят се експериментални изследвания, които се ангажират с доказателството на значението на полово-сексуалните особености спрямо извършването на дадени типове вандализъм. Към ракурса на явно маскулиринизараната версия на вандала се отнасят проучванията, а и трудовете на учени от „калибъра" на Голдщейн, Хауърд, Ричарс, Франсис и други. Независимо от и въпреки тази продукция и доказателствена визия, нещата се изменят. Обществените практики в различни страни и общества, криминологичните сводки или архиви и т.н., видимо и категорично отбелязват значително покачване на ръста на съпричастие и съучастие на представителките на „нежния пол" във вандалски изстъпления. Всички научни и експериментални изследвания, както и статистиките в различни типове държави, общества, цивилизации или култури твърде осезаемо показват съществени промени в половите идентификации на субектите на вандализъм. Релефно и категорично се налага тенденцията все повече жени и по все по-агресивен, брутален и пр. начин да се включват в, да провокират или съдействат на отделни вандалски изстъпления.[115]

Разбира се, все още съществуват и твърде много спорове за това дали полът има толкова голяма роля и значение за приобщаване към и практикуване на вандалски дела. В този ракурс продължава да битуват сериозни раздвоения, понеже, например, в концепции и изследвания, като тези на *П. Ричардс,* се потвърждават известни връзки и зависимости между половата идентичност и отделни вандалски злодения, докато според идейната визия и проучванията на учени от типа на *К. Тайгарт* подобни корелации или зависимости не съществуват, а и не могат да бъдат солидно доказани по никакъв начин.

---

[115] Изследванията на А. Голдщейн (1996), например показват, че ако през 1965 г. на 12 пиромана мъже се е падала една жена, то през 1993 г. това съотношение е паднало наполовина, като обаче пак доминацията на мъжете се е запазила, но вече на 6 представители на „силния пол" се падал и по един от „нежния пол". И проучванията на У. Бюро (1997) в този контекст сочат, че през 1995 г. в САЩ са били арестувани и подведени под съдебна отговорност над 30000 жени за предизвикване или съучастие във вандалски похищения и разрушения на чужда собственост, докато през предишни десетилетия бройката е била измерима в далеч по-малки размери, примерно от порядъка на стотици, а пък по-назад даже на десетки лица.

Класификацията на разнородните и многолики вандализми може да бъде допълнена и в един друг контекст, съобразно характера и особеностите на техните *функции*. В този ракурс, най-общо, може да дефинираме и легитимираме поне два типа политически вандализъм – *офанзивен* и *дефанзивен*. Първият е свързан с атакуване, нерядко и с непредизвикващо, дори невинно поведение на „жертвата" на вандалските похищения или изстъпления, докато вторият може да е продукт и отражение, а също и инструмент на ответно, реваншистко, контра-атакуващо, дори възмездно отношение, а и поведение.

Историята притежава огромно количество примери на страни и народи, които са преживели истински трагедии, но и които след това, и въпреки изживяното, не са открили и приложили други пътища и средства, а са отвръщали на директните си причинители, или на съвсем други и невинни държави и общества с подобни форми на политически и друг вандализъм било в пределите на чуждите територии, било и спрямо остатъчните малцинства от виновните страни и преди това господствалите над тях народи.

В известен смисъл съвременни или преки проекции на тези модалности на политическия вандализъм може да бъдат различени в бруталните агресии и разграбвания на богатствата на по-малки, умишлено вкарани в кризисни ситуации, или дори във войни, държави и общества, които, след първоначалните тежки удари, отчасти възстановени, или поне мобилизирани в определено отношение, могат и да отвръщат по аналогични начини на свои сегашни противници, които в миналото са им били създатели, приятели. Показателен в този аспект, например, може да бъде талибанският Афганистан, който първоначално беше целево конструиран и добре въоръжаван от САЩ, но впоследствие Ал Кайда, а и други ислямистки групировки започнаха безпощадни баталии със своите основатели и снабдители, като в редица случаи вършаха или правят вандализми както спрямо рекрутираните от САЩ местни компрадорски елити, така също и против военната ин-

фраструктура, или военните подразделения на американците и съюзниците им.

Същото може да се каже и по отношение на Ислямска държава и на редица други ислямистки, фундаменталистки и екстремистки организации, пък и милитаризирани структури, които глобалните властелини и адептите на Новия световен ред съвършено преднамерено и целенасочено, но и дълготрайно подготвяха, обучаваха, инструктираха, снабдяваха с всевъзможни средства и технологии, за да изпълняват техните сценарии, които обаче по-късно, при определени обстоятелства вече изцяло се обърнаха наопаки, като започнаха да вършат и собствени (некоординирани с американските) вандализми.

Типологията на вандалските прояви може да продължи и в съответствие със степента, или формата на увреждания, или дори на унищожения на техните „мишени". В този смисъл едни са семплите и баналните графитни терористични акции, друго са частичните увреждания, а съвсем отделни и най-тежки са пълните унищожения или невъзвратимите разрушения, които вандалите нанасят на паметници и мемориални ансамбли. Може да се каже без всякаква условност и колебание, че светотатствата, кощунствата и гаврите с историческата памет, особено с издевателствата и разрушенията на гробовете на идейните противници, също се отнасят към крайните форми, степени на вандализъм. Подобен тип простъпки, анти-обществено и крайно неморално поведение не са рядкост, а – обратното, – те все повече стават ежедневен щрих от портрета на нашите делници. В това няма нищо изненадващо и странно, защото свръхполитизацията и безграничната идеологизация на всички фибри на публичния/частния живот на съвременните български граждани водят и до ескалация на такива непристойни деяния към почитта и паметта на реалните или въображаемите съперници, или врагове в различни социални сфери.

Засягайки темата за паметта, съвсем лаконично, схематично можем да визираме два други типологични модуса на *забравения* или *запомнения политически вандализъм*, като специално подчертаем, че

тези две форми могат да бъдат осъществени по *естествен*, или *изкуствен* начин съгласно естеството на техните детерминанти и катализатори. Едно е положението, когато течението на времето и прахът на историческата забрава по естествен път погребват или сериозно размиват очертанията на спомените за вандалски деяния в миналото, но съвсем друго е то, когато политически фактори обуславят и галванизират изкуствени предпоставки, техники и практики за изчезване на паметта за тях. В рамките на нашия преходен опит сме свидетели на действията и на двете модалности.

Според критериите за честотата и бройката, за количествената сингуларност или – обратното, – многократната реализация на конкретни, в т.ч. политически, вандалски модалности, политико-вандалските деяния могат да се подразделят на *инцидентни, еднократни*, от една страна, и *хронични, рецидивни, многократно повтарящи се*, от друга.

Тази диверсификация на подобни вандалски феномени много осезаемо проличава, например, в стремежите и опитите на някои политически елити, лидери или функционери да се възползват от инцидентни, или еднократни употреби на вандалския прояви, а след известно време, при липса на други варианти, сценарий и средства, отново да се обърнат към възможностите, „екстрите" и услугите на вече проиграните, но и доказалите се (на практика) вандалски прийоми и технологии за властови опозиции, или бетонирания.

Според естеството на своите първоизточници, политико вандалските феномени могат да се делят също така и на такива, които са продукт и отражение на съответна *ис-торическа унаследеност*, или пък на мащабно действаща *социокултурна придобитост*. По линиите на историческото препредаване или пък на конюнктурното социокултурно придобиване могат да функционират и доста отчетливо да се проявяват и други типове на *про- или анти-идентичностни* политически, или силно политизирани вандализми. Така например, про- или анти-турски вандалски актове, свързани с публично и демонстративно горене, или

тъпчене на националния флаг; или – обратно, – с вандалски графитни агресии, опити за палежи над и поругаване на свещени за мюсюлманите места – джамии, гробища, оброчища; на про-, или антисемитски прояви, както нееднократно се случваше по отношение на синагогата, или спрямо еврейските гробища, и т.н.; както и на про-, или антицигански вандалски реакции са все част от пейзажа на нашия преход. Но такива събития, процеси и тенденции не са валидни само за нашата държава. Както сочат изследванията и в ред други – източно-, централно- и западноевропейски страни, когато се засилват позициите или радикализират действията на десни и крайно-десни, националистически, профашистки, расистки, а и ксенофобски организации, движения и политически партии, неизбежно се учестяват, а и умножават проявите и на вандализъм. Обикновено такива процеси или тенденции биват предшествани от отчетливо забележими промени в идеологическото и политическото говорене, от радикализация и масовизация на политизирани стилистики и технологии на публична вербализация, при които първоначално вандализмът „прохожда" и заявява свои претенции в, чрез полетата на всекидневната, медийната, официалната, или неформалната артикулация като след това идват последващи екстремизации, мултипликации на неговите поведенчески „бумове". Както показват категорично съвременни изследвания, ескалиращите ръстове и взривове на вандализъм често тръгват от вербализация на недоверието, подозрителността, ненавистта, омразата и агресията, които лесно – по естествен или по преднамерено улеснен изкуствен път и начин – превземат социалното време и пространство на различни жизнено-значими сфери и дори популяризират квазиобщности, които непрекъснато и масирано генерират и разпространяват скандализираща, но и катализираща вандалски настроения и нагласи информация, в нашето време свързани, примерно, с нови и исторически непознати преди комуникативни инструменти и практики – буллинг, моббинг,

тролинг, комуникативен саботаж и терор, емоционален шантаж и аксиална репресия.[116]

В съответствие с мотивацията на извършване на конкретни вандалски простъпки или публични изстъпления е възможно да се диференцират и типове вандализъм, отговарящи на въпросите дали те са *идеологически или не мотивирани* (в доминиращ вид). Историята и съвременната политическа/гражданска практика имат спомени за много и разнородни типове вандализъм, някои от които са видимо идеологически мотивирани и инспирирани, а други са незабележимо, косвено и дискретно такива по своята същност.

Политико-вандалските изяви могат да се класифицират и съобразно характера и степента на тяхното *„магнетично привличане и задържане*", производни от естеството, спецификата на обектите, към които се адресират и осъществяват такива изстъпления. Естествено и твърде често срещано (в публичния живот) е положението, при което някои типове вещественост, определени предметни конфигурации (от сорта на мемориални топоси, исторически паметници, бюстове, скулптурни фигури и групи на политически персони и дори сгради на партийни централи) се оказват далеч по-интересни или непрестанни обекти на стремежи и опити за най-различни вандалски наказания, символични отмъщения и разправи, в сравнение с ред други вещественo-предметни цялости, които изобщо не са толкова обемисто, а и смислово натоварени в символичен порядък. Този критерий или фактор не се споменава въобще в изследванията, посветени на различните критерии, респ. класификационни системи на вандалските поведенчески изяви, което обаче съвсем не означава, че той отсъства в практиката, а и не провокира агресии. В съответствие с пространствената си дислокация или с териториалния периметър на своето действие политическите вандализми могат да се типологизират и *на локални, ре-*

---

[116] Виж под: **Комалова**, Л. Типология мультилингвальной вербализации эмоционального состояния „агрессия" (на материале разносистемных данных корпусной лингвистики). М., 2016 (диссертация на соискание ученой степени доктора филологически наук), с. 285.

*гионални, национални, континентални и гло*бални, като има ред възможности едни от тях да са причина, докато други са следствия от разни форми на този феномен. Пред очите на многострадалния български народ и злощастното ни отечество политическият вандализъм се разкрива най-често, най-релефно във или под формите на локални или регионални въплъщения. Съсипването на икономическият, културния и социалния живот в отделни населени места (селища, общини, провинциални градчета, или в пределите на цели региони, т.е. на нивото на фрапиращо териториално дебалансиране, на потресаващи различия между селото и града, между провинцията и няколко големи областни града или столицата) е определено рожба, или последица от позволяването и импулсирането, от координирането, а и субординирането на политическия вандализъм, организиран, протежиран и практически осъществяван от различни управленски елити. Никой представител от самозваната политическа класа, обаче, никога и никъде няма да си позволи лукса да обозначи, квалифицира по този начин разграбването на държавата. Създаването на съвременни, постмодерни и неолиберално обосновавани и защитавани форми на *ново средновековие*, на местни, регионални, национални, континентални или глобални *феодали*, които безнаказано и дори с протекции, защити „отгоре" дерибействат и безчинстват над изпадналото в смут, притеснения, страхове и безнадеждност население, измерващо се в стотици, хиляди, милиони и дори милиарди човешки същества, също може да се възприема и квалифицира като нова, исторически непозната през предходни десетилетия на XX век, форма на политически вандализъм в крупен мащаб.

Естествено, идеологическите архитекти, политическите алхимици на творението и пласирането на този одиозен феномен – *новото* (постмодерно и неолиберално) *средновековие* и неговите иманентно присъщи, и обслужващи го *феодали-вандали* – не биха оставили на произвола на съдбата коварните и дори зловещите си сценарии. Затова те търсят и намират всевъзможни модуси, начини, средства и техники,

чрез които да внушат на и убедят големи слоеве от гражданството или обществеността, че „нищо лошо и опасно не се е случило", че „всичко е в реда на нещата", съобразно естествената и неотменната логика на такива радикални трансформации на обществото – като днешните.
През годините на злополучния преход към демокрация у нас нееднократно в медийното и политическото време-пространство се лансираха, а и отстояваха тези и визии, според които политическият вандализъм (позволяващ, осъществяващ или притежаващ всевъзможни, дори най-парадоксални, дори абсурдни обяснително-оправдателни матрици на своите волунтаризми, безразсъдства, безспорни престъпления и потресаващи вакханалии) не е чисто местно, локално, регионално, или национално творение и злодеяние, а има своите детерминации, проекции, импулсирания, или защити отвън, от най-високи институционални върхове и международни, световни институции и глобални сценарии.

Разбира се, подобни твърдения, визии, идеологеми и митологеми с нищо съществено не променят трагичните факти на вандалско разграбване и унищожение на съдбите и богатствата на огромни човешки маси, на преднамерено вкарани в тежки или дори смъртоносни кризи държави и общества, на бавни и мъчителни, или искрометни и скоротечни фалити на различни, дори противостоящи си идеологии и партийни фамилии, които (заради това, че техните елити са се поблазнили, изкушили и отдали на греховните сладострастия и престъпните деяния на политическия вандализъм) се оказват не само и не толкова единствено съпричастни, ала и реални, активни, ярко забележими, или умело прикрили се, но пък и фактически съучастници в подобни ужасни злодеяния.
Преднамереното разграбване, унищожение или целенасоченото „самоубийство" на цели сектори от родната ни икономика (чрез умовете и ръцете на компрадорски елити), за да не бъдат тези сектори оставени да са конкурентни на световните пазари, а и техните мащабни пазари да минат в други ръце, не е друго освен чист политически вандализъм, макар и извършен под най-различни форми и начини, или пък само с

принудителното, или с доброволното съпричастие и съучастие на местните политически и други елити.

Регионалните диспропорции, оформили се релефно през годините на смутните и криминални последните две десетилетия от XX-и и на първите две от XXI-я век, също показват по категоричен начин, че политическият вандализъм може и реално надхвърля териториалните граници и политическите различия в отделни страни или региони, не се съобразява с историческите биографии, нито пък с културните различия на тези страни.

Евроинтеграционните процеси, тенденции и сценарии, които пледират и практически осъществяват ескалиращо разделение или отдалечаване на едни от други страни и общества, на базата на изкуствено сътворени и перфидно натрапвани общоевропейски критерии, директиви, сценарии и т.н., също понякога могат – било още сега в настоящето, било след време, в перспектива – да се окажат зловещи и кошмарни олицетворения, или практически смъртоносни въплъщения на политически вандализъм, който ограбва и унищожава съдбите и богатствата на зависими и подчинени страни и народи.

Фактите, че преди известно време бяха публикувани изследвания, а и направени шокиращи разкрития за огромни несправедливости при разпределението на световните богатства и симетрично разположените им колосални, но и потресаващи бездни на неравенства, мизерия, безперспективност и пр. на системно и уж „законно" ограбените, подложените на управленчески, политически, икономически, правен и т.н. вандализъм огромни човешки маси, равняващи се на повече от 90% от броя на човечеството, както и неравномерното разпределение и ограбване на природните и социалните ресурси или богатства и тяхното трансфериране преди всичко в страните от т.нар. „златен милиард", са достатъчни свидетелства и необорими аргументи в подкрепа на тезата за наличие и безнаказано функциониране и на *глобален политически вандализъм*, основно извършван от транснационалните корпорации, които рекрутират и свои лица в управляващите елити, в ръ-

ководствата на разнородни и уж враждуващи помежду си партийни елити. (В сравнение с тези колосални, непобиращи се в рамките на ума дори на интелигентни хора, мащаби на ограбване на богатствата на човечеството, на милиардни маси човешки същества, на преднамерено докарвани до кризи или фалит страни и нации и пр., някогашното вандалско изстъпление, свързано с разграбването на Вечния град през 455 г., всъщност и реално изглежда като детинска, наивна и невинна игричка, която е тотално несъпоставима, абсолютно несъизмерима със сегашните политически игри и вандалски похищения, поражения, вършени в условията на днешния исторически, глобален свят.) И това се случва както по целия свят, така в Европа, на Балканите, но и, разбира се, у нас. Международни търговски споразумения, поставящи на колене слаби и изпаднали в криза, зависими държави или безнаказано, а и с протекция, пък и под съдебни заплахи от унищожителни решения на международни съдебни трибунали, които са рекрутирани от мега-корпорациите, притежание на властелините на света, могат също да се окажат неизбежни компоненти от глобалните сценарии на разгулния политически вандализъм, независимо че формално са облечени в и легитимирани от авторитетни международни договорености, законодателни инициативи, практически въдворени властови порядъци.

Според времето, необходимо за извършване на конкретен вандалски акт или за поредица от такива действия, политическият вандализъм може да се подразделя и на *кратко-* и *дълготраен*. В обществено-политическата практика, обаче, не са редки случаите, при които краткотрайни вандализми могат да се окажат елементи или отделни брънки от прекалено дългата, а и сложно оплетената верига на разнородни и многолики вандалски актове, дори и процеси, които могат да се разпростират и много надалече в темпорално отношение; т.е. могат да се нижат по протежение на месеци, години и дори цели десетилетия, стига за това да съществуват необходимите условия и обстоятелства. Това е особено важно, а пък е и отчетливо наблюдаемо във вре-

мена или в обществено-исторически преломни, преходни, радикално трансформационни ситуации, при които времето се превръща в доста еластична, аморфна, но и трудно разпознаваема величина. А днешната постмодерност и неолибералният глобализъм се характеризират именно с такива мутации и преформатирания на усета и преценката за логиката, хода на времето. В този смисъл, краткотрайността на определен политически вандализъм реално може да е свързана с такива мащабни и разпростиращи се във времето и пространството последствия, които да предопределят и дори конфигурират живота на няколко поколения. Така, например, криминалната реституция или приватизация може да се счита определено (и фактически, т.е. по същество) за вандалско разграбване на народните богатства или държавните фондове, независимо от „навирания в очите" на обществото от нейните извършители факт, че тя е солидно „облечена" в съответно законово позволително или оправдателно разрешение, и в политико-идеологическо насърчение, или стимулиране. Тя е замислена и приведена в изпълнение в порядъка на няколко месеца или години, но след това нейните отражения и последици хвърлят сенки за много десетилетия напред. Така един краткосрочен политически вандализъм може да предизвика свои много сериозни и продължителни резонанси и тежки отпечатъци в съдбата на народа, обществото. В този аспект, отделен казус или фрагмент от този, реално кратковременен (т.е. докато се ограбят, разпределят държавните фондове или народните богатства) процес могат да задействат след, а и чрез себе си цяла една (много широко разклонена дълготрайно извършваща се) верига, или поредица от аналогични и други типове вандализми, които да продължат във времето и пространството на конкретния социум вандалските грабежи и пр. За да не звучи голословно това становище, ще приведа само един пример, който не е измислен, а е част от реалната история или икономическа практика в нашия злополучен преход. Иде реч за извършването на такива криминални приватизационни сделки, които са извършени с позволението или даже със закрилата на опре-

делени управляващи, или политически елити, които предават добре, или поне временно изпаднали в затруднение, но можещи да се „изправят на крака", функциониращи предприятия в ръцете на меркантилни, много алчни собственици, които буквално ги разбиват, тотално, безостатъчно разфасоват за кратко, дори за изумително светкавично време, продавайки техните имущества било на скраб, било под други форми на вътрешни, или външни предприемачи, с което вече унищожават напълно отделни производствени структури, дори и цели отрасли. Всичко това не е (чисто и просто) теоретична приумица или абстрактно-въображаем концепт, академично и нереалистично хрумване, защото неговите контури, проявления и форми се наблюдават видимо, кошмарно в историята на нашия „преход". И тук главната дефанзивна стратегия, или офанзивна тактика на лица, групи, елити и техните обкръжения, които се възползват и добре облагодетелстват от подобни типове пладнешки грабежи,се ориентират към, или позовават на „законовата" база, която се приема като елиминиращ фактор, или дори претекст, че тези деяния не са вандализми. Всъщност, *формалното право*, което реално нарушава истинските закони, принципи и норми, на които се базират, гарантират както държавните, така и обществените интереси, *не е истинско право*, защото то несправедливо ограбва, а и чрез законови средства и форми прикрива аналогичен тип закононарушения, за да не кажа чисти престъпления. В случая дори не поставям на преден план очевадните проблеми за тоталното разминаване или несъответствие между правно-политическите уредби и моралните закони, съгласно които е грях, дори престъпление да се грабят народните богатства по този начин. А когато правото се противопоставя на нравствеността, тогава никой (най-малко още-тените от него лица, групи, социални слоеве и общества) не бива да го счита за морално обосновано, за нравствено позволено и приемливо за огромни части на обществеността. Правото винаги е превърната форма за прилагане на определени типове насилие, а моралът никога не разчита на услугите на разнообразните модификации на репресия над духа и съвест-

та, над съзнанието, поведението или битието на своите истински субекти. В този ракурс вандализмът неизбежно, винаги е негов „смъртен враг" и никога не може да намери сносно оправдание от позицията на моралните ценности, норми и трафарети, поради което обстоятелство той винаги е считан и за крайна форма на безнравственост.

Разбира се, срещу подобна нелицеприятна формула и класификационна „двойка" от типологията на политическия вандализъм веднага могат да „скочат" както политици, идеолози, демагози и популисти, така и техни креатури или приближени кръгове, които обаче, или вече достатъчно солидно са се облажили, или неистово жадуват и очакват и те да се облагодетелстват по този начин, поради което – едните вече post factum, а другите изпреварващо и оправдателно – се опитват да се възползват от възможностите за „обосновани предположения", или критики срещу такива разделения на вандализмите.

В правната и криминологичната литература вандализмът обикновено се квалифицира като изключително дръзко, несъмнено арогантно, прекалено брутално и нерядко съвършено преднамерено, но и демонстративно поведение, което винаги депозира пълно неуважение и фрапиращо незачитане на обществени ценности, норми и порядки. Такива референции в поведенческия профил на този крайно одиозен феномен могат със сигурност и винаги да бъдат категорично установени, ала те не разкриват някои много важни психологически характеристики и особености, които са свързани с начина и технологията на извършването на подобни (социално опасни и вредни) поведенчески актове. Затова действителността ни предлага и такива модалности на вандализма, в т.ч. и на политическия, които изобщо не могат да се срещнат в класификациите, типологиите, които учените обикновено предлагат, обясняват и прекалено аргументирано отстояват.

Например, в широко лансираните и експлоатирани типологии трудно може да се намерят деления на вандалските прояви по линията на „*страхливо – дръзко*", „*скрито – открито*" и т.н. В живота обаче такива форми на вандалски изяви или дори на агресии съществуват не

само реално, но и прекалено често, от темпорална гледна точка, а пък и имат и твърде широко разпространение – в териториален аспект, понеже са релефно забележими в различни исторически, социални, политически, културни и други пространствености на съответни жизнени светове на социални общности, или на индивиди. Не всички вандали реално притежават дързост и безстрашие. Дори напротив, по-голяма част от тяхната общност е съставена от индивиди, които не са нито храбри, нито смели, но които обаче много желаят да изглеждат такива; и затова се впускат във и използват вандалските изстъпления и гастроли, за да създадат превратни образи, впечатления и внушения спрямо истинската си същност на лица, не притежаващи такива добродетели. Това не е изненада, защото психолозите отдавна са открили, но и обяснили защо и как страхът и малодушието могат да се прикрият зад булото на наглостта и нахалството, които обаче околните хора следва да възприемат като форми на смелост или дързост. В такива казуси те разчитат на субективна преценката, която преформатира истинското естество, лице и битие на техните публични или неформални, междуличностни прояви. Затова графитният вандализъм е най-осезаемата форма на страхливо поведение, което се изявява, когато липсва пряк социален, или силен институционален контрол, а и което желае да остави впечатления за особена дързост или за предизвикателство към властта! Графитните вандали обикновено „нанасят своите удари", или безнаказано буйстват в късните часове и тъмните доби, когато няма нито достатъчно минувачи и наблюдатели, нито когато на местопроизшествието могат незабавно да се окажат и органите на реда. Те могат да се докажат обаче и другояче – там и тогава, където хората ги наблюдават в момента, или ако срещу тях стоят милиционери/полицаи. Така става при политическият площаден вандализъм в масовите мероприятия, при който вандалите правят „геройствата" си и „пред очите", и „под носа" на полицаите. И едното, и другото са вандализми, които могат да имат еднаква външна форма, но пси-

хичната им консистенция е различна и понякога даже може да е диаметрално чужда, смислово и емоционално дори полярна.

В научната литература могат да се открият редица други, по-особени типологии на вандализма, които очевидно демонстрират хибридно естество, защото са специфична смес от разнородни критерии или от миксове на несвързани помежду си модалности. Такава, например, е класификацията на Воробьова и Кружкова[117], която, от една страна, е определено компилативен продукт от най-различни чужди таксономии, и, от друга, на депозирани и лаконично демонстрирани профили и естества на следните типове вандализъм: на непреодолимото изкушение, от типа „другояче не бива да се направи", похищаващ, вредителстващ, злонамерен, злоупотребяващ, идеологически, конфликтен, кон-формен, любопитстващ, маскиран, отмъстителен, непреднамерен, тактически, екстравагантен, предизвикан от вътрешно-личностни причини, присвояващ, агресивен, естетически, екзистенциален, протестиращ, обусловен от атрибутите на социалната среда, провокиран от неудобствата на окръжаващата реалност и от нравите, резултат от скука или досада, плод на желания за самореализация, повече свобода и социално признание, или афиширан заради спецификата на персоналния облик, характер, темперамент и т.н.. Очевидно е, че въпросната типология изобщо не отговаря на сериозните научни претенции за необходимото или задължителното селектиране, очертаване на еднородността на критериите и признаците, съобразно които тя следва да се прави, а и легитимира. Със сигурност обаче може да се твърди и явно се констатира, че тази класификация или типология на политическите вандализми изобщо не е нито *изчерпателна,* нито *всеобхватна*. Това е напълно естествено, а и закономерно, понеже в историята на света, пък и в тази на политиката непрекъснато се появяват, утвърждават, царстват или стесняват диапазона и властта си, агонизират, а и, накрая, умират определени форми на

[117] Виж по-подробно в главата, директно посветена на изследването на вандализма в градските условия: **Воробьева**, И.В., О.В. **Кружкова** Психология городской среды. Екатеринбург, РГППУ, 2012, 93-110.

вандализма, или поне най-малкото те нерядко мутират в доста по-различни проявления. В този аспект, проблемите и предизвикателствата, свързани с темата за класификацията, за селектиране и легитимиране на типологични критерии и системи на вандализма, определено стават все по-сложни и с течение на времето, и с усложняването на живота, както в неговите публични, така в частните му, персонално-екзистенциални измерения. Това несекващо мултиплициране, пролифериране, клониране и пр. не означава, че не е възможно и постижимо известно ограничение, редукция, унищожение на някои форми. От историята и обществената практика знаем, че някои, широко разпространени и масово използвани в далечното минало, вандалски практики вече не са в дневния ни ред. В крайна сметка, Политиката открай време, сега и със сигурност бъдеще ще ни уверява, че (ще) се бори принципно, неотклонно, решително и продуктивно срещу вандализма.

Темата за различните критерии или типологични версии на модалностите на вандализма, в т.ч. и на неговите политически и политизирани въплъщения, обаче, може и да провокира един крайно рядък и доста сложен проблем – този за *допустимото* или *поносимото* количество и качество на вандалски прояви в публичния и частния живот. А въпросът за *допустимата* и съответно за *поносимата бройка на престъпленията* е доста отдавна присъстващ в различни аналитични опции, визии, концепции и теории.[118] Той обаче е свързан, може би, повече със субективната поносимост към тези феномени.

Проблемът за *края на вандализма* също е неимоверно труден, но той има само един радикален завършек, който обаче е и фатален за човешкия род – самоубийството на човечеството (заради ламтежа и безумието на олигархичните елити и глобалната власт) може да обуслови, а и гарантира сигурно приключване на биографията на вандализма, защото когато няма да има вече хора, няма да има нужда и от вандализми. Този вариант, обаче, едва ли е най-успокоителен или об-

[118] Виж подр.: **Кристи**, Н. Приемлемое количество преступлений. СПб., „Алетейя", 2006.

надеждаващ за човечеството, което иска да живее във време и в пространство, които са изчистени от вандалските миазми. Ето защо *Човекът* (като род, вид и индивид) трябва да се опита да открие съвършено друг път или различна орбита, за може успешно да се пребори с феномена вандализъм.

МОРАЛНИ ЩРИХИ ОТ ПОРТРЕТА НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ВАНДАЛИЗЪМ

Живеем в смутно и преломно историческо време, в динамично и противоречиво трансформиращо се общество, в което най-драматично се разкъсват или разпадат всич-ки социални връзки, тъкани и отношения, съградени и осветени от нравствения етос; в буквално, а и очевадно сриваща се пред сетивата ни държавност. А всички те се оказват невероятно щедри и гостоприемни към всевъзможните форми на *вандализма*, в т.ч. и най-вече в неговите политически или политизирани въплъщения в практиката. Затова идеологическите „еквилибристики", политическите „жонгльорства" и управленческите „илюзионизми", с които – исторически и всекидневно – бива занимавано, а и отвличано вниманието на нашите съвременници, изобщо не са в състояние да прикрият очевадни-те факти, че днес се вършат потресаващи, непонятни за моралния разум *вандалски* акто-ве, коварни и жестоки сценарии, за които не бива да съществуват никакви оправдания.

Както от незапомнени исторически времена, така днес, а вероятно и в необозри-мото историческо бъдеще политическият вандализъм ще се разказва и обяснява в доста преиначени, умишлено префасонирани, а и инструментално „акордирани" дискурсивни логики и технологии, които дискретно прочистват всичко нелицеприятно за истинската му историческа биографичност или пък прикриват много неща от феноменологията му.

За политическия вандализъм исторически и социокултурно са изобретени, пък и властово натрапени редица универсални (изглеждащи и като униформизирани) обяснения и тълкувания, които се градят на трудно поклатими и непроменими фундаменти на дълбоко вкоренени и дори брадясали предубеждения, стереотипи и предразсъдъци. Всички те носят в и чрез себе си особено – триумфално *подразбиращо се и инструментално мащабно експлоатирано* – значение. Сред

тях попадат и такива феномени (респ. термини) като *демагогията, цинизма и популизма*. Това е така, защото когото и да попитате за това, какво всъщност означават тези три феномена, пък и съответно термини, той/тя веднага ще ви сервира конвейерно изфабрикувани, масово разпространени или консумирани етимологии, които, обаче, нямат нищо общо с автентичната истина за тях.

Във всекидневното – персонално, групово, обществено – съзнание открай време и днес също господстват солидно и като че ли напълно безалтернативно определен тип представи за вандализма. Според тях, той е органично, изначално и вековечно свързан с ограничен интелектуален хоризонт, с известна и опасна примитивност на емоционално-волевите проявления на неговия субект, с видима или прикривана морално-естетическа недоразвитост или даже изостаналост, често с безцеремонно, арогантно и дори брутално поведение, чийто субект не се смущава или притеснява, че неговите помисли, афекти и постъпки влизат в „челен удар" с исторически уталожени, понякога даже от хилядолетия нравствено-етични норми и ценности, с културните традиции и форми на социален порядък. За такова съзнание вандализмът нерядко е свързан и с одиозни иконо-графии и интерпретации на обществено-опасни и дори разрушителна мисли, емоции, дейности, които не съобразени с „нормалните" социални и особено морални трафарети. Той е символ, олицетворение, но и въплъщения на напълно освободена от дължимите нравствени задръжки, разюздана и прекалено трудно укротима агресивност, която най-безпардонно, често дори и безнаказано демонстрира своите присъствия и капризности.

В морално-етически контекст, вандализмът и неговите разностранни проявления винаги са крайни или опасни форми на сериозно деформирано нравствено съзнание, на липса на морални добродетели и, съответно, на излишък на нравствени пороци, на пряка, или завоалирана изява на слабостите и недостатъците на личността на субектите му. Той е практически невъзможен без наличието и проявлението на деформирана нравствена воля, без влиянието и контрола на регу-

лативните морално-психични стожери и пр. Освен това той винаги е своеобразна публична или междуличностна демонстрация на изкривени представи и критерии, на извратени образци за поведенческата реализация.

За масовото всекидневно съзнание вандализмът обикновено е категоричен синоним на безцеремонно и дори грубо, но и дръзко посегателство, на потресаващо оскверняване, кощунство или гавра, даже и на разрушение на някаква чужда – държавна, обществена, групова, или персонална – собственост, която привидно изглежда, че трябва да притежава сигурен статут, пък и гарантирано спокойствие за своето функциониране.

В контекста на знаменития морално-етически „квартет" – „знания-чувства-воля-постъпки", – вандализмът представлява феномен, който (при своето проявление обикновено) демонстрира *сериозни деформации, дефекти или липси* в някой от тези базисни компоненти на цялостното нравствено осъществяване на човешките замисли и деяния. При определени негови форми на преден план излизат нарушенията или редукциите, а дори и отсъствията на социално-валидните, или персонално-значимите морални знания. На тяхно място в конкретната ситуация често изпъкват изкривени представи, изопачени визии, светогледни редукции и когнитивни изопачения на образите за действителността, за мястото и ролята на морално-етичните критерии и еталони в нея, за съществуващото и дължимото нравствено поведение на субекта, за опасното ерозиране или пълната липса на необходимите морални контролно-регулативни системи в духовността му.

Има, обаче, и форми на поведенческо осъществяване на вандализма, при които е налице нещо много по-опасно, по-вредно, а и по-опасно за неговия субект – действието на *когнитивния дисонанс*, при който субектът има в съзнанието си необходимите знания за естеството и спецификата, дори за правилното оценяване на ефекта, ролята или значението на негови девиантни постъпки, въпреки това не ги „вкарва на въоръжение", или пък, ако ги привежда в действие, те не

се оказват основните критерии и фактори за подготовката и регулацията на цялостното реализиране на неговите подбуди и замисли.

Понякога са възможни такива вандалски постъпки и, по-точно казано, простъпки, при които субектът им изпитва особено, при това голямо емоционална удоволствие да извършва неправомерни и морално-осъдителни неща, въпреки че е съвършено наясно с характера, последиците и ефектите, които те ще произведат върху останалите хора.

Ноторно известен факт е, че вандалските прояви твърде често са продукт и отражение на *недоразвита емоционално-психическа сфера* или на нейното сериозно увреждане, което понякога може да приеме и необратими форми, а и темпове на развитие. Неслучайно в масовата психика, в персоналното, груповото или общественото съзнание битуват, а нерядко безалтернативно господстват представите за вандалите като за хора *без сърце и душа, без чувства, без състрадателност, съпричастие или съчувствие* към тези, които са мишени и жертви на техните похищения, извращения, или издевателства.

За да стигне до неприемливи и дори непонятни за другите хора крайности, вандалът не бива да има никакви съмнения или подозрения, никакви притеснения или опасения от естеството на своите намерения и от ужасните последици на своето поведение. Само достигайки подобни равнище, той е способен да извърши деяния, за които на останалите хора дори няма да им хрумне, че са възможни или практически постижими. Неслучайно Е. Фром сочи, че „опитвайки се да се откъсне от оковите на тривиалността, човек търси приключения, които му позволяват да прекрачи границите на простото битие. И затова така го мамят и вълнуват перспективите на самоизразяването във всякаква форма: било то благодеяние, страшен грях, творческо съзидание или разрушителен вандализъм. Герой става този, комуто стига мъжеството да престъпи „границата на „без страх и съмнение"[119].

[119] **Фромм**, Э. Анатомия человеческой деструктивности. М., Республика, 1994, с. 234.

Обикновено, изпадайки в такова неприятно състояние, човек започва да живее или да се заблуждава с изработването или консумацията особен тип *илюзии за смисъла на живота,* или за стойността на конкретна своя простъпка, които пък на свой ред *галванизират злокачествеността на неговата агресия* в даден момент.

Може би, Фром прави известна грешка, представяйки за най-крайно, върхово олицетворение и постижение на вандализма музейните покушения и издевателства[120], защото те са несравнимо по-слаби и по-малко резултатни от прекършването на съдбите и отнемането на живота на много – десетки, стотици, хиляди, милиони – човешки същества, което обаче понякога се случва при развихрянето на политическия вандализъм.

Сериозните деформации в областта на моралните чувства при осъществяването на вандалски актове понякога могат да се проявят дори в изпитването на задоволство от тяхното извършване, независимо от това дали тези емоции са астенични или стенични. Иде реч, че при някои крайни увреждания на моралното съзнание и нравствената психика на такива вандалски действащи субекти може да са налице и различни форми, степени и мащаби на *мазохистични, садистични, социопатийни* и пр. поведения в случая, при които индивидът желае и преживява непонятни и недопустими за другите емоции, които са свързани с флагрантно и крайно опасно престъпване на общовалидните норми.

Това винаги го разкрива като опасен прецедент (нерядко рецидив), при който правните или моралните норми и принципи на човешко общежитие, на съвместен и упорядъчен обществен, групов и персонален начин на живот се оказват явно поставени под въпрос. В този смисъл Нравствеността бива демонстративно, публично и безцеремонно символично развенчана, буквално практически срината до (или в) земята, под краката на са-модоволното и безцеремонно вилнеещото съзнание,

---

[120] Срав.: **Фромм**, Э. Анатомия человеческой деструктивности. М., „Республика”, 1994, с. 290.

а и поведение на неговите субекти. В момент на емоционална и поведенческа разгорещеност, а и на безпардонно бесуване на вандализма е извънредно трудно да бъде усмирен, ограничен или възпрян с морални доводи; още повече, че в такива ситуации и мигове нравствеността не само е безсилна, но и даже самата твърде често се превръща с една от най-потърпевшите негови жертви. В такава обстановка или в подобни моменти пред слисаните, или уплашените сетива на свидетелите, а още повече на „мишените" и „жертвите" на вандализма, нерядко на преден план сякаш излизат признаци на нещо нечовешко, допотопно и крайно примитивно. При такива ексцесии може да се стигне и до извършване на простъпки, които са съвсем непонятни, абсолютно неприемливи за останалите хора, понеже изглеждат *чудовищно*. А именно *чудовищността* е онази форма или степен на тотално отграничение или елиминиране на човешкото мислене, чувство и поведение при такива казуси, или ситуации, особено когато тя приема облика и феноменологията на нещо *уродливо* в такъв субект. В този ракурс има пълно основание или морално право да се твърди, че вандализмът (в такива проявления) е специфичен *апотеоз на уродството на човешката природа* на неговия субект, на огромната дистанция, а дори и на скъсването с *всичко човешко* в нея. Може (разбира се, и с известна условност) да се твърди, че историята на уродството[121] на човешката, особено пък на моралната му природа, е органично свързана и мащабно проявяваща се в еволюцията на вандализма, във всичките му модалности, но сигурно и най-вече в неговите политически или пък крайно политизирани варианти в обществото. Това става, защото вандализмът често се асоциира с някакво, прекалено странно изваж-дане на даден (актуален или исторически) факт, или акт от скобите на неговото времево реализиране и смислово-оценъчно откъсване, а и интуитивно, или априорно, неартикулирано „вкарване под знаменателя" на нещо, което отвежда много назад в културно-историческата еволюция на чо-

[121] Виж подр.: **Эко**, У. История уродства. М., „Слово", 2007.

вечеството, но и което е съвършено непонятно за хората, да не говорим/пишем, че по презумпция е морално-недопустимо и неприемливо за тях. Животинското, скотското, архаичното и ирационалното – все атрибути на несъвременния и некултурния, а и, обратно, на духовно примитивния и поведенчески безнаказано действащия индивид, – излизат напълно безстрашно и даже нагло на светло, наяве, при това нерядко биват и съвършено необезпокоявани, или безнаказани. Това им позволява да провокират сериозни притеснения, тревоги, рискове и опасения за другите хора, а и да породят различни емоционални, или други забавления и дори наслади на субекта му.

За да се извърши вандалски акт, са нужни не само такива подбуди или мотиви, които драстично се различават и разминават с общоприетите норми на човешко общежитие, но и съответна *воля* за осъществяването на такива одиозни и опасни простъпки. Това изискване съвсем не означава, че всяко вандалско деяние е продукт на силна воля; още повече, че (в историята и политическата практика) съществуват немалко примери, при които замислянето, подготовката или реализацията на вандалски прояви се оказват присъщи на слабоволни и малодушни, повече или по-малко комплексирани индивиди, които обаче намират известно удовлетворение и самодоказване именно в подобни дела, които не са банални злодеяния, но надхвърлящи изобщо разума ужасяващи злодейства. Тъкмо подобни казуси дават възможност и основание на Хоффер[122] да развие концепция, според която всички революционери и политически герои са психически лабилни индивиди или лица с известни, при това много сериозни увреждания в сферата на персоналното им самочувствие и самосъзнание, комплексирани от нещо субекти, които се стремят и опитват чрез крайни, екстремални постъпки да компенсират комплексите си. От тази гледна точка или оценъчна призма, политико вандалските актове твърде лесно биха могли да се обяснят и дори оправдаят, защото се оказва, че не са ре-

[122] Виж подр.: **Хоффер**, Э. Истинноверующий. Мысли о природе массовых движений. Минск, ЕГУ, 2001.

зултат на съзнателно, целенасочено и добре обмислено, на всичко отгоре и ужасяващо престъпване на нормите, и погазване на моралните принципи и ценности, а са плод и следствие на определени – осъзнати, неосъзнати, или подсъзнателно действащи – психични дефекти, на комплекси за малоценност, избиващи в своите противоположности – мегаломанииите. Такава психологизация на вандалските прояви е крайно погрешна, необективна и дори прекалено субективистична, защото тя прикрива истинската същност на този феномен.

Осъществяването на вандалски – прецедентни или рецидивни – актове нерядко е свързано с доста тежки увреждания в нравствено-регулативните системи на субекта им. Това, че вандалите обикновено се възприемат от другите хора като индивиди или дори като човекоподобни същества, които са напълно, или поне в дадения случай *лишени от морална съвест и нравствени угризения* за замисленото, а и осъщественото от тях, въпреки неговото драстично разминаване, или противостояние, независимо от безспорната му зловредност за социума и неговите останали членове, е банално известен трафарет. И, ако повярваме на онова крайно озадачаващо твърдение на Им. Кант, че съвестта е рожба на дявола, няма как да обясним липсата на морална съвест във вандалските сюжети и субекти, още повече ако й придадем статус и ореол на нещо свръхестествено от божествен порядък, а не на нещо свръхестествено от чудовищно и нечовешко естество.

Политическият вандализъм има своята твърде протяжна в историята биография и прекалено богата „културна" съкровищница, за които обикновено не се пише и гово-ри по начини, които да разкрият техните истински произходи, а и автентични портрети. Но има две основни причини, които обуславят липсите на подобна историческа памет. Първата от тях се отнася до *пълната липса на нравствена съвест* както у извършителите на конкретни вандалски прояви, така и на онези, които ги адмирират, рекламират или им осигуряват резервирани места в историческата/политическата забрава на следващите времена, общества и поколения, или ги оставят да пребивават в историческата

и политическата памет, но като съвършено преобразени и нямащи нищо общо с истинското, автентичното положение и състояние на тяхното реално и минало осъществяване. Преформатирани, изопачени по същност и вид, или преднамерено скрити и премълчани, такива деяния впоследствие не предизвикват тревоги, опасения за моралната съвест.

Втората причина за отсъствие на необходимата памет или за липсата на социално потребната и морално-дължимата будна съвест към вандалските деяния обаче може да се дължи не на липсата, а на присъствието на съвест, която изпитва свои терзания, но прикрива тези си състояния, като им придава съвършено друг и неразпознаваем вид. Затова може, колкото и рядко то да се среща в историята и живота, но все пак го има, човек да се сблъсква с наличието и действието на *гузна съвест*, която търси и обикновено намира различни начини, прийоми, форми и средства, за да се прикрие, за да избегне публичното си идентифициране, разобличение, съответно наказание и възмездие. Сигурно е, обаче, че гузната съвест за кошмарните дела на извършителите им е онова, което обуславя и поддържа господството на мълчанието щом се отвори дума за изстъп-ленията и престъпленията, за злините или ужасите, които този вандализъм е сътворил. Затова и *хората не знаят нищо по-подробно* за истинския произход или автентичната същност на политическия вандализъм, а открай време се забавляват с техните сурогати. Потънали в света на мълчанието и мрака, истините за генезиса и същността на полити-ческия вандализъм се оказват безсилни, неспособни да се противопоставят на неговите волунтаризми и вакханалии по успешен начин, да ги ограничат или (изцяло) отстранят. Вместо тях, в публичния или частния живот на хората циркулират и властват различни клиширани версии, които изглеждат твърде правдоподобни за всекидневния разсъдък, а които исторически и ежедневно възпроизвеждат превратни визии за този вандализъм. А както може да се предположи или заключи, това е много нужно и полезно за Властта.

В духовно-културен план *човекът-разрушител* или дори *човекът-осквернител* е реално и винаги е основно действащо лице при всеки видим или скрит вандалски акт.[123]

Мислен, описван и оценяван в този ракурс, всеки демагогски акт се оказва и не-вероятно *паралелно съществуване* на една исторически много отдавна минала културна реактивност с нейното актуално пулсиращо функциониране в дадения казус и момент. Такова пресичане и преливане между твърде далечни и трудно съвместими помежду си исторически времена, обществени реалности и нрави, обикновено като че ли не създава никакви притеснения и затруднения на менталния „марш" на всекидневното съзнание, което е едва ли не и гранитно убедено, че дефилира по „павирания път" на непоклатима и вековечна аксиоматичност, в която не бива да има абсолютно никакви съмнения или подозрения относно нейната смислова прозрачност, а и интерпретативна достатъчност.

Всеки път, когато масовият човек или всекидневното съзнание се занимават с коментарии относно произхода и феноменологията на вандалски актове, сякаш настъпва и по-особена темпоралност на безцеремонно дезавуиране, видимо пренебрежение, омаловажаване и дори на елиминиране на ролята и значението на конкретно времевите условности, рамки или специфики на тяхното възникване и натрапчиво, а и забележимо битие; при което изглежда, че подобни актове нерядко и по своему смесват абсолютно различни, понякога твърде далечни, но имащи и доста малко помежду си, общи неща, времена, културни трафарети и ценностни йерархии, което би следвало да предизвиква известно безпокойство, притеснение и изумление. Вместо това, те се посрещат, а и преживяват от хората като нещо пределно ясно и разгадано – едва ли не до самия му корен.

---

[123] Виж подр.: **Букреев**, В. Человек агресивный (Истоки международного терроризма). М., „Флинта", 2016; **Лысак**, И. Человек-разрушитель: деструктивная деятельность человека как социокультурный феномен. Таганрок, 1998.

При подобна ментална и оценъчна нагласа е съвсем резонно да се смята, че про-изходът и функционалната мисия на вандалските актове имат своите първоизточници в отдавна отминали исторически времена и нрави, които по някакви странни причини и недостатъчно интелектуално осветени друмища пристигат и господства и в настоящето. Това странно обстоятелство донякъде създава на вандалските проявления своеобразно, а и едва ли не *вечно алиби*, което го дистанцира от настоящето, и като че ли *априорно* прехвърля цялата отговорност или вина за тяхното присъствие и действие на миналото.

Същевременно обаче, има една колосална историческа традиция във фабричното производство, конвейерното пласиране и консумиране на всевъзможни масови предста-ви и трактовки за същността, особеностите и функционалните ангажименти на този тип вандализъм, които, в крайна сметка, изглеждат като извадени изпод един „общ калъп". Според дискретните повествования или послания на тази „матрична формовка", ванда-лизмът трябва да се подвизава, оценява и коментира, да изглежда и дефилира в публич-ния и частния живот на хората едва ли не в съвсем еднакви, или твърде сходни одежди, които, като особен смокинов лист, прикриват истините за неговите голотии и срамотии.

Политическият вандализъм е извънредно сложен феномен, независимо че хората живеят обикновено с представите, че е – обратно – прекалено елементарен и прозрачен. А това е така, защото в неговата многопластова феноменология винаги се сблъскват и наслагват едни върху други разнородни и многолики елементи и от сферата на политическото, и от тази на нравствено-етическото. Освен това всеки (дори неграмотният или политически неактивният) човек знае, че между политическия морал и общовалидната човешка нравственост съществуват огромни пукнатини, дори пропасти или пък бездни, които обикновено не могат да бъдат запълнени, нито, още по-малко, лесно преодолени. Това, на практика, означава, че нерядко могат да бъдат изобретени, прокарани, публично рекламирани и поведенчески отстоявани

някои *„политико-морални"* доводи и обяснения, аргументи или оправдания за конкретни политико-вандалски актове, независимо от факта, че нравствено-етическото им осмисляне и оценяване е в съвсем друга посока. Защото разкъсването на връзките и зависимостите между нравствеността и политиката е твърде често срещано явление при извършването на политизирани актове или деяния. При него винаги общочовешките морални ценности и норми, общовалидните нравствени или социални традиции се оказват ако не сигурна жертва, поне твърде често мишена за политическите спекулации и политизираните манипулации на човешкото съзнание и поведение от страна било на властимащите, било и по линия на претендентите за власт. Именно тук се открива ведър хоризонт за пришествието и възшествието на феномени като политическият цинизъм[124] или политическата демагогия[125], които са способни да придадат съвсем друга смислово-ценностна визия, а и „желязно алиби" на вандализма. Ето защо твърде често може да се срещнат или забележат тези феномени в компанията на вандалското мислене, преживяване и поведенческо изстъпления в конкретен случай.

Повече от ясно е, че политическият вандализъм не може да се „разхожда или набива" в хорските сетива в своите самостоятелни инициативи, еднолични похождения, а винаги е обкръжен или следван от други, сродни по дух и мисия, одиозни феномени, които също разполагат и използват подобни средства и прийоми за своята дегизировка. Тези прийоми, стратегии или тактики са и органични части от съдържанието и феноме-нологията на неговите „вечни бойни спътници" и „неразделни другари" – политическото безсрамие, лицемерие, коварство, дори и на политическата поквара, най-вече и със сигурност и на нахалството, арогантността, безскрупулността, безцеремонността или на бруталността, безсърдечието, а и безчувствието на субектите му в

[124] Виж подр.: **Мизов**, М. Метаморфози на политическия цинизъм. С., „Рива", 2014.
[125] Виж подр.: **Мизов**, М. Политическата демагогия. С., ЦИПИ и фондация „Солидарно общество", 2017.

политическия живот, а от него разпространявани, или насаждани във всички останали сфери на обществото.

Това е напълно естествено, исторически закономерно и всекидневно неотменно, защото на своите публични/частни „пиршества" този вид вандализъм обича да е в „при-ятелска компания", да се почерпва заедно и щедро да угощава сродни нему феномени. Затова и никога, и никъде няма да можем да срещнем политически вандализъм, който е обърнал гръб на политическия цинизъм; който не отваря щедро обятията си за полити-ческата дързост и политизираното нахалство, за политическата грубиянщина и безпар-донност, за безграничната и непонятната морална, или политическа безскрупулност; и който отвръща лице от и не възнаграждава с усмивка и насърчение всяка форма и проя-ва на равнодушието, безсърдечието, безчувствеността и на всичко онова, което някога Вилхелм Райх бе обединил под общия знаменател на *морално-емоционалната чума*.[126] С други думи, посредствеността и безличието, малодушието и страхливостта, неграмот-ността и безкултурието, разбира се, преоблечени в шутовските одежди на натрапчивото всезнайство, бруталното оригиналничене, егоцентричното самообожествяване, прека-лената дързост, „развинтените" комплекси за величие и безнаказаност, мегаломанските изхвърляния и претенции, и пр., винаги се оказват желани гости на шумните пирове на вандализма. И, както на всички останали други разгулни пирове, те, след известно опиянение, започват да губят изцяло ориентир и реална представа за собствената си същ-ност и поведение, да живеят с пресантимента, че са нещо коренно друго или различно. Подобни на всички охолни пирове, „подвизите" на политическия вандализъм също се вършат сред достатъчно мощни шумотевици, сред пукотевиците на невъздържаните му слова, сред стихията на отприщените му афекти, сред блясъците на публично внимание и проблясъци на алогично мислене, сред шокиращите еуфории на нечовешки страсти и, съпровож-

[126] Виж подр.: **Рейх**, В. Постмотри на себя, маленький человек. М., „Мир Гещальта", 1997.

дани от потресаващи вакханалии, и триумфални шествия на човешки пороци.

Подобна зрелищна, пък и смразяваща кръвта, и стресираща нормалния човешки разум картина не е плод на умозрителни предположения и патологични халюцинации, а е нормална или закономерна панорама от историчността и всекидневието на човешките същества, които, когато и където се окажат напъхани в яремите и станали неволни, или невинни мишени и жертви на попълзновенията и похищенията на този вид вандализъм. А такива покъртителни или потресаващи картини има в изобилие в днешния ни живот.

Няма да е исторически неоснователно, нито логически безпочвено предположе-нието или дори твърдението, че днес ни се налага да живеем във *вандалски* времена и в социални територии, които са тотално превзети и подчинени на вандалски манталитети и маниери на безчувствени и аморални човекоподобия, които не жалят никого и нищо, за да се задържат на, или докопат до „троновете" на властта в държавата и обществото. Ако светът се тресе от колосални исторически и социално-политически катаклизми; ако съвсем преднамерено се конструират и задействат „верижни реакции" на разнородни и разнолики конфликти; ако има повече от преди сблъсъци, огнища на напрежения и те-ритории на страдания, мъки и смърт за големи човешки маси; ако животът на милиони човешки същества е превърнат в кошмарен ад, за когото те нямат вина, няма как да си затворим очите, ушите, да спрем мисълта, езика си, ако те искат да насочат вниманието към пришествията, шествията, бесовете, безнаказаността на политическия вандализъм. А днешното време и битие – в глобален и национален – контекст е именно такова, кол-кото и съвременните властници да не желаят то да се оценява с подобни крути присъди. Те винаги и неуморно, както, впрочем, и досега в историята на политиката, търсят, но и намират всевъзможни обяснения и оправдания, защо техните визии или деяния не бива да се представят и оценяват по начин, който ги асоциира, или оприличава с вандализма. Въпреки техните неистови

усилия и публични изпълнения, в душите на хората и върху битието на народите остават клеймата на процеси, носещи злите демони на вандализма.

Естествено, политиците, властниците или управниците никога няма да се съгла-сят с подобни тълкувания или генерализации, а най-много да отстъпят „великодушно" на тях известно време, място, повод и роля, винаги ориентирани и свързани с техните – реални, или имагинерни – опоненти, властови съперници, моментни или вечни врагове. Именно последните (според политиците, властниците и управниците) са единственият несъмнен и всеизчерпващ символ, или истинското, а и единствено пълнокръвното въп-лъщение на всичко, което може, или трябва да се каже/напише за този вид вандализъм.

Самолюбието, тщеславието или инстинктът за самосъхранение никога няма да позволят на който и да е политик да си признае прегрешенията, провиненията или дори престъпленията, имащи съвършено чист, а и безусловен вандалски характер, или ефект. Затова вандалите открай време се търсят и намират в *чуждите, вражески* политически станове; и само в краен случай в собствените (партийни) лагери – преди всичко, когато става дума за някаква измяна, или крайна нелоялност към доминиращите в тях персони. В този специфичен контекст описанията и присъдите, които се въздават на противника, независимо дали е от страната на ближните или на чуждите, обикновено твърде много си приличат, дори сякаш са извадени от обща матрица, изглеждат като ксерокопирани. Затова най-често няма и съществена разлика между преценките или аксиологическите санкции и възмездия, които се полагат на чуждите врагове, или на ближните предатели. И съвсем естествено, дори едва ли не „закономерно" е публичното, пък и триумфалното „шествие" на политическите вандализми да започва именно с „моралните" подозрения, укори, обвинения, обиди и проклятия на реалните/потенциалните „врагове", които винаги се описват и тълкуват като *единствена обител* на всичко порочно, а и нечовешко. Затова и морализаторските упреци, шокиращите разобличения, или сравне-

ния за нравственото притворство, или падение на съперниците обикновено нямат край, а и предели. Всичко най-лошо, което може да се помисли и вмени на реалните или въображаемите съперници, винаги се оказва включено в пълния му асортимент във вандалското меню.

Ако напълно разумно разсъждаваме за, но и безкомпромисно оценяваме всичко, което се е случило през последния четвърт век на злощастното ни Отечество, трябва да кажем/пишем, че пред потресаващите руини на държавата или разпада на обществото, пред ужасната съдба на народа ни и т.н., не бива да твърдим, че са ни управлявали на-пълно нормални, достойни и почтени хора, а че на власт са били и продължават да бъ-дат *вандали* по дух и нагласа, които не се съобразяват с нищо хуманно и демократично, за които народните въжделения, културните светини и традиции не значат почти нищо. Ако, вместо според Конституцията или *истинските* закони, държавата и обществото се движат съгласно волунтаризма, капризите и авторитаризма на своите управници, но и осигуряват само техните интереси и придобивки, какво друго е това освен вандализъм? След като социалните неравенства и несправедливости растат безпрепятствено и неудържимо, нима може да се говори, че държавата не се управлява от вандали по нагласа? Защото само вандали могат да хвърлят собствения си народ в мизерия, нищета, безпер-спективност, отчаяние, духовна или физическа деградация във всички сфери на живота. Държави или общества, в които политическият канибализъм и социалният дарвинизъм се превръщат в еталон за властово оцеляване, не могат да бъдат други освен вандалски. Стига ни само да погледнем към и да се замислим за духовното падение и културното оскотяване, или за здравния статус на огромни маси от народа, за да се убедим напъл-но, че политическият вандализъм не се „подвизава" само на думи, а действа кошмарно. Защото само вандали могат да доведат собствения си народ до просешка тояга, хрони-чен глад, бум на всякакви болести, духовна глухота и слепота за истинските ценности. Колкото и каквито впечатляващи етикети да си лепят; колкото и каквито признания и ве-

личаения да си осигуряват чрез принуда и заради раболепничене, сервилност и страх; колкото и да се възхищават (в собствените си очи и преценки), такива властници и уп-равници не заслужават друга оценка освен сигурно очакващото ги клеймо на вандали. Единствено вандалите могат да се възторгват и наслаждават на пораженията и опусто-шенията, които са нанесли на държавата и обществото, приписвайки ги на враговете си. Само те могат да са невъзмутими и непритеснени от злодействата, които са причинили. Само те могат да изпитват неимоверно и потресаващо задоволство от способностите си да прекършат хиляди или милиони човешки съдби, да обезправят и обезчовечат маси. Единствено вандали могат да се дивят и радват на своите нарцистични склонности или обремененост, заради които всички други човешки същества изглеждат незначителни, маловажни, ненужни и излишни за техните „велики" персонални/исторически планове. А в продължение на повече от четвърт век пред сетивата на многострадалния ни народ се нижат и подменят разноцветни властници, които не правят нищо друго освен да ру-шат безнаказано и да грабят пладнешки всичко, което народът десетилетия е създавал. Защото само вандали могат да доведат своята държава или собственото си общество до такава умопобъркваща разруха и преднамерено унищожение, а и да запокитят съдбини-те на народа си в бездънните пропасти на техните вечно ненаситни властови лакомии. Да се превърне спокойствието и сигурността на гражданите в историческо и ежедневно безпокойство и отчаяние, или в несигурност за утрешния ден е симптом на вандализъм, който не се съобразява с никакви духовни ценности, прагове на психична поносимост. Защото непрестанното треперене или постоянният страх от всичко и всекиго са част от органиката, феноменологията, последствие от вакханалиите, от разгула на вандализма. Да се върне една държава и едно стопанство от висини, до които са достигнали, и които са измерими с космически изследвания и високи, ядрени технологии, до низините на примитивно, едвам съществуващо, непрестанно скърцащо производство и потребление, не е нищо друго,

освен отражение или неизбежно следствие от вандалски манталитети. Да се отнеме поминъка и да се обезлюдят села и градове, да затворят врати и хлопнат кепенците на духовните средища или огнища – читалища, кино- и театрални салони – не е нищо друго освен вилнеене и беснеене на вандалски дух и усмъртяване на живота. Да се обезверят и отчаят хората, да мразят и ненавиждат всичко, свързано с политиката, е възможно, реално само при господството на властници, които са вандали по природа, независимо от факта, че те могат непрестанно да се кичат и с еполетите на демократите. Да се отнемат – законово и незаконно – гражданските права и свободи на огромни чо-вешки маси и те да се превърнат в безропотни и окаяни роби на новите (постмодерни и неолиберално скроени по манталитети и маниери) робовладелци е форма на историчес-ки, политически, социален или аморален вандализъм, който е изгубил всякаква мяра. Никой друг освен политически вандали не е способен да превърне една китна и плодо-родна територия в запустяло или буренясало пространство, да сведе една поликултурна аграрна сфера до брояща се само на пръстите на едната ръка монокултурна продукция. Кой освен вандалите е способен да превърне едно стопанство, което е покривало нуж-дите на няколкократно по-голямо население от това на собствената си държава, в принудителен импортен субект на продукциите от страни, които някога са били след него? Кой освен властници-вандали може за четвърт век да прокуди извън границите на соб-ствената му родина повече и от четвърт от населението на опосканата (от тях) държава? Може ли другояче да се квалифицират подобни управници, които извършват истински погроми в науката, културата, изкуството, просветата или образованието, за да оставят след своите господства огромна неграмотност, безкултурие и силно опошлени вкусове? Единствено вандали могат да преследват, издевателстват и унищожават своите реални и мними противници по начини, със средства, които никой разумен човек не би приел. Нима възкресението на прийоми и оръдия на средновековната инквизиция в условията на постмодернизъм, а и неолиберализъм могат

да говорят за друго освен за вандализъм! Само вандали могат да разграбват и унищожават без всякаква свян и без никакви мо-рални угризения онова, което народът, държавата или обществото са трупали с векове. Единствено вандали могат да опустошат до такава степен и форма духовността в соци-ума, да насядат повсеместен и дълготраен страх и ужас, отчаяние и безпомощност сред хората, които в своето нещастие не виждат друг начин освен тотална алиенация, пълно изолиране и херметизиране в собствения жизнен свят, който се крепи сякаш на косъм. Тъкмо затова има всички основания да се твърди, че политическият вандализъм е най-отпред, че той води напето колоната на всички (следващи го по петите) форми на ван-дализъм, безпрепятствено проникващи и властващи в жизнения свят на днешните хора. Той сякаш е злият демон и гибелната перспектива за държавата, обществото и нацията, понеже никой досега не е доказал, че може успешно да го възпре, ограничи и отстрани, а – точно обратното, – огромната част от днешните, доморaслите ни нови демократични политици са като че ли обладани и подчинени на неговия мефистофелски дух и маниер.

. Историческият и житейският патос на съвременните разумни и порядъчни хора е дотолкова объркан, унил и угнетен, че не може да схване в пълната им цялост и значи-мост всички аспекти и прояви на политическия вандализъм в тяхното всекидневие, ни-то да отчете съотношенията или взаимодействията между всевъзможните елементи на цялата „палитра" от типологичните му модуси, които здраво са обсебили техния живот.

Съвременният човек е поставен на огромни изкушения и изпитания кои от всич-ки, прекалено разнородни и многолики, въплъщения на политическия вандализъм може да опознае, проумее, да оцени цялостно, а и да им намери противодействащи стратегии. Защото цялото пъстроцветие и разнообразие на всевъзможните типологични модалности на политическия вандализъм внезапно (или за доста продължително време) му се струпват на главата, обсебват, а и не напускат ми-

сълта и чувствата му, подкопават, или взривяват смисловите и ценностните устои на жизнения му свят, оказал се пред страш-ни и коварни предизвикателства, за които той невинаги, а и недостатъчно е подготвен. И това също е една от фундаменталните референции на вандализма – да е толкова *нео-чакван* и *шокиращ* по своите форми, степени, мащаби и ефекти, че да не дава никакви шансове на човешкия разсъдък спокойно, навременно да го проумее и да му реагира по подходящи начини, които да смалят максимално всички негови зловредни поражения. Защото в историята и обществената практика, и в жизнените съдби на хората се случват тъкмо противоположни неща: хората се оказват изненадани, неочаквано връхлетени, но и съвършено безпомощни да окажат ефективни съпротиви на вандалските покушения, поради което не само историческият или всекидневният им житейски опит и имунитет се оказват застрашени, или бързо рухващи, а всичко се развива с такава зашеметяваща, дори главозамайваща скорост, размиваща се цветност, озадачаваща фигуралност, че не може да се схване достатъчно бързо, лесно, прецизно от объркания житейски разсъдък. Такава сложна и противоречива ситуация винаги отвежда и до появата, и до царуването на всевъзможни опции на *еклектизма* и *релативизма* в историите или тълкуванията за онова, което се случва в жизнените светове на засегнатите от вандализма лица и групи. Вандализмът не само елиминира, той преди това драстично и драматично префасонира оценъчните критерий, логики, техники и практики на хората, ставащи негови „жертви". Той с дивашки, варварски, нецивилизовани похвати алхимично смесва отварите на вся-какви ценности и норми, стига те да обещават изнамиране на еликсира за успехите му.

Вандализмът неистово твори и дава пътни карти за историческите приключения и житейските митарства на особен тип *виктимологични* настроения и нагласи в хората. Последните винаги са свързани с крайно драматични душевни страдания и изповеди, с прекалено болезнени преживявания и наранявания, със солидни и понякога оставящи завинаги свои следи травми, от които субектите им трудно и

рядко могат да се спасят. А това, че вандализмът органично, даже неистово *има потребност от жертви*, е само едната страна на неговия зловещ портрет и на кошмарните му поведенческия силуети, защото другата му страна е свързана с нерядко паралелно съществуващите у субектите му настроения, мнения, подбуди и обяснения, че полагащата се злочеста участ на неговите жертви е достоен отговор, заслужено наказание, неизбежно отмъщение и справедливо въздаяние за всичко реално/въображаемо, което те уж са сторили на субектите му, като са ги докарали и до душевно/битийно състояние на невинни и нещастни „жертви". В този ракурс политическият вандализъм определено или почти винаги слиза до нивото на варварския талион „зъб за зъб, око за око", разбира се с тази отлика, че пораженията на съперника трябва да не са реципрочни, а многократно по-големи от тези на вандала. Той се снижава до масовидно разпространеното и примитивно битовизираното клише (за подобни казуси) „чене за зъб, глава за око", което илюстрира несравнимост между нанесените вреди при сблъсъка между вандалски и невандалски действащите субекти, като щетите на другия винаги се приемат и оценяват дори като недостатъчни и крайни.

Подобна тежка, трудно поносима картина виждаме днес и в нашето отечество, в което огромни човешки маси са загубили всякаква надежда и вяра, че нещата могат да се оправят; че обществото и държавата могат да се върнат в правия път, да се измъкнат от капаните на демагогията и вандализма, които са базови качества на властниците им; а, вместо това, непрестанно живеят с чувствата или убежденията, че са невинни жертви. Подобни умонастроения и тежки преживявания се оказват възможни и реални, защото свръх-идеологизацията, но и тоталната политизация на всичко и всички нямат граници, поне що се отнася до тези, които са се отдали на безумията, вакханалиите в политиката, което не значи, че онези, които се дистанцират от нея, могат и да си спестят тези злини.

По една, като че ли вечна или неизтребима, историческа инерция политическият вандализъм бележи огромни и трудно поносими

демографски бумове на своите попу-лации в смутни, буреносни, преломни исторически времена и в общества, които ради-кално се преобразяват и преобразуват; в които старото и новото се „хващат за гушите” и безпощадно воюват до сетна капка кръв за своите смислови и ценностни сакралности.

В такова „време разделно” и трансформиращо се, преобръщащо се наопаки об-щество днес живеят и българите, заради което и политическият вандализъм се оказва не само неизбежен, но и прекалено чест гост, дори и жесток хазяин в житейската им орис. Когато пред сетивата на съвременниците държавата се осквернява и разрушава, без-на-казано се ограбва, а и превръща в съучастник на злочинствата над обществото и народа, няма как темата за вандализма да бъде оставена „пред вратата” на подобни коментарии. Когато една минала история бива тотално, а и безцеремонно, кощунствено и арогантно дискредитирана и развенчавана, а нейните отрицатели или палачи изпадат в еуфория от своите безчинства и вакханалии, няма как сюжетът за вандализма да се окаже ненужен. Когато настоящето е едновременно *всичко и нищо*, понеже човек се бори единствено за оцеляване в изключително стеснен времеви хоризонт, но, заедно с това, не може да се надява на много или даже на нищо сигурно в пулсиращото време и в ограниченото си битие, тогава миналото и бъдещето губят напълно смисъл и ценност за подложените на разнородни волунтаристични интервенции и многолики вакханалии човешки същества. А постмодерността и хегемонията на неолиберализма ни предлагат и вкарват именно в тези *прокрустови ложета*, в които трите измерения на времето се разтягат или свиват единствено според моментните капризи и извратените съзнания на конюнктурните господари на положението, на диктаторите на агонизиращия непрекъснато миг на определен тип битие, което е рожба не на човека, който го живее, а е някакъв изрод от фантасмагориите на някой друг, за когото, обаче, другите човешки същества нямат никаква, или поне имат само инструментална ценност.

Новият световен ред и предизвиканата, и дори фаворизираната от него *глобална анархия*, за която пишат редица почтени и изтъкнати мислители на нашето време, не са нищо повече от прикрития и безогледна демонстрации на геополитическия вандализъм, чиито покушения и опустошения ескалиращо нарастват с всеки ден и даже с всеки час.

Когато политическата меркантилност, моралната нечистоплътност и властническият цинизъм нямат граници или мощни прегради, а вилнеят безпределно, неуморно, сеейки омраза и ненавист, вражди и кръвопролития (в прекия и преносния смисъл), не е възможно нормални, разумни и почтени граждани да премълчават наличията и волунтаризмите, вакханалиите или потресаващите „жертвоприношения" на вандализма. Ако човешкият живот *вече няма солидна цена*, а се превръща в ежедневна или основна историческа „валута", във властова монета, чрез която се купуват/продават всевъзможни идеологически химери, политически илюзии, или управленчески безразсъдства, тогава нито политическият вандализъм може да се отрича, нито пък нечестно да се прикрива, защото истинските му ликове и деяния все някъде, някога и от някого силно се издават.

За повече от четвърт век многострадалният ни народ преживя и изтърпя толкова много безумия, злочестия и злощастия, че е основателно и справедливо да се твърди, че той е попаднал и животува във време и общество, което са *вандалски* по същността си. А това не е изненадващо, защото най-красноречивото или безспорното доказателство за присъствието и господството на политическия вандализъм е осезаемото прокуждане, болезненото изгнание, ясно осъзнатата или подсъзнателно тормозещата човека мисъл, че нещо в живота му не върви в нужната посока, защото *Човещината* въобще отсъства. Именно тя – Човещината – е единствената бариера и най-сигурният противник на всич-ко, която по някакъв начин е пряко или косвено обвързано с политическия вандализъм. И щом като тя осезаемо липсва, след като нейните силуети и въздействия не присъстват в духовния и практичес-

кия мир на човека, всички бариери са вдигнати за вандализма, а всички територии могат лесно, бързо да се превърнат в негово *жизнено пространство*. В такова време и общество няма прегради за стихиите, гибелната напаст на вандализма. Най-лошото и най-страшното е, че свърхполитизацията и идеологизацията на всичко в обществото водят до колосални ерупции на всевъзможни форми на вандализма в пуб-личния/частния живот на нашите съвременници, а техните сенки и отгласи ще се отра-зят на битността, битийността, светогледа и начина на живот и на бъдните поколения.

Вандализмът е от онези няколко (прекалено странни) феномена или термина, за които обикновено всекидневният човешки разсъдък е абсолютно твърдо убеден, че от-лично знае и разбира *какво именно* се спотайва в тяхната етимология. За простосмърт-ните (твърде далечни на философските размишления и интерпретации) хора вандализ-мът е органично свързан с нещо крайно нецивилизовано, арогантно и брутално, което, на всичко отгоре, крие своите исторически и социални корени в някаква, много далечна от нашата съвременност, архаична и примитивна социална менталност или прагматика, която е и на светлинни години от телеологията и праксеологията на *възпитания човек*. Той се представя за „обратна страна" на възпитанието, сякаш че няма и нищо общо със социализацията, или с интериоризацията на нравствените ценности и норми в социума; че е обърнал гръб на и афишира презрение към високите и благородни човешки идеали, или поне че е забележим дефект на образователните и възпитателните институции и пр. А това е така, понеже неговата етиология и феноменология по никой начин не могат да се поместят в рамките и ценностно-нормативните кодекси на обществено-приемливото, морално порядъчното присъствие и проявление на човека, нито да се синхронизират с универсалните и изглеждащи като вековечни общочовешки нравствени принципи и пр.

Днес всеки нормален, даже и полуграмотен човек знае, че вандализмът е безспорен символ, а и въплъщение на нецивилизованост,

безкултурие, духовна осакатеност и морална деградация, че е триумф на безчовечието или на тотална липса на нравствена съвест в адептите му. Не всеки човек обаче е в състояние да види, прозре или осмисли неговите съвременни коварства и изумителни притворства, разнообразните му маски и репертоари, с които той обикновено и необезпокоявано гастролира и в живота му. Още по-трудно за съвременния човек е и да проумее, че външното лустро на развития и привидно цивилизован (обществен, политически, икономически, социален или културен) живот може да крие в своите гънки и пазви неочаквани и огромни вандалски атрибути, които само при по-сложни, екстремални моменти и кризисни ситуации показват зъби. Това обстоятелство неизбежно води до специфични оптически илюзии, според които дори пълноводното и пълнокръвното вандалско проявление не се забелязва отчетливо.

Вандализмът създава особен смислов далтонизъм, пък и оценъчен астигматизъм, според които той е винаги роден и присъщ на някакво *чуждо* и много *далечно минало*, а не може да бъде рожба или приемливо оръдие, които притежават съвременен произход. В този ракурс неговите иконографии и интерпретации винаги се обзавеждат с притес-нителните и отблъскващите гарнитури на нещо *атавистично, архаично, примитивно*. Успокоенията или заблудите, че съвременните хора живеят в цивилизовани държави и общества, много бързо се разсейват, а и разобличават, щом на хоризонта се появят кошмарните признаци и силуети на опасности, които предвещават огромни беди за хората. Именно това обаче се случва на границата между XX-я и XXI-я век, която е изпъстрена и обсипана с неимоверно количество и с особено качество на исторически драматизми. След няколко десетилетия на историческа летаргия и спокойно, мирно обществено съществуване, изведнъж историята бива разтресена и човечеството потресено от прише-ствията и възшествията към „троновете" на властта от отделни или групирани вандали. Малко са тези, които са очаквали такива драматични, а и потресаващи преобразувания. Още повече, че никой нормален, благоразумен и почтен човек не смята вандализма за

символ, оръдие, постижение, арена/сцена на хуманни идеи и прогресивни (по дух) дела, а единствено за знак и средство на безчовечието и на чудовищното в човешката натура. За него вандализмът е олицетворение на пълнокръвното осъществяване на всичко най-тъмно в човешката природа или на негова животинска инстинктивност, на скотското усещане и на дивашкото отношение към всичко, излизащо отвъд нейните потребности. Противоестественото, чудовищното, инфернално, демоничното, сатанинското и тера-тологичното се все отделни брънки от прекалено дългата, но и неимоверно кошмарната верига на пребогатата история, а и на опустошителната феноменология на вандализма. Там, където Човекът се губи, а нечовешкото господства, винаги Чудовищността придобива особени бонификации за своите пришествия в и изстъпления над човешкия живот; просто защото тя е вечният антипод или антагонист на всичко, събрано в Човечността. Ето защо вандализмът се оказва специфичната *манекенска осанка и походка*, зад които обаче се разкриват духовната инвалидност, душевната извратеност, недъгавостта, дори пълната лишеност от всичко, което подобава на или се притежава от *нормалния човек*. А особено в „луди" исторически времена, в „шизофренични" общества, в покварени и пропадащи морално държави, за такива „манекенски" манталитети и маниери винаги се откриват златни шансове, ведри хоризонти, шоколадени илюзии и огромни територии.

Привикнал към спокоен, а донякъде и уреден живот, съвременният, особено западният или американският гражданин е склонен да търси и намира източниците и разковничето на вандализма в отвъдни на неговите времена и обществени хомеостазиси, в които царстват съвършено други ценностно-нормативни катехизиси и странни порядки. Дълбоко вкорененият, но и прораснал исторически предразсъдък на европоцентристкия цинизъм, или на проевропейската перверзия, че вандализмът няма нищо общо (по генетическа, смислова, субстанциална, екзистенциална и функционална линия) с европейското, е колосална заблуда, а и преднамерено рециклиран трафарет за фалшифи-

кации на същинската история за произхода и същността, за мисията и триумфите на вандализма. Реално погледнато, *вандализмът е чисторъвно европейско творение и постижение*, за което, обаче, са исторически изобретени и културно натрапени твърде много неистини, които да отвличат вниманието, мисълта или преценката от заслужаващите го присъди. Той е такъв не само генеалогично и хронологично по своята биографичност, но и субстанциално, понеже именно европейски реалии, нрави, или подбуди го импулсират, предоставят му и обетовани възможности за репродуциране, клониране и мултиплициране. В редица отношения той прилича и на друго европейско-цивилизационно произведение – *расизма*, който обикновено също не се коментира откъм неговия произход и функция. Затова не е изненадващо, че твърде често двата феномена се движат и в една компания, взаимно се подкрепят и често се възхищават, или завиждат на постиженията на другия, понеже вандализмът е невъзможен без ревност, завист и гняв към успехите на другите, нито без всевъзможни комплекси, които прикриват (или разкриват) истинското му его. Няма вандал, който да не е расист, ксенофоб или сегрегационист по душа и по деяния! Този трафарет не е прашасял реквизит от пребогатите колекции и фондове на Музея на историята и културата на човечеството. А той е важен инструмент и на днешната власт. Настървението и неистовството, с които Западът разрушава и ограбва, съсипва и дори унижава цели източно- или централно-европейски държави, общества и култури, не са нищо друго освен (опакованите в целофана на идеологемите) политически вандализми. Как другояче да квалифицираме, освен като вандалско високомерие или самозабравяне, западноевропейската неистовост обединена Европа да се движи на различни скорости, което си е (фактически, макар гласно неизказано) разделение на народите и обществата, държавите и културите според тяхната териториална и цивилизационна дислоцираност, според волунтаристичните критерии за оценки на качествата на „човешкия материал"! Как иначе да оценим стремежите и опитите на западния свят да наложи тотално своите

ценности и интереси, без да се съобразява с нуждите и традициите на другите народи! Нима превръщането на огромни човешки масиви в аморфна и покорна, смирена и то-тално контролирана, политически и идеологически манипулирана *биомаса* не е и сим-птом, или резултат от присъствието и влиянието на вандалски по духа си визионерства, за които човекът (като род, вид и индивид) е ценен само като сурови-на за проектите им!

Когато днес разпалено се говори за различно таксуване на „чо-вешкия материал" на Запада и Изтока (спрямо храните и цените, които се плащат за тях), няма как да под-минем и темата за сравненията между подобни актове и вандалските им проекции. За-щото единстве-но вандалите не гледат на другите човешки същества като на равноправ-ни и равностойни личности, а само като на нещо, което може и да се третира всячески. Това, че други общества и народи заслужват „ве-ликодушието" да консумират огризките от богатите трапези на запад-ноевропейски страни и нации, не е и ново под слънцето. То е прека-лено дълга и много брадясала традиция в европейската/световната история. Маниакалността на оксидентализма, че е нещо повече, но и че трябва да господства не само в Стария и Новия свят, а и над целия глобус, над човечеството е прекалено стара. Перверзията и цинизмът на Западна Европа се разобличават в двойственото отношение към предсказанията на любимия й Кант, понеже нейните граждани не же-лаят да спо-делят на равни основания блага с другите обитатели на Стария континент и прославе-ната цивилизация, а и не се отказват да грабят и издевателстват над останалите народи. Формално и гръмог-ласно славословейки за *категоричния императив* на гениалния мис-лител, евро-атлантическите съюзници всячески обезсилват практичес-ките му действия. Същото става и по отношение на бленуваната от И. Кант мечта за *вечния мир*, понеже в глобалният свят, „отворения па-зар" и „отворените общества" непрекъснато ескалират, а и се мултип-лицират всевъзможни (социални, политически, военни) конфликти и войни. Днешните миролюбци, носители и защитници на миролюбиви и

демократични каузи и трансформации не се различават (по крайните ефекти на делата си) от старите вандали. Съвременните разрушения, грабежи, убийства, реки или морета от кръв биха респектирали дори развинтените фантазии на някогашните политически вандали от историята. „Подвизите" на Атила и Гейзерих изглеждат като дребни квартални хулигански прояви в сравнение с днешните поражения, които неолибералните вандали извършват по света. По заграбените (от похитените страни и покорените народи) богатства съвременните политически вандали задминават и то несравнимо това, сторено от истинските вандали. Мироопазващите и мироналагащите акции по резултатите, следите си досущ приличат на вандалски покушения, опустошения, пред които хуманизмът и демокрацията немеят. В историческо време и в общества, които шумно и натрапчиво декларират, че са приели и отстояват великите хуманистични аксиологически ориентири и критерии на Кант, че вместо формационни, трябва да се зачитат само цивилизационните принципи и норми, историческите реалности и всекидневните нрави непрестанно възпроизвеждат техните пълни, потресаващи отрицания, а и доказват цялата историческа бутафория на полити-ческите театри, които усърдно се подготвят и изобилно се разиграват пред публиките. За пример, да си спомним общата, пък и непредизвикана с нищо западна война срещу Югославия, разпарчетосването, превръщането на тази федерация в малки, кръвожадно враждуващи територии и народи, които продължават злостно да се насъскват от Запада. Древният римски принцип „Разделяй и владей" не е забравен от днешните управници. Неслучайно европейският Запад толерира или фаворизира страни, общества и култури, които попадат в рамките на някогашната Римска империя, а и счита другите за варвари.

За да прикрият своите безумства и престъпления, днешните „цивилизовани" вандали се стараят и опитват да заметат и отрекат истините за генезиса и ролята на вандализма в европейската история и в цивилизационната съкровищница на западния свят. В крайна сметка, ако безпристрастно съдим и обективно мислим, неизбежно ще конста-

тираме, че историята на Западна Европа е преизпълнена с вандалски актове и погроми. Нали не източно-европейски държави и култури, а люлката на агонизиращата Римска империя иска помощ от автентичните вандали, прехвърлящи се от Египет и правещи всевъзможни престъпления и грабежи, естествено, предварително договорени и с Рим! И този вандализъм не опира само до историческата поява и шествията по Западна Евро-па и в Африка на племената на истинските вандали, защото той има своите кристализации и проекции и в една (и прекалено дълга) поредица от потресаващи престъпления, които западният свят с неговия вандализъм е извършил спрямо останалото човечество. В крайна сметка, ако си сложим ръка на сърцето или с чиста съвест, т.е. безпристрастно пресметнем, ще видим, че между вандалските изстъпления и тези на инспирираните и толерираните от Запада кръстоносни походи (в миналото и днес) няма големи разлики. Не в източните територии, цивилизации или култури се родиха, а и отгледаха Светата инквизиция; или фашизмът и нацизмът, с техните ужасяващи мракобесия, или кошмарни вандализми, взели десетки милиони невинни жертви само за две десетилетия, а пък и които за компенсация, за да си измият кървавите ръце и гузните съвести, измислиха и завещаха на своите наследници и декларативни противници да разиграват със страст политико-идеологическите водевили за родствата/сходствата между фашизма и кому-низма, между нацизма и болшевизма. Да не забравяме, че рожденото място и люлката на подобни идеологеми и митологеми бяха САЩ, считани от много народи за вандали, които безцеремонно и брутално, или перфидно, а и неотстъпно ограбват света.

И днес, когато всевъзможни новоизлюпени квазидемократи се прехласват по и с всички сили натрапват евроатлантическите ценности и визии, трябва да се замислим дали това декретиране на аксиологически йерархии в глобалния свят не е вандализъм, защото само вандалите искат/правят всичко, за да може техните ценности да са върха.

Западноевропейския (меркантилен и безскрупулен) разсъдък е имал достатъчно историческо време и културно пространство, за да

скрие следите на истините за този си принос. Затова всеки съвременник вярва или е убеден, че попълзновенията и покуше-нията на вандализма в жизнения му свят винаги са някакъв отглас и кошмарен пробля-сък на нещо от мрачното и зловещо историческо минало, което той не приема изобщо, но пък и което изобщо няма никакви родствени връзки и с европейската цивилизация. Макар да е поставена (исторически) на колене, да е слаба и ограничена, европоцентри-стката мегаломания все още не е станала реквизит на историческата памет или забрава. Тази специфична и обикновено циментирана представа много лесно и бързо може да се трансформира и експлоатира за съвременни нужди и интереси, коварни проекти и дела. Това най-често става в идеологически и политически визии, логики, техники и практики, които охотно купуват/продават всевъзможни „екстри" и „шир-потреби" за генезиса, природата, феноменологията, пък и за функционалността на политическия вандализъм. Затова няма политически и идеологически дискурси, в които той да е persona non grata, където за него да няма резервирани места, гарантирани роли във властови сценографии. Така обикновено се случва и в нашето бурно съвремие, когато вандализмът се открива или целенасочено се вменява определено на „чуждата" – политическа, идеологическа, социална, расова, етническа, конфесионално, морална, естетическа и пр. – идентичност. А съвременната постмодерно форматирана, но и неолиберално „обяздена" рационална ирационалност или ирационализирана рационалност се оказват твърде гостоприемни „ханове" и приюти за пребиваване на вандализма в разнородни и многолики наративи, при което истинската същност на този феномен се прикрива зад безобразни или съвър-шено чужди изображения, но и използва некоректни дефиниции за своята легитимация.

Вандализмът неизбежно повдига въпроса за *мярата* на своето присъствие в публичния и частния живот на човешките същества, защото е органично свързан с пренебрежението и преминаването отвъд конкретни социално и морално валидизирани рамки. Той не може никога да бъде описван и тълкуван като „златно сечение", понеже вина-

ги е особен символ и практическо въплъщение на нещо неординерно, неестествено, екстремално, рядко срещано, чувано и виждано в историчността/всекидневността на хората. Той винаги е неоспорим симптом за тежки или злокачествени патологии в обществото, политиката, икономиката, културата и социалната сфера, засягащи живота на народите. Само държави и общества, които нямат никакъв или притежават много отслабен иму-нитет за хуманизма и истинската демокрация, са гостоприемни за вандалските визити, независимо от перченето на техните елити, или властници, че са еталон на демокрация. А това особено нагледно проличава и в преходната орисия на нашето скъпо Отечество.

Това обстоятелство съвсем не означава, че вандализмът е съвършено чужд и към всички релативизми и еклектизми, отнасящи се до неговите описания, но и тълкувания. Тъкмо защото води *двойствен живот* – едновременно изглеждащ като съвсем прозра-чен, но и съвършено, или недостатъчно познат в неговите тъмни и страшни детайли, – вандализмът е доста аморфен и способен да приюти (под своята семантична и оценъчна стряха) всякакви (напълно основателни, или съвършено безпочвени) предположения и съждения за своята автентична и привидно автономна същност, специфика, а и мисия; в т.ч. и да бъде „декориран" с всевъзможни етикети, или дефинитивни присъди от хората. Въпреки тази разлятост на представите и трактовките за неговата природа и функцио-налност, той пребивава и се подвизава едва ли не в доста *еднотипни* смислови силуети. Затова и повечето хора смятат за пределно ясно, или подразбиращо се съдържащото се в този одиозен и опасен феномен, а и в терминологията, която краси неговите маршове. Когото и да попитате дали има затруднения с дефиницията за вандализма, моментално ще сметне, че се подигравате с и недооценявате правилно неговите умствени качества. А такъв експеримент винаги е поредното доказателство, че най-сложните неща обикно-вено се представят и считат (от житейския разсъдък) като доста лесни и прости обекти.

Мислен, представян и тълкуван по този начин, вандализмът се оказва своеобра-зен апотеоз, крайна степен, висша форма на всичко, което е отвъдно на Нравствеността. Той е пряка или опосредствана, превърната форма на крайностите на аморализма. Зато-ва е символ и въплъщение на тоталното отрицание, на безкомпромисното прокуждане на моралната мотивация и активност на добродетелното (спазващо социалните норми и ценности) човешко същество, което губи своя човешки лик, когато е обсебено от него.

Свалени от „Менделеевата таблица" на нравствено-етическите категории, всич-ки фундаментално значими термини, касаещи неговите феноменологии, рязко проме-нят смисловата си валенция, „сбогуват" се със задължителното им значение и с практи-ческата им роля, която следва да играят в мисленето и поведението на моралните хора.

От тази гледна точка, вандализмът не само не подкрепя и не утвърждава, а еро-зира, дискредитира *деонтологичния* статус и патос на човека, който се изисква в дадени (нормални, банални или кризисни, екстремални, всекидневни и исторически) ситуации. Той винаги разтваря до непонятна и шокираща (нормалното морално съзнание и битие) степен „ножицата" между съществуващото и дължимото, в пълен разрез с изискуемото. Той е обратното лице на истинското нравствено *чувство за дълг*, което е производно от, а и съпровождащо нормалното човешко отношение и поведение към другия участник в конкретния казус, възприемайки го като равноправно и самоценно човешко същество.

Вандализмът обикновено няма нищо общо не само с *чувството за съвест*, но и със зачитането на *честта* и *достойнството* на другия човек, освен това, че реално представлява винаги някакво директно, флагрантно покушение, дори нерядко брутално, или даже умопотресаващо извращение с тях. Той въобще не зачита и автономността, автентичността, свободата, а и правата на другия човек, което са единствените реални, фактически предусловия, или единствено сигурната, при

това и фундаменталната, т.е. последната и най-съдбовната опора, а и крепост за всяка една истинската нравственост.

По някаква (странна и непонятна за масовото съзнание, за житейския разсъдък и предразсъдък) причина вандализмът се оказва не само *аморален*, но и крайно *неесте-тичен феномен*. Той винаги се асоциира с поведенческа грубост, недодяланост, брутал-ност и арогантност, които не се помещават изобщо в дефинициите за добрите обноски. Дори когато е силно гримиран и впечатляващо фризиран, маскиран или преоблечен в магнетично привличащи вниманието, а и оборкващи оценъчните компаси поведенчески „одежди", той все някак, някога и някъде ще си покаже рогата, но и истинския си нрав. Симулациите и имитациите на нещо, съвършено чуждо и неприсъщо за неговата органична природа, могат да имат само определен срок за публично влияние и въздействие, след изтичането на когото винаги идва и кобният момент на пълното му разобличение. В известен смисъл бързото настъпване на такива моменти се облекчава и от странния факт, че вандалът не може дълго време да скрива своите деяния, понеже дълбоко в себе си копнее, желае, старае се, прави всичко, за да могат те да лъснат в пълния им блясък, който обаче е неразривно свързан с истинския шок, който трябва да изживеят жертвите. Защото истинската наслада от вандализма е в това да се види и усети, чуе и коментира неговото съществено отличие, надскачане и потъпкване на всичко, което е „нормално". Това, което не е по силите и разсъдъка на другите, е по волята и безумието на вандала! Затова вандализмът, особено неговата политическа версия, надминава всичко очаквано! Вместо благородство и духовна извисеност, неговите представители демонстрират без-гранична низост и пошлост, духовно падение и аморална извратеност, социален кани-бализъм и душевна безчувственост към всичко онова, което не засяга техните интереси. Като че ли в масовата психика и общественото съзнание не битуват трактовки за него, според които той е впечатляващ, нагледен пример за финес, изисканост и обаятелност на неговите присъствия и проявления в публич-

ния, или пък в частния живот на хората. Дори вулгарността и цинизмът, които хората обикновено подозират и откриват в него, не се асоциират с висока интелектуална дарба, способна изкусно да завоалира и скрива истинските намерения и деяния на своя притежател, а с тяхното безпрепятствено и не-посредствено изражение в постъпките на субекта, и то в най-фрапиращите им контури. Още повече това се отнася и до моралното благородство, което липса във вандализма. Тази безцеремонност на публично депозираното мислене и поведение е много странна, понеже е свързана с трудно обяснима изолация и херметизация на субекта й от другите. Не случайно социалният или политическият *„аутизъм"* са важни щрихи от портрета на всеки политически вандализъм, независимо в коя епоха, в кой тип общество пребивава.

Независимо от характера и спецификите на морално-етическите възгледи и вку-сове на неговите (бивши, настоящи и предстоящи) анализатори и тълкуватели, вандали-змът неизменно се представя, а пък и обяснява като нещо, което е несъизмеримо с, неподходящо и противоестествено за, конфронтиращо с, престъпващо, грубо погазващо всички онези нравствени светини, които човешките същества трябва да пазят и следват. Той по някакъв непонятен, но очеваден начин се оказва успоредно *във и извън времето*, защото всички хора, от всички епохи и типове общества от конкретен момент в истори-ята или еволюцията на човечеството притежават едва ли не еднакви представи за него. Това придава на този одиозен феномен странен и мощен семантичен и оценъчен *ореол*, който (със своя неимоверно силен и траен блясък) заслепява и отклонява взора на ми-сълта към истината за неговата дълбока, автентична, а също и многопластова същност. Затова морално-етическата рефлексия на обикновените хора трудно се ориентира в не-говите лабиринти и още по-трудно може да предприеме ефикасни действия срещу него. А това не означава, че простосмъртните не хранят всевъзможни заблуди за вандализма.

Вандализмът често се оказва изключително сложен смислов и аксиален лабиринт, за когото нормалните, разумните, морално порядъчните хора се оказват почти безсилни да открият вярна ариандина нишка, която да ги отведе до неговите краища и да им покаже цялата панорама на неговите съкровища, което са неведоми за света.[127]

Хенри Клауд и Джон Таусенд определено смятат, че днес, в нашето смутно историческо съвремие живеем в общество, в което мощно цъфти и *култът за вината*.[128] Ако, наистина, е така, можем доста полесно и по-бързо да си обясним някои банално изглеждащи странности на политическия вандализъм, органично свързани с проблематизирането и интерпретацията на вината в своя или пък, преди всичко, в чуждия лагер. Защото не са малко случаите, при които вандалът отрича всякаква вина за своите подбуди и простъпки, обаче не са редки и казуси, при които той дори се гордее с това, че е съумял по такъв екстраординарен начин да извърши виновно поведение, на което другите хора не са способни, нито могат да осмислят напълно всичките му „интимности".

В масовото съзнание, в житейския разсъдък или предразсъдък винаги господства известна безгранична самоувереност, а дори и самонадеяност, че феномените на ванда-лизма са неимоверно ясни и даже прозрачни, че са лесно уловими и бързо разшифрова-ни, неизискващи кой знае колко знания и умения, нито богат житейски опит на човека. Подобна умствена нагласа и оценъчна вяра го правят твърде коварен, но дори и опасен.

В историческите и социокултурните трафаретни представи и тълкувания ванда-лизмът се подвизава като преимуществено материално-веществен акт на разкриване на недоразвита, незряла и силно дефектирала (по различни причини) човешка душевност. Първоначалните срещи и сблъсъци с неговите „геройства" винаги смущават или дори

---

[127] За генезиса, естеството, спецификата и мисията на лабиринта в жизнения свят на човешкото същество виж подр.: **Маккалоу**, Д.У. Вечная тайна лабиринта. М., „КоЛибри", 2008.
[128] Срав.: **Клауд**, Г., Дж. **Таусенд** Я не виноват. М., „Триада", 2008, с.

изумяват с материалните форми, степени, равнища и последици на проявленията му, а едва след това се задават и объркано нижат размислите за духовните му недра и основи.

По някаква – изглеждаща доста натрапчиво като вековечна, но и съвършено не-обяснима – инерция или традиция, идваща от незапомнени времена и общества, ванда-лизмът неизменно се възприема и оценява като жестоко *скаран и със съвременността*, която по прекалено неясни причини, или съображения му дава понякога време, място и роля да се изяви в нейната историчност и всекидневност, и да изненада с нещо хората. Това изумително „гостоприемство" и тази безнаказаност на гастролите на вандализма в съвременността обикновено не предизвикват сериозна и настойчива мисловна реакция, която да изправи на подсъдимата скамейка, да проведе щателна и комплексна дисекция на всичко, свързано с генеалогията, етиологията и феноменологията на вандализма, а и в крайна сметка публично да произнесе съответна осъдителна присъда, която да го нап-рави от този момент насетне нежелан, неспособен да се завърне в настоящето феномен. Така изглежда, че никой и нищо не са в състояние веднъж завинаги да тръшнат вратата под или пред носа на вандализма, и той да се окаже (от този момент) persona non grata. Сякаш той е напълно свободен и неограничен, абсолютно независим и непокорен спря-мо всички прескрипции и ригоризми, които дадено време и общество видимо лансират. По всичко изглежда, че вандализмът е от онези, прекалено малко на брой, заедно с това и неимоверно причудливи, социокултурни феномени, които, независимо и въпреки без-бройните посегателства, поражения, щети или вреди, нанасяни невъзмутимо от тях, се оказват изцяло свободни в своето митарство и властване в жизнените светове на хората. Колкото и да бъде осъждан, заклеймяван и даже дамгосван, той преминава през всички ограждения и препятствия, не се съобразява с никакви дисциплинарни устави и социал-ни порядъци, нито желае да се помества в някакви рамки на подчинение и смирение. Колкото и да бъде нежелан, или прокуждан, в крайна сметка, щом настъ-

пят „звездните мигове" и удобни обстоятелства за неговите похождения и вакханалии, вандализмът се оказва много по-силен и по-властен от всичко, което си въобразява, че може да го спре. Освен това, масовото съзнание изобщо не се терзае с въпросите за биографията на този одиозен феномен, нито за подробностите, нито за превратностите в неговата еволюция. За обикновените човешки създания или съзнания той като че ли е нещо извънвременно. В покоите на всекидневния разсъдък историята и мистерията на вандализма сякаш не притежават конкретна историческа *рождена и смъртна дата*, поради което изглеждат като вековечни, неизменни, а и неразделни спътници на човечеството в еволюцията му. Освен това, по някакви доста неясни причини асоциациите за смисъла и значението на вандализма се насочват едва ли не с някакъв необясним, но и неотменим *автоматизъм* към нещо, което притежава сигурен *неевропейски* или определено азиатски произход. Както вече видяхме, разбрахме, това се прави с определени дискретни цели и средства. Днес например, много се пише/говори за варварските изстъпления на муджахедините, разрушаващи знаменити паметници, обаче се премълчава за вандализма за американци или западно-европейци, които ограбиха и изкупиха музейните съкровищници на Ирак. Затова и днешните западни вандали не се отличават (реално) много от своите източни ипостаси, независимо от безспирното им отграничаване и прикриване на същността им, а тази възможност като че ли създава известно успокоение и дори извинения за поли-тическите волунтаризми и злодеяния, понеже измества фокуса на вниманието и прецен-ките към другости/чуждости и снема отговорността и вината от истинските й субекти. Сега например мишена на политическа шумотевица и медийна олелия е потенциалният вандализъм и варваризъм на приждащите в Европа *бежански вълни*, а в същото време тотално се прикрива и премълчава *вандализмът на западните властници* и олигархии, които брутално погазват всички (международни или национални) законови рамки, за да улеснят и ускорят трансферите на бежански маси, потребни за коварните им сценарии, и

които чрез тези вълни подкопават и съсипват социалните държави в целия континент.

Политическият вандализъм протяга и хваща здраво в своите мръсни и смърто-носни лапи историческата *памет* на различни индивиди, по-големи или по-малки соци-ални общности, или дори тези на цялото общество. Той неистово се възторгва от безу-мията или публично, безсрамно се възхищава от арогантните и дори циничните пакост-ничества на своите субекти, които не спират да светотатстват и поругават места на па-метта, безнаказано да кощунстват, или да се гаврят със спомените на отделни, по-стари поколения, въплътени в исторически паметници и мемориали. В нашия, прекалено зло-получен и дълготраен преход към демокрация народът също става неволен, пък и пряк свидетел на всевъзможни безсрамия и отвратителни публични акции, които, закриляни от ново изпечените демократи, лица или групи провеждат, за да променят дизайна, или да нанесат отделни поражения, даже и напълно да разрушат емблематични мемориали. Ако това е едната – директната, грубата, бруталната – страна на политическия вандали-зъм спрямо историческата памет, другата – опосредстваната, меката, тази с кадифените ръкавици, дискретната – е органично свързана с покушения или поражения на паметта чрез посредничеството на различни видове закони, които радикално и официално променят пейзажа на позволената и забранената мнемоника; които внасят различни типове корекции в учебните планове и програми, за да „прочистят" учебниците по история или литература от паметта за велики синове и дъщери на българския народ, и за да снижат, или отстранят паметта за мартирологията на светците и мъчениците на националната ни история, а на тяхно място да поставят, или издигнат в ранг лица, или събития, които нямат нищо общо, или пък обективно не заслужават такава огромна почит и признание.

Политическият вандализъм не забравя, не изоставя обаче и *социалното въобра-жение*. Той проявява особен, нездрав, но заедно с това и непрестанен интерес, и опасна активност към символите и ма-

териалните олицетворения на историческо и политическо въображение, на идеологическата романтика на своите или чуждите идентичности, ка-то, разбира се, действа по съвършено неравностоен начин спрямо техните проявления. Бруталната или дори официално подкрепената с всевъзможни лустрационни закони и разпоредби забрана да се изповядват и разпространяват принципи, идеали и творения, които ориентират вниманието и интереса на подрастващите, младежта, или на големи човешки маси към духовни върхове в историческото въображение, към политическото визионерство на крупни фигури от националната ни история, които истински се борят и дори жертват за свобода, справедливост, равенство и солидарност сред и за народа, не може да бъде квалифицирана другояче освен като жив вандализъм към въображението.

Политическият вандализъм не прощава и *на езика*, особено на политическите му модификации. От една страна, той всячески репресира и изтезава онези политически езици, които смята за вредни и опасни за неговите интереси и коварни сценарии, като ги превръща в свои безпомощни жертви или в сервилни прислужници, а от друга – така обработените и префасонираните политически езици се оказват склонни и способни на всевъзможни вандализми към онези, за които се отнасят, или които те наказват сурово. Не е случайно, а закономерно обстоятелството, че *езикът на омразата* е част от вечния лексикон и властови трафарет на вандалския език, който преследва власт на всяка цена. Така в два плана се осъществяват покушенията и поражения-та на политическия ванда-лизъм – веднъж върху териториите и власт-та на политическите езици; втори път – чрез фаворизацията и агресията на похитените и префасонираните, иначе казано, вандализираните езици към всичко, до което те се отнасят, описват, тълкуват, обвиняват или оправдават. Защото *вандализмът на езика* е не по-малко страшен и коварен от *вандализма спрямо езика*, неговите прерогативи и свободи, неговите богатства и функционалности.

Подобни метаморфози, такива падения, крушения на политическия език, станал жертва или слуга на политически вандализъм, се наблюдават изобилно и в наше време, когато политическата реч, а и комуникация се отличава с безогледност, примитивизъм, невъобразимо опростачване, арогантност, бруталност или цинизъм в огромни мащаби. Най-лошото е, че такова прехласване по този вандалски политически език носи изключителни рискове, неизмерими вреди или беди, при това не само в конкретния момент и за онези, които го използват, но и за другите, дори и за идните поколения, които ще се оформят под сенките и в атмосферата на неговите смъртоносни радиационни лъчения.

За езика на политическите вандали не съществуват никакви правила и норми на деликатност и условност, на речев етикет, на съобразяване с и зачитане на вербалната идентичност и автономност на другия субект, който в дадената ситуация е реална (или потенциална) мишена, или даже жертва на вандалските похищения, гаври, изстъпления. Този език винаги е недопустимо, а и по свойски фамилиарен, безцеремонно погазващ всички норми и изисквания за уважително общуване, шокиращо пряк, невероятно груб, потресаващо арогантен, неизмеримо брутален и нерядко изобилно преливащ от всевъзможни семпли, просташки, улични клишета, банални жаргони, инвективни и цинизми. Вандалският език с лекота и потресаваща безотговорност си позволява да се изрича онова, което и други могат да си мислят, ала не биха се решили публично да изговорят. За него не съществуват норми на благоприличие и граници на благопристойност, нито пък прагове на недопустимо и публично неприемливо безразсъдство в мислите, делата. Той не познава и не признава никакви евфемизми, нито разчита на деликатни изрази и дискретни иносказания. За него са непотребни и вредни каквито и да са искрени стремежи и почтени опити да се възползва от бездънните съкровищници на екстрите и услугите финитe алегории, метафори и синоними, на изисканите алюзии и иносказания. Той не се нуждае от феерията или многозначителност-

та на различни типове метафори. Вместо това, той обикновено всячески се стреми и опитва да прекъсне техния достъп до комуникативните сфери или територии, в които може/трябва да нахлува, или вилнее. Затова и субектите на този одиозен език са прекалено склонни, а и способни да сторят всичко, което им се струва необходимо и полезно за реализацията на техните планове, чрез което е възможно и практически осъществимо съответно, частично или цялостно изкореняване на всяка една – колкото и малка, или крехка, или пък голяма, и силна да е – възможност за тяхната употреба, или да опустоши смисловите и оценъчните пространства, които могат да бъдат и тяхна много удобна, полезна, но пък и сигурна обител. За него светът на метафорите[129] обикновено е доста, ако не и абсолютно непотребен. Той дори е крайно, рисков, опасен и вреден, защото е способен да отклонява вниманието, или прахосва времето, а освен това и да създава разни интелектуални затруднения. Неговата единствена, крайна цел е *да срине*, ако е възможно дори до основи, авторитета, реномето на съперника; да развенчае, унизи и опозори репутацията му; да промени радикално, винаги в негативна посока социалния имидж, да разклати и унищожи доверието на хората в идейния му съперник, да се гаври неистово, непрестанно и неуморно със самоуважението и самочувствие му, което му е „трън в очите"; и да не даде никакви шансове на опонента/противника да каже или да направи каквото и да било в своя защита, за съответно обяснение и оправдание срещу откровено несправедливите, крайно обидните и нерядко съвършено незаслужените, а пък и оскърбителни думи на вандала.

В този особен ракурс вандалският език никога не е способен да притежава абсолютно нищо от изтънчената природа или пък най-вече от перфидната завоалираност и умело скритата инструментална функционалност на *черния PR*[130], чрез който също може (обаче, по косвен и елегантен начин) да се подкопае и напълно да се унищожат публична-

[129] Виж подр.: **Лакофф**, Дж., Дж. **Марк** Метафоры, которыми мы живем. М., „Едиториал", 2004.
[130] Срав.: **Бредемайер**, К. Черный PR. Власть и магия слова. М., „Альпина Бизнес Букс", 2-е изд., 2005.

та репутация, моралния престиж и социалния авторитет на опонента, като същевременно и доста солидно, безусловно да се докажат мощта и превъзходството на неговия субект, разбира се, чрез селектирането и прилагане на находчиви средства в езика.

Може със сигурност и да се твърди, че вандалският език обикновено се оказва и твърде склонен или дори и по своему способен да възпроизвежда и експлоатира някои от най-примитивните и най-семпли форми на всекидневно рециклиращия се черен PR, които са крайно долнопробни, нискокачествени, умишлено пренебрегвани и съзнателно избягвани от страна на културните, а особено от морално почтените социални субекти. За политическият вандал този особен черен PR обикновено се свежда до перманентно и демонстративно използване на всевъзможни обиди, инвективи, цинични намеци или откровени оскърбления, които почти винаги са съвършено неоснователни, безпочвени.

Правилата и образците на изкуството на словесната атака[131] (или защита) на политическия вандал нямат абсолютно нищо общо или сходно с тези, които са валидни и масовидно приемливи и използвани от нормалните, порядъчните хора, които познават и спазват конвенционалностите при публичните и междуличностите употреби на езика. В речта на подобен одиозен субект никога не може и да се открият каквито и да било елементи на искрено уважение към другия човек, на коректно и почтително отношение към неговата личност, на почит към евентуалните приноси и заслуги на опонента и пр. Тъкмо обратното – във вандалския политически език винаги намират особено радушно гостоприемство всевъзможните форми или средства, които са способни да подкопават, или буквално да взривяват доверието между общуващите, или спорещите за нещо лица. След като вандализмът се е обрекъл на тотална и безпощадна война срещу валидизираните в държавата и обществото ценности, норми и трафарети, той е неспособен да

[131] Виж подр.: **Бредемайер**, К. Искусство словесной атаки. М., „Альпина Бизнес Букс", 2007.

създава и разпространява, да легитимира или сакрализира езикови модалности и техники, които да поддържат, а още повече и да облагородяват, и развиват социалните тъкани и взаимоотношения между хора с различен светоглед, статус, ценностни критерии и т.н. Неговата „свещена клетва" и отчаяна мисия е да подлага на тотални преоценки всичко онова, което за другите хора притежава особена, изключителна стойност, а и полезност, а такава негативна дейност винаги започва или се съпровожда с офертите на онзи език, който си позволява да светотатства, кощунства, а и да се гаври със светините на хората.

В този план може да се каже, че сакралният текст от светите книги, че в началото бе словото е валиден и за историята, и за феноменологията на вандалските актове, които също много често започват с вербални „загрявки" или се съпровождат от такива.

Майсторството на словесната атака[132], на което и обикновено извънредно много разчита всеки политически вандал, също няма нищо общо с онова, което се придобива, използва и усъвършенства от страна на политиците, които обикновено много се уповават на езика, заради което и твърде внимателно, отговорно и грижливо усъвършенстват своето вербално поведение по начини или чрез средства, които да не ги конфронтират открито, пряко с аудиторията, а и с техните опоненти. За разлика от подобни усърдия и усилия от страна на политиците, вандалите, в т.ч. политическите, никога не се съобразяват с особеностите на контекста или казуса, нито пък с конкурента си, а и с публиката, пред която ще трябва да правят своите шокиращи и смразяващи кръвта й гастроли.

Прокуждането в изгнание или публичните изтезания, гаври, светотатства и екзекуции на моралния език от страна на политико-вандалския се оказват естествени, закономерни и логични последици от инвазията, господството на вандализма в ситуацията. Цялата смислова и аксиално-прескриптивна архитектура, или публичният „дизайн"

---

[132] Виж подр.: **Бредемайер**, К. Мастер словесной атаки. Ростов на Дону, „Феникс", 2008.

на нравствено осветената и затоплената политическа реч трябва да бъде незабавно и напълно разрушена, при това и по най-безцеремонен, брутален и потресаващ начин, като, на нейно място, се издигнат набързо скалъпените „бордеи” на вандалската лингвистика, от които лъхат духовен мрак и емоционална студенина, но даже и смъртоносни ухания.

Превръщането от вандала на словото в смъртоносно олово и на думите в куршуми, които раняват (преди всичко) сърцето, душата и ума на политическия му съперник, се оказват бленувани мигове за него, понеже му доставят и огромни удоволствия, невъобразими за нормалния човешки разум и за нравствената чувствителност наслаждения. А такива възможности и реалности неизбежно задължават да се върви и към тъмните територии на психологическите дисекции и анализи на вандалското мислене и поведение, които също притежават твърде много потайности и гибелни опасности. Проникването в „светая светих” на тези територии ще ни помогне да ги разберем много по-добре.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ВАНДАЛИЗЪМ

Като всеки друг многопластов социален феномен, политическият вандализъм нерядко има трудно проницаемата и не винаги бързо, лесно разбираемата смислово-ценностна консистенция, независимо от факта, че той често може да изглежда външно в точно противоположния статус или типаж – на лесно разкриваем и понятен. А е така, защото историята и психичното бреме на вандализма са изключително големи, обемни, съдържащи в себе си влиянията и въздействията на разнообразни социални и психични феномени, идващи от векове, дори от хилядолетия, а и стоварващи се върху психиката, съзнанието, поведението и битието на хората без те да осъзнават достатъчно тяхната сложна и противоречива разнородност и многоликост. Историческите дири и психичните следи на немалко вандалски феномени са органично (макар и нерядко незабележимо) обвързани с влиянията и въздействията на всевъзможни трафарети, навици, привички, стереотипи и пр., някои от които изглеждат на простосмъртните хора като вековечни, или дори и като неизтребими в, т.е. неотстраними от техните жизнени светове. В много отношения те са предизвикани или са следствия от действието на разнообразни видове социални, културни, политически, религиозни и други предубеждения и предразсъдъци, които тиранично обуславят характерните профили на вандалските прояви. А това е отчасти и привидно лесно обяснимо: след като имат дълги исторически биографии във времето и пространството, вандалските феномени очевидно притежават и могат да възпроизвеждат някакви общи, типични, сходни или приличащи си психични „матрици", които са в състояние по своему и да се регенерират при конкретни случаи. Донякъде това се дължи на силно превратното възприемане и оценяване на истинските подбуди, стоящи фактически в дъното или най-тъмните ъгли на реалната му мотивация. Въпреки че свидетелите или дори жертвите на вандалските похищения и изстъпления обикновено смятат за

прекалено прозрачни и даже очевадни мотивите за подобни обществено-опасни и вредни деяния, едно по-комплексно и задълбочено проучване на такъв сорт деяния е в състояние да разкрие много сложна, пъстра, динамично променя-ща се и противоположно въртяща се, постоянно преобръщаща се вътрешна „картина". Именно затова са възможни много сериозни пропуски и дори грешки при правилното разпознаване и оценява на мотивационния фундамент на конкретни вандалски деяния, понеже (в своето непосредствено, външно, нагледно и „насипно" състояние) те много често изглеждат като доста силно приличащи си едни на други, дори като тъждествени и трудно различими по своите операционални параметри, технологически привидности.

Изключително важни за комплексното осмисляне и анализиране на дълбинната природа и сложната феноменология на поведенческата „сценография" на политическия вандализъм са проучванията и интерпретациите, свързани с особеностите на *обективните фактори*, на природата и спецификата на конкретната ситуация, на наличието и влиянието на доминиращи в съответна обстановка фактори и генератори, които спома-гат и дори мултиплицират – в различни посоки, форми, степени, мащаби и динамики – зараждането и протичането на съответни вандалски „драматургии" или типове фабули. А това е така, понеже в действителността или под влияние на конкретен дух на историческото, или социално-политическото време и битие са възможни и реални появите на различни типове социални ситуации, някои от които са доста по-предизвикателни, гостоприемни, даже и магнетично привличащи, или „хипнотично" въздействащи за приоб-щаване на лица/групи към вандалски сценографии и „хореографии" на техните „сцени", докато има и обратен тип ситуации, които охлаждат желанията и намеренията, възпрепятстват напълно или редуцират в много голяма степен възможностите за вандализъм. Следователно, взети сами по себе си, обективните фактори не са тотално обуславящи и напълно достатъчни за „взривяването" и отклоняването на индивидуалното мислене и поведение в посока на извършване на конкретни обществено вредни

вандалски прояви. Те се нуждаят от особен тип „симбиоза" с психичните характеристики и особености на такива субекти, а и от специфични комбинации между психичното и нравственото съдържание в човешката индивидуалност или личност в контекста на такъв вид ситуации. Защото характерът, темпераментът, динамичният стереотип, афективността или устойчивостта, моралната зрялост или нестабилност и пр. характеристики в цялостната натуралност, индивидуалност и личностния профил на отделния човек могат да се подбудят и ориентират в зависимост от удобствата, или от „предизвикателствата" на ситуацията. И в зависимост от естеството, съдържанието, особеностите на функционалната и формалната им проявеност в поведенческата стратегия или тактика на субекта, те се оказват в състояние да задействат и по своему контролират кой от двата типа ще доминира, т.е. коя от по-горе описаните ситуации ще бъде по-привлекателна и мощна за изявите. Към първия тип социални ситуации спадат такива, които изкушават, предразполагат, съблазняват и дори „плачат" за присъствието и проявлението в тях на вандалски изяви. Те притежават особена, най-често много ниска *критична маса*, която, ако е в достатъчно количество, трябва да възпрепятства или поне мащабно да ограничава възможностите за зараждане и мащабните проявления на разнородни и многолики вандалски простъпки, провинения и откровени, а понякога дори и потресаващи социума престъпления.

Известно е, че специфично иманентната за различни типове социални ситуации подобна „критична маса" е много важен фактор за генерирането или разпространението на стихийно-спонтанната, а пък и на целенасочено-провокираната вандалска активност. Тя обикновено е свързана с естеството и особеностите на социалния контрол, с наличието и ефективността на действието на блокиращи или, обратно, на стимулиращи фак-тори за възпламеняването или тлеенето на раз-

нообразни вандалски феноменологии.[133] Освен това тя се отнася и до специфичния изглед или пейзаж на дадена социална среда, която при определена ситуация може да привлича вниманието и да насърчава желания-та в спорадично, или системно преминаващи, обитаващи я субекти да приложат към нея своите нетрадиционни и разминаващи се с общовалидните ценности, норми и поведенчески трафарети „дизайнерски" стремежи, опити да променят визията на тази среда. Новия „дизайн" на такава среда или в такава ситуация обикновено е свързан с принудително и дори брутално изменение на съществуващия в нея порядък и с привеждането на последния в състояние на безпомощност или екзекуция. Така на мястото на битуващия порядък, вандалските актове възкачват (или удължават мандата на) безпорядъци, хаотични – моментни, или дълготрайни – състояния, които, обаче, се мислят, или привиждат на техните създатели и имитатори като символ и въплъщение на други тип порядък, който съответства и на техните разбирания за променяне на статуквото в обществото.

В смутни и преломни исторически времена, в общества, в които динамично про-тиворечиво се менят пейзажите, климатичните обстановки, избухват отделни или мно-гобройни социални катаклизми и радикално се преобръщат пирамидите на значимите ценности, норми, принципи и трафарети за съвместен живот на хората, винаги се създават и умножават възможностите и реалностите за ескалация на ситуации, които произвеждат, дистрибутират, съблазняват, обменят, но и консумират вандалски феномени. В такива времена и общества се за-

---

[133] Не съществуват универсални и общовалидни закономерности, които да предопределят автоматично и безотказно съответен тип развой на ситуацията, респ. на поведенческата еволюция или на метаморфозите на проявата на случайно/целенасочено попадналите в нея субекти. Подобна ситуация и заложената в нея особена „критична маса" са способни както да провокират със своя очевиден порядък, така и с наченките, или с внушителното количество на признаци, свойства за действащ в тази среда социален безпорядък. Вандалите могат да се „раздразнят" от всичко – както от упорядъчеността, така от хаотичността или поне от „ахилесовите пети" на дадена среда, вследствие на което да профилират формите, честотата, мащабите на своите „наказателни" действия, символизиращи желанията им за по-друга визия на социума и пр. Комплексирани фигури, каквито обикновено са повечето лица, склонни и способни на вандалски изстъпления, не понасят добре устроения жизнен свят на други – познати или непознати – индивиди или общности, поради което засищат неудовлетвореността си с отмъстителни или наказателни актове спрямо тези, които те предполагат, че живуркат добре, или пък които заслужват да бъдат наказани заради нещо. Всички тези прояви имат съответните отражения в психиката както на вандалите, така и на жертвите им.

действат успоредно действащи противоположни процеси или тенденции, от една страна, на рязко спадане на праговете на чувствителност и непоносимост към вандалските прояви, заради тяхното количествено нарастване, а и утежняване на последствията от тях, но, от друга, и на обратно действащи, адаптивни и безразлични отношения към наличието и действието на такива прояви, заради известно претръпване, пренасищане и привикване на хората с тяхното присъствие и въздействие. Ако законите в динамично и тотално подложеното на всевъзможни радикални промени или трансформации общество не се създават, контролират, спазват, или утвърждават от оторизираните държавни институции, неизбежно (спонтанно/организирано) възникват алтернативни източници на особен и нерядко диаметрално-противоположен порядък, а такива появи не винаги са символ, или въплъщение безнаказано действаща анархия.[134] Тези специфични източници могат както да създават и контролират друг тип порядък между хората, така и да провокират още по-дълбоки, мащабни и трайни разпадни процеси и тенденции в социалните тъкани и връзки на обитателите на такива пространства. В подобни обществено-исторически пейзажи „критичната маса" на разнородните, но и многоликите социални ситуации може много динамично да променя своите стойности. В тези исторически/всекидневни обстановки, тя ознаменува дискретната граница, преминаването на която отваря пътища, начини и средства за поява на алтернативни или коренно противостоящи (на битуващата ситуация) различни модуси на упорядъчаване. Именно тя прави възможни или действителни такива ситуации, които се оказват взаимно зависими едни от други, понеже наличието и действието на едни от тях се оказват предпоставки и условия, или галванизатори, мултипликатори за задействане на други. И тъй като при генерирането и възпроизводството на вандалски актове обикновено, или закономерно не се прибягва до услугите на висшата математика, или до скрупульозно отношение към

[134] Срав.: **Ридли**, М. Эволюция всего. Как на самом деле меняется мир вокруг нас. М., 2017, с. 219

теорията за вероятностите и т.н., а се залага преди всичко на съвършено елементарна и профанно *бакалска аритметика,* често на силно политизирано смятане, става доста по-лесно и по-бързо съблазнителни и привлекателни, но най-вече удобни и полезни ситуации да се използват в качеството им на *взаимно свързани съдове* (от типа на тръбите на Торичели), при които промените в едната страна обуславят неизбежно изменения в другата страна или в другия край на свързаните помежду си обстоятелства. В известен аспект, това може да бъде свързано и с появата или развитието на особена *верижна реакция* от възпламеняващи се, действащи една след друга, или едновременно социални ситуации, които отприщват бентовете за действие на отделни вандализми, и които могат да са както свързани помежду си, така също да са напълно самостоятелни, привидно изглеждащи като абсолютно независими едни от други. Затова в смутни или динамични обществено-исторически времена, а и общества е често срещащо се явление постоянното и мултиплициращо се избухване на отделни събития, или на техни дълги поредици, които са пряко, или косвено свързани с ескалация на вандалски изстъпления.

А подобно комплексно – синхронизирано или автономно, дори понякога изглеждащо и като хаотично – взаимодействие между различни, или сходни социални ситуации обикновено се отразява доста силно върху психиката на ангажираните с него лица и групи. Изпаднали в такива особени ситуации, повечето от хората обикновено се водят по каноните на здравия житейски разсъдък, който в немалко случаи са превърнати форми на определени социални предразсъдъци, предубеждения и дистанции спрямо „другостта". Затова хората не пресмятат всичко, което е скрито или привидно дадено в тези ситуации, а се ръководят от аритметиката и бакалските сметки на всекидневния си разсъдък. Както посочва Филип Болл, човешкото общество открай време само си е създавало или е изпадало принудително във всевъзможни главоблъсканици, органично свързани и с дискретните повествования, или послания било на политическата аритметика, било на социалната физика,

които изкусително му предлагали своеобразни печеливши рецепти и еликсири, предвещаващи и гарантиращи му желаните от него събития, или ползи.[135] Такива странни, извънредно съблазнителни „оферти" винаги са привличали вниманието, замайвали са умовете и подчинявали психиката на „обсебените от чара" им индивиди, общности или цели общества, които са ги възприемали и като еманация на пълна зависимост, невъзможност човек да се отклони от техните гравитационни въздействия; или пък, точно обратно, субектите виждат и приемат техните „призиви" като предпоставки, условия, начин и даже панацея да докажат на себе си и на другите своята независимост и разкрепостеност от влиянията и въздействията на обективните фактори и т.н.. В подобни ситуации въпросната критична маса се оказва изключително мощен генератор или катализатор на всевъзможни конформистки нагласи, поведенчески стереотипи. Наличието и действието на концепти от типа „щом другите вършат нещо такова, защо и аз да не мога да си го позволя" осъзнато или неосъзнато, дори подсъзнателно отслабват ролята и значението на дискретните морално-психологически контролиращи функции, дезавуират или торпилират интимни регулативни инстанции като съвестта, срама, което може да измени доста съществено пейзажа и динамиката в мотивационните процеси. Така се ограничават и често унищожават смисловите и ценностно-нормативните ориен-тири и стожери на личностно проявление, особено в предизвикателни, изкусителни си-туации, лансиращи доста атрактивни усещания за възможни, а и безнаказани публични изяви, свързани с алтернативно или конкурентно (на установения порядък) поведение. Ограничението или премахването на преди това ефективно действащи социални табута и различни механизми на социален контрол при появата на такива изменения в социума се оказва сигнал, или катализатор за пораждането, или разрастването на всевъзможни модуси на вандалско отношение, поведение в сходни, или в съвсем различни ситуации.

---

[135] Виж подр.: **Болл**, Ф. Критическая масса. Как одни явления порождают другие. М., „Гелеос", 2008.

Подобен ментален или поведенчески редукционизъм обаче възкачва на трона на логиката, символиката и праксеологията определена *безалтернативност*, която винаги, се прокарва, или пък всячески налага, за да може чрез нея да се обясняват превратно, но и да се оправдават съвършено, а дори и очевадно негативни обстоятелства и поведения. Тази своеобразна, но и логически необоснована, а само привидна безалтернативност се проявява, например, в сферата на масовото съзнание и поведение, чрез трафаретите на „след като така правят другите, и аз трябва, или не мога да се различавам много от тях", което, впрочем, е превъзходно извинение, или оправдание за вандалските изстъпления.

В общества и ситуации, в които изплуват ведри хоризонти или привидности за наличие и солидно действие в тях на растяща атомизация, или на браунови движения на жизнени съдби и поведенчески траектории, винаги се мултиплицират и комплицират възможностите, условията, но и ефектите, последиците от действащи в тях вандализми. Колкото по-динамично и противоречиво нахлуват или се задържат процесите и тенденциите на определени *хаотични състояния* на социума, на конкретни социални общности и отделни индивидуални жизнени светове, толкова по-закономерни и гарантирани са присъствията и въздействията на породените от тях вандалски нагласи, а и прояви. Защото такива прояви могат да бъдат отбранителна реакция или предизвикателна атака срещу пришествието, възшествието на въпросните състояния в живота на тези субекти. Тази закономерност, обаче, не означава, че пришествието и ескалацията на вандализма в разтресени от исторически или социални катаклизми общества влияят напълно автоматично и 100% върху всички психики, съзнания и поведения на волно/неволно попадналите в тяхното своеобразно „гравитационно поле" индивиди, а и социални общности.

Тъкмо поради това, законите на социалната физика не са „огледални копия" на тези на природната физика, на битуващите и господстващите в нея вечни закономерности и т.н. За вандалското „профилиране", а

пък и проявление свой значим принос могат да имат и специфичните възрастово-психологически особености на субектите на подобни деяния, защото някои възрастови етапи са доста по-благодатни за вършене на такива „подвизи", в сравнение с други, в които хората вече не чувстват толкова голямо влечение към тях. Ето защо, буквалисткото отношение на съвършено произволно и дори безотговорно трансферирране на едни в сферата на други реалности и закономерности може единствено да възпрепятства и даже тотално да обърка анализите и сторените чрез тях оценки. Такъв, примерно, е казусът със *социалния атомизъм*, за когото пледира и научно обяснява, а и многопосочно документира и аргументира Марк Бюканан[136]. Такива идейни визии и теоретични конструкции оставят внушенията, впечатленията и убежденията, че поведенческият „тунинг" на отделните субекти е едва ли не предпоставено конструиран, гарантиран; че „дизайнът" на човешките постъпки/простъпки е механично следствие от видимото/незримото присъствие, а и влияние на такива могъщи закономерности. Обаче социалната физика, за която толкова разпалено говори/пише Бюканан, или други като него, макар и в съвършено друг маниер, не е еднаква, аналогична, тъждествена на физиката в природните условия, не действа огледално на естествените закономерности. Тя може да бъде само привлекателна и удобна предпоставка за селекцията и употребата на всевъзможни асоциации, сравнения, уподобявания или за метафорични образи и т.н.

Никой разумен човек не би се нает да отрича наличието и влиянието на подобни „съблазнителни" ситуации, които буквално провокират, тотално „форматират" ментал-ността, а и поведенческата активност на определени социални типажи, попаднали в тях.

А подобни типове ситуации са много често присъстващи, особено в смутни и размирни обществено-исторически времена, при възпламенени или опожаряващи другостта, или чуждостта социални нрави, и в

---

[136] Виж подр.: **Бюканан**, М. Социалният атом. С., „Изток-Запад", 2011.

общества, чиито ценностно-нормативни йерархии радикално се дезавуират и брутално, динамично и безотговорно се заменят с антиподите им. В известна степен и форма, това се дължи и на забележимата или завоалираната релативност на представите за смисъла и ценностно-нормативната стойност на битуващото.

Същевременно трябва внимателно да се отчитат, а и преценяват и други, не по-малко съществени фактори или компоненти на обективните обстоятелства, предполагащи, или катализиращи по своему вандалските отношения и публичните им героиства. Иде реч за това, че днешната неолиберална, постмодерно залагаща на индивидуализма и атомизма съвременност отваря допълнително много широки пътища, а и територии за нахлуване и вилнеене на разнородни и многолики вандалски феномени. Когато човек е формиран и „форматиран" да живее крайно индивидуалистично, дори егостично, или е принуден от обстоятелствата да възприема другите хора само, или най-вече като инструментална ценност и утилитарно средство за задоволяване на себичните си интереси, той е повече отворен за, уязвим от страна на различни опасности и странични фактори, които го правят далеч по-лабилен, нестабилен, колебаещ се или разтревожен в психично отношение, с много по-динамична и полярно меняща се душевност дори в рамките на банални всекидневни, а какво остава за далеч по-сложни, остри исторически казуси. Така, духът на времето или епохата, социокултурната релефност на обществената среда и атмосферните особености или динамики на публичните и частно-екзистенциалните нагласи и настроения, на характера и особеностите на базовите жизнени светове и пр. в социума могат да оказват изключително важно, моментно/дълготрайно влияние, или въздействие над психичния дис/комфорт на техните моментни обитатели, консуматори. Подобна среда, атмосфера или жизнени опции нерядко незабележимо и неусетно, но, за сметка на това, закономерно и неотстъпно могат да обуславят и галванизират процеси на умножаване, а и ускоряване на солиден пласмент (в жизнените светове на хората) на различни пред-

поставки и условия, отвеждащи ги към запленяване и ангажирани с различни типове вандалски прояви и в публичното, или в частното им време-пространство. Неудовлетвореността, притесненията, тревогите, страховете, маниите и фобиите, които са доста по-разпространени в жизнените светове и изяви на индивидуалистите или егоистите, на отчуждени, социално равнодушни, глухите и безчувствени субекти – лица, или групи – винаги са много по-солиден фундамент, или по-стабилна опора за пренасочване на човешкото внимание към забавления от вандалско естество, които (при определени случаи) могат да послужат като особени душевни релаксанти, като психични компенсатори, неутрализатори за преживени или пък очаквани, предстоящи несполуки. Затова и в иначе съвсем уредени, благоденстващи и мощни държави и общества, които, обаче, са изградени на основите на социализиран, перманентно възпроизвеждан и публично фаворизиран индивидиуализъм, егоизъм, социален атомизъм или дарвинизъм, са далеч по-многобройни и чести публичните изпълнения на вандалски изстъпления, които са амортизатори на комплексирани, гневни, презадоволени, или маргинални субекти, за които подобни изстъпления се оказват своеобразен компенсаторен хедонизъм; игри, в които те публично наказват анонимните „виновници" за техните житейски проблеми. Незадоволяващият ги порядък или доста нагледно забележимият безпорядък (в жизнените си светове) те обикновено неутрализират с вандалски стигматизация и публични саморазправи с някои властови персони, фигури, институции, или валидизирани нрави.

Порядъкът за едни, може да се възприема и оценява като безпорядък от други субекти, но и обратното, което предполага и съвършено различни поведенчески опции и прояви. Следователно, обективните дадености не задействат автоматично, механично, безостатъчно и тотално унифицирани ментални, афективни и поведенчески реакции у хората. Напротив, те са в състояние да предизвикват, поддържат, ускоряват и увеличават ролята и значението на съвършено различни, дори противоположни мотивации у субектите. Затова вандалите психологи-

чески (ментално, емоционално и поведенчески) не усещат и преценяват битуващите в дадената ситуация или в обществения хронотопос условности като символи и въплъщения на определен, общовалиден и изискващ контрол *порядък*, а като възможност, сцена или арена за промотиране, декретиране на алтернативни визии. Дори когато няма ясно съзнание за лансиране на такива алтернативни опции, вандалите по своему протестират, дезавуират, дискредитират и силово рушат съществуващия ред. Това, на свой ред, е неизбежно свързано с коренно друг психичен „пейзаж" на отношенията, реакциите им спрямо налично съществуващото в публичния или частния живот. Конвейерните производства или възпроизводства, безконтролните и дори арогантните реклами и дистрибуции на техните „екстри и оферти", масовата им – доброволна, или принудителна – размяна и, най-вече, консумацията на такива предизвикателни, облек-чаващи, или насърчителни социални ситуации винаги предпоставят, или катализират изключително благоприятен климат, атмосфера, среда и условия за вандалски бум-ове.
В отличие от тях, винаги съществува и обратният тип ситуации, които определено съз-дават и масивно възпроизвеждат разнородни и многолики внушения, усещания, предубеждения, предразсъдъци и убеждения, че са прекалено хладни, негостоприемни, дистанцирани и чужди, блокиращи, дори изобщо недопускащи възможност за вандализъм.

Въпреки наличието и солидното въздействие на подобен тип ситуации, може да се твърди със сигурност, че исторически, актуално и перспективно не са възможни такива социални ситуации, които a priori или 100% да гарантират срещу инвазията и гастролирането на вандалски феномени в своите духовни и материални обители, или покои. Всяка жизнена или, още повече, сложна обществено-историческа ситуация е способна повече, или по-малко да открехне, повдигне капака на Кутията на Пандора, за да изпълзят от нея във функциониращите реалности всевъзможни опасни и вредни образувания. Няма ситуация, която да е изначално и фатално абонирана за липса на каквито и да са възможности за проникване, извършване на дадени „подвизи" от

страна на вандализма. Проблемът е не толкова в обективната непробиваемост и неподкупност на ситуацията, колкото в естеството и натюрела на субектите, които се възползват от нейните характеристики и особености, които могат да видят и усетят в нейната органика ахилесови пети или пробойни, които другите не са в състояние да прозрат, забележат, експлоатират, особено ако са и хора с много добре развито нравствено съзнание и поведение, със солидно чувство за дълг и отговорност, за синхрон на личното с общественото благо и пр.

В известен смисъл, за обуславянето и развитието на такива погрешни усещания и представи, много далечни или чужди на истинската смислово-ценностна иманентност на конкретните вандалски актове, голяма роля и значение придобиват и прекаленото залагане или преувеличение на ролята на *психичното заразяване* или на *подражанието* в извършването на подобни антиобществени и социалновредни прояви. По една, недостатъчно вярно преценена или анализирана от всички страни, социално-историческа, а и поведенческо-феноменологическа инерция се смята, че значителен брой от лицата, вербувани и реално извършващи дадени вандалски простъпки или престъпления, се оказ-ват неволни жертви на ефектите на психичното заразяване, или на моментната ескалация на подражанието в конкретната ситуация, или при осъществяване на такива актове. Това нерядко, а и неизбежно води до неосъзнато, или – обратното – съвършено преднамерено, но добре завоалирано, понижаване на критичността и взискателността, на дозировката на оценъчните квалификации и присъди, които се адресират към вандалите. В смисъл, че едно е да се оценяват лица, които изцяло съзнателно, целенасочено, неотстъпно и методично осъществяват даден вандалски сценарий, но съвсем друго е да се преценяват индивиди, които са се превърнали в неосъзнати марионетки на чужди замисли, след като са попаднали в „гравитацията" и „радиационното поле" на психичното заразяване, или на подражателската активност в подобни одиозни казуси и проявления. В определени ситуации или човешки множества индивидът доста по-лесно и

по-бързо може да се подаде и на опасното влияние на т.нар. от Елиас Канети „океанско чувство".

Подобни сериозни и важни несъответствия, различия в мотивацията и операционализацията на вандалски простъпки и престъпления са много отчетливо депозирани, обаче, при реални или евентуални опити техните извършители да бъдат оневинени и оправдани, или поне санкционирани с много по-леки наказания от основните подбудители и главните действащи лица, от първите цигулки и първите фигури в такива деяния. Това е особено често присъстващо в обясненията и опитите на родители или застъпници на конкретно уличени, или хванати на местопрестъплението непълнолетни вандали, които биват оправдавани с недостатъчна социална зрялост, наивност, детска, или пубертна зависимост, склонност и способност без нужно осмисляне и вярно преценяване да се подвеждат „по ума и действията на опасни елементи", за „да се докажат", или пък „да не изглеждат смешни" в очите на другите участници в дадената вандалска фабула.

Например, при немалък брой на вандалски провинения и престъпления в техни-те субекти могат да бъдат отчетлив наблюдавани или фактически отчетени доста висо-ки равнища на *когнитивен дисонанс*; т.е. на съответно добро познаване на същността и евентуалната вредоносност, съответно и на негативна оценка за техните поведенчески изстъпления, но въпреки това ценностните валенции или поляритети на деянията им не влизат в синхрон с такива знания или представи на субектите на вандалски злодеяния. В смутни исторически времена или в радикално изменяни социални нрави са неизбежни процесите на скоротечна и мащабна дискредитация и делегитимация на преди това господствали знания, концептуализирани смислови матрици и техните отражения върху масово възпроизвеждани и експлоатирани поведенчески стереотипи, или трафарети. Когато, освен тях, се добавят и процесите на рязко, динамично и солидно обезкултуряване, на изпадане на огромни човешки множества в една или друга форма на неграмотност и пр., винаги избухват вулканите на привлекателни

възможности за алтернативни и контра-културни модели на вписване, адаптация, волунтаристично изменение на нравите и условията, на брутално или перфидно изменения в пейзажа на действителността. Тези процеси не минават заобиколно, без да оказват съответни влияния и въздействия както върху релефността на реалностите и нравите, така и спрямо контурите на поведенческите философии, технологии и прагматики на несъгласните със статуквото лица, каквито почти винаги се намират сред прекалено разнообразните типажи на вандалите.

Конгитивният дисонанс може да нанася далеч по-тежки поражения, щети, вреди на държавата и обществото, ако е иманентна черта на високопоставени и притежаващи големи властови ресурси лица или котерии, защото им позволява да конструират, публично да промотират, рекламират и налагат визии и опции, които са трудно разгадаеми, или съвсем непонятни (откъм истинската си същност) за огромни човешки множества. Чрез него могат да се прикриват или преиначават всевъзможни политически вандали, които доста изкусно манипулират масите чрез демагогски и популистки репертоари, и са способни да спечелят (моментно, конюнктурно, а понякога и дълготрайно) солидни публики от съмишленици, симпатизанти и ситуативно привлечени от тях други типажи.

Разбира се, историята, а и съвременната обществена практика буквално гъмжи и от противоположните сцени или типажи, при които е възможно (или реално) да се наблюдава пълно сходство, покритие между деформираните знания и ценностните вкусове на субектите, готови и способни да извършват – самостоятелно и доброволно, или под чуждо влияние, или под лека принуда – съответни доста вредоносни вандалски деяния. В съзнанията и психиките на такива „герои" липсват симптомите или феноменологиите на когнитивен дисонанс, понеже в тях господства единство, но и еднопосочност между представите, мотивите, емоционалните фонове и поведенческите технологии, а и вреди.

Провокирането или извършването на различни вандалски покушения срещу публични и частни обекти/субекти нерядко са плътно свързани и със социалните нагласи и настроения за реално/имагинерно съществуваща *цензура* в държавата или обществото. Наличните или предполагаемо действащите цензурни логики, техники и практики винаги провокират, катализират съпротивителни социални, групови, персонални енергии. Те формират и „форматират" по своему мисленето, преживяванията и деянията на попадналите в обсега на техните влияния и въздействия разнообразни типове субекти.[137] Затова съпротивите и борбите срещу публично установените цензурни трафарети могат да се реализират по кардинално различни и дори съвършено противоположни начини – от прикрита, задкулисна и незабележима конфронтация до естествено, или изкуствено провокирани и ескалиращи вандалски изстъпления, които дискредитират и омаломощават властовите констелации в поразената от тях държава и гражданското й общество. Колкото по-чести, многобройни, а и по натрапчиви в своята качествена и количествена представителност са тези публични съперничества и баталии с порядъка, или с властта, толкова по-силни са внушенията, впечатленията, тревожните размисли и неприятните преживявания на хората, които са реални, или потенциални „мишени" на такива актове.

Погледнати, мислени и оценени от определен зрителен ъгъл, вандалските настроения и „изпълнения" често се оказват своеобразна симптоматика, форма, начин на, а и по своему ефективно, и атрактивно средство за алтернативно, контраверсно ориенти-рано и ангажирано цензуриране на видимо, привидно, незабележимо легитимираните (от моментно властващите елити, реалности и нрави) социални отношения и порядки. Да се преобръщат нещата „с главата надолу и с краката нагоре", да се заменя публично декретираният обществен порядък с моментен/дълготраен безпорядък, с увеличение на социалния

[137] За историческата генеалогия, характера, спецификите, функционалните ангажименти, но и ефекти на влиянията на политическата цензура виж: **Мизов**, М. Политическата цензура. С., Авангард прима", 2014.

хаос в публичното и частното жизнено пространство на хората, каквито по своята същност, видимост и стойност са вандалските провокации и изстъпления, са все процеси, събития, факти или тенденции, които не оставят незасегнати психиката и интимния душевен свят както на поразените, така и на поразяващите страни в ситуацията. Да се провокират, публично пренебрегват, унизяват, дискредитират и линчуват властовите персони и елити, и натрапваните от тях реалности, нрави и порядки, са все аспекти на многопосочната, а често и разноликата специфична вандалска контра-култура, която в съответни обществено-исторически или ежедневно-житейски ситуации играе и ролята на съперник, отрицател, нихилист, или гробокопач на легитимирани цензурни етоси.

Осъществяването на вандалски актове обикновено е свързано с пъстра и динамично меняща се картина на *емоционалните преживявания* в техните субекти и обекти. Всичко, което изплува на повърхността в поведенческата физиономия на вандалски действащите субекти, може да се разположи в психичното пространство, чиито граници се разпростират от потресаващото безчувствие до неудържимата екзалтация, от крайно отрицателните до крайно позитивните и моментно, или трайно тонизиращите чувства. От пълното безразличие към оценките, мненията, реакциите, болките и страданията на другите, до трудно контролируемите афектации и емоционални изблици, обикновено силно озадачаващи или дори плашещи околните и т.н., са все различни опции, които намират своето резервирано място, а пък и значима роля в емоционалните колекции на вандалското отношение и поведение в банално-прозаични, а и в екстремални ситуации. Тази разнообразна и крайно противоречива галерия от всевъзможни афективни състояния на вандалите неизбежно предпоставя и налага и амбивалентни отношения към тях. Поне що се отнася до субектите, практиката демонстрира различни типове на подобни състояния. От една страна, много често се случва извършителите на вандалски прояви да се впускат в тези „приключения" като предварително емоционално се

„подгряват", а след това – в хода на осъществяването на тези злодеяния, – да преминават неусетно и бързо, понякога доста неосъзнато и контрастно от една в друга *афектна фаза* – например, от емоционално позитивно и приповдигнато настроение към емоционално негативно и потискащо, или пък свързано с някаква деонтологична зависимост, тежест проявление. Освен тези емоционални пейзажи са възможни и техни антиподи, когато, например, се „тръгва" към извършването на въпросните преднамерени антиобществени изяви с усещането или с чувството за известен ригоризъм, но впоследствие, в хода на разгръщащата се вандалска сценография, или вакханалия, се стига до полярни афекти и състояния, които определено показват и радикална промяна в емоционалния статус на техните субекти, които взаимно се тонизират и надпреварват в изпитването и демонстрацията на позитивни емоции от ескалиращите действия и нарастващите им резултати.

Подобни радикални, даже полярни рокади в емоционалната палитра на заетите в извършване на вандалски деяния лица могат да се наблюдават и спрямо присъствието и динамиката на развитието, както и на обратите в емоционалната „гарнитура" на *конформисткото* настроение и поведение на такива социални субекти. Знае се, че нерядко участието на лица в осъществяване на вандалски изстъпления се подклажда и не/осъз-нато контролира от вътрешното желание или – обратно, – срещу него на субекта на те-зи простъпки или престъпления *да се* впише добре в социалната структура и „дейност", които са главни действащи фигури в подобни вандалски „драматургии". В този ракурс в общата група на ангажираните лица с осъществяването на вандалско похищение може да се разкриват и наблюдават съвършено различни, дори противоположни по характера и феноменологията на мотивацията им субекти, които иначе извършват напълно сходни по форма, технология, а и почти неразличаващи се външно агресивни действия. Така, едни лица от завербуваните за дадено вандалско „представление" могат да участ-ват в него заради известна външна или пък вътрешно-групова принуда, дори заради на-личието на страх

у тях да не бъдат оценени в негативна светлина от техните „колеги". В психиката и съзнанието на други подобни „актьори" обаче могат да вирeят или царуват съвършено противоположни мисли и настроения, да цъфтят и плодоносят контрастни емоционални състояния или афективни преживявания, свързани, например, с равнодушие на това, какво те изпитват спрямо афектната сигнализация на другите участници, но с особено фокусиране към емоционалното дрогиране от собственото изпълнение, т.е. с преобладаващ интроспективен вектор на преживяването на вандалското деяние.

В масовото съзнание и битие твърде често може да се срещнат особен тип обяснителни матрици за детерминацията и феноменологията на вандализма, в т.ч. и на политическите му модалности, които акцентират преди всичко на осезаемото проявление в този одиозен феномен на *социалното безумие*.[138] Обикновено се смята, че ако даден феномен не попада в графите на типологично масово и непрестанно възпроизвеждащите се сюжети или обекти в историческото/всекидневното пространство и време, и ако той особено фрапиращо се отличава от тях по своята неординерна и шокираща логика, най-естествено, закономерно или правомерно е да бъде таксуван под знаменателя на някаква форма на социално безумие, която в конкретна ситуация демонстрира себе си. А разнообразните въплъщения на този одиозен феномен – социалното безумие – могат да предизвикват не само съответни душевни потресения в публичния или частния живот на хората, но и да водят до много сериозни покушения и разрушения и във вещно-предметната среда, особено в смутни, размирни, възпламенени и опожарявани от социално-политически конфликти, вражди и войни населени места или човешки общности. Да си припомним само крайно непонятната за живеещ в мирни и спокойни обществени времепространства човек, който внезапно попада в стихията или бива увлечен от водовъртежите на контра/революционни стълкновения. Огюс-

[138] За генезиса, естеството, феноменологията и функционалността на социалното безумие виж: **Головаха**, Е.И., Н.В. **Панина** Социальное безумие. История, теория и современная практика. Киев, „Абрис", 1994.

тен Кабанес и Леонард Насс по блестящ начин описват и анализират, например, социалното безумие и многоликия вандализъм по време на Френската революция от 1789 г., когато съобразно революционно-републиканския етос *нищо не бива да бъде по-високо от човешкото достойнство*, който призив дава основание, но и оправдание на метежниците якобинци да рушат и събарят не само дворци и културни паметници, а и гълъбарници, църкви, кули, или пък стенни часовници и т.н., понеже те *по височина* се издигат над човешкия ръст, което формално ги правело несъответстващи на мащаба на човешкото достойнство.[139] Стига се и до потресаващо шокиращи за психиката на съвременните хора драстични промени в хилядолетно установени правила и форми на някои забавления, като, например, *играта на шах*, колкото и парадоксално, абсурдно да изглежда на днешните хора. Тъй като френските революционери-републиканци трябвало да демонстрират тотално отлъчване и изгнание на всичко, което е пряко/косвено свързано с монархическото ми-нало или с неща, които символично напомнят за неговите властови йерархии, или реалности, затова в играта на шах трябвало да бъдат, при това напълно законово проведени радикални и фрапиращи изменения – царят и царицата не бива повече да бъдат назовавани по този начин, нито пък да са участници в играта, а следвало да бъдат заменени от други персонажи – царят от мъдрец, а царицата – от добродетели. Аналогични драстични рокади се извършват и в различните *игри на карти*, където дамата и попът биват суспендирани като символи на власт и роли, и биват заменяни от мъдреци и добродетелни фигури, а валетата се преобразуват в герои. Но това, обаче, съвсем не е всичко, понеже Кабанес и Насс представят и солидно анализират редица събития или процеси, които през годините на нашия злополучен преход към демокрация притежават едва ли не и огледални изображения на автентичните им прототипи от твърде бурната 1789 г. Става дума по-конкретно за целия трети раздел на тяхна-

[139] Виж **Кабанес**, О., Л. **Насс** Революционный невроз. М., Институт психологии РАН, изд-во КСП, 1998.

та уникална и знаменита книга, който е непосредствено посветен на крайностите на революционния вандализъм, изразяващ се в масовата еуфорията и вилнеещия безнаказано вандализъм, свързан с оскверняване и разрушаване на знаменити паметници на миналото, преименуване на населени места, площади, булеварди и улици с имената на сакрални понятия, както у нас става с площад Демокрация или с възстановяване на имена на монархическата фамилия (обратно по дух, но твърде сходно или дори съвършено еднакво по форма и технологична операционалност), или с дискредитация и субституция на официалния държавен политически календар със съответно нови, адаптирани към започналите, или утвърждаващите се мащабни и радикални обществено-исторически промени празници, обичаи, ритуали, публични церемонии и нови сборни, или политизирано съборни мероприятия. А всичко това е пряко или косвено свързано с огромни възбуди, или със тежки – моментни или пък дори много дълготрайни – обрати, а даже и сътресения в масовата, груповата, или в персоналната психика на участващите, или на свидетелите на подобни радикални преобразования, или политически шокиращи иновации в живота на хората. В този ракурс имаме всички причини, основания и права да твърдим, че родните квази-демократични „революционери" както от първите години след 10.XI.1989 г., така и от юнската гражданска вълна на моралната революция през 2013 г., са много далече по-неизобретателни и по-ограничени в символното си въображение от „героите" от 1789 г.; те дори нямат таланта да копират напълно, или безостатъчно френските „шедьоври". Със сигурност, това отчасти се дължи и на липсата на онзи колосален исторически патос и формат на социално-политическото въображение, на историческата романтика на революционерите-републиканци от края на XVIII век в сравнение с публичното и операционалното „ксерокопиране" на чужди идеологеми, публично зрелищни сценографии от нашите доморослите псево-демократични и „морални революционери" от XXI в. Но е безспорен фактът, че масовите психози, публичните екзалтации и площадните хореографии по време

на политически или силно политизирани събития и на драматичната фабула на Френската революция, и на пикантната, или пък на блудкаво, но и банално преповторената сюжетност на „времената, когато избухна демокрацията", или когато тя продължаваше да напомня за себе си в отделни френетични и масови изблици и прояви, не минават без подобни крайности в поведението и без вандалски експлозии в социума, които обаче оставят много сериозни – моментни или дълготрайни – следи в психиката както на моментните свидетели, наблюдатели или участници в такива събития, така и на следващите поколения, които придобиват амбивалентни представи и оценки за тях.

Обстоятелството, че дори в научни изследвания или дефиниции вандализмът се описва и обяснява с посредничеството на безсмислено и логически необосновано поведение, е твърде красноречиво, но и съответно доста предразполагащо, дискретно „отварящо вратите" пред иконографии и тълкувания на този феномен и като социално безумен, тъй като безсмислието, алогичността и други подобни референции почти винаги се оказват замесени или пък триумфално дефилиращи в проявите на социалното безумие.

Подобно социално безумие, промъкващо се и обуславящо, а и триумфиращо във феноменологията на политическия вандализъм, може да притежава и публично да демонстрира най-разнообразни форми, начини, мащаби на специфичното си въздействие. То може да е спонтанно, а и еднократно проявено, но е възможно да се превърне в хронично и болестно състояние, което рецидивно да се възбужда и циклично проявява при наличието на съответна (предизвикателна или съблазнително-комфортна за него) среда. Но е възможно то да се проявява и в доста одиозни *социопатийни* форми в публичното или в частното пространство, време и битие на ангажирани, или засегнати от него хора. Не случайно в масовото съзнание и обществената практика от различни исторически епохи битуват и дори господстват, възпроизвеждат се инерционно и пр. визиите за конкретни типове вандализъм като еманация на чистопробна социопатийна нагласа и активност на

техните субекти, като символ и въплъщение на тяхната сериозна отчужденост и тотална противопоставеност на функциониращите условия, ценности, норми. В рамките на обикновения (всекидневен или разговорен) език на простосмъртните хора, тази социопатия често се възприема и оценява като социално безумие, морална инфантилност, инвалидност и деградация, липса на емоционално-поведенческа емпатия и т.н.

Специфичното отношение към вандализма в публичния или частния живот на хората като към странен, но опасен феномен в немалко случаи е продиктуване от възможността *страхът* да се настани и дори да царува в психиката и съзнанието както на извършителите, така на мишените или жертвите на техните покушения и издевателства. Независимо се, при обикновени разговори или публични заявления на политически ангажирани особи нерядко може да се чуят или прочетат техните слова, че изобщо не се страхуват от нищо и никого, това, психологически и исторически погледнато, е абсолютно невярно, защото няма хора, които да не страхуват изобщо, от една страна, а от друга, страхът е много важно средство за властови контрол над ближните, непознатите. Както показват в своите мащабни изследвания *Жан Делюмо* и *Джеймс Джордж Фрей-зър* еволюцията на човека като обществено същество, както и на неговата многолика и разнородна култура са органично преплетени с различни модификации на страха.[140] Затова и вандализмът, в т.ч. и политическите или политизираните му разновидности не биха могли да се разглеждат, анализират, оценяват и тълкуват без отчитането на ролята и значението на такъв съществен психически фактор като страха, а дори, още повече, на неговата най-върхове модификация – ужаса, който, от една страна, вандалите желаят, стремят се и се опитват да насадят чрез своите изстъпления в душите на останалите, и, от друга страна, който пък изпитват мишените или жертвите на издевателствата им.

---

[140] Виж подр.: **Делюмо**, Ж., Дж. **Фрезер** Идентификация ужаса. М., „Алгоритм", 2009.

Подобен ужас може да се окаже свързан и с публично демонстриране на потресаващи вандалски и *канибалски* прояви от страна на протестиращи лица или групи. Такива канибалски актове могат да имат както съвършено реален, така и далече по-често определено символичен характер, но и конюнктурно контекстуализиран ангажимент.[141]

Тук е наложително да отбележим, че канибалски проявления има не само по време на Средновековието[142], но дори и в пределите на епохата на модерността, а пък, колкото и странно или неочаквано да изглежда, дори и в рамките на постмодерните ни реалности. И нашият преход също не изостава от подобни знаменателни и потресаващи традиции, тъй като и в неговата хронология може да се открият немалко примери на брутален, но и ужасяващ публичен вандализъм, който е „гарниран" и със символично канибалство, което се изразява в публично и демонстративно разкъсване и след това на дъвчене на отделни късове от портрети на идейни врагове и езичници, с графично вадене на очи, със символично отрязване на уши и носове, или пък с визуално разкъсване до уродливост на устите на изографисаните по плакатите особи, претендиращи за властови кресла, или на все още прекалено желаещи да съхранят статуса си на управляващи персони. Така, както си вижда и разбира, нравите и формите на публична саморазправа с идеологическите и партийно-политическите противници изобщо не се е променила от тъмните времена или отношения от епохата на религиозно доминираната средновековност. Затова и няма смисъл по-подробно да се спирам, описвам и тълкувам твърде сходните психични въздействия и ефекти на такива публични изпълнения, изстъпления, въпреки солидните различия между духовете и спецификите на несвързаните помежду си епохи.

---

[141] За особените странности и функционалността на канибализма в обществения живот на хората виж подр.: **Каневский**, Л. История каннибализма и человеческих жертвоприношений. М., „Алгоритм", 2014.

[142] Известни са случаите на вандалско и канибалско отношение към живите или полуумъртвени човешки същества, които се оказват моментна плячка на разгневени, или умело подстрекавани тълпи, които разкъсват и пред очите на другите участници, или свидетели на такива потресаващи събития изяждат части, или органи от телата на техните жертви, на политическите, или религиозните причинители на злощастия.

Впрочем, ако днес прекалено много и често се говори/пише за Новото средновековие, би било израз на прекалена безотговорност да не потърсим своеобразните аналогии между особените корелации на вандализма и символичния/реалния вандализъм във времената и обществата от епохата на феодализма с тези на постмодерния глобализъм. А причини, поводи и основания за такива проучвания, но и анализи има предостатъчно, като всички те изобщо не притежават влияния или въздействия, които са съвършено безотносителни, или тотално независими от психичните им възприятия, преживявания. Съвършено новите високи технологии, компютеризацията или дигитализацията, виртуалните светове, или визуалните сценографии на исторически, или всекидневни сюжети дават особено привлекателни и благотворни условия за сътворението, рекламирането, дистрибуцията и консумацията на (исторически непознати доскоро) модалности както на символния вандализъм, така и на символичните/виртуални му канибалски ипостаси, които освен директно-нагледния им вид имат и скрити политико-идеологически заряди, които неусетно моделират, подсъзнателно преформатират човешкото съзнание и битие.

За цялостното анализиране и разбиране на дълбинната същност, феноменология и функционалност на вандализма изобщо, или на политическите му вариации от огромно значение е изследването и правилното оценяване на същността и равнището на битуващите (в конкретната историческа епоха или обществена фаза) социално валидизирани и публично легитимирани критерии, но и поведенчески трафарети, отнасящи се до сферата на взаимоотношенията и взаимозависимостите между позволено и непозволено, разрешено и забранено и др. под. релации, определящи човешкия етос в контекста.

В този ракурс от изключителна важност и полезност е да се проучат и обяснят доминиращите модели на отношение и преживяване към *вината* и *позора*, които кон-кретно общество директно или косве-

но адресира към поведението на своите членове[143], защото тези феномени не са само чисто, голо размишление, а и особен ти преживяване, затова менталното, нравственото, социалното и психичното влизат в особен тип връзка. Няма историческо или актуално, а вероятно и бъдещо радикално преобразуване на определени сегменти от държавния, или на обществения живот, което да не е органично свързано с, или символично отвеждащо до определени типове публични, или частни разсъждения и преживявания, ориентиращи към субекти и причинността за определена виновност, или даже позорност на дадени властови фигури и на свързани с тях събития. В такива казуси пришествието, публичното шествие и призванието на вандалския акт са да оповестят и публично (пряко и видимо, или косвено и анонимно) да визират опре-делени виновници, които следва да бъдат и директно/опосредствано – чрез покушения срещу техни (обществени, персонални) имущества, вещни атрибути, или над публичния им символен образ, рейтинг, да бъдат наказани от недоволни, ощетени от тях лица.

Подобни странни „ригоризми" или публични „раздавания на възмездия" твърде често са свързани и с разиграването на всевъзможни „игри" от страна на отделни лица или на различни по формат групи, които демонстрират своето несъгласие, критичност, протест или негодувание срещу определени елементи или против целостта на функциониращия властови порядък и т.н. Такива игри могат да притежават известен забавен характер, както за тези, които в момента ги практикуват, така и за онези, които ги наблюдават, слушат или коментират в реално време, или пък предварително, а и след това, но по своето дълбоко и реално същество подобни занимания се оказват твърде атрактивни вандалски покушения, дори магнетични изстъпления срещу сигурността и реда. При определени положения такива игри могат да се превърнат в изключително опасни публични мероприятия или събития, които да водят след себе си до големи щети и даже до човешки

[143] Виж подр.: **Вина** и позор в контексте становления современных европейских государств (XVI.XX вв.). Под ред. М.Г. Муравьевой. СПб., издательство Европейского университета, 2011.

жертви. Роже Кайуа[144], примерно, описва и анализира едно от най-големите произшествия от такъв вандалски „подвиг", свързано с иначе еталонната за порядъка за всички стари и нови европейци Швеция, което става в новогодишната нощ на 1956 г. в Стокхолм, когато стотици младежи, незнайно как призовани и събрани на главната улица Кунгсгатан съвсем неочаквано и напълно безпричинно, заедно с това, безпощад-но започват да се бият помежду си и то до смърт, други вандалски преобръщат и палят коли, чупят витрини, бият случайно преминаващи през площада граждани и чужденци. Твърде семпло и даже несериозно звучи лансираното от големия учен обяснение за причините за това одиозно събитие, които, според него, се дължали на депресивните влияния на твърде дългите полярни нощи, започващи от 14 ч. до 10 ч. на другия ден. От prima vista можем да зададем въпроса, защо в други години, месеци или дни, през които полярните нощи също са в своята сила и власт, липсват такива потресаващи събития? (Как да се обясним почти огледални събития в Лондон или Париж няколко десетилетия по-късно, където, обаче, напълно отсъстват зловредните влияния на полярните нощи? Значи, не природно-климатичните фактори, а други – от обществено-политическо, икономическо, социокултурно и пр. естество, са в основата и катализирането на подобни одиозни публични вандалски забавления, които дискредитират авторитета на страната. Защото такива вандалски забавления можем да открием и коментираме и в тропически страни, където изобщо е невъзможно „въздействието" на полярните нощи над хората.) Можем само да предполагаме какъв психологически и нравствен шок преживяват както шведите, така и всички други европейци, когото наблюдават или четат, и коментират за тези (непонятни и морално недопустими за нормалния граждански разсъдък) събития.

Публичното вменяване или приписване на определена отговорност, или вина за извършване на нещо неприлично, недостойно, опас-

[144] Срав.: **Кайуа**, Р. Игры и люди. Статьи и эссе по социологии культуры. М., О.Г.И., 2007, с. 200-201.

но и вредно за обществото, групата, или отделните индивиди винаги е било, е и ще бъде обвързано и с естественото, или с изкуствено, предна-мерено, но и инструментално предизвиканото усещане за необходимостта от публична демонстрация на стигматизиране и преживяване на някакъв позор. Такова преживяване винаги е генератор, стимулатор или дори „гарант" за наличието и действието, за продуктивността и консумативността на дадени емоции, или афекти как-то от страна на тези, които провокират и експлоатират въпросния казус, така и от онези, които моментно, или ситуативно се оказват негови прицелни точки, или даже и жертви. Вандалите копнеят и правят всичко, за да поставят на унизително и позорно място своите „мишени" или „жертви", чрез което и да неутрализират собствените си комплекси, при което сублимацията на тези техни вътрешни подбуди се излива в агресивни прояви.

Психологическият шок от изстъпленията на политическия вандализъм твърде често е солидно предизвикан или стабилно поддържан и от трудно понятната за човешкия разсъдък символна логика на *корелацията между насилието и свещенното*, която обикновено си излива в примитивни матрици на профанност и даже на вандализъм. Както разкрива и обяснява, макар и в съвършено друг контекст Рене Жирар[145], диалектиката между тези два странни феномена избухва или тлее продължително по време на тежки и мащабни обществено-исторически или екзистенциални кризи, които се нуждаят от присъствието и разнопосочното експлоатиране на всевъзможни типове – реални или символични, имагинерни – жертвоприношения, които да компенсират определени неясноти, или – обратното – да консолидират и гарантират конюнктурно инфилтрирани или натрапвани идеологеми, митологеми, афективни състояния в дадени публики и т.н.

При радикални обществено-исторически обрати и драматични социално-поли-тически катаклизми винаги има колосална потребност,

---

[145] Виж подр.: **Жирар**, Р. Насилие и священное. М., „Новое литературное обозрение", 2000.

а и съответно полезност за определени властови „актьори", персонажи или типажи от известно конюнктурно възкресение и моментно-ситуативно експлоатиране на вековечната фабула за ориста на черната овца, или на напъдения козел, както е в свещените книги. По тази причина, както показва и многостранно анализира в друга своя феноменална творба пак Рене Жирар[146], пресичанията, преплитанията, мутациите и дори метастазите на древни митологични концепти, или сюжети винаги се проектират и в следващи, понякога даже и съвършено различни исторически общества, или типове публични устройства, политически живот, при което освободителното начало по някаква странна, но доминираща в конкретния момент, властова логика се оказва непременно свързано, „абонирано" или невъзможно без присъствието, или проявлението на насилието, на рушенето, оскверняването и репресирането на нещо, което реално и основателно, или безпочвено и мнимо се предполага, подозира или пък му се вменява някаква роля в пейзажа и сценария на „чуждостта". Самоусещането на вандалите в битността на черни овце, прогонени козли, стигматизирани и репресирани типажи ги потиска, но едновременно ги взривява и пренасочва към компенсаторни действия, при които други да изпаднат в аналогично тежко положение.

Опасността от мащабни разпространения и затвърждавания на различни типове вандализъм в обществения живот и в публичната среда се увеличава и поради съпътстващата я тенденция на увеличение на *илюзорните саморазправи* с реални или въобразаеми противници, виновници за нещо изживяно, а и фантазно от извършителите им. Обикновено преките вандалски изстъпления нанасят косвени вреди, щети на предполагаеми или непосредствено незасегнати в конкретния случай лица, групи и институции. Като смятат някои учени, актовете на вандализъм спрямо паметници и гробищни топо-си са не само неадекватна форми на проява на конкретни идеологически пози-

[146] Виж подр.: **Жирар**, Р. Козел отпущения. СПб., издательство Ивана Лимбаха, 2010.

ции, а и начини на илюзорна *свръхкомпенсация*, базирана на вероятни (или сигурни) душевни страдания, психични болки на реално липсващия, но твърдо предполагаем противник, при това и много често дори изобщо не нуждаещи се и от политически маскировки.[147]

Много съществено място и роля за правилното „дешифриране" на извънредно сложната, многопластовата и противоречивата природа и специфика на политическия вандализъм играе *волята* на неговите субекти. Обикновено, здравият житейски разсъдък или предразсъдък по твърде банални и стандартни начини оценъчно „декорира" извършителите на вандалски простъпки и престъпления като индивиди с недостатъчна воля, с релефно и поведенческо афиширано безволие да се сдържат или отграничат от съблазните и вакханалиите на вандалските изстъпления. За разлика от тях, субектите на различните типове вандализъм стоят на противоположни мнения, според които техните публични „геройства" са безусловен, красноречив симптом или символ на особено силната им воля демонстративно, а и безстрашно да противостоят на баналните и общовалидните условности, на натрапените на другите хора порядки, нрави и стереотипи за благоприлично и законосъобразно поведение. Тази амбивалентност винаги създава допълнителни напрежения и разногласия в осмислянето и оценяването на този феномен. Тя е особен, при това и доста солиден фактор в очертаването и разпространението на диаметрално-разминаващи се смислово-оценяващи призми за „заслугите" на вандалите.

Очевидно е, че в условията на особено лабилни и силно податливи на девиации възрастови етапи от индивидуално-личностното формиране, съзряване и развитие на човека, на недостатъчно изградената или погрешно ориентираната и „фасонираната" му воля може да се получи негативна и солидна податливост на изкушенията, съблазните и заниманията, първоначално с епизодични и спонтанни, често почти неосъзнати, вандалски актове, а впоследствие и до рецидив-

---

[147] Срав.: **Гладышев**, В. Компенсаторное общение: социально-философский анализ. Екатеринбург, Банк культурной информации, 1999, с. 94.

но отношение или трайна обвързаност с техни циклични, регулярни, непрестанни изяви в подходяща ситуация, компания и т.н.

Тази закономерност е валидна не само за простосмъртните хора, за обикновените или редовите граждани, но и за високопоставените особи във властовите йерархии, които също могат да страдат от подобни деформации, или заболявания на своята воля, макар обаче да притежават по-изискани и перфидни начини за нейното проявление, а – при нужда – и за нейното публично обяснения или дори за оправданието на ефектите й.

Днес, например, в условията на и при колосалните поражения и щети, които злополучния ни опит за преход към демокрация осъществи, е фрапиращо политическото късогледство, социалната глухота или немота от страна на разнокалибрени управници, които неосъзнато, подсъзнателно, или съвършено умишлено не желаят да коментират опасните и вредни тесни връзки и зависимости между политическия вандализъм и политическото безволие да се извършат крайно необходимите реформи в нашата държава. Въпрос е, обаче, дали това фрапиращо забележимо и дори флагрантно демонстрирано властово, политическо безволие не е умишлено превърната форма, задкулисен маньовър, завоалираща технология за прикриване на реално съществуваща и твърдо отстоявана воля, която фактически води към други посоки на развитие, при които обществените интереси и блага се слагат на жертвения камък на лични и котерийни приоритети.

Психологическото „диагностициране" на симптомите на вандалското мислене, чувстване и поведение често отвежда до сериозни вътрешно духовни сътресения и де-формации, до моментни или пък хронично тежки душевни колизии, които са интимно свързани с естеството, особеностите, праговете и формите на *компенсиране и неутрализиране на персоналната самооценка* на техния субект. Повечето вандали по манталитет и маниер са хора с някакви – повече или помалко – сериозни проблеми с личното им самочувствие и самоуважение, което някога, а и поради някакви – основателни, или безпочвени

– причини и съображения е било тежко наранено, или пък напълно сразено. Затова впоследствие такива „ощетени" (в този особен ракурс) индивиди се стремят и опитват да „вдигнат на крака" смачканото си самоуважение и самочувствие, търсейки, разбира се, крайно неадекватни и обществено, а и личностно-вредни пътища, начини и средства за такива емоционално-тонизиращи ги поведенчески „корекции"/„терапии".[148] За такива лица именно вандалските „подвизи" нерядко се оказват единствено възможното или действително моментно задоволяващото ги забавление и проявление, в което те могат да избият своите комплекси, да си „върнат тъпкано" на онези, които стоят от другата страна на барикадата, които демонстрират, или им навират в очите своето жизнено спокойствие и самочувствие, своята екзистенциална задоволеност и стабилност. Да бъдат последните съвършено неочаквано и дори потресаващо изненадващо унижени и принудени да потънат в срам, позор и страх, да им бъдат отнети или пред очите им да се увредят, или унищожат скъпи за тях вещи, реликви, притежания и т.н., са все ментални висини и поведенчески изпълнения от репертоара на вандалите, които не се церемонят, нито комплексно оценяват отговорността или невинността на техните жертви. За такива „герои" на публични и междуличностни изстъпления, всеки, който с нещо и в даден (ретроспективен, актуален или перспективен) момент е потенциален/реален ви-новник заради нещо, което го отличава от субектите на вандалските покушения, заслу-жава да бъде наказан с онова преживяване, което дълбоко витае, или царства в техните души и психики – нараненото, унизеното, смачканото, или извратеното самосъзнание и самоуважение, самочувствие и достойнство за собствената личност и индивидуалност. За никой добропорядъчен и дори само нормален човек не е тайна, че и повечето лица, които се оказват замесени инцидентно или перманентно във вандалски прояви, са хора с афиширани, или със завоалирани усещания, че са неудачници; индивиди, на

[148] **Прихожан**, А.М. Психология неудачника. Тренинг уверенности в себе. 2-е изд., СПб., „Питер", 2009.

които не им е провървяло в живота; разбира се, не заради техните отговорности или вини, а поради злонамереност, недоброжелателност и преднамерено увреждане от други лица. Тази психика на некадърници, неудачници, пропаднали или поне недостатъчно успели в живота като цяло, или поне в определени негови жизнени сфери, обикновено се компенсира, или неутрализира с емоционално тонизиращи и възмездяващи поведенчески актове, които най-често са агресивни и отрицателно оценявани от другите хора и спрямо публично, масово валидизираните в общество ценностно-нормативни „катехизиси". Не случайно морално-нечистоплътни партийно-политически функционери се вместват в ролята на одиозни „брокери", които привличат и „вербуват" за инцидентни или регулярни ангажименти, а и срещу съответни възнаграждения, всевъзможни лица от маргинални групи, хора с лумпенско мислене и поведение, които са безцеремонни и арогантни, брутални и със самочувствие, че безочливите им деяния им ще останат безнаказани. Именно такива социални типажи се оказват доста търсени и високо котирани за изпълнение на дискретни социално-политически поръчки, които трябва да навредят на опонентите или противниците на техните донори, ментори и поръчители в дадени казуси.

В някакъв аспект, подобно селектиране и ангажиране на такива одиозни лица и групи е твърде печелившо, а, на всичко отгоре, и ефективно, защото често демонстрира – пряко или косвено – фундаментални несходства, потресаващи различия и контрастни противоречия между манталитетите и маниерите на политическите поръчители на ван-далските изпълнения от тези на непосредствените им извършители в дадена ситуация.

Политиците винаги имат и дори прекалено натрапчиво демонстрират, парадират със своето неуязвимо или ненакърнимо самочувствие, с прекомерното болезненото си самоуважение и безграничното си тщеславие, за разлика от директно ангажираните с вандалските изпълнения техни „слуги", които обикновено, а и масово страдат от липса на силно, а при тях на доста намалено, увредено самочувствие, от

фалшива самонадея-ност и превратно самоуважение, от моментно, изкуствено напомпана горделивост и пр.

При сложни и напрегнати обществено-исторически, или социално-политически ситуации, когато са нужни бързи, а и крути мерки за овладяване на властта, е възможно масите да проявят известна незрялост, отвличайки вниманието си по странични обекти и подвеждайки се по сантиментални усещания, които са способни да изиграят твърде лоша, а понякога даже и пагубна шега на борещите се за власт политически субекти. В подобни екстремални моменти, вместо да действат максимално адекватно и бързо, хората, искащи да постигнат нещо ново, по-добро, могат да се подведат и като се „разнежат" и проявят нерешителност към враговете, което може да проиграе шансовете им. Подобна картина на раздвоеност, разколебаност, объркаността и неспособност хората да се прозрат истинските опасности, които могат да ги връхлетят при забавяне на действията в сложна ситуация, или чрез проява на ненужна и фатална милозливост към враговете на народа и демокрацията, описва един от тримата знаменити ръководители на Великата френска буржоазна революция – Сен Жюст, който споделя: „И най-пагубната невнимателност, ако не смятаме забавянето по работата за издаване на законите, би би-ла отсрочка за решаване на съдбата на краля. Ще настъпи, може би, ден и хората, толкова чужди на нашите предразсъдъци, колкото са ни чужди предразсъдъците на вандалите, ще се изумят на варварството на епохата, когато съдът над тиранина е предизвиквал някакъв благоговеен трепет; когато народът, призван да съди тирана, го е възвел в ранг на гражданин и, вместо да разглежда неговите престъпления, мисли повече за това какво ще почнат да говорят за него, отколкото за това, което трябва да извърши; когато престъпникът, принадлежащ към най-долния разряд хора, с други думи, към разряда на угнетителите, ще бъде превърнат в мъченик, жертва на собствената си горделивост"[149].

---

[149] **Сен-Жюст**, Л.А. Речи. Трактаты. СПб., „Наука", 1995, с. 11.

Не е тайна, че в редица ситуации вандалите действат по шокиращи начини, чрез които объркват или буквално „гипсират" мисленето и поведенческите реакции било на своите мишени и жертви, било на страничните наблюдатели на ужасните им „подвизи". Свидетелите, мишените, а най-вече и жертвите им се оказват изненадани, зашеметени, смутени, объркани или изпадащи в ескалираща паника и психоза, заради което и техните „ответни" – съпротивителни, или нападателни – реакции се забавят прекалено много. Това, обаче, предоставя допълнителни възможности на вандалите да увеличават темпото, да нагнетяват още повече напрежението и умножават динамично изстъпленията си. Така психическият дискомфорт на едната страна се превръща в психичен комфорт за другата, която се възползва от подобни луфтове или обрати в ситуацията и проявите си.

В историята или ежедневната човешка – обществена, групова, или персонална – практика съществува и още един, твърде особен дискурс, или ракурс за връзките между вандализма и психичните зависимости между неговия субект и местоположението му. Той обикновено е много деликатен, но и трудно понятен за субектите на такива деяния. Знаменитият френски мислител Мишел Монтен му обръща внимание. Това е дискурсът на релацията между вандала и неговата истинска, или начална (в дългата поредица на странните и протяжните му във времето и пространството) *родина*. По-конкретно Монтен подчертава, че „.. готите и вандалите, както и народите, владеещи в настоящото време Гърция, са напуснали някога своята родина, за да отседнат някъде другаде, на друго място, което би било по-просторно. И едва ли ще се намерят в целия свят два-три ъгъла, които да не са изпитали върху себе си въздействията на подобни преселения"[150]. А тази мисъл на Монтен, обаче, може да се дешифрира по съвършено различни начини.

---

[150] **Монтень**, М. Опыты. В трех книг. Кн. 2. М.-Л., издательство АН СССР, 1958, с. 419.

Освен прекия и буквален аспект на осмисляне и преценяване на тази постановка, съществува и друг – индиректен, който е свързан с имагинерно преместване на смисъла й, който може да бъде релевантен и на темата, която ни занимава – вандализмът. Затова може да кажем/пишем, че политическите вандали са, освен всички други квалификации, които заслужават, и такива особени социални субекти, които са напуснали някога, много отдавна, своята първоначална родина на определени нравствени принципи и цен-ности, поели са заради утилитарно-меркантилни причини, подбуди, мотиви и съображения, друмищата на всевъзможни аксиално-прескриптивни митарства и преображения, и то без да хранят каквато и да е мисъл, или страст някога и отнякъде отново да се завърнат към земите и климата на своята първоначална духовна и морална „родина". В известен аспект, тук става дума за своеобразно психологическо емигриране на отечествените територии и първоначалните битийни ценностно-нормативни порядъци, условия и нрави, което не притежава в себе си никакъв знак и желания за някогашно завръщане.

Всъщност, ако по-разчупено се замислим над еволюцията и феноменологията на вандалската „биографичност", нерядко можем и да забележим, че нейните притежатели са били обитатели първоначално – в детството, юношеството, младостта или дори зрелостта си, на съвършено други, валидни и ценни за тях отечествени територии на социално-нравствени и други обвързаности и зависимости от съвършено различна ценностно-нормативна система, от друг обществен порядък или междуличностен климат, който в определен момент от своята житейска съдба те са прекрачили и напуснали, дори безразлично забравили, а пък и обозначили със зловещите знаци на навеки изоставено място, което никога отново няма да преживее моментите и радостта от тяхното завръщане.

В практиката, обаче, е възможно да се наблюдава и обратното, при което субектите на вандалски изстъпления вербално или поведенчески искат да оставят следите на своето патриотично, националисти-

ческо и дори шовинистично отношение към Святото Отечество, в името и заради благото на което уж те вършат непристойните деяния. Такива казуси нееднократно сме наблюдавали и коментирали през годините на прехода. Тук не става дума единствено за непрестанните или регулярните графитни експлозии в публичните пространства при ситуации, когато фиксингите на говоренето по проблеми, отнасящи се до патриотичната, или националистическата кауза, динамично се покачват, а и за вандалски злодеяния, които публично се демонстрират в провеждането на факелни шествия на патриоти и националисти, пък и в сблъсъците им с „противниците" им, каквито могат да бъдат мероприятия на най-различни неправителствени организации за защита на човешки права, прайдове на гейове, лесбийки, метро и транссексуални, или в особено възмутителните крайно брутални, агресивни действия срещу имигранти, и т.н. Психологическите отражения и влияния на такива публични изяви могат да бъдат разнопосочни, амбивалентни и обикновено негативни – най-вече за подрастващите и младежта, които могат погрешно да се впечатлят от атрактивността и „магнетичността" им.

В историята и живота обаче има и други заплетени казуси, при които вандализмът може да се разглежда не само като психично обременяващо, отрицателно дистанциране, отчуждение и невъзвратимо напускане на отечествените територии на определена социална и ценностно-нормативна сакралност, а и в противоположния им ракурс – като опасно, вредоносно завръщане, похищение, завладяване и господство на социални и духовни пространства от одиозни ценностно-нормативни стихии или напасти, които предвещават, или гарантират потискане, поробване на човешките души, умове и бития. Такъв доста специфичен дискурс например предлага френският философ Силвен Маре-шал, който акцентира на вандалските очертания и последици от похищението и агресията на клирикализма, на безграничното и безнаказано вмешателство или господство на религията и църквата в духовния и материалния живот на хората, при които се извършват непоправими разрушения в техните жизнени светове, а и невъзвратими

крушения в душите и психиките на онези, които са станали неволни и невинни жертви на вандалите. Неслучайно Марешал посочва, че единствената възможност за предотвратяване или за своевременна и ефективна защита срещу подобни рискове и влияния е навременното оповестяване, събуждане и оптималното раздвижване на духовете и умовете на всички истински поборници и защитници на разума, които всячески се опитват да не позволят такива (видими или незабележими, брутални или перфидни) покушения над Човека.[151] А след като битката срещу религиозният обскурантизъм, квиетизъм, мракобесие и фанатизъм нерядко се оказват и съпротива против произтичащия, или стимулирания от тези феномени духовен, а и поведенчески вандализъм, защо политическият вандализъм да не може да бъде поставян и третиран в аналогични смислови и оценъчни параметри? Нали той също, подобно на религиозния вандализъм, притежава и своите забележими, или незрими, осъзнати или подсъзнателно действащи идеологически предпоставки, или консистенции, заради което би следвало да бъде таксуван и в този по-особен контекст.

Следователно апелът на Марешал е валиден не само за неговото, а и за нашето смутно, но и преломно обществено-историческо време, за разтресеното до основи публично битие. А за да настъпи или да се гарантира подобно, съдбовно необходимо „разбуждане" на човешките духове, е потребно създаването на историческа и социална атмосфера, на особен пейзаж на човешките връзки и взаимоотношения, които да държат в будно състояние и да спомагат за готовността и способността на хората навременно, а и правилно да опознават симптомите, естеството и да предполагат евентуалните последици от неговите пришествия и царствания в публичния и частния живот на хората, но и да се противопоставят на неговите анонимни и поименни „дефилирания" в социума. Това може/трябва да стане най-напред с помощта на езика и публичната реч, чрез които да се разкрият и разобличат ис-

[151] Срав.: **Марешаль**, С. Избранные атеистические произведения. М., изд-во АН СССР, 1958, с. 212.

тинската същност и роля на вандалските феноменологии. Не случайно много от свещените книги започват тъкмо с тази първозданост, изначална роля на езика и речта при сътворението, а и при оформянето на човешкия жизнен свят. В началото бе словото е валидно не само за теологическите дискурси, но твърде често и спрямо генеалогията и феноменологията на определени разновидности на вандализма. Нали изстъпленията на последния никога не започват на голо поле, което не е огласено изобщо от призиви и подканяния, от насърчения или от особени гаранции за вандалите! Точно обратно, винаги има апели, вербални еуфории, дори вакханалии при вандализма.

Българският народ е единственият в света, който има два национални празника, посветени на духовността – 24 май и 1 ноември, а безименният народен гений е сътворил два термина – *будни* и *бъдни*, които се различават само по една буква, като при това за да бъде човек бъден, т.е. за да има бъдеще, трябва да бъде буден – духовно, сетивно, ментално, емоционално и поведенчески. Колкото и парадоксално, или дори абсурдно да изглежда, този анонимен гений е подредил така своенравно, но и закономерно буквите в тези две думи, че въпросната променлива илюстрира определен приоритет и първо-зданост на едното спрямо другото състояние. Защото буквата „у” е преди „ъ” в нашата азбука, но и понеже будността е предпоставка и условие, стимулатор и дори гарант за бъдността на субекта. Не случайно във фолклора ни многократно изплуват и царстват мотивите за събуждането на юнака балкански или народа. Защото човек няма бъдеще в исторически приспано, политически летаргично и културно анестезирано състояние. А вандализмът в немалко случаи е, от една страна, симптом и оръдие на духовно спящи и силно обсебени от кошмари умове и души; от друга, е символ и средство за необходимо противодействие от страна на будни съзнания, желаещи техните жизнени светове да имат определени – спокойни, порядъчни, нормални и благотворни – бъднини в общо социален, в групов, но и, най-вече, в персонално-екзистенциален контекст, или ракурс.

В този аспект политическият вандализъм определено – съзнателно или неосъзнато, а нерядко и подсъзнателно – се възползва от „опиатите" на идеологеми и митологеми, от приспиващите, духовно „сънотворните" влияния и ефекти на отделни страни в социалната действителност, които могат видимо или незабележимо да омаломощават, редуцират или унищожават съпротивителните сили на човека, да приспиват неговата (политическа, нравствена, културна, социална и друга) бдителност, а и будност, с което впоследствие го лишават от исторически, или всекидневни бъднини, които могат да му помогнат да разкрие най-доброто, а и най-красивото от своята богата човешка природа.

Същевременно, обаче, политическият вандализъм нерядко се възползва от екстрите и услугите на всевъзможни идеологически или субкултурни деривати, от публично опасни и крайно вредни, дори гибелни по ефектите си „афродизиаци" и стимуланти, които са способни да тонизират самочувствието, самонадеяността, стресираната или морално покварената психика на различните типове политици, властници и управници. Ето защо е съдбоносно необходимо изграждането, утвърждаването и развитието на такава (коренно различна от съвременната) обществено-историческа действителност, на други социални и междуличностни нрави и обноски между хората, които изобщо не се нуждаят или пък силно ограничават потребностите и навиците от прибягване до такива субстанции, които деформират човешката личност и вредят на общественото развитие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По всички съществени, но и формални показатели, България днес изглежда като държава, която исторически е преживяла, но и чието население все още, т.е. ежедневно продължава да изживява стихиите, безумствата, пакостите, щетите и вредите от разгула на разнообразни субекти или форми на *политически вандализъм*, срещу които нейните власти не са успели да противостоят по никакъв начин, а дори – активно, или пасивно – са съучаствали в пладнешките грабежи на народните богатства и държавните фондове.

Подобна оценка, според мнението на някои хора, може да се смята за прекалено крайна, съгласно това на други – дори за необоснована или несъстоятелна, но, от гледна точка на моите представи, тя е обективна и вярна, независимо от своята явна суровост. Освен това, тя изобщо не е продукт и отражение на неоснователен стремеж към пошло оригиналничене, нито на безпочвена нужда от подбор и употреба на ефектна метафорика, защото е изградена върху фундамента на солидни обективни критерии, а и факти. В това всеки разумен, нравствено почтен човек и добросъвестен гражданин може съвсем лесно и бързо да се убеди, дори ако сам се размисли по-задълбочено на какво собствено прилича нашата държава и българското общество през годините на т.нар. Преход. Защото картината, която мигновено би се разкрила пред неговите сетива, би изглеждала (със сигурност) не само като твърде смущаваща, а преди всичко на *истинска трагедия*. И понеже ако такъв човек не се поддава на фалшиви политически илюзии и пропагандни клишета, които в нашето смутно време са безбройни и прекалено агресивни, а мисли автономно, без предубеждения и предразсъдъци, то при едно такова размишление той непременно ще се озове пред внушителната Хеопсова пирамида на необхватното количество на факти, сурови, горчиви, дори прекалено тъжни истини за

състоянието, опасностите и неясните перспективи на настоящето и бъдещето на нашата държава и нация.

Нека се опитаме, дори само на prima vista, да се взрем в онова, което бие на очи, което всекидневно българските граждани виждат, чуват, усещат и изпитват от срещите си с реалностите и нравите в нашата държава и днешното ни общество, а и да се постараем с максимално кратки слова да го опишем или изречем, но и после да се замислим какво то всъщност ни предоставя и представя за една повсеобхватна и тежка размисъл.

Една страна, през която са минали вандалските ботуши на свои и чужди „конквистадори", която е очевидно и буквално *опустошена* във всяко отношение – политическо, икономическо, социално и културно, – притежава всички тези характерни особености, които и каквито днес сме състояние да видим в портрета на нашето Отечество, или в жизнената орисия на многострадалния български народ: корумпирани и криминализирани политически върхушки, които са готови и способни на всякаква измяна и предателство към националните ценности и обществените интереси, само да са защитят собствените си привилегии, облаги, социални статуси и незаконни придобивки; тотален разгул и безпардонност на местни и чужди олигархични и компрадорски групировки, които безогледно и безнаказано са ограбвали и доразграбват, унищожили почти всичко или доунищожават дори и онова, което е все още останало след главните похитителски удари; небивал погром или потресаваща анемия, безгранична дискредитация и пълно унищожение на имунитета на държавата и обществото; силно зависими и неефективно действащи управленчески структури и елити на централно, регионално и местно ниво; съвършено изкуствено, изглеждащо дори като алхимично сътворение на недемократично избрана и самонатрапила се, но и, на всичко отгоре, безпардонно самонатрапила се политическа класа, която не гледа по-далече от носа на своите користни интереси; зашеметяващ или непонятен за обикновените хора хаос и дори вакуум на ценности и норми; инфилтрация и налагане на ценнос-

тни критерии и ориентации, които са иманентно дълбоко чужди и неприсъщи за духовния имунитет на българския народ; отнет държавен и национален суверенитет; превръщане на териториалния суверенитет във фикция или превръщане на националната ни география в напълно разградено, или необезопасено пространство, през което напълно свободно, ала и безнаказано преминават, или в което действат всевъзможни „опасни елементи", криминални типове или групировки, военни и други емисари и даже цели ешелони на чужди – близки и далечни – страни; в което напълно спокойно работят всякакви чужди разузнавателни служби или престъпни организации; неспирна селекция и постоянно рекрутиране, възпроизводство на сервилни, раболепни и готови на всичко (гнусно и ужасно срещу собствената си страна и нация) политици, копнеещи понякога даже не за материални, а дори за дребни и фалшиви символични награди, за всевъзможни неискрени поощрения или изкуствени похвали от страна на чуждите им ментори и господари; съвсем разбита или намираща се в тежко коматозно състояние, или едвам скърцаща икономика; огромна липса на собствена суровинна база, която бива замествана от криминално снабдяване на потребителите с незаконно внесени и необмитени разнообразни стоки, енергийни горива или всякакви суровини; безнаказано политическо мародерство и бракониерство в цялата му пъстра, доста богата палитра от вариации; неспособност и нежелание на оторизираните държавни институции да осъществяват най-главните си професионални задължения; авторитарно, феодално волунтаристично разпореждане с природните, материалните, финансовите и други ресурси на държавата от конюнктурно избрани и изкуствено натрапени политически вождове, които обикновено са и креатури на олигархични клики; ескалиращо нарастващо количество на обезлюдени населени места, напълно изоставени, занемарени или необработвани земеделски територии; вилнееща навсякъде морална поквара и неограничено царстваща духовна пустош, контрастно видима в затворените, унищожени или едвам дишащи огнища на културата, науката, просветата и духовността,

или в бума на всевъзможни субкултурни явления, тенденции и практики; съвършено меркантилно унищожени, безмилостно изклани, разпродадени за дребни пари или откраднати стада от домашни животни; тотален срив в здравния и психическия статус на населението; почти тридесетилетен пълен хаос в сферата на здравеопазването, образованието, културата и науката; целенасочено и систематично „поставяне на колене" на службите за сигурност чрез лишаването им от необходимите им финансови, кадрови и други ресурси, за да не действат ефективно; национални предателства на политици и управници, които издават наши разузнавачи, действащи зад граница; неоснователно дискредитиране или стигматизиране на всички хора и служби, работили за отечеството; панически страх и осезаемо ескалиращо, доминиращо социално отчаяние сред все по-увеличаващи се социални маси; исторически невиждана и нечувана от много десетилетия нищета, безработица, но и духовна мизерия, неграмотност или безпросветност сред голяма част от населението; изкуствено и безхаберно създаване (заради грешките, слабостите и пороците на държавното управление и политическите боричкания) на социални или етнически групи, които рекрутират две-три поколения, чиито представители никога не са посещавали училище, нито са вършели законно платена работа; изключително тежки и все по-растящи, задълбочаващи се социални неравенства и несправедливости; фрапиращи териториални диспропорции и дисбаланси между отделните региони; несекващи вътрешни миграционни и растящи емиграционни вълни от хора, които панически бягат от родните си места, сякаш последните са били подложени на гибелна чумна епидемия; буквално смразяващи кръвта на моралните и добросъвестни граждани олимпийски рекорди на криминалитета, обществено-опасните и противозаконните деяния във всички сфери, срещу които отсъства каквато и да било система, която може да гарантира сигурността, спокойствието, собствеността и честта на гражданите; съвсем изкуствено разделение и противопоставяне на народа, конфликти между поколенията; създаване и утвърждаване на такава зловредна

социална среда, а и отровна политическа атмосфера, в които всичко свято и родно били омаловажено, отречено или унищожено.

Това е съвършено лаконична, бърза и схематична иконография на онова, което днес изглежда, а и се чувства от страна на българския народ нашата държава и нейното разбито общество. Възможни са и далеч по-разнообразни, по-богати, дори по-прецизни или пикантни описания и тълкувания на това, което се е случило и все още продължава да става с нашето отечество през годините на злополучния му преход към демокрация.

Колкото и да си въобразяват или самозалъгват, че не попадат в групата на безразличните или, още повече, в тази на силно мразените от обществеността фигури, колкото и да се бият в гърдите, или оглушително да тръбят по площадни сборища, или пък пред безгранично сервилните към властта и солидно осребряващи услугите си медии, или да мамят народа, политиците и управниците през тези почти три десетилетия (като цяло и с много малки изключения) неизбежно ще бъдат изправени пред съда на историята и пред моралния трибунал и – дали живи, или мъртви – ще бъдат „възнаградени" с *единствено възможната присъда за техните деяния – проклятие и анатема, омраза и ненавист, пълна, скоротечна забрава или памет за назидание, поука заради делата им*. Няма как тази сурова и много тежка присъда да бъде друга по естество и характер, след като за почти 3 десетилетия нейните политици и управници са сринали или разбили на пух и прах авторитета и имунитета на държавността, конституционализма, законността; след като са позволили на представители на чужди държави да се ширят и властват в собствената им държава; или след като са превърнали собствения си народ в биомаса; но най-вече, след като за почти три десетилетия не само не могат да възстановят, а колкото може повече правят всичко възможно, но и необходимо за техните интереси, за да досъсипят националната държава, защото социалната такава вече е напълно довършена. При очевадното и непрестанното постигане на такива резултати, каква друга преценка би следвало да се

даде на домораслите ни политици и управници освен тази, че те явно приличат по мислите, желанията, волунтаризмите и деянията си на *истински вандали*, а и че с тяхна протекция и помощ се предоставят терени за действие и на *чужди вандали*. Развращаващото, покваряващото и, най-сетне, разрушителното влияние и въздействие на такъв сорт политици е безспорно забележимо в ескалиращото възмущение, отвращение, в растящата ненавист и омраза, в гнева на все по-големи социални маси към всичко, което по някакъв начин е пряко или косвено свързано с политическите институции. Защото само *вандали* може да се ненавиждат и мразят толкова силно от многострадалния народ, колкото това е отчетливо забележимо, ежедневно констатирано в живота ни. И понеже единствено *истински вандали* могат да се разпореждат толкова безогледно и безсрамно, незаконно и престъпно с богатствата на народа, държавата и обществото – било като с бащиния, било дори като с неочаквано подарено им (от случая) съкровище. Тъкмо по тези два главни начина постъпва и огромната част от домораслите властници. Повечето от тях дори още днес осъзнават тази си зла участ, поради което и всячески се стремят и опитват да се облажат колкото може повече от конюнктурата, като без всякакви угризения и скрупули продължават да престъпват и безнаказано да погазват законите, но и моралните норми, с единствената цел да придобият повече власт, облаги и богатства, независимо от и въпреки незаконното естество на техните деяния и средства. А всичко това изважда на показ всевъзможни модалности на политическия вандализъм.

Тези потресаващи картини и подобна злочеста участ на нашето Отечество, а и на многострадалния български народ ме принудиха и насърчиха да се захвана с тема, която изобщо се пренебрегва, но и премълчава в средите на родните обществоведи. Когато Родината е на ръба на пропастта, а и съдбата на Народа е под въпрос, всеки истински и морален, съвестен и почтен изследовател трябва да обърне взор и да положи усилия, за да разкрие състоянието и разобличи виновниците за него, за да може на тази основа да се лансират идеи, пътища и

средства за излизане от тресавищата на подобна трагедия. Дали съм успял в моето творческо начинание и пътешествие, вече читателят ще отсъди!

Максим Мизов

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ВАНДАЛИЗЪМ

Българска

Първо издание

Формат: 60x84/16

Печатни коли:

ISBN 978-954-2892-13-5

София, 2017

Снимка на автора **Задна корица на книгата**

Максим Мизов завършва философия с профил социология в СУ „Климент Охридски”. Професор, доктор на социологическите науки и доктор по философия. Научен секретар на Национален политически институт, директор на Център по исторически и политологически изследвания, директор на Български антифашистки научен институт, президент на фондация „Човещина”. Хоноруван преподавател в Славянския университет и в УНСС в катедри „Политология”, а и в УниБИТ. Работи в сферата на антропологията, етиката, политологията, социологията, етнологията и религиологията. Автор е на 42 монографии (7 от които в съавторство), както и на повече от 300 студии, брошури и статии в научно-теоретически сборници и списания. Съставител, отговорен или научен редактор на 35 колективни научни монографии и теоретически сборника, посветени на актуални проблеми. Главен редактор на електронно списание „Политически хоризонти” и член на редколегиите на списания „Ново време” и „Етически изследвания”.

Какви неочаквани потайности може да ни разкрие една кратка екскурзия в непознатата, а и умишлено изопачената история на вандалите? Еднозначно или многопосочно трябва да се отнасяме, да мислим и преценяваме историческите, а пък и актуалните феноменологии на разноликите вандализми? Какво точно се спотаява в дълбинната природа и непрозрачната същност на вандализма? Какви са най-характерните и специфичните черти на политическия вандализъм? Какви са зримите или невидимите особености на пространствено-времевия континуум, в който се заражда и проявява в пълния си блясък, или в

скритите си контури този вандализъм? Какви са най-важните критерии, пък и типологични модификации за вандализма изобщо, и на политическите му разновидности в историята и съвременното общество? Възможни ли са универсални, общовалидни или „вековечни" критерии и таксономии за вандализма изобщо, а пък и за неговите политически, или политизирани модалности? Какви са най-важните морално-етическите „щрихи от портрета" на политическия вандализъм? Как те реално влияят и въздействат на човешките съзнания и психики в екстремални или в банални ситуации? Кои са най-важните психологически фактори и особености в генеалогията и феноменологията на вандализма? Защо, как, кога, къде и доколко обективните фактори и естеството на ситуацията обуславят възникването, протичането и развитието на феномените на вандализма? Каква е „магията" за специфичното балансиране между обективното и субективното в алхимичните отвари и в практическите „одисеи" на вандализма? Как вещната среда или различните ситуации могат да привличат, отблъскват или да „омагьосват" склонните към вандалски прояви индивиди или групи? Какви са по дълбоката си същност тайните на субективните фактори, мотивационните биографии, без/духовните стожери, смисловите репери и ценностно-нормативните барикади, които придават определено – оригинално или конвейерно възпроизводимо – естеството, или специфичния колорит на отделните разновидности на политико-вандалския тип?

На всички тези, а и на ред други, твърде интересни, но и важни проблеми настоящата монография се стреми да даде (и то за пръв път в научната ни книжнина) интердисциплинарен отговор. Книгата е предназначена не само за тясно профилирани научни специалисти – политолози, културолози, антрополози, философи, социолози и психолози на политиката, а и за всички, които се интересуват по-системно от потайностите на случващото се в днешните (обществено-исторически, но и социално-политически) напрегнати времена в родината ни.

ФОНДАЛНОФ
СОЦИАЛЬНО
ОБЩЕСТВО